Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor
Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret
Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links
Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

AKTSTYKKER

TIL OPLYSNING OM

STAVNSBAANDETS HISTORIE,

UDGIVNE VED

J. A. FRIDERICIA

AF

SELSKABET FOR UDGIVELSE AF KILDER TIL DANSK HISTORIE.

MED UNDERSTØTTELSE AF
MINISTERIET FOR KIRKE- OG UNDERVISNINGSVÆSENET OG
DEN HJELMSTJERNE-ROSENCRONESKE STIFTELSE.

KJØBENHAVN.

I KOMMISSION HOS RUDOLPH KLEIN.

Trykt hos J. Jørgensen & Co.. (M. A. Hannover).

1888.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Selskabet for Udgivelse af Kilder til dansk Historie har den 19. Februar 1888 besluttet at udgive Aktstykker til Oplysning om Stavnbaandets Historie ved Bibliotheksassistent, Dr. phil. J. A. Fridericia under Tilsyn af Professor Dr. phil. Kr. Erslev og Professor Dr. jur. Johannes Steenstrup.

C. F. Bricka. Kr. Erslev. J. A. Fridericia. S. Gjellerup.
A. D. Jørgensen. Fr. Krarup. W. Mollerup. O. Nielsen.
Henry Petersen. V. A. Secher. S. Birket Smith.
Johannes C. H. R. Steenstrup. A. Thiset. C. Weeke.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Selskabet for Udgivelse af Kilder til dansk Historie

stiftedes i Januar 1877 med det Formaal at fremme Studiet af Fædrelandets Historie ved Offentliggjørelsen af nogle af de mange Aktstykker, Breve, Krøniker og andre Kilder, som endnu henligger utrykte eller er mindre tilfredsstillende udgivne. Planen for Selskabet er den at betro Udgivelsen af de enkelte Kilder til et eller flere Medlemmer af Selskabet eller til Udenforstaaende, saaledes at de almindelige Regler for Udgivelsesmaaden vedtages af Selskabet, og saaledes at Udgivelsen kontrolleres gjennem et af Selskabet nedsat Udvalg.

Selskabet har hidtil udgivet:

Kong Frederik den Førstes danske Registranter, udgivne ved Kr. Erslev og W. Mollerup. 1879.

Kong Christian den Fjerdes egenhændige Breve, udgivne ved C. F. Bricka og J. A. Fridericia. 1—14 Hæfte (1632—1648 og 1596—1623). 1878—87.

Codex Esromensis. Esrom Klosters Brevbog, udgivet ved O. Nielsen. 1880—81.

Danske Kancelliregistranter 1535—1550, udgivne ved Kr. Erslev og W. Mollerup. 1881—82.

Libri memoriales capituli Lundensis. Lunde Domkapitels Gavebøger og Nekrologium, udgivne ved C. Weeke. 1 Hæfte. 1884.

Aktstykker og Oplysninger til Rigsraadets og Stændermødernes Historie i Kristian IV's Tid, udgivne ved Kr. Erslev. 1—2 Bind. 1883—88.

Forordninger, Recesser og andre kongelige Breve, Danmarks Lovgivning vedkommende 1558—1660, udgivne ved V. A. Secher. 1—2 Hæfte.

Forretningsudvalgets Medlemmer er for Tiden: Kr. Erslev, W. Mollerup, A. Thiset.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Forord.

Det foreliggende Skrift har til Hensigt at give en Samling af saadanne Oplysninger til Stavnsbaandets Historie, som indeholdes i Aktstykker og Breve, især for saa vidt som disse ere udgaaede fra Regeringen eller en underordnet Myndighed.

Bogen indeholder derfor først og fremmest de Forordninger, aabne Breve og Reskripter, som indførte, ordnede og hævede Stavnsbaandet; Forordningerne og de aabne Breve ere gjengivne efter de originale Tryk, til Dels med Jævnførelse af de med Kongens Underskrift forsynede originale Udfærdigelser, Reskripterne efter Regeringskollegiernes officielle Kopibøger. Dernæst vil man finde samlet de Betænkninger, Forslag og andre Aktstykker, som gik forud for Regeringens Beslutninger eller paa anden Maade drejede sig om Stavnsbaandet og vare foranledigede af eller rettede til Regeringen. Dog er Vægten her overvejende lagt paa hidtil utrykte Aktstykker og Breve, saaledes at tidligere trykte kun rent undtagelsesvis ere gjengivne i deres Helhed; derimod er der optaget Udtog af alle saadanne, idet Udgiveren har stræbt efter at tilvejebringe en samlet Oversigt over hele det officielle Aktstykkestof. Uden at tilsigte en lignende Fuldstændighed for private Aktstykkers og Breves Vedkommende er der dog tillige, til Dels som Exempler,

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

optaget en Række saadanne, navnlig for at paavise Stavnsbaandets Virkninger i Forholdet mellem Godsejere og Bønder.

Samlingen er delt i fem Afsnit og disse atter i Paragrafer. Hver enkelt Paragraf begynder med en Udsigt over Indholdet af alle de Aktstykker, der ere sammenfattede under den, hvorefter følger Gjengivelsen af selve de Aktstykker, som trykkes i Helhed, i Brudstykker eller i længere Uddrag. I det første Afsnit har Udgiveren søgt at give en systematisk ordnet Udsigt over de Spirer til et Stavnsbaand, som mærkes før dets retlige Indførelse 1733. I det andet og tredje Afsnit fremstilles Stavnsbaandets Historie fra 1733 til 1767, og femte Afsnit omfatter Tiden fra 1767 til 1788 med særligt Hensyn til Forhandlingerne om Stavnsbaandets Indskrænkning og Afskaffelse; Ordningen er her overalt kronologisk. I fjerde Afsnit gives systematisk ordnede Exempler paa de faktiske Virkninger og Misbrug af Stavnsbaandet.

Da Samlingen er en Aktstykkesamling, vil man ikke finde optaget i den saadanne Bidrag til Oplysning om den behandlede Institutions Historie, som ikke have en aktmæssig Karakter, men derimod fremkom i samtidige Skrifter og Afhandlinger, og da den alene behandler Stavnsbaandets Historie, ville Bidrag til beslægtede Sider af Bondestandens og Hærvæsenets Forhold kun rent lejlighedsvis være medtagne. Men selve Aktstykkesamlingen vil formentlig give en Række nye og vigtige Oplysninger om Stavnsbaandets Oprindelse Udvikling og Afskaffelse, lige saa vel som om Samtidens Domme om det.

For saa vidt som intet særligt Opbevaringssted er anført, findes de benyttede Aktstykker i Gehejmearkivet og Kongerigets Arkiv, hvilket er Tilfældet for den overvejende Dels Vedkommende. Men der er desuden medtaget Bidrag fra Universitetsarkivet, det store kgl.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Bibliothek, Manukriptsamlingen paa Ledreborg og Sorø Akademis Bibliothek. Aktstykkerne ere gjengivne bogstavret; dog ere Originalernes store og smaa Bogstaver ikke bevarede.

Naar Selskabet for Udgivelse af Kilder til dansk Historie har været i Stand til at udgive dette Skrift og saaledes har kunnet give sit Bidrag til at fejre Jubilæet for Stavnsbaandets Afskaffelse, skyldes dette for en væsentlig Del Direktionen for den grevelige Hjelmstjerne-Rosencroneske Stiftelse, der har ydet det et betydeligt Tilskud Desuden har Selskabet til Skriftets Udgivelse anvendt en Del af den Understøttelse til dets Virksomhed, som Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet har tilstaaet det.

Kjøbenhavn, i Juni 1888.

J. A. Fridericia.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Indhold.

Side.

Første Afsnit. Indskrænkninger i Bønderkarlenes Frihed til at forlade Stavnen før Stavnsbaandets Indførelse.... 1.

I. Forpligtelse til at blive paa Stavnen under den militære Tjenestetid ..... 2.

II. Bestemmelser om Opsigelse og Pas som Betingelser for Retten til at forlade Tjeneste og Gaard..... 18.

III. Regeringens Foranstaltninger efter Landmilitsens Indførelse for at forebygge Rømninger fra Godserne... 26.

IV. Vidnesbyrd om Proprietærers Forsøg paa at binde Bønderkarlene (og undertiden Bønderpigerne) til Stavnen ..... 31.

Tillæg. Retssager om Undvigelser fra Godserne .... 48.

Andet Afsnit. Landmilitsens Ophævelse og Gjenoprettelse; Stavnsbaandets Indførelse (1730—1733) ..... 56.

Tredje Afsnit. Regeringens Overvejelser og Bestemmelser om Stavnsbaandets Ordning i Tiden fra 1733 til September 1767.

I. 1733—1746..... 90.

II. 1747—Sept. 1767 ..... 149.

Fjerde Afsnit. Exempler paa Virkninger og Misbrug af Stavnsbaandet i Forholdet mellem Godsejere og Bønder .. 166.

Femte Afsnit. Forhandlinger og Beslutninger om Stavnsbaandet, dets Indskrænkning og dets Afskaffelse, i Tiden fra Sept. 1767 til 1788.

I. Sept. 1767—1771.

A. Forhandlinger om Stavnsbaandets Indskrænkning eller Afskaffelse ..... 182.

B. Andre Regeringsforanstaltninger..... 159.

II. 1772—1784..... 260.

III 1784—1788..... 268.

Tillæg..... 302.

Suplement..... 317.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Første Afsnit.

Indskrænkninger i Bønderkarlenes Frihed til at forlade Stavnen før Stavnsbaandets Indførelse.

Ved Stavnsbaand i egentlig Forstand forstaas i det følgende den Forpligtelse, som, bortset fra det 1702 dels ophævede dels til Ophævelse bestemte Vornedskab og fra særlige Forhold eller privatretlige Kontrakter og Overenskomster, hvilede paa Bondekarlen eller Bonden til i kortere eller længere Tid at forblive paa det Gods eller den Grund, hvor han var født eller hvor han havde opnaaet en vis Alder. Et saadant Stavnsbaand indførtes først ved Frdg. af 4. Febr. 1733[1]. Men en Forpligtelse til at blive paa Stavnen i Kraft af et særligt Forhold, nemlig under den militære Tjenestetid, havde allerede langt tidligere af og til fundet Sted og naaet Fasthed ved Frederik IV's Indrettelse af Landmilitsen ved Frdg. af 22. Febr. 1701. Desuden havde under Frederik IV adskillige Proprietærer uden Hjemmel i Lovgivningen, men ved Misbrug af de Bestemmelser, som ordnede og begrænsede den Maade, hvorpaa Tjenestefolk efter lovlig Opsigelse skulde kunne forlade deres Tjeneste, søgt at binde Bønderkarlene (og undertiden Bønderpigerne) til Stavnen.

[1] Paavist af Prof. E. Holm i Afhandlinger i Hist. Tidskr. 5. R. IV, 529. V, 598. VI, 180.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

I. Forpligtelse til at blive paa Stavnen under den militære Tjenestetid.

§ 1. Under Kalmarkrigen vedtog Fyns Raad og Adel 5. Maj 1612 en Ordning af Forsvaret, hvortil alle mandbare Folk skulde „klarligen beskrives" og bevæbnes. Det hed i § 8: „Og skulle efter denne Dag ingen Tjenestekarle drage ud af sin Tjeneste, men blive enhver til Stede, som han nu findes, under Livs Straf, indtil Fanen nederlægges[1]."

Ved Krigsordinansen af 17. Decbr. 1615 bestemtes der, at visse Gaarde paa Krongodset skulde holde en Soldat. Den til Soldat antagne Knægt skulde blive i Tjeneste hos Bonden Aar og Dag og ikke før drage fra ham[2].

Krigsordinansen af 12. April 1621 forandrede denne Ordning derhen, at Kronens Bønder skulde lægges i Lægder. 9 Bønder skulde underholde en Soldat, som skulde være en ugift Karl, tjene en af samme Bønder og blive i samme Tjeneste i 3 Aar[3].

29. Juni 1638 bevilgede Adelens Fuldmægtige at antegne og udgjøre for 1638—1639 2 Karle af deres Bønder og Tjenere for hver 300 Td. Hartk. De betingede sig bl. a., at de Bønder eller Knægte, som antegnedes, ikke maatte bortvige af den Stavn, de antegnedes og skreves paa, under tilbørlig Straf. 9. Septbr. udgik der Kongebrev om, at de udskrevne ikke maatte begive sig ind paa nogen andens Stavn uden Herskabets Vilje; de undvegne skulde leveres tilbage til den, som havde udskrevet dem, for at kunne sættes i Rette af denne[4].

---

[1] Nye Danske Mag. II, 173. Jvfr. Erslev, Aktstykk. t. Rigsraad. Hist. I, 207. I den for Sjælland vedtagne Ordning fandtes ikke en saadan Bestemmelse.

[2] Nye Danske Mag. II, 163.

[3] Nye Danske Mag. II, 167.

[4] Erslev II, 470. 480.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

I Anledning af Adelens fornyede Bevilling 28. Oktbr. 1641 paa den samme Udskrivning endnu i 2 Aar udgik et lignende Kongebrev 29. Novbr[1].

24. Maj 1647 foreslog Landkommissarierne, at alle unge Bønderkarle skulde exerceres. „Dersom nogen af dem vilde rejse fra et Land til et andet sine Ærinder at forrette, skulde han tage sit rigtige Pas fra sin Husbond, hvilket han paa det Sted skulde fremvise, at han der i lige Maade kunde exerceres“[2].

28. Oktbr. 1651 bevilgede det skaanske Ridderskab, at enhver Adelsmand paa sit Gods vilde paa 3 Aar begynde at udskrive Soldater og af hver gerust Hest efter gammel Rostjenestetaxt lade møde 2 Soldater til Fods til Mønstring, dog at Kongen vilde fornye sit Missive af 9. Septbr. 1638. 7. Novbr. udstedte Kongen et aabent Brev af lignende Indhold[3].

10. April 1652 bevilgede Adelens Fuldmægtige af alle Provinser undtagen Fyn, at alle unge Karle fra 16 til 40 Aar, som ikke ejede eller havde i Fæste hele, halve eller fjerdedels Gaarde, skulde antegnes sognevis hver af sin Husbond; heraf skulde for hver 300 Td. Hartk. udtages af hver Adelsmand paa 3 Aar 4 Knægte, som skulde indordnes under visse Kompagnier; alt det overblevne Mandkjøn skulde ogsaa exerceres. „Naar en Karl saaledes skreven og antegnet er, da ham ej at undvige fra den Stavn, han skreven er, under tilbørlig Straf, ej heller af en Provins udi en anden sig uden rigtig Pas fra sin Husbond at maatte begive“. 1. Maj udgik et kgl. aabent Brev, der for de 4 af hver 300 Td. Hartk. udskrevne Knægte gjentog Bestemmelsen af 9. Septbr. 1638[4].

---

[1] Erslev II, 568. 582.

[2] Erklær. af Rigsraadet og Stænderne i Kancelliark.

[3] Smstds. Skaan. Reg. VI, 245.

[4] Sjæll. Landebog (Univ. Bibl. Add. Fol. 96). Sjæll. Tegn. XXXII, 345.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

10. Juli 1655 bevilgede den jyske Adels Fuldmægtige, at de udskrevne Soldater endnu skulde holdes i 3 Aar; de udskrevne burde, ligesom tidligere, ikke maatte forlade Stavnen [1].

16. Juli 1655 bevilgede det skaanske Ridderskab at holde Sognerytterne og de udskrevne Soldater endnu i 3 Aar. „Hvis Sogneryttere eller Fodfolk, saaledes af Adelen bevilgede, udskrevne ere eller blive, dem ej at maatte tilstedes paa andres Gods sig inden 3 Aars Forløb at begive, med mindre de sig agte paa andens Stavn at gifte og bosætte, udi hvilket Tilfælde de dog selv imidlertid pligtige skulle være, naar mønstres skal, med sin Hest eller Gevær sig at indstille“ [2].

§ 2. Paa Grundlag af en Indstilling fra Krigskollegiet, dat. 4. Juni 1664 [3], udkom 4. Juli 1664 en Frdg. om Udskrivning. Af hver 60 Td. Hartk. Bøndergods skulde forskaffes en Soldat og gjøres et Soldaterlægd (§ 1); af dette skulde en af de unge Karle, „som derudi er født og tilstede findes,“ udskrives til Soldat. Var der mange dygtige Personer i Lægdet, skulde de samtlige kaste med Tærninger om hvem der skulde udskrives (§ 2). Amtmanden skulde svare til Kongens egne Bønder og enhver Husbond eller Proprietarius til sine, at Lægderne bleve rigtig satte, saa og at alt Mandskabet i ethvert Lægd blev forestillet og mødte til Stede ved Udskrivningerne (§ 3). Endvidere skulde ingen Soldat maatte tjene udenfor det Lægd, i hvilket han var indrulleret, saa længe som hans Navn stod antegnet i Rullen (§ 9); der var ingen fast Grænse for Tjenestetiden; kun med Tilladelse af Kongen selv eller hans Kommissarier maatte de udskrevne slettes af Rullen (§ 10), dog skulde de, som havde tjent længst, frigives først (§ 21).

---

[1] Erklær. af Rigsr. og Stænderne i Kancelliark.
[2] Smstds.
[3] Indlæg t. Sjæll. aabne Breve 1664 Nr. 94.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Frdg. af 9. April 1670 gjentog med uvæsentlige Forandringer de ovfr. anførte Bestemmelser i Frdg. af 4. Juli 1664.

Frdg. af 23. Januar 1677 paabød Udskrivning af en dygtig Soldat af hver 70 Td. Hartk. Udskrivningen lagdes for Krongodsets Vedkommende i Hænderne paa Amtmændene, for de private Jordegodsers paa Proprietærerne. „Befindes nogen for denne Udskrivelses Skyld at være flyttet fra sin Stavn og Fødested og rømt paa andres Gods, de skulle, naar de findes og kjendes af deres rette Husbond, ham strax være følgagtige og til Soldat udlægges, saafremt de dygtige ere.“ De unge Karle skulde hjemforloves efter Krigens Ende.

Med den skaanske Krigs Afslutning (1679) standsede al Udskrivning[1]. Dog bestemte Frdg. af 28. Jan. 1682, at da det „fornemmes, at en Del Bønder sig ikke i Ægteskab vil indlade af saadant et skadeligt Forsæt, at de paa den Maade des snarere og lettere deres Gaarde kunne undvige, da, naar nogen Udskrivning skal ske, skulle de Bønder, som ere ugifte, alligevel de Gaard have, regnes iblandt de unge Karle“. Christian V forlangte 1696 en Del Adeliges og Embedsmænds Betænkning om Gjenoprettelsen af en Landmilits; de tilraadede bl. a., at Proprietærerne skulde have Udskrivningsretten paa deres Godser[2].

§ 3. I Følge kgl. Reskript af 7. Septbr. 1700[3] sammentraadte den næste Dag i Raadstuen for Kjøbenhavns Slot en Kommission af 11 Medlemmer med Storkansler Grev Conrad Reventlov i Spidsen for sammen med Generalen Hertug Ferdinand Vilhelm af Würtemberg at overveje „en god Landværns Indrettelse, item Rostjeneste og

[1] Jvfr. Holm i Hist. Tidsskr. 5. R. IV, 534.
[2] Smstds. S. 535. 540.
[3] Fogtman, Reskripter III, 16 f.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Dragonerhold over al Danmark“ [1]. Der forelagdes i Kommissionen en Koncept til en Indstilling til Kongen, hvorefter der skulde indrulleres 8—12000 Mand af de bedste og dygtigste, „som de kunde inddeles efter Proportion af enhver Provinses Storlighed og Mængde“; for at betage Landmanden Skræk for Militsen foresloges, at naar nogen af de indrullerede Folk enten fæstede Gaard eller giftede sig og satte sig ned eller og havde været indrulleret i 3 Aar, skulde de igjen være fri og uden mindste Tvang eller Hindring derfra komme. Dette Forslag ændredes i en senere Koncept derhen, at der i Steden for „enhver Provinses Storlighed og Mængde“ sattes „enhver Provinses Hartkorn af Ager og Eng, naar Skov og Mølleskyld er fratagen“, og at Retten til at frigjøre sig for Indrulleringen ved Giftermaal bortfaldt; derimod tilføjedes Forslag om, „at de indrullerede ej maatte rejse ud af deres Provinser, med mindre de havde Permission dertil af deres Herskab, som altid skal være pligtig at svare til dem“ [2]. Den sidste Koncepts Rettelser fulgtes i Kommissionens Betænkning af 8. Septbr. [3] Paa Grundlag af denne Betænkning og et Forslag af Hertugen af Würtemberg indgav i Følge kgl. Ordre af 2. Novbr. Gehejmeraad Otto Krabbe og Overkrigskommissar Gothard Braëm 20. Decbr. 1700 et „Projekt til en Landværns Milities Indretning i Danmark“ [4]. I § 1 foresloges Lægdernes Størrelse sat til 35 Td. Hartk.; Ryttergodset skulde medtages. § 2 handlede om Lægdernes Indretning, § 9 om de udskrevnes Forpligtelse til at tjene i Sognet og § 11 om

[1] Protokol over adskillige Kommissioner foretagen i Raadstuen for Kjøbenhavns Slot Nr. 4 S. 226 ff. Jvfr. Holm i Hist. Tidsskr. 5. R. IV, 618.

[2] Pakke med Dokum. til anf. Protokol.

[3] Afskr. i Aflev. fra Justitsm., Skab 8, Pakke 224 A. Den var underskreven af 7 af Kommissionens Medlemmer, nemlig C. Reventlov, O. Krabbe, T. B. v. Jesson, C. v. Lente, D. Wibe, N. Bentzon og C. J. Gise.

[4] Aflev. fra Justitsm., Skab 8, Pakke 164 Litr. A.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

bortløbne Karles Tilbagelevering *(n. 1)*. I § 8 foresloges Tjenestetiden sat til 9 Aar; dog maatte Soldaten udskrives af Rullen, hvis han „udi værende sex Aar begjærer en Gaard udi Fæste paa hans Husbonds Gods, og hans Husbond ham den vil forunde eller hans Husbond behøver ham til en Gaards Besættelse". Derimod skulde han forblive i Tjenesten, selv om han giftede sig og fæstede et Hus. Da Projektet forelagdes Kongen, gjorde denne forskjellige Ændringer i det *(n. 2)*[1], hvorefter Frdg. af 22. Febr. 1701 om Landmilitsens Indrettelse udstedtes *(n. 3)*. I § 1 var Lægdernes Størrelse sat til 20 Td. Hartk. og Ryttergodset ligesom Hovedgaardstaxterne undtaget. Af hver Lægd skulde en Karl, Husmand eller Inderste, som dygtig befindes, optegnes og for Lægdet i Rullen indføres. I § 8 og § 9 fulgtes Projektet, dog at Tjenestetiden kun sattes til 6 Aar.

1. Projekt af 20. Decbr. 1700.

2. Leggene indrettes paa vores eget Gods af vores Amtmænd og vores andre Betiente, mens paa Proprietarie Gods indretter hver Proprietarius ded self — — —.

9. I wærende Tid hand saaledes i Rullen staar, forblifuer Karlen i Bondens Tieniste og i samme Leg, hand er indschrefven fore, eller og udi samme Sogn, thi uden for Sogned maa ham at tienne aldeeles ej tillades, førend hans Tid, hand i Rullen schall staa enroullered, er forbie — — —.

11. Ingen maa hindre nogen at tage sin bortløben Karl tilbage igien, hvor hand finder ham, naar hand med loulig Attest bewiisser, at hand hør ham til, — — — under sin Æres Fortabelsse — — —.

2. Frederik IV's Bemærkninger til Projektet.

2. Dette kand og saaledes effter deris Projekt worde indrettet, dog at Mandschabet effter de ansatte Tr. Hart-

[1] Paategnede (i Afskr.) paa Projektet.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

korn ey formindsches og samme saa duchtig, som tilbørlig og mueligt er, worder presenterit.

11. Denne Articul iliige Maade, saa wiit de enrollerede Soldater derunder forstaes, ellers kand det ey denne Indrettelse wedkomme.

3. Frdg. af 22. Febr. 1701.

2. Læggene paa vores eget Gods skal indrettes af vores Ambt-Mænd og andre vores Betiente, men paa Proprietariernes Gods maa en Proprietarius dem selv lade indrette — — —. Derved [skal] nøje i Agt tages, at Mandskabet ej vorder formindsket udi Tallet efter de ansatte Tønder hart Koorn, men at det saa dygtigt, som tilbørligt og meest mueligt er, bliver præsenteret og enroulleret.

9. Saa længe Personen saaledes udi Roullen staar indskreven, forbliver hand i Bondens Tieneste og i samme Læg, hand er indskreven for, eller og udi samme Sogn (thi uden for Sognet at tiene maa ingenlunde tillades, førend hans Tiid, som hand i Roullen skal staae enroulleret for, er forbie) — — —.

11. Ingen maa under sin Æres Fortabelse hindre nogen at tage sin bortløben Karl, som en Gang har været enroullered, tilbage igien, hvor hand ham finder, naar hand med lovlig Attest beviser, at samme Karl hører hannem til — — —.

§ 4. 16. April 1701 udstedtes der en Instrux for Kommissarierne ved Landmilitsens Indrettelse[1]. § 1 paabød, at i den Hovedkrigsjordebog, som de skulde oprette, skulde ogsaa indføres alle de unge Karle, som fandtes i Lægdet og vare 14 Aar gamle eller derover. § 8 forbød Proprietærerne at tage deres Bøndersønner fra dem, som de tjente *(n. 4)*.

---

[1] Dan. Kongers Hist., Fasc. 223. Jvfr. Hist. Tidsskr. 5. R. IV, 574.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Frdg. af 14de Juni 1701 befalede Efterforskninger for at forebygge, at Proprietærerne eller deres Fuldmægtige holdt dygtige Karle tilbage fra Præsentation og Indrullering.

I en Relation fra de Deputerede for Landmilitsens Indrettelse i Fyn og Langeland, D. Schultz, C. Bielcke og M. Rasmussen, dat. Odense 12. Septbr. 1701, tilraadedes, at det maatte staa de udskrevne Karle frit at fæste Gaard paa hvilket Gods de vilde (*n. 5*)[1]. Frdg. af 27. Decbr. 1701 tillod ogsaa dette (V. 4. Art.). Tillige gav den i visse Tilfælde de udskrevne Karle Lov til at tjene udenfor Sognet (V. 1. Art.) (*n. 6*)[2]. V. 25. Art. gav Bestemmelser med Hensyn til, at Proprietærerne eller de, som stod for Lægdet, i Tilfælde af dettes Vakance skulde fremkomme med en af de dygtigste Karle til Indrullering.

Frdg. af 31. Decbr. 1701 anordnede Udskrivning til Dragoner paa Ryttergodset. Af hver 20 Td. Hartk. skulde indrettes et Lægd (§ 1). I Lægdsrullerne skulde Regimentsskriveren indføre alle Bøndernes Sønner og Tjenestekarle, som fandtes paa Ryttergodset, og som vare 14 Aar og derover indtil 35 Aar gamle, ligeledes Husmænd og Inderster, som vare 35 Aar og derunder (§ 3). De Karle, som bleve indrullerede og tjente i Lægdet eller udenfor de Sogne, som laa i den Exercerpladses Distrikt, hvor Lægdsmanden boede, skulde lovlig Tid før næste Fardag, efter at de vare indrullerede, indfæste sig at tjene enten i Lægdet eller og i et af de Sogne i Exercerpladsens Distrikt, hvor Lægdsmanden boede (§ 6).

4. Instrux af 16. April 1701.

8. Formedelst denne Landmilitiens Indrettelse og Legs Rullernis Forfærdigelse maa ikke Proprietarierne eller Eyerne af noget Jordegoeds tage deris Bønders Sønner fra de Bønder eller andre, hvor de nu i Tieneste ere eller de sig bortfæstet haver, men det staar en hver Bonde Karl frit at forblive i sin

---

[1] Justitsm. Aflev., Skab 8, Pakke 164 Litr. A.

[2] Jvfr. Holm i Hist. Tidsskr. 5. R. IV, 559 f.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Tieneste, som hand nu er eller sig bortfæst haver, indtil lovlig Far Dag, da hand sig andensteds i Tieneste vil begive — —.

5. Relation af 12. Septbr. 1701.

3. Post 6. Art. At ded maatte stande de udskrefne Karle herudi Fyen og Langeland frit (efftersom de ey i disse Provincier ere wornede) at feste paa hvilcken Propriétaries Goedz ham løster, naar nogen Gaard loulig ledig worder og Proprietarien ham Gaarden wil forunde, naar enten Proprietarien eller Karlen skafer ligesaa døgtig en Karl igien i festendis Sted, og som for Sessionen gyldig og goed kand worde erkiendt og approberit, saa at de ey skulle tvinges til just at tage Gaarde paa dend Proprietarius Goedz, som de første Gang er indskrefven for, thi ellers war at befrøgte, Wornede Rettigheden sig derwed udi Fremtiden her i disse Provincier skulle indsnige.

6. Frdg. af 27. Decbr. 1701.

V. 1. Art. — — Ej heller maa ham [den til Landmilitsen indskrevne Karl] tillades at tiene uden Lægget, naar hand der Tieniste kand bekomme, langt mindre uden Sognet, men dersom hand ej udi Lægget eller i Sognet nogen Tieniste kand bekomme, eller og at de i Lægget eller Sognet, formedelst hand er enroulleret, vilde tvinge ham at tiene for mindre Løn, end hand uden Sognet kan fortiene, da maa ham tilladis at tiene udi et af de andre Sogner, som ligger udi dend Exercer-Platzes District, som Lægsmanden boer.

V. 4. Art. Det maa stande en hver af de indskrevne Karle frit for udi Jylland og Fyen, saa og i alle andre voris Provincer og Øer (naar de ikke ere vornede) at fæste Gaarde paa hvilke Proprietariers Gods hannem lyster og Gaarden lovlig ledig vorder, og Proprietarien ham Gaarden for Fæste vil unde, om endskiønt Karlen for en anden Proprietarii-Gods kand være bleven enroulleret, og dend Proprietarius, som fæster ham Gaarden, eller Karlen selv kand skaffe saa god en Karl igien i dend fæstendis Stæd, som ej allene er dygtig til Exercitie, men end og kand forestaa Bondens Avling og for Sessionen vorde approberet udi Rullen at indskrives, dog maa

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Karlen ingenlunde gaa af sin Tieniste førend til Fardag efter otte Ugers lovlig Opsigelse; thi voris allernaadigste Villie ikke er, at nogen af de indskrevne frie Karle maa tvingis til at fæste Gaarde just paa det Gods, hand første Gang er indskreven for, naar hand andensteds kand see sig bedre fornøjet, og en anden dygtig Karl, som meldt er, for ham bliver præsenteret og indskreven — —.

§ 5. Frdg. af 30. Decbr. 1702 paabød, at alle unge Karle i et vakant Lægd skulde indstille sig for Sessionen, for at den bedste kunde udsøges (§ 3). Officererne maatte i de vakante Lægder efterse, hvilke der var de dygtigste til at indrulleres (§ 12. 8. Art.). § 21 omhandlede, paa hvilket Gods frie Bønderkarle skulde tjene, naar de havde opsagt deres Tjeneste og antaget en anden (*n. 7*). Paa de Steder og i de Amter, saavidt Kongens eget forbeholdet Gods ved Amterne og Ryttergodset angik, hvor der endnu ikke var forfattet Reserveruller over alle de unge Karle fra 14 til 35 Aar og derover, som vare dygtige til Indrullering og beholdne i Lægderne, skulde saadanne forfattes i næstkommende Marts Maaned, naar Opsigelsestiden var forbi (§ 23).

7. Frdg. af 30. Decbr. 1702.

21. Saasom hidindtil imellem Proprietarierne eller deres Fuldmægtige skal være forefalden adskillige Tvistigheder for Sessionerne om fri Bønder Karle og de, som ere føde af fri Forældre, for hvilken Proprietaries Gods de bør indskrives, enten for den Proprietaries Gods, hvor de tiene, førend Sessionen holdes, eller de ad interim efter Forordningen for Amtmanden og Capitainen tillige præsenteres, eller og for den Proprietaries Gods, hvor samme fri Karl sig lovlig indfæstet haver at tiene, da paa det baade Loven og Forordningerne om Land Militien tillige kand følges i alle Puncter, og den eene Proprietarius kand herudi skee lige saa god Ret som den anden, saa er det vores allernaadigste Villie og Anordning, at de fri Karle, som efter Lovens 3. B. 19. Cap. 9. Art. pag. 554 ej lovligen have opsagt deres Tieniste, førend de for Amt-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

manden og Capitainen tillige eller og for den dernæst holdende Session vorder til Enrollering præsenteret, saafremt da nogen vacant Leg paa den Proprietarii Gods findes, bør at enrolleres for den Proprietaries Gods, som de da virkelige ere i Bondens Tieniste. Men de fri Karle, der i saa Maader efter Loven deres Tieniste lovligen have opsagt, førend de enten for Amtmanden og Capitainen tillige eller og for Sessionen til Enrollering ere præsenterede, bør at lade sig enrollere for den Proprietaries Gods, hand har indfæstet sig at tiene paa for den tilkommende Tiid, og holdes her i Riget de unge Karles lovlig Opsigelse-Dage tvende Gange om Aaret, nemlig Dagen for Nyt-Aars Dag og Dagen for St. Hans Dag, og bør samme Opsigelse skee udi tvende Dannemænds eller tvende lovfaste Vidners Overhørelse. Og skulle nogen hindre de fri Karle at flytte i anden Mands Tieniste, naar de, som mældt er, deres Tieniste lovlig opsagt have, da skal de ansees efter næst forbemælte Lovens 9. Art. pag. 554.

§ 6. Krigskommissar C. Hartman forespurgte i et Indlæg til Kongen, dat. Viborg 17. Aug. 1706, bl. a. „hvorvidt det her i Landet skal forstaaes at være født til Lægdet“ [1].

§ 7. Efter Forhandling med Konseilet [2] udkom Frdg. af 19. Febr. 1707, hvorefter Størstedelen af det hidtil udskrevne Mandskab skulde holdes længere inde end 6 Aar mod til Gjengjæld at faa nogle Lettelser. For denne Gang skulde 20 Mand af de ældste Karle i hvert Kompagni løsgives „proportionaliter efter enhvers Hartkorn“; paa samme Maade skulde aarlig mindst 20 Mand hjemsendes, indtil alle vare forlovede, som første Gang vare indrullerede og forlangte at løsgives [3].

§ 8. Frdg. af 8. Febr. 1724 omordnede Landmilitsen derhen, at Lægderne for Fremtiden skulde være paa 32

[1] Justitsm. Aflev., Skab 8, Pakke 164 Litr. S.
[2] Holm i Hist. Tidsskr. 5. R. IV, 576 f.
[3] Om Reduktioner af Landmilitsen 1711 og 1716 se Holm smstds. S. 589.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Td. Hartk. Lægdsrullen skulde „forklare" alt det unge Mandskab i Lægdet over 14 Aar, saa vel som Husmænd og Inderster under 35 Aar (§ 1). Det forbødes, at nogen af det i Reserverullerne opførte Mandskab maatte flytte fra Godset uden efter lovlig Opsigelse og erholdt Pas[1] (§ 4, jvfr. ndfr. S. 21) (*n. 8*).

8. Frdg. af 8. Febr. 1724.

4. Som nu enhver Proprietarius er tilholden ved forskrevne indgivende Lægs Roulle tillige rigtig at anføre hvad Mandskab under hvert Læg i Reserve findes, som paa Godset tiener og sig opholder og ellers til Læggene rettelig henhører, for deraf til Recrütering at betiene sig, naar det maatte behøves, saa skal hermed allernaadigst være forbuden, at ingen af deslige i Reserve-Roullen anførte Mandskab, uden foregaaende lovlig Opsigelse og derefter erholdte Pas og Skudsmaal af Godset maa bortflytte, langt mindre imellem Fahr-Dage sig bortsnige, men enhver, som vil flytte, skal efter Loven og de om Passer og Skudsmaale allernaadigst udgangne Forordninger være forsynet med rigtig Pas, i hvor ung hand end maatte være, og omendskiønt hand ikke haver været til Alterens Sacramente; hvo sig understaar nogen deslige af Reserve-Mandskabet uden rigtig Pas og Skudsmaal i Tieneste at antage, bør straffes efter Lovens 3. Bogs 19. Cap. 11. Art. og derhos være pligtig at levere Karlen tilbage til det Gods, hvorfra hand sig uden Afskeed havde begivet — — —.

§ 9. 3. Juni 1724 indgik Krigskommissaren i Sjælland Urban Bruun med et Forslag til Kongen, hvori bl. a. foresloges en stærk Begrænsning af Reservemandskabets Ret til at flytte fra Godset (*n. 9*)[2]. Amtmand Iver og Krigskommissaren i Fyn P. Himmelstrup samt Krigskommissarierne i Jylland Hans Folsack og B. Hauch fraraadede dette Forslag i Betænkninger, dat. henholdsvis Odense 26. Aug., Vejle 10. Aug. og Aalborg 4. Septbr (*n. 10, 11,*

[1] Jvfr. Holm i Hist. Tidsskr. 5. R. IV, 610 f.
[2] Indlæg t. Sjæll. aabne Breve 1725 Nr. 79.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

12). Overkrigssekretæren Chr. Gabel og Oversekretæren i det danske Kancelli Fred. Rostgaard tilraadte i en efter kgl. Ordre 16. Jan. 1725 afgiven Erklæring at indskrænke sig til at befale, at der med Hensyn til Reservemandskabet skulde forholdes efter Frdg. af 30. Decbr. 1702 § 21 og med Hensyn til dem, der begive sig fra det ene Gods til det andet, efter Frdg. om Passer og Skudsmaal[1]. I Henhold hertil affattedes 6. Post i Frdg. af 27. Marts 1725 (*n. 13*).

9. Urban Bruuns Indlæg af 3. Juni 1724.

6. Post. Som ventelig imellem Proprietarierne vil falde Tvistighed og Disput om det Reserva Mandskab, enhver Proprietarie udj indgifne Lægs Roulle effter den seeniste allernaadigste Forordning af 8. Februarij sidstleden haver anført, siden saadanne Persohner, som meesten alle ere føde i den Tid, at Wordned Rætten af Eders Kongl. May^{t} allernaadigst er efftergivet, ere baade i Anledning høystbem^{te} Forordning og effter Loven tilladte og ej kand hindres at fløtte ud af Godtzet, thj naar de til den Ende Tienisten lovlig opsiger, er Proprietarien skyldig effter Loven og Forordningerne at give dem sit Pass og Presten derpaa at teigne Skudsmaal. Da for at der udj kunde treffes en Billighed mellem Proprietarierne, og at een eller anden Karl, som kunde finde bedre Tieniste hos en anden Proprietaries Bonde end paa det Gods, hvor hand nu tiente og stoed i Reserva anført, dog tillige kunde vere tilladt effter lovlig Opsiggelse og erholdte Pass at fløtte, siunes mig allerunderdanigst dermed ville forstaaes og forholdes saaledes: At den Persohn, som forlanget at fløtte ud af Proprietariens Gods, for hvilket hand er teignet in reserva, skulle vere skyldig at angive, hos hvilken Bonde i Herredet hand var sindet at tiene og henfløtte, hvilket udj Passet skulde indføres, og maatte derhos Proprietarien reservere sin Rætt til Persohnen, formedelst hand stoed i hans Reserva Roulle, at naar hand behøvet ham til Enroullering, hand da skulle vere pligtig sig til Præsentation og Enroullering for hans Gods at indfinde, mens

[1] Smstds.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

ud af Herredet eller længere end 2 Mile bort fra det Gods, hvor hand sig Aº 1724 opholdte og i Reserva staar anteignet, skulle ham ikke vere tilladt sig at begive, thj saa længe Land Millitien skal holdes og staar ved Magt, er Proprietarien forpligted at skaffe Mandskab Tid effter anden, ligesom til Recrüitering for døde, deserterede og udøgtige behøves, og altsaa ville dennem igien nødvendig lades nogen Haand og Hæfd til at holde deris unge Mandkiøn ved Godtzet eller i Nerværelsen, som uden detz ellers søger andensteds hen, flacker og fløtter Landet omkring, vel og ud af Landet, særlig imod Sessionstiden, at de kand retirere sig fra Udskrifningen.

Dog skulle vere tilladt her effter som tilforn, at de maatte fæste Gaard paa en anden Proprietaries Gods, ald den Stund den Proprietarie, hvis Gaard hand fæstede, gav sin Haand og Forpligt til dend, i hvis ReservaRoulle hand henhørte, at give liige saa god og døgtig en Karl til Enroullering, naar forlangedes. Hvilket fornemmelig er den Underskeed, at de icke som i forige Tiider er worneder, mens vel forbunden at blive tilstede til Kongens og Landets Tieniste.

Denne Post ville og blive en Regel for Ryttergodzet og dets Reserva Mandskab, som ved Indretningen Aar 1720 udj DragonRoullerne staar anført og siden Aar effter andet tilvoxer.

10. Ivers og Himmelstrups Betænkning af 26. Aug. 1724.

6. Post. Forestillingen af Hr. Krigs Raad Bruun om denne Post maae vel være meent for Sædland alleene, eller hvor i forrige Tider Mandkiønnet haver været under Vornede Rettigheder, at omskiønt dend allernaadigst er vorden ophævet, saa skulle dog Mandkiønnet, efterdj hans Majts allernaadigste Villie er, at Land Militien skal holdes bestandig udi Stand, nu, for saa vit de ere skreven udi Reserva Roullen ved en hvers Gods, der ved hæfte og forblive, Proprietarierne til Nøtte til Land Militiens Recruitering ved de forefaldende Forandringer, mens som icke her i Fyen nogen sinde haver været Vornede Rettighed, saa vidste vi os icke at kunde indlade at giøre allerunderdanigste Forslag paa dend Maade, at omskiønt Vornede Rettigheden var ophævet, saa skulle dog nu i Henseende til Land-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Militien at istandholde dend antegnede Reserve forblive Proprietarien reserveret etc.

Det var meget tienligt og got, om der kunde optænckes en god Maade og Middel, hvorved Bøndernes Sønner maatte forblive ved Land Godset og de Proprietarier, hvor de fødtes, deris Gods til Udskrifning forbunden, saa længe de maae recruitere og complettere Land Militien. Hvem der ickun kunde eftertæncke her om at giøre saadant et Forslag, der icke kunde være Landet til Skade eller Mandkiønnet til for stor Tvang, som der over af Frygt for en indbildende Vornede da ved alle fore faldende Leyligheder vel skulle søge at escapere Landet for at beholde sin Frihed. Det er vist nok, at en Deel Bønder, saa snart deris Sønner ere 8 à 10 Aar, indsætter dem til Kiøbstæderne enten til Haandverker, Skoeler eller til Seylatz og Kiøbmandskab for at befrie dem for Udskrifning, som merkelig svæcker Landet paa Mandkiønnet nu meere endsom tilforne, før Land Militien blef indrettet. Kunde saadant nogenledes hemmes, var det got, og om det derfor icke kunde forholdes med Mandkiønnet her som udj Norge, det kunde ogsaa eftertænckes.

11. *Hans Folsacks Betænkning af 10. Aug. 1724.*

6. Post. — — — Da der findes Deris Maiestets allernaadigste Forordning af 21de Febr. 1702, som i Sædland effter indeholdende allernaadigste brugte Motiver ej alleeniste limitterer Wornede Rettigheden for dem, som da vare føde, men end og til ævig Tid fra slig Wornede Tvang gandske og aldehlis løsgiver dennem, som fra Deris Maiestets høi priiselige Regjærings Tiltrædelse den 25 Augustii 1699 var føde eller effter dend Tid aufles; denne Provinsis Mandkiøn har og fra ævig Tid været u-bundene, saa vit der af icke ved virckelige Enroullering stoed ved Compagnierne i Eed og Pligt; dend allernaadigste Forordning af 30 Decembr. 1702 udi den 21 Post allernaadigst byder og befahler: At de fri Karle, der i saa Maader efter Lowen deris Tieniste lowlig haver opsagt, førend de enten for Amtmanden eller Capitainen tillige eller og for Sessionen ere presenterede, bør at lade sig enroullere for dend Proprietaries Gods, hand har indfæsted sig at tiene paa for

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

dend tilkommende Tid, finder ieg af fleere Aarsager det alt for efftertenckeligt Krigs Raad Bruuns Ansøgning i Jydland at søge indført imod dennem, som ere uenroullerede og ved lovlig Opsigelse hid indtil har hafft dend allernaadigste Frihed at gaae af et Goeds paa et andet; og som de, der effter Dags opnaaer deris 14 Aar, icke kand være meere befried for Proprietariens Ræt og Tiltahle end dem, som 1720 eller 1724 i Hoved Roullerne i Henseende til deris Alder ere for Reserver indført, u-anseet de fleeste icke er og bliver døgtige til Enroullering, denne Indteigning ansees og icke effterrettelig uden for dend nærværende Tid, effterdi dette som andet er Forandring undergiven, saa erindres allerunderdanigst Forordningen af 30 Decbr. 1702 dends 23 Post, at aarligen af vedkommende blev forfærdiged en Reserve Roulle, og der udinden effter bemelte Post videre at forholdes.

Mens hvad de virckelig enroullerede angaaer, de bliver Compagnied og Lægged forpligted, indtil de ved Demission eller Fæste vorder løsgiven, og om samme effter dertil havende Permission engagerit dem til Fæste paa andet Goeds, at da dend Proprietarie, som blev dem nydende, her effter som hidindtil var pligtig for slig en enroullered til Deris Maiestets Tieniste at give en anden døgtig og saa sicker Karl, at hand alletider for hans Tilstedeblivelse kunde repondere og forbunden være. — —

12. B. Hauchs Betænkning af 4. Sept. 1724.

6. Post. Reserve Mandskabet angaaende. Der udj kand ieg icke følge Krigs Raad Bruuns Meening, thi skulle Reserve Mandskabet saaledis bindes, huor til mange har opført baade unge og gamle, halte og blinde, blev denne Provinces Mandkiøn lige saa got som wornede, huilcket mig siunes war forhart mod dennem, der tillige med deris Forfædere altid har werit stridzbar og berømmelig over heele Europa, har og fra ævig Tid wæret et frit Folck u-bunden.

Saa slig Tvang efter mine allerunderdanigste Tancker ei alleene wil foraarsage stor Skræck, Angist og Bedrøvelse hos dem alle, men wille nedlægge ald Lyst og Courage hos de fleste, som ellers kunde wære sindet at wille tiene redelig, ja

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

foraarsage, at langt fleere practicerede sig ud af Landet ind tilforne.

Af slige og fleere Aarsager synes mig langt tienligere, om det maatte behage Hans Kongl. Mai^{t}, at der med Reserve Mandskabet efter Hans Mai^{ts} Low og udgangne Forordninger, særdeelis Forordningen af 30 December 1702 dens 21 Post, fremdeelis allernaadigst maatte forholdis. Der wed ieg allerunderdanigst maa erindre, at som i dend sidste allernaadigste Forordning af 8de Febr. jndewærende Aar dends 6te [ɔ: 4.] Post i blandt andet meldes, at een huer, som wil fløtte, skal efter Lowen og de om Passer og Skudssmaale allernaadigst udgangne Forordninger were forsiunet med rigtig Pass, huor ung hand ind maatte wære, huilcket nogle udtolcker, at et Barn af 6 og mindre Aar bør have Pass, eller om hand dets uden qviterer Godset, da altid, naar hand kom til Aar og Alder, were pligtig sig paa Goedset, hand er føed, at indfinde, samme Post allernaadigst maatte forclaris, at alle, som wil changere Tieniste, bør efter loulig Opsigelse med Pass forsiunes, naar de er udi deris 14de Aar, men de, som er der under, maa fløtte uden nogen Pass eller Opsigelse paa huilcket Goedss dennem lyster.

13. Frdg. af 27. Marts 1725.

6. Post. Om Reserve-Mandskabet. Med det unge Mandskab, som i Reserve-Roullerne ere antegnede, og for hvis Gods de bør enrolleres, naar de der til dygtige befindes, ville Vi, at der skal forholdes efter vores allernaadigste udgangne Forordning om adskilligt Land-Militien angaaende af den 30 Decbr. 1702 dens 21de Post, og med dem, som ville begive sig fra den eene Proprietarii til den andens Gods, ville Vi allernaadigst, at der strictè skal forholdes efter vores om Passer og Skudsmaale allernaadigst udgangne Forordning.

II. Bestemmelser om Opsigelse og Pas som Betingelser for Retten til at forlade Tjeneste og Gaard.

§ 10. Om Fæstebondens Ret til at opsige sin Gaard havde Frdg. af 11. Juli 1654 § 4 bestemt, at „hvil-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

ken Bonde som vil flytte fra sin Gaard og Bolig skal opsige sit Fæste efter lovlig Kald og Varsel tre næste Tingdage efter hverandre fra S. Hans Midsommer og fjerde Tingdag derefter tage det beskrevet, hvorimod med Skudsmaal ingen Forhindring maa giøres, og da maa Bonden til Philippi Jacobi dernæst flytte". Men Danske Lov 3—13—7 havde begrænset Bondens Opsigelsesret (*n. 14*).

Om Tjenestekarlens Forpligtelse til først efter lovlig Opsigelse at forlade sin Tjeneste og om Sognepræstens Forpligtelse til at meddele ham Bevis for hans Frihed handlede Danske Lov 3—19—9, 10, 11, 12 (*n. 15*), i det væsentlige med Christian IV's Reces af 1643 2—21—1 som Kilde.

7. Novbr. 1682 var der paa Indstilling af Kommercekollegiet, dat. 10. Juli 1682[1], udstedt Forbud mod, at Bønderkarle maatte rejse ud af Riget; derimod maatte ingen hindres i at rejse fra en Provins til en anden (*n. 16*).

Frdg. af 21. Febr. 1702 om Vornedfriheden stadfæstede i denne Henseende de tidligere Bestemmelser (*n. 17*).

14. Danske Lov 3—13—7.

Hvilken Bonde der ikke er vorned, som vil flytte fra sin Gaard og Boelig, skal dertil have skiellig Aarsag og den lovligen bevise, derefter maa hand opsige den efter lovlig Kald og Varsel til Husbonden tre næste Tingdage efter hver andre, for St. Hans Dag Midsommer, og fierde Tingdag derefter tage det beskrevet, hvorimod med Skudsmaal ingen Forhindring maa giøris, og da maa Bonden til Voldermisse der næst efter flytte — — —. Forlader hand Gaarden uden lovlig Opsigelse, da bør hand, hvor hand antreffis, at straffis som en Rømningsmand.

Efter Indstilling, dat. 9. Decbr. 1681, fra en Kommission, bestaaende af Jens Juel, M. Wibe, P. Brandt, P. Scavenius og P. Nielsen[2], udkom der 28. Jan. 1682 en Forordning om Jordegods, i Følge

[1] Indlæg t. Sjæll. aabne Breve 1682 Nr. 280.

[2] Indlæg t. Sjæll. aabne Breve 1682 Nr. 22.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

hvis § 17 „ingen Bonde eller Enke maa opsige eller flytte fra sin Gaard, saa længe Husbonden agter dem god for samme Gaard at forestaa, med mindre Husbonden handler med dem imod Loven". Skjønt denne Forordning blev udstedt, efter at Danske Lov var udarbejdet færdig, bortfaldt den dog i Henhold til Lovens Fortale, da denne traadte i Kraft.

15. Danske Lov 3—19—9, 10, 11, 12.

9. Alle Tienistekarle og Drenge, som til Bondearbejd ere antagne, hos hvem det og være kand, med mindre de fæste Gaarde eller Gaardsparter, hvor paa de sig kand nære, skulle være forpligtede deris Tieniste otte Uger før Fardag — — til deres Husbond lovligen at opsige; og saa fremt Husbonden dennem utilbørlig vil opholde, maa de Tienisten løskynde i nogle af Byens eller Sognefolkets Nærværelse, eller og til Kirkestævne. — —

10. Naar Tienistetyende, Mands- eller Qvindis-Personer, lovlig deris Tieniste eengang opsagt haver, synderligen om de uden Sognet sig agte at begive, da skal deris Sognepræst være forpligt at meddeele dem Bevis, naar de den begære, at de ere frj og ledige fra Herretieniste til Lands og Vands[1], saa vel som fra Bondens Tieniste — — —. Og skal ingen Præst under tilbørlig Straf saadan Bevis dem vegre eller og den dennem over een half Dag forholde — — —.

11. Begiver nogen Karls- eller Qvindis-Person sig ulovlig af deris Husbonders Tieniste, da skulle de have forbrut saa meget, som deris halve Aars Løn sig kand beløbe, Halfdeelen til Husbonden og Halfdeelen til Husbondens Herskab; og de, som dem videndis antage, skulle have dobbelt saa meget til den forrige og rette Tienistetyendis Husbond og hans Herskab forbrut.

12. Hvo som tager anden Mands Svend, Tiener eller Tienisteqvindfolk i Tieniste uden Pasbord, hand skal svare den, som Tieneren uden lovlig Afskeed er fradragen, til al den Skade, hand derover lider, og derforuden bøde til hannem, som ovenbemælt er. — — —

---

[1] ɔ: Udskrivning.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

16. . Frdg. af 7. Novbr. 1682.

— — Dog paa det at ingen skulle hindris udi at fare fra en Province til en anden her i Riget for at søge sin Næring oc Tienniste, skal de Bønder, som enten i deris Hosbonds eller egen Ærende kunde reise, hafve rigtig Beskeed om deris Forretninger at fremvise, mens Tienniste Karle, naar de ville tilbage, skulle tage Skrifte Seddel fra den Præst, hvis Sogn de haffver været udi, oc Pass aff den Hosbond, paa hvis Gods de hafve tient.

17. Frdg. af 21. Febr. 1702.

VI. Udi alt det øvrige forholdes efter Loven, og maae ej nogen Bonde eller Bonde-Karl, som har fæstet Bønder-Gaarde, Huse eller Boliger, qvittere eller gaae fra sin Gaard, men derved at forblive efter Loven og deres Fæste-Breves Tilhold; saa maae og ikke heller de unge Karle, som har fæstet sig i Tieniste paa en vis Tid hos Bonden eller andre, qvittere eller gaae af deres Tienester førend Fardag efter foregaaende lovlig Opsigelse, saasom vores allernaadigste Villie og Intention er, at alle og enhver, saavel Husbonder som Tienere, isaa i Maader skal rette og forholde sig efter Lovens tredie Bogs 19 Cap. 9 Art. eller straffes, som vedbør.

§ 11. I det Projekt, som Otto Krabbe og Gothard Braëm 20. Decbr. 1700 indgav om Landmilitsens Indretning (se ovfr. S. 6), anbefaledes Udstedelsen af et Forbud mod, at nogen Præst meddelte nogen Karl eller Pige Skudsmaal, uden at Personens rette Husbond [ɔ: Godsejeren] først havde meddelt samme Afsked, Pas eller Følgeseddel (*n. 18*). Kongen approberede dette[1], og derefter udstedtes der 19. Febr. 1701 en Forordning om Passer og Skudsmaal (*n. 19*)[2].

Frdg. af 27. Decbr. 1701 (se ovfr. S. 9) indeholdt et Forbud mod, at Husbonden nægtede en Karl Pas efter lovlig Opsigelse (Art. 22) (*n. 19 a*).

---

[1] Ved Paategning paa Projektet.

[2] Jvfr. om denne Holm og Rasmussen i Hist. Tidsskr. 5. R. IV, 607 ff. V, 584 ff. 606 ff. VI, 166 ff.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

18. Projekt af 20. Decbr. 1700.

7. Dend Person, som enrolleris, skal først hafve sit Pass og Skudsmaal med sig, som hand bør at hafve, i Fald hand andenstedz uden Sogned, som hand nu findes udi, haver tient tilforne, saa schal hand og derforuden strax indløsse sit Skudsmaal af Præsten udi Sogned, hvor hand nu tiener, og vil vii, at ingen Proust eller Præst under 10 Rigsdalers Straff til Præste Encker enten begier eller tager meere for et Skudsmaal, end Loven tillader, paa hvilke Skudsmaaler eller Passer de Committerede ved Enrolleringen schal schrifve, at hand dend Dag og Aar for det N. N. Leg under ded Nomer til Landweren er indschrefven.

Wii understaar os allerunderdanigst herhos at erindre Aarsagen til slig fornøden Rigtighed, thi som ded vel schal være at befrøgte, at iblandt de Karle, som nu til Landværn schall indschrifves, endeel schall søge at bortløbe og sig forberge, deels her i Riget, deels uden Riged, som til Skaane, Holsten etc., og i hvor vel vii finder iblandt Eders Kongl. May^{ts} salig Herr Faders, salige og høiloflige Ihukommelses udgangne Forordninger tvende, dend eene af dato: 20. Decembr. 1676, dend anden af dato: 7. Janvarj 1677, som især haardeligen forbiuder ingen Under-Officer eller gemeene til Hæst eller til Foeds motte uden Pass lides eller blifve udi Landet, ey heller nogen dem ved Fergestæderne at overføre, med vidre, saa sees dog icke, at ded er eller blifver efterkommed, som ded burde, thi der baade nu og da befindes, at af Soldatesched saawelsom ved Cavalleried adtskillige deserterer og af Landet bortkommer, deels for U-Villighed til at tienne, deels for Tyfverie, Mord og andet ont, som de haver giort; paa lige Maade scheer det og med endeel Bønder, som rømmer fra deres Gaarde, naar de dend har ruineret, unge Karle, som formedelst anded U-Dyd entviger fra deres Tieniste hen udi andre Sogner, ja end og udi andre Provincier, og ded uden Pass og Skudsmaal, som de af Præsterne efter Lougen burde at have, førend de af nogen Præst, hvor de sig siden opholder, kunde vorde annammed til Sacramented; icke deds mindre fornemmes det dog, at de mange Stæder ey alleene blifver lid i Sognerne, mens end og til Sacramented admittered, hvilcked og er en stoer Aarsage till de mange Løs-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

giengere, Tyfve og Skielmer, som i Landene omløber og sig opholder, da som vii formeener, at dend store Misbrug, som er med Schudsmaalerne, schal dertil icke gifve liden Aarsag, i ded de, som begifver sig fra et Sogn til et anden Sted, enten at tiene eller boe, bør ikke alleene efter Lougen 3die Bogs 10de Articul pag. 555 at hafve Skudsmaal fra Præsten om deres Forhold i Meenighederne, mens bør ogsaa fra deres Hosbonder at hafve Pass eller Afskeed eller Tilladelse, at de maa begifve sig paa andre Stæder udi Landene at tiene, byge og boe etc.

Mens som ded scheer, at Skudsmaaled schrifves for sig, hans Afscheed og Tilladelsse for sig, saa løber de omkring og viisser frem, somme ded Skudsmaal, de har faaet for lang Tid siden, og forandre Aarstalled och icke vil fremwiisse ded sidste Skudzmaal, de har faaed eller burde at hafve, hvorudi deres onde og u-schickelig Lefnet kunde findes indført, andre rømmer af Sognerne, løber af Tienisten, eendeel af Vanartighed, at de kand icke taale, deris Madfader holder dem till Arbeid, endeel for entten begangne Tyfverie, Horerj eller Slagssmaall; disse tager ingen Skudsmaal, mens lader sig schrifve et falsch Skudsmaal enten af en forløben Student, afsat Deign eller desslige Folck, somme kommer frem med slet ingen, finder dog mangen Gang saa barmhiertig en Præst, som icke alleene imod Loven tillader saadane at være og boe i Sogned, mens end og tager dem til Gudsbord, alligewel samme Persohn mangen Gang kand hafve begaaed baade Hoer, Mord og Tyfverie og anden Schielmsgierning. Skulle derfore være vores allerunderdanigste Forslag til saadan Desertering og Undvigelsse at forekomme, at ingen Præst mote meddeele nogen, være sig enten Mand, Qvinde, Karl eller Pige, som har været til Alters, noget Schudsmaal, uden Personens rette Hosbonde først hafde meddeelt dend samme sit Afscheed, Pass eller Følge Sedel — — — —. Iligemaade burde ingen Rytter eller Soldatt, som er aftacked og sig nogen Steds paa Landet hafver nedsat, tillades at flytte fra et Sogn til et andet, med mindre hand jligemaader forsiuner sig med Hosbondens (paa hvis Gods hand boer) hans Begiering til Præsten, at hand meddeeler ham sit Schudsmaal, saa kunde ded og forholdes med Piger

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

og Qvindfolk, som gaar fra en Tienneste til en anden, hvorwed vj vil formode, at icke alleeniste meget ondt blef forekommed, mens end og mangen een grof Synder hindred udi sine Ondskaber, i ded de ingensteds kunde opholde sig eller bortkomme, naar de ikke var forsyned med slig høyfornøden Rigtigheder, og dersom Eders Kongl. Mayst denne voris aller underdanigste Forslag allernaadigst for got befinder, skulle ded vel være fornøden, at derom udgick en Forordning, førend som at dend Forordning om Landwæren udkom — — — —.

Paategning:

Denne Punct hafwer wj udj alt approberet, og kunde man med første lade af det dansche Cantzelie en Ordre udfærdige, hworledes og hvor wiit sligt schulde extenderis og forstaes.

19. Frdg. af 19. Febr. 1701.

Vi Friderich den Fierde — g. a. v., at om endskiønt Lovens 3. Bogs 19. Cap. 8. Articul udførlig nok mælder, at naar nogen Fremmed til Sognene paa Landet ankommer, da skal Præsten deris Pass og Beviis, som de medbringer, læse og dennem overhøre, og dersom nogen Mistanke kunde være, da Præsten det for Herskabet eller hans Fuldmægtig angive, med videre, og den 10. Articul udi samme Capitel ligeledes tilholder, at naar Tieniste-Tiunde, Mands- eller Qvindes-Person, lovlig deres Tieniste engang opsagt have, synderlig om de uden Sognet sig agte at begive, da skal deris Sogne-Præst være forpligtet at meddele dem Beviis, naar de dend begiære, at de ere fri og ledige fra Herre-Tieniste til Lands og Vands, med videre samme Articul indeholder; og Vi dog ikke dismindre ugierne maa fornemme, hvorledis ved forskrevne Passer, Beviser og Skudsmaale adskillige Undersleb og Misbrug skal gaa i Svang, i det en Deel af Almuen paa Landet gandske intet skal bekymre sig om tage noget Pass eller Skudsmaal, andre derimod igien skal søge at forandre dennem, som de have, og selv lade sig af u-vedkommende Personer forfærdige Passer og Skudsmaale, som de betiener sig af ved forefaldende Lejligheder, naar de dennem behøver at fremvise,

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

hvorudover Landet lettelig skal kunde opfyldis med Løsgiængere og andet u-nyttigt Folk, som omløber og intet tager sig til, foruden at een og anden Misgierning og U-Dyd derunder skal kunde blive skyvlt og Giernings-Manden have bedre Lejlighed til at undvige end ellers, da til slig Undersleb og skadelig Misbrug med Passer og Skudsmaale at forekomme, have Vi allernaadigst for godt befunden at anordne og befale saasom Vi og hermed allernaadigst anordne og befale, at ingen Præst over alt her udi vort Rige Danmark maa meddele nogen, det være sig Mands- eller Qvindes-Person, som har været til Alters, noget Skudsmaal, med mindre Personens rette Hosbund først har under sin Haand og Seigl meddeelt dend samme sin Afskeed, Pas eller Følge-Seddel, hvortil skal bruges et Ark stæmpled Papyr til fire og tyve Skilling Danske for en Mands Person, og til tolf Skilling Danske for en Qvindes Person, og skal Hosbonden først derpaa skrive Personens Afskeed, Pass og Tilladelse, at hand maa flytte med videre, og derhos giøre en skriftlig Begiæring til Sogne-Præsten paa Stædet, at hand vil meddeele Personen sit Skudsmaal, hvilket Skudsmaal Præsten ligeledis under sin Haand og Seigl skal skrive paa samme Ark stæmpled Papyr strax neden for og det paa Dansk, at alle det kand forstaae, og saaledis skal Personens Afskeed, Pass, Tilladelse at flytte og Skudsmaal continueris og skrives Tiid efter anden, indtil Arket er fuld skreven, da der skal, om det behøves, forfærdiges et nyt, og derudi altid beraabes paa det foregaaende. Iligemaade ville Vi og allernaadigst have anbefaled, at ingen Rytter eller Soldat, som er aftakked og sig nogenstæds paa Landet haver nedsat, maa tillades at flytte fra et Sogn til et andet, med mindre hand ligeledes forsyner sig med Hosbondens (paa hvis Gods han boer) hans Begiæring til Præsten, at hand meddeeler ham sit Skudsmaal; paa samme Maade skal det og forholdes med Qvindes-Personer, som gaae fra een Tieneste til en anden; — — — — — — og saa fremt nogen Præst skulle imod Forhaabning udgive noget Skudsmaal uden Ambtmandens, om det er paa vores Gods, eller Proprietariens (om det er paa andet Gods) Forevidende, saaledes som mældt er, da skal hand derfor betale tredive Rigsdl. til Straf til næste Hospital — — — —.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Sml. Danske Lovs Bestemmelser om Vornede 3—14—2: Præsterne maa ingen Skudsmaal give nogen vornede, som fra et Stæd til et andet ville flytte, uden de have rigtig Afskeed fra Husbonden og haus Forlov dertil. Gior nogen Præst herimod, da bøde hand sexten Lod Sølv, Halfparten til Vornedens Herskab og den anden halve Part til Præste-Enker.

19 a. Frdg. af 27. Decbr. 1701.

22. Art. Alle de indskrevne Karle skal af deris Hosbonder meddeelis Pass og Præstens derpaa tegnede Skudsmaal — — —; skulle og Hosbonden eller Fuldmægtigen vægre sig at give Karlen sit Pas eller utilbørligen opholde hannem efter lovlig Opsigelse, da forholdis dermed efter Lovens 3. Bogs 19. Cap. 9 Art. — —.

III. Regeringens Foranstaltninger efter Landmilitsens Indførelse for at forebygge Rømninger fra Godserne.

§ 12.. 11. April 1701 indsendte Generalmajor Johan Rantzau og Justitsraad C. Bartholin som Kommissarier til Indretning af Landmilitsen i Aalborg og Viborg Stifter en Memorial til Kongen, hvori der bl. a. foresloges Midler til at forhindre, at unge Karle ved at søge ind paa Ryttergodset eller til Kjøbstæderne eller ved at modtage Fæstebreve pro forma unddrog sig Udskrivning; efter kgl. Ordre afgav Gehejmeraad Otto Krabbe 17. April Betænkning om denne Memorial ved en Paaskrift paa den *(n. 20)* [1]. Kongen approberede Forslagene, hvorefter udgik Frdg. derom 23. April 1701 *(n. 21)*[2].

6 Maj 1702 udgik der kgl. Ordre til Borgmestre og Raad i Aarhus, at da Fru Margrete Krabbe, afg. Erik Rosenkrantzes til Rosenholm, havde ladet andrage, hvorledes en af hendes Bønderkarle ved Navn Peder Rasmussen af Kankbølle ved hendes Gaard Vosnæs for at undgaa Indrulleringen, hvortil hun havde ladet ham præsentere for Sessionen, imod Forbud havde undveget Godset og var blevet tilladt at tage Borgerskab i Aarhus, endskjønt

[1] Indlæg t. Sjæll. aabne Breve 1701 Nr. 97.
[2] Jvfr. Holm i Hist Tidsskr. 5. R. IV, 561 f. 569 f.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

han intet Pas havde at fremvise fra Margr. Krabbe, hans rette Husbond, saa skulde de lade Karlen være hende følgagtig efter Sessionens Kjendelse, „saafremt han ikke en dygtig Karl i sit Sted forskaffer“ [1].

23. April 1703 anholdt Fru Kirstine Bek til Vraa hos Landmilitssessionens Deputerede i Aalborg om, at de vilde løsgive fra Udskrivning til Dragon en Tjenestekarl ved Navn Laurs Ovesen, født paa hendes Stavn i Østerhassing Sogn; uden Pas og Afsked var han søgt ind paa Ryttergodset og havde der taget Tjeneste hos en Bonde; hun havde ganske vist indrømmet ham at maatte blive der til Michaelis, dog med det Forord og Vilkaar, at han skulde være beredt til at forestilles til Indskrivning for Sessionen for et af de ledige Lægder paa hendes Gods, men nu havde Regimentsskriveren paa Ryttergodset indskrevet ham som Dragon. — Sessionen resolverede, at han skulde udslettes af Dragonrullen og indføres i et af Fruens Soldaterlægder[2].

20. Johan Rantzaus og C. Bartholins Memorial af 11. April og Otto Krabbes Betænkning af 17. April 1701.

5. Og som mangfoldige unge Karle wed den Frihed, Ryttergodtzet niuder, schal søge deris Tilflugt indpaa Ryttergodtzet og mueligt tages af Bønderne i Tieniste pro forma, eller og som Indester, hvilchet fornemmes allerede schal wære practiceret, hvor imod Eders Maj[ts] Forordning om Passer og Skudsmaaler iche kand være dennem til Hinder, i Henseende Ryetergodtzet samt Proprietarij

5. Dette, som j saa Maader passerer j Jydland, forefalder ochsaa megid her j Landet, hvilchet mand well forud hafr seid, og ej weed bædre saadant at redressere, uden det allernaadigst maate behage Eders Kongl. Mayst. at lade udgaae en allernaadigst Befalling, at de, som j saamaader hafr undwihgt jt Godss, siden Eders Kongl. Maysts. Forordnings Dato:, nehml.: d. 22. Febr.,

[1] Dan. Kongers Hist., Fasc. 223.
[2] Dan. Kongers Hist., Fasc. 224.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

og Strøegodtzet er med hin anden mêleret og over det heele Land udi Sogn med hin anden, om saadane Personer da iche maatte inddeelis ved det andet Gods i Sognet, naar mand kiendelig fant, at sligt ichun war scheet af dem for at undgaae det, som Eders May^ts^ Forordning i Naade befaler.

6. Sammeledes schal der og findes nogle, som beretter, at de allereede ere antagne i Tieniste hos Kiøbstad Manden, andre fremwiisser Fæstebreve af een og anden Proprietarius, som er dateret, førend Eders May^ts^ allernaad. Forordning er udgangen, om det da iche paa samme Maade bør forholdes, at saadane Personer bliver inddeelt paa dends Gods, som hand er gaaen fra, deris Fæstebrev u-agtet, naar det kand bewiislig giøres, at de haver antaget deslige fremmet Tieniste for at betage deris rette Hosbonde det beneficium, som Forordningen hannem forunder. sidst afwihgt, maate igien af wedkommende uden Modsigelse jndtagiss, thj hellerss will mangle Karle paa megid Godss till Udschrifningen, og det Godss, som ingen Karle schafer, will hafue ofuerflødig, dog om nogen wirchelig hafr fæstid Gaarde paa E. Kongl. Maysts. Ryttergods og af de deputterede j Sessionen er approberid, heller og hoss andre fæstid og wirchelig beboer deriss fæstede Gaarde, som staaer for 2-3 heller flere Tr. Hartkorn j Matricul., da kand det forblifue wed deriss Fæste, men iche de, som hafr antagid Huusse, heller sig som Indesiddere opholder.

6. Hermed formeeniss allerwnderd., at kand forholdiss saalediss, som for er mældt, og widere kunde tillæggiss, om det allernaadigst maatte behage Hans Kongl. Mayst. effter Lowen pag. 556 articl. 11. 12. 13, item anseiss effter E. Kongl. Mayst. seenist udgaaen Forordning om Skutzmaale.

21. Frdg. af 23. April 1701.

Fr. IV. g. a. v., at eftersom Vi komme i Erfaring, hvorledis mange unge Karle ved den Frihed, som Rytter-Goedset her i Vort Rige Danmark nyder, skal søge deris Tilflugt ind paa samme Goeds og mueligt tagis af Bønderne i Tieniste pro forma eller og som Indesiddere, alt for derved at undgaa den allernaadigst paabudne Enroullering, da have Vi allernaa-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

digst for godt befunden at anordne og befale, saa og hermed anordner og befaler, at de unge Karle, som i saa Maader haver undvigt et Goeds siden voris om Land-Militiens Indrettelse allernaadigst udgivne Forordnings Dato, nemlig den 22. Februarii nest afvigt, maa og skal igien af vedkommende uden Modsigelse indtagis, dog om nogen virkelig haver fæstet Gaarde paa voris Rytter-Goeds, som af de Deputerede i Sessionen er approberet, eller og hos andre fæstet og virkelig beboer deris fæstede Gaarde, som staar for tu, tre eller fleere Tønder hart Koorn i Matriculen, da forbliver det ved deris Fæste, men ikke med dennem, som ikkun haver antaget Huse eller sig som Indesiddere opholder. Og saasom der skal findis en Deel, som skal have tagen Tieniste i Kiøbstæderne, andre og skal fremvise Fæste-Breve af een og anden Proprietario, som ere daterede, førend bemelte vores allernaadigste Forordning udgik, da ville Vi, at der med paa den Maade, som før er meldt, og efter Lovens tredie Bogs nittende Capitels 11, 12 og 13 Articul skal forholdis og ellers ansees efter voris om Skudsmaale seenist allernaadigst udgangne Forordning — —.

§ 13. 18. Septbr. 1705 udgik der kgl. Missive til de Sessionsdeputerede i Fyn og Langeland, at da der forefaldt adskillige Stridigheder ved Sessionerne om Passer og Skudsmaal, idet der i et Sogn kunde være adskillige Proprietærers Gods, og Karlene saaledes uden at overtræde Forordn. om Pas kunde gaa fra det ene Gods til det andet foruden Pas og Skudsmaal, saa skulde de i ethvert saadant Tilfælde referere Kongen Omstændighederne[1].

10. April 1706 udgik der kgl. Missive til de Sessionsdeputerede i Jylland, at Bisperne i Danmark havde faaet Ordre til at sørge for, at naar Amtsskriverne, Regimentsskriverne og Proprietærerne tilstillede Præsterne Fortegnelse over Personer, der vare undvegne uden Pas og Afsked, der da skulde lyses efter dem fra Prædikestolene og forkyndes, at de, som havde taget dem i Tjeneste, ej

[1] Dan. Kong. Hist., Fasc. 224. Jvfr. Fogtman III, 127.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

alene skulde straffes efter Lovens 3—19—12, men ogsaa ansees efter Forordn. om Passer og Skudsmaal[1].

11. Juni 1707 klagede en Del Proprietærer i Salling til Stiftamtmanden over Viborg Stift, Frederik Krag, over, at Bønderne, „som har stedt og fæstet, gamle og unge, en Del selv, andre med Kone og Børn, rømme og bortvige fra Gaardene, efter at de have afhændet og bortsolgt Plove, Bæster og andet mere, som behøves til Gaardenes Besætning", og bosætte sig i Kjøbstæderne eller flytte til Fyrstendømmerne eller Holland uden noget Pas fra Husbonden eller Attest fra Præsten; de bad om, at det maatte blive befalet alle Øvrighederne nøje at examinere om rejsendes Pas og Skudsmaal. Efter Konseilets Erklæring[2] udgik der 12. Aug. Missiver til de jyske Stiftamtmænd om at undersøge og referere Aarsagerne til saadan Desertering, og Befaling til de forskjellige Øvrigheder om nøje at overholde Forordningen, som forbød saadan Bortrejse uden Pas[3].

15. April 1710 udgik der Ordre til Stiftamtmændene om, paa Grund af at adskillige af Almuen i Danmark veg fra deres Hjem, da at sørge for, at Frdg. af 19. Febr. 1701 paany blev forkyndt, og „enhver derved tilholdt sig den 11. Art. i Frdg. af 22. Febr. 1701 at lade være efterrettelig, saa og at ingen, enten de ere indrullerede eller tjene paa Landet og ere faldne til at lade sig indrullere, understaar sig at undvige eller forstikke fra det Sted, hvor de i saa Maade henhøre, og de, som derimod kunde have handlet, strax at forføje sig til Stedet igjen"[4].

13. Juli 1710 indgav Amtmand Rudolf Gersdorf en Indberetning til Kongen om Forholdene med Hensyn til Aalborg Stifts nationale Infanteriregiment. Han skrev

---

[1] Jydske Tegn. XXI, 259. Jvfr. Rothe, Udt. af Rescripter I, 538 og Fogtman III, 133 f.

[2] Indlæg t. Jydske Miss. 1707 Nr. 83.

[3] Jydske Tegn. XXI, 485.

[4] Sjæll. Tegn. LVII, 527. Jvfr. Rothe II, 49.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

deri: „De Karle, som Præsterne uden Pas have annammet, er dem frakjendt og tilfundet at gaa Soldat for den Proprietaries Gods, de uden Pas ere afgaaede. Lige Beskaffenhed har det og med Selvejere og Forpagtere, saa jeg ser ikke rettere end, at de Karle, som med rigtig Pas ere forsynede, jo bør høre den til, som han har bragt rigtig Pas til“ [1].

20. Septbr. 1712 klagede Etatsraad I. E. Reichov af Aalholm over, at Rektoren i Nakskov havde antaget en vorned, 20 Aar gammel, i sin Skole og ikke vilde udlevere ham [2]. Der udgik derefter 17. Okt. 1712 Forbud mod, at nogen Bondesøn over 17—18 Aar maatte antages i latinske Skoler (*n. 22*).

22. Aabent Brev af 17. Okt. 1712.

Fr. IV g. a. v., at eftersom Vi komme i Erfaring, hvorledes endeel voxne Bønder-Sønner paa en og anden Stæd her i vort Rige Danmark skal for at undgaa Enrollering til Soldater til Landenes høyfornøden Defension indgive sig i Latinske-Skoler, og omendskiønt dennem bliver forelagt at møde for Sessionerne til visse Tider, skal dog Rectores Scholarum dennem forholde; da til saadanne Practiquer at forebygge, have Vi allernaadigst for got eragtet at determinere en vis Alder som 17 à 18 Aar, efter hvilcken Alder ingen Bonde-Søn i Latinske-Skoler maa antages, og skal ellers de Bønder-Sønner, som nu paa tre Aarstid over den Alder kand være indtagne, der fra til vedkommende uden Imodsigelse under vedbørlig Straf udleveres.

IV. Vidnesbyrd om Proprietærers Forsøg paa at binde Bønderkarlene (og undertiden Bønderpigerne) til Stavnen [3].

§ 14. 24. Aug. 1705 klagede Arnold Dyssel, Amtm.

---

[1] Justitsm Aflev., Skab 8, Pakke 164 Litra Y.

[2] Indl. t. Sjæll. aabne Breve 1712 Nr. 244. Jvfr. Holm i Hist. Tidsskr. 5. R. IV, 584.

[3] Jvfr. Konseilets Erklæringer i Andet Afsnit.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

over Børglum, Aastrup og Sejlstrup Amter, over, at Proprietærerne hindrede Karle fra at fæste Gaarde paa andre Godser, ja førte Karlene med Magt tilbage; Bønderne bleve derved indknebne som vornede; han tilføjede, at han havde mange Misundere, „fordi jeg ikke er af den gammel Adel og staar paa, at Ed. k. Maj. Lov og Forordninger bør efterleves, som jeg skal gjøre, saa længe der er en varm Blodsdraabe i mig". 28. Septbr. udgik der Ordre til Sessionen i Aalborg om at indsende Betænkning derom, og 9. Okt. Ordre til Dyssel om at bevisliggjøre sin Paastand for Sessionen[1].

30. Juni 1712 indgav Krigskommissar og Kancelliraad Nicolai Nissen til Rugballegaard en Forestilling til Kongen, hvori han i Anledning af Proprietærernes haarde Benyttelse af Pasforordningen foreslog, at Tingsvidne skulde kunne træde i Stedet for Pas, naar et saadant nægtedes (*n. 23*)[2].

12. Juli 1715 sendte Grev Christian Ditlev Reventlov tre Karle til Lieutenant J. B. v. Dewitz ved det aarhuske Nationalregiment Infanteri og udbad sig Kvittering for Modtagelsen; han bad ham indrullere dem, selv om der kom Prætensioner paa dem; thi disse Prætensioner skulde afgjøres ved Proces og havde intet med Regimentet at gjøre. 19. Decbr. s. A. klagede imidlertid Amtmand Hans Nansen og Krigskommissar Nissen til Kongen over, at de to Karle, skjønt de efter lovlig Opsigelse fra deres Husbonder paa Grevens Gods havde indfæstet sig hos to af Kongens Rytterbønder, med væbnet Magt vare blevne førte tilbage for at gaa Soldater for Grevens Godser Frisenvold og Løjstrup. Efter kgl. Resolution forlangte Kancelliet 8. Febr. 1716 Grevens Erklæring, der afgaves

---

[1] Dan. Kongers. Hist., Fasc. 224 S. 173 f. Fremstillet af Holm i Hist. Tidsskr. 5. R. IV, 552. 602. 604. V, 612.

[2] Justitsm. Aflev., Skab 8, Pakke 164 Litra Y. Jvfr. Holm, Hist. Tidsskr. 5. R. IV, 603.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

6. Marts og gik ud paa, at han for at forskaane det unge Mandskab paa sit og sin „Søn" Kammerjunker Scheels Gods havde hvervet 40 Soldater og leveret dem til Kongens Tjeneste, hvorimod det unge Mandskab godvillig havde lovet at tjene og forblive paa Godset, indtil de enten til Kongens Tjeneste eller Gaardes Antagelse maatte behøves. Men efter Konseilets Erklæring udgik der 20. Juli 1716 Ordre til Reventlov om, at han, da det ved Tingsvidne var bevist, at Karlene lovlig havde opsagt deres Tjeneste paa hans Gods og indfæstet sig at tjene paa Ryttergodset, skulde lade dem med forderligste være følgagtige til dette[1].

1715 affattede en unævnt en meget alvorlig Klage til Kongen over Proprietærernes Adfærd mod Bønderkarle og Bønderpiger, hvorved disse bleve aldeles stavnsbundne; han foreslog tillige en Række Forholdsregler til at hindre denne Misbrug (*n. 24*)[2].

5. Aug. 1722 udbad Stiftamtmanden i Ribe H. A. Kalnein sig Generalprokurøren Caspar Bartholins Betænkning i Anledning af, at adskillige Proprietærer nægtede Bønderkarlene Pas og tvang dem til at blive paa Godserne (*n. 25*)[3].

I en Instrux af 1. Maj 1724, udstedt af Gehejmeraad Otto Krabbes Enke Fru Birgitte Skeel for Ridefogeden Hans Klaumand ved Holmegaard og Broxø Godser, paalagdes det ham at holde en Fortegnelse over alle Godsets Karle og Drenge, baade vornede og fri, og ikke give nogen Lov til at forlade Godset uden hendes Tilladelse (*n. 26*)[4].

---

[1] Justitsmin. Aflev., Skab 8, Pakke 224 C. Jydske Tegn. XXIII, 352. Jvfr. Holm og Rasmussen i Hist. Tidsskr. 5. R. V, 613 f. VI, 171 f. 184.

[2] Kgl. Bibl., Kallske Saml., Fol. 27.

[3] Dokk. vedrør. Generalprokurør-Embedet 1719—1752. Om Benyttelsen af Pastvangen mod Bønderpiger jvfr. Hübertz, Aktstykk. vedk. Aarhus III, 164.

[4] Hist.-geneal. Arkiv, Holmegaard.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

23. Nic. Nissens Forestilling af 30. Juni 1712.

— — — Det er og (allernaadigste Konge) kommen udi een megen slem Vane imod alle de vel-meente derom allernaadigst udgangne Forordninger, at fast de fleste Karle og Drenge uden nogen Passe at tage begiver sig af deris Tieniste, somme efter lovlig Opsigelse, hvilke Passen af deris Øvrighed negtis, somme ey, og gaar bort, mand i lang Tid ikke kand opspørge dennem. Hvorover allehaande Desputer imellem Proprietarierne ere, og særdelis hindris Strøe-Læggene derved, at de ey kand faa Mandskab ind til sig, saaat tit og mangen Gang Sessionerne meget formedelst saadane Desputer opholdis, og dersom jeg skall min Sanding sige, ere de fleeste Proprietariers Desputer ey saa rettelig grundet, stødende sig dog paa Eders Maj^ts^ allernaadigste Forordninger, at Karlen eller Drengen er gaaen bort uden Passe at tage, ja lader hannem u-paatalt hengaa og paa andris Gods i Nærværelssen tiene 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9 og 10 Aar, indtil hand opvoxer og bliver stor nok, saa kommer de først frem og formerer deris Pretention, omendskiønt de aldrig ved Lyssning eller Tingsvidne have got giort samme Person af deris Gods dennem at være undviget imod Loven og Forordningerne, hvor over tit og ofte hænder sig stor U-Lykke, naar de dennem saa med Gevalt vil bort-tage, og at Karlen derover undviger og aldrig kommer i Landet igien, ja med eet Ord at sige, allernaadigste Konge, de giøre denne fri Provinces Folk saa got som til vornede, og kunde sligt ved allernaadigste Forordning gandske ophævis, at naar een Dreng eller Karl begierdte sin Passe og den hannem negtedis̄ af Hossbunden, da hand der efter maatte tage Tingsvidne, som kunde være Passe nok, og dersom een Proprietarius lod upaatalt i Aar og Dag gaa bort saadan een undvigt Karl, hand da ingen Pretention til ham maatte have. — — —

24. En unævnts Klage til Kongen af 1715.

Stormægtigste Monarch, allernaadigste Arve-Konge.

Dend høy-priselig Omsorg og Kierlighed, E. May^t^ fra Deres kongl. Regerings første Tid alt saa kiendelig har ladet tee mod E. M. Arve-Undersaatter, giver mig som en tro Pa-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

triot Frimodighed i allerdybeste Underdannighed at nedkaste mig for E. k. M. Fødder og under fortiet Navn af it reent Hierte at blotte for E. M. Øyne den store, utrolige og høyklagelig Skade, E. M. tro Undersaatter maa tage og taale under den Folche-Mangel og Folches Tvang, her er i Landet formedelst en Deel Proprietariers og Fogders ubillige Medfart, men er visse paa, nu det vorder E. May^{t} sandfærdig foredraget, Deres høy-kongl. Naade og Mildhed finder da aller^{n} saadant it Middel, hvor ved slig stoor U-Lempe og Landschade i Tide kand raades Bood.

1. Saadan Folche-Mangel kommer ej saa meget der af, at en Deel unge Mandschab er til Deres M. Krix-Tieniste af Landet bleven udført, mens meere der af, at mangfoldige undløber og udsniger sig af Landet baade til Lands og Vands, andre forsticher dem i vidt bortliggende Byer og Sogner fra deres Føde-Egn, gaar i Schiul og Schygge, u-achtet de fortiener lidt eller intet til Løn, og alt sligt scheer mest, fordi det gemeene Landfolch ere nu fast som Slaber og Livtrælle i deres fri Fæderneland hart ad som i it andet Tyrchie, thi ingen Bonde-Karl eller Qvinde maa nu længer self raade, enten hvem hand vil tiene eller for hvad Løn, men Proprietarier og Fogder paalegger dem under Hug og Slag og anden haard Medfart der at tiene og for den Løn, som de siger.

2. Hvor udover Folchene, Karle og Qvinder, ere under saadan Tvang, at ingen, end iche en Hyrde-Dreng, maa eller kand komme uden Godset at tiene, som hand er fød paa, og schulde findes een liden eller stoor Karl eller Qvinde uden for Godset, driver de ham strax til Stavns med Magt og fører ham ind paa Godset med voldsom Gevalt, enten det er Fardag eller ej, og saaledes ere de nu som ny-vornede, tvert imod k. M. Forordning, thi de ej alleene tvinges til (som sagt er) at tiene paa Godset, men og at fæste, hvor og naar Proprietarierne vil. Med it Ord: Bønder-Karle og Piger, ja end og u-myndige Børn ere under saadan Tvang og Slaberie, at hver Proprietarie tilegner sig alle dem (er det end Hore-Unger), der ere fødte vel for 20, 30 Aar siden paa Godset, langt meere end de, der før vare gamle vornede.

3. Derfore Kiøbstæder og andre, som intet Jordegods

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

self ejer, maa lide allerstørste Schade paa deres Avling, og kand nogen nyde den Held enten at faae en fri Karl eller Qvinde i Tieniste, der har sit Pas, eller udbede, ja udkiøbe it Mennische hos en Proprietarie eller Foged, saa maa hand nødes til paa 10 à 11 Ugers Tid at give saa meget til Løn, som tilforn it gandsche Aar omkring. Og slig Folche-Tvang er Landet og Almuen fast til større Schade end det hele Aars Schatter, og vil blive umuligt ret længe at kand udstaae, thi en stoor Deel maa nødes til at ligge deres Avling need.

4. Saadan Tvang, da særligen at Folch ej maa tiene, hvor og hvem de lyster, betager Almuen ald Liv og Lyst, thi Bønderne raader nu slet intet meere for deres egne Børn, Drenge eller Piger, men naar de med Besværing har født dem op, vil Proprietarierne raade for dem, og schulde sligt blive i Gænge, turde maasche Proprietarierne med Tiden tvinge Pigerne til (helst om de vare af nogen good Vilkor) at gifftes paa Godset, ligesom de nu tvinger baade dem og Karlene til at tiene og fæste paa Godset. Thi hvilchen Bonde schulde vel turde giffte sin Daatter ud fra Godset mod Hosbondens Minde, mon hand da iche motte befrychte sig for Hosbondens Haarhed? Og saaledes schulde her da blive ret en forvirred Tilstand.

5. Og over alt om der schede (det Gud naadelig afvende) nogen fiendtlig Indfald i Landet, maatte være at befrychte, det Almuens, helst det slab-bundne unge Mandkiøns, Sind turde lættelig blive forvendt og forvirred i Tanche saaledes at udslippe af Slaberie til Frihed, og høres der vel undertiden selsomme Ord af gemeene Munde.

6. Men de Hr Proprietarier og Fogder giør dem vel iche ringe Profit under slig kummerfuld Tilstand i Landet, thi alt hvad en Bonde-Knecht kand fortiene, schal de noch viide at afpresse ham, hves hand vil undgaae Soldaterie eller ej tvinges til at fæste. Og saa snart der mon paakomme nogen ny Enroullering, strax maa de Karle fæste, som Proprietarier eller Fogder der til vil have, de andre maa tælle Penge, og de, som intet har, schal gaae Soldat. At ieg intet schal tale om, hvor mange der for Penge faaer Fæstebreve under Prætext; andre kiøber dem Pas til for 40, 50, 60 Rixdlr., og der ere vel de, der maa kiøbe sig fri 2, 3 à 4

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Gang, og naar de eller Forældre saa intet længere har at give, præsenteres de til Soldat, og saa er ald Liv og Lyst borte hos Karlen. Ja naar de fatter Anch til en Karl, tør de vel selge eller give ham bort til en Officerer, om de ej ved Land-Milicen kand faae ham antaget, saa her er fast ligesom it Barbarie og Folche-Prang i Landet. Der over ere da de fattige saa forsagte, at de har det lige kiert, hvordant det gaar, og under slig Forhold faaer Eders kongl. M. de sletteste Karle til Land-Milicen og har vel der hos ogsaa mange vacante Legge.

7. Derforuden aftvinger de Folch mange Penge for Passer at paaschrive, om en bepasset Person kommer paa Godset og vil have Pass derfra igien, men saadan en fri eller bepasset Person kommer ej lættelig ind paa Proprietarie-Gods, uden hand forud bliver forsichret at maa gaae fri derfra igien og ej vorde til Soldat præsenterit eller i andre Maader tvungen mod sin Villie, men hellere søger ud af Landet, saasom til Holland, ja i afvigte Aaringer en stoor Deel (dog den mindste Deel med Pas) til det førstlig Holstensche og andre saadanne Orter, Eders Majestetz og Landetz Tieniste til Præjudice og stoor Schade.

8. Og ville vi see ind i Tiden, schal fornemmes inden en kort Tid (hvilchet allerede meere end kiendelig teer sig), at Landet vil lide ydderste Nøød og Trang for Haandverchs Folch, saa her hverchen vil blive Smidde, Skræddere, Schomagere, Wævere eller nogen Slax Haandverch meere til paa Landet, thi ingen vil lade sine Børn lære, og ingen har Lyst til at lære, fordi de befrychter, at de enten schal være continuerlig Soldater eller være i Hosbondens Villie, hvor og hvorledes hand vil sætte dem hen. Og bliver her ingen Haandvercher, hvor schal da Landet kunde bestaae?[1]

9. Wi har Jeres May^ts^ aller^n^ Forordning i Landet giev og good noch om Passer og Schudsmaale, men ingen lever der effter, ingen Proprietarie eller Foged vil give noget Pas fra sig, og det allermeste, som Misbrugen her udj kommer af, er

[1] Her er tilføjet: NB. Ingen Pass gives dem efter Forordningen fra Godset.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

dette, at ingen tør opsige Tieniste effter Forordningens Maade og begere Pas, fordi saa bliver hand eller hun slaget, draget og ilde medhandlet. Ja Forældre og Sødschende, som ere paa Godset, bliver forfuldt og forhadt, saa Personen tacher Gud, hand kand tie. Og end hvem schulde der vel opsige Tieniste for it lille umyndigt eller hyldestløs Barn! Og hvad Pas schulde saadan een have, som Proprietarier og Fogder dog endelig monne paastaa! Saa det er ej nochsom at beklage den Tilstand, her er i Landet under den uretmæssige og fast u-christelig Misbrug, her gaar i Svang[1].

Men dersom det aller[n] maatte behage E. k. M. at tage det i aller[n] Betænchning, kunde saadan Ulempe vel paa een og anden Maade remederes og forekommes. Derfor i allerunderdannigste Fortrøstning paa E. M. fast forunderlig store Mildhed og paa den mod E. M. Arve-Undersaatter meere end kiendelig kongl. Clemence fordrister ieg mig at giøre effterfølgende Projecter, hvilche alle med alsomdybeste Underdannighed blifver nedkast for E. M. Throne og underkast Eders høy-kongl. Scharpsindighed og himmel-givne høye Forstand, enddog maa vel schee Officerer, Proprietarier og Fogder schulde gierne see, det blev alt staaende paa dend samme Food, fordi det kand give een og anden good Profit for dem.

1. Ingen Bonde-Søn, i hvo hand og er (uden hand holdes til Bogen eller Pennen fra Ungdom op og ej siden slaaer sig til Bonde-Arbeid), maatte fæste eller sætte sig need paa Landet eller i Kiøbsted, i hvad Prætext der end kunde forevendes (saa fremt hand er døchtig til Soldat), før end hand har staaet 6 Aar i Roullen. Thi saa veed den fattige, hand har lige saa good Ret som den rige. Og saa kiøber ingen sig fri, fordi hand veed, hand ej kand sætte sig need eller komme til Rolighed, før hand har været enroullerit. Ja saa er ingen Fortrydelse hos Almuen, naar den eene Bondes Søn maa nyde lige Schiel og Schiebne med den andens.

2. Naar de 6 Aar ere ude, schulde hand uden Modsigelse udgaae, og befandtes nogen Karl at staae længere,

[1] Her er tilføjet: NB om at sende en tro Mand ofuer alt ud, som kand forfare etc.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

schulde Officerene staae til Rette derfor, uden det var i Krigstider etc.

Naar Kalene maatte ufeilbarlig nyde dette, schulde vel aldrig een eniste undvige eller undslaae sig, men snarere stræbe effter jo førre jo hellere at blive enroullerit. Ja schulde vel ogsaa ligge dem effter at lære Haandvercher i Haab og Forsichring med Tiden at sidde rollige og stille der ved, da de nu befrychter at blive stedsvarende Soldater, eller dog mest for at være Proprietariernes ævige Slaber. Her schulde da vel ogsaa findes Karle noch i Landet til Eders May^{ts} Tieniste, i det Sted her nu fattes.

3. I Krix-Tider kunde E. M. allernaadigst effter egen Behag anderledes befale og forordne. Eller og da kunde haves Reserva-Rouller og ved en Par Under-Officerer og en Leutenant lade det unge Mandschab exercere i Compagniets District nogle Søndage ved een Kierche og nogle ved en anden, Mandschabet alt fra 16 à 18 Aar op ad under smaa og lætte Gevehr. Og naar der schulde recreuteres, da ved Sessionerne udtage de døchtigste og igien exroullere de ældst-enroullerede og u-døchtige, de vacante Legge inclusive.

4. Naar de vare exroullerede, gives dem Fripas af Sessionen, [og] maatte de med Fri Pas tiene, fæste og sætte dem need, hvor de lystede og kunde faae Plads og Leilighed, dog alt i Kongens Lande og Riger, men naar de schiffter Tieniste, schulde de effter Forordningen tage Pas og Schudsmaal. Proprietarierne kand da lige saa vel faae deres Gods besat som i forrige Tider, før denne Misbrug, som de nu giør dem, kom dem til Hielp. Det har ingen Fundament, om blifver forevendt: Een kand være good Soldat, men ej døchtig til en Bonde, thi det er ichun om 6 Aar at giøre med en Karl, saa er hand leddig. Til med bliver Karlene effter Exroulleringen jo i Landet, og kand saa Proprietarierne udvelge de beste ligesom i forrige Tider. Der gaar vel adschillige Stæder end denne Dag mange døchtige Karle, som ej maa komme ud af Godset, enten at tiene eller fæste, da dog Proprietarien har dem self til ingen af Delene paa Godset nødig. Og kunde ved denne gode gamle Frihed vel ogsaa hemmes en Deel Proprietariers store Brutalitet mod deres arme underhavende.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Eders May^{ts} aller^{n} Lov og Forordning sichter klarlig noch hen til det almindelige Beste, ja har end aller^{n} behaget at frigive de gamle slab-bundne wornede for at give Undersaatterne Liv og Lyst, Mood og Hierte til at stræbe for Kongen og Fædernelandet. Men ach! nu ere de alle som ny wornede. Og end de, som exroulleres fra Soldaterie, blifver ved Practiqver tit saa hæfftede ved Godset, at de ej lættelig maa eller kand komme derfra.

5. Ingen Bonde-Søn, som kand ventes døchtig til Soldat og ej er i Hoved-Roullen indschreven, maatte tiene uden Herredet under høy Straf, med mindre hand har Hosbondens eller Fuldmæchtigens Minde, men i Herredet maatte hand tiene, hvor og hvem hand lyster uden Pas alleene med Præstens Schudsmaal paa behørig Papir, saa fremt hand har været til Guds Bord, som vel burde schee, før end hand var 16 Aar fuldt i seeniste. De, som ej har været til Alters, tager hverchen Pas eller Schudsmaal.

6. Og paa det Hosbonderne kunde viide, hvor deres Bønder-Sønner ere, og hos hvem de tiener (naar de ej ere i Hoved-Roullen indschrevne), schal de være forplichtede under Straf af en $^{1}/_{2}$ Aars Løn paa de 2de Tider om Aaret, naar Folch schiffter Tieniste, at anmelde dem hos deres Hosbonder eller Fuldmægtig og sige, hvor og hvem de tiener. Er Hosbond eller Fuldmægtig ej i Herredet, anmælder de dem hos Herredtzfogden og siger, hves Gods de hører til, og hvor de tiener. Men de, som ere i Hoved-Roullen indschrevne, maa tiene i Compagnietz District, hvor de lyster. Dette samme er og i alt at forstaae om Ryttergodset, baade om dem, som ere enroullerede og iche.

7. Hver Bonde-Søn schulde enroulleres for den Hosb. Gods, hand er fød paa, Ryttergods, Strøe-Gods og Selv-Ejere for det Leg, de staa under. Saaledes scheer det og med Degne-Sønner. Men holdes disse sidste til Bogen eller Pennen, og de ej giver dem til Bonde-Arbeide, bliver de aller^{n} forschaanede for Soldateri, ilige Maade om de lærer it eller andet Haandverch, som Landet behøver. Og schal de sætte dem need paa Landet med deres Haandverch, naar de ville tage for dem self, og maa da fæste paa hves Gods, de lyster.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Men i Kiøbstæder maa de ej sætte dem, uden de ere saa døchtige paa Haandverchet, at de kand passere for Mestere i Lauget, ellers maa ingen Magistrat give dem Borgerschab under 10 Rixdlr. Straf til næste Hospital. Og schal saadanne Degne-Sønner, som ulovlig sætter dem need i Kiøbstæder, hvor de kand opspørges, være schyldige til at gaae Soldat for det Leg, de hører under, og staae dobbelt saa lenge i Roullen som andre.

8. Bøndernes Døttre maa være og tiene, hvor de lyster, dog at de effter Forordningen om Passer og Skudsmaale forsiuner dem baade med Pas og Skudsmaal, naar de schiffter Tieniste fra it Gods til it andet og gaar ud af Sognet, men gaar de fra it Gods til it andet og bliver i Sognet, tager de ichun Pas. Gaar de af Sognet og bliver dog paa samme Gods, tager de ichun Schudsmaal. Med Karlene, som bør tage Pas og Skudsmaal, haver det sig ligeledes. Men har Pigerne ej været til Alters (som ej maa forhales længere, end til de ere 16 Aar fuldt i seeniste), tager de ingen Pas eller Schudsmaal. Og schal de saa tage deres Pas og Schudsmaal fra det Sted, hvor de da findes. Forsømmer nogen Karl eller Qvinde at tage Pas eller Schudsmaal med sig fra Tieniste, som bør at tage det, schulde de give 3 Lodt Sølf til Straf til fattige, Hælfdelen til det Sogn, de kommer fra, Hælfdelen til det, de kommer til. Og schulde Præsterne strictè holde her over og ej admittere nogen enten til Gudsbord, Echteschab eller at blive i deres Sogner, før end de seer Richtighed for dem, saa fremt de ej selver ville betale dobbelt, naar de af Bispen eller Provsten derfor vorder tiltalte. Ei heller maa nogen Præst antage den til Gudsbord, som tiener i andet Sogn under 4re Rixdlr Mulct til fattige Præste-Encher.

9. Naar nogen sin Tieniste opsiger, schal det schee nogle Dage for Nytarsdag og nogle Dage for St. H. Dag til den Mand, de tiene, enten paa Kierche-Stevne eller med 2 Mænd, om hand ellers iche vil tilstaae Opsigelsen. Og bør saa Hosbonden næste Dag effter Fardag uden Vegrelse inden den Dags Afften at give Pas uden nogen Betalning. Siden schal Præsten give Schudsmaal alt effter Forordningen. Schulde Hosbonden vegre det, schal Herridtzfogden udsøge hos ham

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

4re Rixdlr. til Land-Militens Casse, og faar Herridtzfogden for sin Umage 4 Rixdlr. foruden Processens Bekostning, som alt gaar ud over Hosbonden. Og schal Herridtzfogden derfor være forplichtet strax at hielpe den forurettede til Rette og schaffe den sin richtig Pas under 10 Rixdlrs Mulct, Halfdelen til den forurettede, Halfdelen til Land-Militens Casse. Hvilche Penge Amptmanden schal lade inddrive og uden Ophold hielpe den forurettede til Rette. Processens Bekostning gaar da ud paa Herridtzfogden.

10. Er Hosbond eller Fuldmægtig ej i Sogn eller Herredt, schal Herredtzfogden tillige med den Mand, de tiener, give Tieneren Pas uden Ophold, som sagt er, og schal alt schee uden Betalning. Præster, Borgere og andre, som self ere Hosbonder, de give self deres Tieniste Folch Pas.

11. De Bønder-Sønner, der ere fødte paa Afbygninger, som ligger under Sæde-Gaarde eller Præste-Gaarde og ej ere anførte under Legge, maa allerⁿ forschaanes for Enroullering for at være til Proprietariernes og Præsternes Tieniste, saasom de ej vel kand være betient, uden de har en Karl, der er fri for Exercering. Dog giver de Karlene eller Drengene en schiellig Løn. Schulde de ej schielligen vilde fornøje dem, maa de effter lovlig Opsigelse tiene i Herredet, hvor de lyster, og saa nyder de den Schiel, som om andre Bønder Sønner er meldt i 7de Artic. Men de, der ere fødte paa Præsternes Afbygninger, enroulleres i slig Tilfælde (saa fremt Præsten ej self ejer Jordegods) da for Ryttergodset eller til Kongens Flode, om de det heller ville, men saa opholder de sig ved Søefarten eller ved Søe-Siden. Og maa hverchen Proprietarier eller Præster tvinge bemt deres Affødninger til at tiene enten dem self eller andre, endschiønt Personerne ere plichtige til at tiene dem frem for andre, naar de kand nyde den Schiel hos dem som hos andre. Med slige Personers Pas og Schudsmaal (om de ej befindes døchtige til Kongens Tieniste) schal ellers omgaaes, ligesom før er meldt om andre Bønder-Sønner i 9dc Art. Saadanne Afbyggeres Sønner maa fæste, hvor de lyster, saafremt de paa Godset ej schiellig kand vorde pleiede.

12. Giver nogen Hosbond eller Fuldmægtig Pas til nogen,

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

som ej bør at have Pas, men ichun for at befrie Karlen fra Enroullering eller under anden falsch Prætext, schal samme Hosbond, naar det for Sessionen vorder beviist, straffes saaledes N. N. Desligeste, Præsten som giver Schudsmaal paa saadant it Pas, om det kand erachtes, at hand var Medvidere i det utilbørlig Pas. Og antræffes Karlen, schal hand staae dobbelt saa lenge i Roullen. Men de Personer, som kiendelig findes udøchtige til Enroullering, bør effter Opsigelse gives Pas og Schudsmaal. Og vorder de af Sessionen casserede, og ej er ventelig, de kand blive døchtige til Soldat, faar de da enten strax der fra eller af Hosbonden ved Fardag richtig Pas uveigerlig effter 9de Artic.

13. Schulde nogen Bonde Karl eller Dreng udsnige sig af Landet eller understaae sig at undviige fra Hosbondens Gods eller sin Fødestavn for at undgaae Kongens Tieniste, schulde han være ærløs og dertil høyeste Straf underlagt, saa fremt hand nogensinde kunde antræffes. Og hvis hand ej antræffes, dog paa visse Maade ansees med den Straff, sat vorder.

14. Befindes nogen Officierer, Proprietarie, Foget, Fuldmægtig eller andre forsætlig at handle mod denne allern Forordning eller at selge, bortgive eller under nogen ubillig Prætext at lade henføre nogen Karl eller Dreng mod hans Villie, schal baade Officereren, Proprietarien eller Fuldmægtigen være faldne under den Straf, Kongen allern behager at sætte. Paa samme Maade schulde det ansees, om nogen Hosbunde eller Fuldmæchtig fordrister dem til at tvinge nogen Bonde-Karl eller Qvinde til at tiene enten dem self eller andre eller at giøre ubillig Hindring, naar nogen lovlig stæder en Person til sin Tieniste. Og var at ønsche, det allern maatte tillades den forurettede friligen at andrage sin Nøød for Kongen self eller General-Commissariatet, dersom hand ingen Hielp finder hos Amptmanden, paa det ald Ubillighed kunde engang vorde dempet og afschaffet.

15. Det schulde vel synes meget got og nyttigt, om det allern behagede E. M., at det exroullerede Mandschab indtil 56 a 60 Aar blev i mindste 4re Gang om Aaret paa beleiligste Tider herredtzviis mønstret en gandsche Dag, paa det Exer-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

citzerne kunde være dem i fridsch Minde, at E. M. i Nødsfald kunde bruge deres Tieniste til at bedæche Landet, naar Milicen var ude. Og til den Ende kunde anordnes visse Gevehr for dem, thi nu er der mange, der har slet intet og den største Deel ichun it Støche Stage med en lille Pig i Enden, og veed endda slet intet at giøre dermed. Og naar Tiden saa udkrævede det, kunde sættes visse Officerer effter E. M. Behag enten af andre eller udtages blant dem self af de beste og døchtigste indtil Ober-Officerer, hvilche schulde commandere det hele Herridt. Saaledes kunde da Landet, som synes, nest Gud defendere sig self i Feide-Tider. I Freds Tider kunde Herredet exerceres de 4re Gang om Aaret af Land-Officiererne i Amptmandens Nærværelse.

Dersom det allern maatte behage E. k. M. at udgive en Forordning af saadan Meening, schulde vel Tiden lære, at baade Landet schulde have Folch noch og E. M. Land-Milice, der oprettet i saa god en Intention, schulde ingen Mangel have. Og det ville opvæche mangfoldige gode Bønner og Velsignelser over Eders kongl. Mayt.

End it falder allerunderdanigst at bede om, at det allern maatte behage E. k. M. at lade alle Forordninger fra Præchestolene afkyndiges, saa kunde baade Præster og meenige Mand vorde dem vidende til Effterretning, i det Sted der nu udkommer mange Forordninger, som den største Deel, baade Præster og andre, aldrig veed af at sige, undtagen de faae, der kunde være ved Tinget under deres Forkyndelse der.

Gud legge sin Naade og Velsignelse paa Eders kongl. Mayt! Hand holde sin Haand og Beschiermelse over E. M. dyrebar Person og lade alt sit gode gaae for E. M. Ansicht i mange lychsalige og seir-rige Aar! Herrens høyre Haand give E. M. it langt Liv og hans venstre Haand Riigdom og Ære! Saa ønscher af alt sit Hierte

Deres kongl. Mayts
eed-sorne og tro for-bundne
allerringeste og allerunderdanigste
Arwe Undersaatte
N. N.

Schrevet d.
A° 1715.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

25. Kalneins Skrivelse til Casp. Bartholin af 5. Aug. 1722.

Høiædle og Velbaarne

Hr. Conferentz Raad og General Procureur!

Udj Anledning høistærede Hr. Conferentz Raads beærede Skrivelsse, hvorved hand communicerede mig hans allernaadigst anfortrode General Procureur Embede med at i Agt tage Hans Mai^ts^ og Landsens Gafn og Tieniste, tager ieg mig dend Frihed hannem med dette at incommodere for at conferere om een Tid efter anden formeenende loustridig forefløbende Casus hos nogle egen nøttige Proprietarier, som icke er at faa endret, i hvor megen U-Mage mand end der for vil have, og er imidlertid meget til Landsens Ruin og Hans Mai^ts^ allernaadigste Lou og Forordningers Overtrædelse.

Det er over alt bekient, og en Tid efter en anden bliver befunden, hvorledis det unge Mandkiøn i Mængde her af Hans Mai^ts^ Lande til fremmede udenlands Steder deserterer, som fornemmelig ved sist holdende Session her i Riiber Stift u-gierne maatte erfahres, hvilcket bem^te^ Sessions Deputerede derfore ogsaa det høiloflig General Commissariat samt Cammer Collegio tilkiende gaf, paa det de vedkommende ved Passerne, nembl. Tolderne, kunde blive beordret nøje Indseende der med at have, at icke nogen sig med Skibe af Hans Mai^ts^ Lande skulle udsnige.

Men som saadant icke gandske kand hemme slig Undvigelse, siden Landet er aaben, og derfore uden slig Opagt kand bortkomme, naar de vil, maa ieg forestille dend fornemmeste Aarsag til, hvorfor Mandskabet saa heufig søger sig bort at practicere.

Hans kongl. Mai^t^ haver ved allernaadigste Forordning af 21. Febr. 1702 ophævet Vorned Rettigheden paa de Steder, hvor da nogen maatte have været, paa det Undersaatterne desmeeere Løst skulle have til at blive og sig ernære i Hans Mai^ts^ Riiger og Lande, hvilcket med meere Hans Mai^ts^ allernaadigste Villie om det unge Mandskabs Handthævelse af bem^te^ Forordning saa vel som mange andre Steder nocksom kand fornemmes. Dette u-agtet saa vel som at her i Landet ingen sinde Vorned Rettighed haver hafts, er der endeel Jorde-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

godtz Ejere og Proprietarier, som gandske herimod handler, thi de icke alleeniste formeener det unge Mandskab, som kand tiene paa deris Godtz, Pass, at de icke sig paa andre Steder maa begive, men stedtze og aldtid paa et Godtz at forblive, eller om de end kand permittere jmellemstunder nogen efter indstendige Begieringer at gaa af Godtzet en kort Tid, skeer det med saadanne Vilkaar, at de sig saa strax igien skal indfinde, og meddeeler da saadanne Persohner alleeniste en liden løss Seddel, hvilcken de kalder en Følge Seddel, udi dend Form indrettet, som indlagte Copie udviiser [1], hvilcken ieg meener er loustridig og icke burde tollereris baade i Henseende til det stemplet Papiers Brug saa og til dessen u-loulig Indrettelsse. Mens de vil end og ligesom deele dem til Stauns, der ere af deris Bønders Sønner og icke findes paa deris Godtz, naar det hænder sig, at de fra Forælderne og af Godtzet kand vere bortkommen, imens de vare smaa Børn, og førend de ere blefne saa stoere, at de hafde nødig sig med Pass og Skudsmaal at forsiune, saa som enten ved Forældernis U-Formuenhed eller Dødsfald, at deris Frænder dennem da har maattet imodtage til Underholding og Opsiun eller paa slige andre Maader, hvor ved de lige som self opretter sig Vorned Rettighed.

Naar da Mandskabet saaledis bliver tvungen til at blive aldtid paa et Sted og icke kand nyde dend Frihed, Hans Mai^ts Lou dennem tillader at tiene udj allerhøistbemelte Hans Mai^ts Lande og Riiger, hvor de løster og Brødet best søge kand, med mindre de ligesom en Vorned vil kiøbe sig løss og give for et Pass (som dennem dog uden nogen Betalling icke maatte negtes) fra 60 til 70 Sld^r, ja mueligt daabelt saameget, og dog vere ligenær, naar de sig paa en andens Staun begiver, thi uden sligt maa de der, som melt, aldtid forblive og

[1] Nerverende Persohn N. N., min Tiener af N. Sogn, agter paa denne Sommers Tid at antage sig en Tieniste ved N. til Mickelsdag førskommende og derefter strax igien tilbage til sin Føede Staun, hvorfore en hver, som dette forekommer, tienstlig ombedes, de hannem fri og u-behindret vil lade passere og repassere. Datum N Gaard den Julij A^o. N. N.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

antage enten øde ruinerede Gaarder eller for en anden Gaard betale saa meget til Fæste, som de i mange Aar kand have arbeidet og slebt for under dend Tvang, om de ellers skal vere fri for Soldatt.

Alt saa resolverer de til saaledis at eschapere af Landene til fremmede Steder, fra hvilcken Bortgang af Landene ingen Straf dennem formedelst slig Omgang kand afskrecke. Nu er min allerunderdanigste Pligt at holde over Hans Mai^ts^ allernaadigste Lou, Forordninger og Befallinger, som ieg og mueligst ville lade mig vere angelegen, mens naar ieg noget derom rører og en eller anden paaminder samme at lade sig vere efterretlig, som ieg med megen Forsigtighed maa giøre, heeder det at bruge haarde Expressioner til dennem og meenende, at ieg ej noget paa deris Proprietaire Godtz haver at bestille eller befale, henskydende sig dernest til Lands Lou og Rett, hvilcket er mig ligesaa u-mueligt som u-tienligt paa dend Maade at holde over Hans Mai^ts^ Forordninger og Befallinger; thi foruden dend Omkostning og Forsømmelsse ved mit Embeds andre Forretninger, som ved Processer ville bortgaae, behøvedes og saa tilstreckelige Vidnesbyrd og Beviisligheder om Sagen, som mig mueligt ville mangle, naar ieg dermed begynte, formedelst de vedkommendes tagne Præcautioner i slige Tilfælde og deris underhavendes Tvang, at de icke noget torde aabenbare, naar det kom der til, saa at de ved sligt til meere Gienstridighed end som Lydighed ville vere at bringe, mens tvil dog ikke paa, om en kongl. Inqvisition der over blef indrettet og holdt, at det da jo nock altsammen klarlig ville faaes at fornemme. Der ere vel de Proprietarier iblant, som meere herudj findes resonabler og icke saa meget henseer paa, hvorledis de noget kand sammenskrave og deris underhavende udsue, som til deris Godtz at conservere, men disse andre der imod tragter intet der efter, mens ickun at ud-aagre og ruinere dem, naar de ickun self der ved kand purcke noget til Haabe. Her om ieg mig høistærede Hr. Conferentz Raads Tancker og Raad vil udbede, hvad her ved kunde vere at giøre til Hans Mai og Landetz Tieniste, saa som forbemelte, foruden at det er imod Hans Mai^ts^ Villie saaledes at tvinge Tieniste Folck,

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

alleeniste, saa viit ieg har kundet fornemme, er Hovet Aarsagen til Mandskabetz Undvigelse.

Jeg i øfrigt med ald Consideration forbliver

Høiædle og Velbaarne

Hr. Conferentz Raads

tienstskyldige Tiener

Riibe den 5. August 1722. H. A. Kalnein.

26. Fru Birgitte Skeels Instrux af 1. Maj 1724.

26. Saa skal og Foden [!] med ald Fliid og Omhygelighed opsøge og udforske Godsets Wordneder, som kand være undviiget, at mand kand faae dem til Fødestavnen igien, og holder aarligen en Specification over alle de Karle og Drenge, som ere paa Godsset, baade di, der tienner, og føedes fra eet Aar til andet, udi hvilcke Byer, Gaarde og Stæder de findes enten paa Godset eller uden forre, ved Aar, Alder og Nafn, paa det vides kand, om di gaar fra Godset, hvor di er at finde, naar mand vil have dem, have it waaget Øye paa, at ingen af dem uden min Tilladelsse og aarlig Hosbonds Hold gaar uden for Godset, ej heller tillade uden min Ordre og Bevilgning at sette sig need paa andres Gods enten at tage Huuss eller Gaard, hvor hand aarligen ved sit Regnskab leverer Fortegnelssen derpaa. Saa maa og Fogden icke uden min Villie meddeele nogen enten Skudsmaal eller Pass, og hvis der fornemmes nogen sig uden Godset at begive, dennem da straxen igien at inddrive.

36. Naar nogen Udskrivning ved Land-Militien skeer, giør Ridefogden mig Forslag paa huad Karle som findes paa Godsset, som dertill ere mest beqvem, hosstegnet enten de ere wordnede eller frie Karle, uden at føye nogen udi hvad Henseende det end kunde være, alleeniste at forskaane de, som ere mest tienlige til Bunde Arbeyde og Gaarders Antagelsse og derfor er bekiendte, hvoreffter min Resolution da skal falde, og refererer mig hertil dend Post om at holde rigtig Specification over wordnede og frie Karle paa Godsset.

Tillæg. Retssager om Undvigelser fra Godserne.

§ 15. Som Exempler paa de talrige Retssager af denne Art skulle fra Aarene 1720—1730 hidsættes følgende:

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

En Dom af 5. Febr. 1721 paa Sønderhald, Østerlisbjerg og Rugsø Herreders Ting, hvorved en Bondekarl dømmes som Rømningsmand for uden given Føje, Pas eller Afsked at have undveget sin Tjeneste paa Vedø Gods (*n. 27*)[1].

En Dom af 11. Decbr. 1723 paa Nørvang og Tørrild Herreders Ting, hvorved 9 Bønderkarle dømmes til at indfinde sig paa Refstrup Gaard, som de have undveget uden foregaaende Vilje eller Minde, Pas eller Afsked (*n. 28*)[2].

En Dom af 29. Juni 1725 paa Viborg Landsting, hvorved en Bondekarl, hvem Husbonden trods lovlig Opsigelse har nægtet Pas, frikjendes (*n. 29*)[3].

En Dom af 18. Febr. 1728 paa Fynbo Landsting, hvorved en Dom af Salling Herredsting underkjendes og Husbonden dømmes til at give en Bondekarl Pas, idet en foreløbig Indskrivning som Soldat uden efterfulgt Indrullering ikke kan være en Hindring for Opsigelse (*n. 30*)[4].

En Dom af 2. Novbr. 1724 af Højesteret, hvorved en Bondekarl dømmes til at gaa tilbage til Godset, skjønt han har søgt anden Tjeneste med den Bondes Samtykke, i hvis Tjeneste han stod (*n. 31*)[5].

27. Dom af 5. Febr. 1721 paa Sønderhald Herredsting.

[I Sagen Andreas Behr til Weedøe contra Peder Jensen af Weed angaaende hans Undvigelse] blev fremstilled Jens Nielsen af Weed, som er den undvigte P. J.'s Fader, som vandt og forklarede, at hans Søn P. J. for ungefehr 6 à 7 Uger for Juele Høytid om Morgenen tillig bortgick fra hannem, men hvor hans Søn er afbleven eller hvor hand gick hen, viste Jens Nielsen iche at giøre nogen Forklaring om, iche

[1] Ting-Protocol for Synderhald, Østerlisberg og Rougsøe Herreder 1716—1722 Fol. 376, jvfr. 368.
[2] Afskr. i Justitsm. Aflev., Skab 8, Pakke 164 Litra CC.
[3] Viborg Landstings Domsconclusioner 1719—1731 Fol. 253.
[4] Fynboe Landstings Doms Protocol 1715—1732 Fol. 382.
[5] Højesterets Protokol 1724 Fol. 221.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

heller har hand faaet noget Kundschab siden, hvor bemelte hans Søn nu er. Marchus Lund [Andreas Behrs Befuldmægtigede] var beføyet at tilspørge den indstevnte Jens Nielsen, om hand veed at giøre nogen Forklaring, af hvad Aarsag hans Søn P. J. saaledes sin Tieniste og Weedøe Gods saa u-lovlig haver quiterit, hvor til hand svarede, hand viste ingen Aarsag her til, uden at det maatte være af Frygt for den da tilstundende Session, at hand der ved skulle blive indschreven for Soldat, og videre viste Jens Nielsen [icke] om sin Søns Bortgang, hvor paa hand aflagde sin Eed effter Loven, saa sandt hielpe ham Gud og hans hellige Ord. Dernest fremkom Jens Nielsens Hustrue Anne Mads Daatter, som i alle Ord og Meening tilstoed, hvis hindes Mand forhen udsagt og forklared haver; uden des berættede hun og, at det var hendes Vidende, at hindes Søn ville gaae paa en Par Dagis Tid bort, imedens at Sessionen overgick, og gav hun hannem nogit Oest og Brød med sig i Lommen, men hvorhen hand vilde gaae, viste hun icke, og videre viste hun iche der om at udsige, hvor paa hun giorde sin Eed, saasandt hielpe hinde Gud og hans hellige Ord. — — — Hvor effter Marchus Lund, som vil vente, naar Dommeren behager at efftersee de 2de førte Vidner deris Udsigende og Forklaring, at den indstevnte P. J., som uden nogen schiellig Føye, mindre lovlig Opsigelse haver undvigt Weedøe Gods og sin Tieniste, at hand skal blive tilfunden effter Loven og Forordningerne dessen Lydende (i Fald hand iche sig i Mindelighed indstiller) at lide og undgielde som en Rømnings Mand, og hvor hand antræffis at paagribes, hvorpaa hand vil vente Dommerens Kiendelse og en forsvarlig Dom uden Ophold. Dernest blev paaraabt, om nogen paa den indstevnte P. J.'s Vegne havde her imod denne Irættesættelse at svare, mens ingen møtte. Saa blev derudi kiendt Dom: at effterdi der beviises med 2de Widnisbyrd, at P. J. uden nogen given Føye, Pas eller Afscheed har imod Hans May^{ts} allernaad. Forordning undvigt sin Tieniste paa Weedøe Gods, der og beviises med den fremlagde Attest fra Hr. Mads Riisse, at der lovlig er liust 3de Søndage effter hannem, saa vides icke rættere effter desen Beskaffenhed her udi at kiende end jo den indstevnte P. J., hvor hand antreffis, bør paagri-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

bes og straffis som en Rømnings Mand effter Loven, i Fald hand sig iche i Mindelighed indstiller og med lovlig Pas og Afskeed sig derfra forsyner.

28. *Dom af 11. Decbr. 1723 paa Nørvang Herredsting.*

Som Fuldmægtigen Sr. Hans Lottrup paa velædle Hans Marcusens Vegne med 2de Tingsvidner her af Retten udstædde d. 7. Augusti og 6. Novembr. sidstleden beviser, at 9 Bønderkarle fra Refstrup Gods uden foregaaende Villie eller Minde, Pass eller Afskeed skal have undvigt, da i Henseende bemte 9 Bønderkarle, navnlig — — — —, efter 9 Ugers Ting Lyysning hverken selv eller nogen paa deres Vegne efter foregaaende Nævnemaal har mødt noget til Sagen at lade svare, altsaa bør bemte 9 Karle inden 6 Uger sig igien paa Refstrup Gaard at indfinde og der forblive, indtil de lovlig derfra dimitterede vorder, eller i dessen Ermangling at paagribes og straffes som Rømningsmænd, hvor og naar de kand treffes — — —.

27. Decbr. 1725 skrev Aug. Chr. Poulsen til Refstrup til Kongen:

Saa stricte som Eder kongl. Maytts allernaadigste Forordning befaler, at Land-Militien skal og bør med good og dygtig Mandskab recruiteres, saa høyt har ieg mig og allerunderdanigst ladet være angelegen det samme for det mig tilforhandlede lidet Gods Refstrup i allerunderdanigst Lydighed at effterkomme. Mens ligesom dette lidet Gods Refstrup i faae Aar har hafft mange Hosbonder, saa er og deraf fuldt, at alt det unge Mandskab deraf fra Aar til andet er bortrømt. Desaarsage har min Formand Hans Marcusen seet sig nødtvungen det bortvigede Mandskab ved Lovens Assistence til Godset at lade indhiemle — —[1].

29. *Dom af 29. Juni 1725 paa Viborg Landsting.*

Krigs Raad Houch paa Peder Truelsens Vegne contra Gustavus Rose og Herritsfoeged Søren Ovesen.

Saasom Krigs Raad Houch med Tingsvidne af 23. Nov. 1724 haver ladet beviise, det Peder Troelsen lovlig Dagen for Ste Hans Dag haver ladet sin Tienniste loulig opsige hos Faderen i Wolsted, hvilcked med Præstens Hr. Peder Bruns Kund-

[1] Justitsm. Aflev., Skab 8, Pakke 164 Litra CC.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

skab af samme 23. Nov. ydermeere bestyrckes, bem^te^ Tingsvidne videre forklarer, at P. T. haver udtiendt sin Tienniste til Michels Dag i Faderens Gaard i Wolsted, da Hosbonden Gustavus Rose hafde selv tiltrædet dend, efter at Dom var hendet paa Faderens Fæste, og at Krigs Raad Houch som Hosbond for Lars Pedersen i Ferslev, hvor P. T. siden hafde tilsagt sin Tienniste, hafde ladet æske hans Pas dend 12te Octobr. 1724 hos Gustavus Rose og dertil frembyde behørig stemplet Papier, som ham er bleven negtet, thi bør P. T., som saaleedes loulig haver ladet begiere sit Pas og det icke kundet erholde, fra Gustavus Roses Tiltale i allemaader frie være — — —.

30. Dom af 18. Febr. 1728 paa Fynbo Landsting.

Dend Sag opsat til Doms for Procurator Jens Espe paa Rasmus Jensen, tiennende Hr. Anders Christensen i Espe, hans Vegne contra Fr. Commerceraadinde Petersens til Weylegaard samt Fuldmægtig Søren Hastrup angaaende Passes Meddeelelse. Dømt: Som Fogden paa Lundegaard Søren Andersen for Hiemtinget icke haver produceret noget tilstreckligt og lovlig Beviis paa, at Bondekarlen R. J. for hans Tiennistes lovlig Opsigelse paa ermælte Gods effter dend udgangne allernaadigste Forordning af den 30te Decembr. 1702 dends 21 Articul for Amtmanden og Capitainen tillige, der og for Sessionen til virkelig Enroullering haver været præsenteret, mens alleeneste fremlagt en af Krigs Commissarien den 11te Dec. 1726 meddeelte Attest, hvorudi mældes, at denne R. J. den 6te Junii næstforhen til Landsoldat for et vacant Læg paa Lundegaards Gods ad interim er bleven indskreven, det og er ustridigt, at deslige Interims Præsentationer ikke ere af nogen Betydning til at hindre eller præjudicere enten Karlen, som haver opsagt, eller Hosbonden, hos hvem hand paa nye er bleven indfæst at tiene, med mindre hand for næste derpaa holdende Session er bleven præsenteret, for dygtig antaget og virkelig enroulleret, saa finde vi Herritzfogden Hans Fallenkamp aldeles ubeføyet paa det blotte Fundament af foranførte Attest udi hans afsagde Dom at have tilfunden offtbem^te^ Karl at være Soldat for Lundegaards Gods og derved betaget hannem hans lovlig Pass

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

og Afskeed, da hand dog haver beviist sin Tienniste lovlig og udi rette Tiid at have opsagt og samme til Fahrdag vedbørligen udtient. Effter hvilke Omstændigheder, og da det med en verificeret Extract af Munster Roullen for Hr. Capitaine Himmelstrups Compagnie her for Retten til Overflødighed er bleven beviist, at offtbem^te R. J. icke er bleven indskreven eller udj Roullen indført for Soldat, kunde vi iche bifalde dend ugrundede Salling Herritztings Dom, men kiænde for Rett, at Frue Commerceraadinde Petersen paa Lundegaard bør strax effter denne Doms lovlig Forkyndelse at meddeele R. J. et lovligt og forsvarligt Pass og Afsked, at hand dermed som en fri Karl for Enroullering kand være tient, samt og at betale hannem denne iførte Processes Bekostning til Hiem- og Landzting med sexten Rdlr. Og som Fogden Søren Andersen imod Lov og Forordning haver fordristet sig ey alene effter ovenstaaende Beskaffenhed at benægte hannem sit Pass, mens end og imod hans Villie at betage og forholde hannem det gamle Pass, som hand ved tvende Mænd lod hannem fremsende til Paateigning, ihvorvel hand selv var vidende, at Karlen formedelst hans Udygtighed iche var bleven antaget til Landsoldat, saa bør hand for saadan hans dristige og utilbørlig Forhold at bøde til hans Kirke 10 Rdl.

31. Dom af 2. Novbr. 1724 af Højesteret.

Fru Anna Elisabeth Wind, Mag. Diderich Grubbes til Giertrup,

Contra

Søren Pedersøn Bondekarl værende i Tieniste hos sin Halfbroder Peder Christensøn i Attherup paa Giertrups Gods.

Indstevner til Underkiendelse een af Birkedommeren Peder Kane paa Andvorschou Rytterdestricts Birketing d. 15. Dec. 1722 afsagde Dom, ang. at bemelte Karl har uden Pass og lovlig Opsigelse undviget af Giertrup Gods og begivet sig i Tieniste hos Hr. Daniel Paulli i Bierebye, og som saa vel Karlen som Præsten ved Dommen er frifunden, dog Karlen tilkiendt at skaffe Afskeed fra Herskabet og Pass fra Sognepræsten, hvor hand sig sidst har opholdt, hvorudi vedkommende

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

ej maae være ham hinderlig, og som Citantinden finder sig derved fornærmed, saa lod hun ved Assessor Krag allerunderdanigst paastaae, at S. P. skal indfinde sig paa Giertrup Gods igien og der pleje en Tieneres Ret, og hvis hand ikke vil, at da Præsten Mag. Daniel Paulli skal skaffe ham tilstæde eller og for ham effter Forordningen betale 40 Rdl. tilligemed Processens Omkostninger.

Vota:

Rasmussen: Præsten Hr. Paulli har ej, som foregives, taget i Tieniste en Person, som ulovlig er gaaet fra sin forige Hosbonde, thi skiøndt her ej haves Pass, har Karlens Moder festet ham bort og lovet Skudsmaal. Hans forige Hosbonde tilstaar det samme, og lad være der kunde synes Forseelse paa Præstens Side, saa har jo strax ved Stevningen præsenteret Karlen, men blev ej modtaget for Exceptionen, hvorfore Præsten frifindes for Cit. Tiltale, og i det øvrige biefaldes Domen.

Bartholin: S. P. har handlet mod Loven og Forordningen, idet hand uden Pass og Afsked er undveget af Tienisten, thi hans Hosbonds Tilstaaelse kand ej hielpe ham, da dend ej D[efendentem?] forsvare ham (!) som dend ej har adempteret Loven, Paulli D. ej heller undskyldes, men da D. sisterte Karlen første Tectedag, burde Cit. tage derimod, han har stevnet først paa et Aars Løn, og den er ej af Værdie at komme her ind. Thi bør S. P. indfinde sig paa Godset, indtil med Pass dimitteris, og betale Cit. 60 Rdl. i Omkostning. Anl. Daniel Paulli, da frifindes hand. Pr: Omkostning mellem dem ophæves.

von Støcken som Bartholin.

Berregaard ligeledes, thi det vilde være af Consequence, om en Karl maae tages uden Pass af Tieniste, thi Bondens Tilstaaelse kand ej frelse ham, paa dend Maade kunde hver Proprietair miste sine Folk. D. bør indfinde sig paa Godset 14 Dage effter Domens Forkyndelse, men Præsten frifindes, da D. har vildet levere Karlen. I Omkostning betaler S. P. 50 Rdl.

Krojer: Dersom S. P. bevislig var festet af Bonden og frivillig mod hans Minde forladt Tienisten, kunde her være

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

noget at sige, men Hosbonden har bedet ham gaae og opsagt Tienisten, det er bevist, at D. er laant Bonden og ej festet, thi frifindes Bonden, som med sin Hosbonds Minde er gaaet af Tieniste. Om Præsten meenes med Barth. Omkostningen ophæves.

Seidelin som Berregaard.

Bentzon: Dersom enhver kunde saaledes løbe af Tienisten uden Opsigelse med 2 Mænd, vilde hver Bonde paa dend Maade hielpe sin Karl til at escapere for Sessionen. D. har været i Tienisten i 3 Aar, det er Bevis paa, D. er festet, thi meener som Berregaard, at D. bør indfinde sig paa Godset; til Omkostning bør Præsten contribuere, nemlig 30 Rdl. og Karlen 30 Rdl.

Slange: Det, som binder Hosbond og Tiener sammen, er Lønnen, nu har P. S. faaet aarlig Løn, maa (?) de ej skilles ad, uden det skee lovlig, det er effter Forordningen med lovlig Opsigelse. Nu har begge Parter forseet sig, Præsten og som har taget ham i Tiennisten, thi bør de alle 3 lide, og bør S. P. inden 6 Uger effter Dommens Forkyndelse indfinde og forblive, til hand skilles ved Pas, saa befries hand med Peder Chr. og Præsten. Bør hver betale 20 Rdl. i Omkostning.

Hr. Giersdorph som Bentzon.

Bentzon og Hr. Giersdorph biefaldt, at Bondekarlen S. P. betaler 50 Rdl. i Omkostning.

Majora biefaldt, at hand, nemlig S. P., 6 Uger effter Dommens Forkyndelse indfinder sig paa Godset.

Hvoreffter Dom gik.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Andet Afsnit.

Landmilitsens Ophævelse og Gjenoprettelse; Stavnsbaandets Indførelse (1730—1733).

§ 16. Strax ved sin Regeringstiltrædelse erklærede Christian VI i Konseilet, at han vilde reducere Landarmeen betydelig for at lette Undersaatternes Byrder; han lod denne Erklæring tilføre Konseilets Protokol[1]. 30. Okt. 1730 udkom derefter Frdg. om Landmilitsens Ophævelse; det hed i Præmisserne, at Erfaringen noksom havde udvist, „at sig derved adskillig Misbrug fra Tid til anden har indsneget, hvorover samme Indretning er bleven baade Landet i Almindelighed, saa og det unge Mandskab i Særdeleshed til stor og snart utaalelig Besværlighed og Byrde". 5. Jan. 1731 sluttede sig hertil et Patent om General-Pardon for det fra Landmilitsen i Danmark og Norge undvegne Mandskab; Kongen fritog de desorterede for allerede tilkjendt eller befrygtet Straf og bevilgede i Naade, „at alle saadanne af det undvigte Mandskab sig udi begge vore Riger og Lande fri og ubehindret igjen maa indfinde og uden nogens videre Tiltale enten for Desertion eller Vornede eller Fødestavns Rettighed sig paa Landet eller udi Kjøbstæderne ubehindret nedsætte, bo og ernære".

[1] Udat. anonymt Brev til Chr. VI i Dan. Kong. Hist., Fasc. 396.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

§ 17. Landmilitsens Ophævelse fremkaldte en stærk Bevægelse imellem Bønderkarlene. Forvalteren ved Vemmetofte og Højstrup skrev 29. Marts 1731, at Bønderkarlene nu sagde, at de „vare et frit Folk og ikke behøvede at tage uden de Gaarde, dem selv lyster"; de forlod Gaardene og lod sig hverve af Hverningsofficererne [1]. Dette fremkaldte forskjellige Forholdsregler af Regeringen.

15. Decbr. 1730 udkom der en Frdg., som forbød det unge Mandskab at tage Tjeneste under den gevorbne Milits førend efter lovlig Opsigelse og Fardag (*n. 32*).

Efter en (udateret) Forestilling fra Konseilet, hvori det vel fraraadede Gjenindførelsen af Vornedskabet, men anbefalede et Paabud om, at ingen Bonde eller Bondekarl maatte forlade Godset uden Proprietærens Pas, Afsked eller Følgeseddel efter Frdg. af 19. Febr. 1701 (*n. 33*) [2], udgik Frdg. af 5. Marts 1731 „anlangende at holde det unge Mandskab ved Jordegodset i Danmark" (*n. 34*). Jvfr. om denne Frdgs Fortolkning en Dom paa Fynbo Landsting af 28. Jan. 1733 (*n. 35*) [3].

8. Jan. 1732 forespurgte Land-Etat-General-Kommissariatet, i Anledning af Stridigheder mellem Officererne og Proprietærerne, Kongen, om Frdg. af 15 Decbr. 1730 ikke skulde forstaas saaledes, at det var nok, at Karlene havde opsagt deres Tjeneste for at kunne lade sig hverve, uden at de behøvede at have forladt den (*n. 36*) [4]. Kongen forlangte 18. Jan. Konseilets Betænkning herover; han vilde „keinen von beiden Partheyen gerne zu nahe thun"; hans Interesse førte det ogsaa med sig, „dass so wohl die Unterthanen conserviret werden, als auch meine Armee mit guthen tüchtigen dänschen Knechten besetzt werde" [5].

[1] Brasch, Vemmetoftes Historie II, 200.
[2] Indlæg t. Sjæll. aabne Breve 1731 Nr. 94. Jvfr Hist. Tidsskr 5. R. V, 593 ff. 617 f.
[3] Fynboe Landstings Doms Protocol 1732—1749 Fol. 16.
[4] Kgl. Ordres og Resolutioner 1732 Nr. 9.
[5] Egh. Orig. i Kongehusets Sager. Dansk Overs. i Mnemosyne II, 94 f.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Konseilets Betænkning af 20. Jan. gik ud paa, at Karlene maatte lade sig hverve, naar de blot havde sagt op og derefter udtjente den Tid, de vare fæstede for (*n. 37*)[1]. I Henhold hertil udgik en kgl. Resolution af 30. Jan. til Land-Etat-General-Kommissariatet (*n. 38*)[2].

32. Frdg. af 15. Decbr. 1730.

— — — — Saa byde og befale Vi hermed allernaadigst og alvorligen, at ingen af det unge Mandskab hos Proprietarier eller Bonden, imedens hand staar i sin Tieneste, maa antages eller tage Tieneste under vores gevorbene Milice, førend hand sin Tieneste lovligen har opsagt, og hans Tiid til at tiene er ude og Far-Dag kommen, hvorfore det og skal være alle Chefs og Officerer ved vores Regimenter hermed strengelig forbudden nogen af de Tieneste-Karle, som herimod have handlet og u-lovlig ere gangne af deres Tieneste, at antage eller lade enroullere; saa skal de og være pligtige de Karle, som allereede u-lovlig ere gangne af deres Tieneste, naar paakræves, uden nogen Vederlag for deres derpaa anvente Bekostninger igien fra sig at levere, men de, som har ladet sig verve, førend de deres Tieneste lovligen har opsagt og til Fare-Dag udtient, skal igien tilbage give, hvad de har faaet paa Haanden og forblive i deres Tieneste, indtil de den lovligen opsiger og deres Tiid udtient haver, da det derimod kand staa dennem, som deres Tieneste paa forskrevne Maade har udtient og lovligen qviteret, frit for at lade sig verve under vores Milice og der frivillig og u-tvungen at antage Tieneste. — — —

33. Udat. Forestilling fra Konseilet.

Conseillets

Allerunderdanigste Forestilling, hvorledes det unge Mandskab ved Jorde-Godset kunde blive conserveret, og derved mange Proprietariers Skade og Ruin forekommes, saa og Hans Kongelig May^ts^ Tieneste ved Milicen til Vands og Lands merkelig befordres.

---

[1] Koncept i Kgl. Ordres og Resolutioner 1732 Nr. 9.

[2] Smstds. Paa Tysk hos Rothe I, 535 ff.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Enhver troe og reedelig velsindet Undersaat har vel billig største Aarsag høyligen at glæde sig og hiertelig at takke Gud, at Eders May^{t} fra den første Tid, De har sadt sig paa Deres høylovlige Forfædres kongelige Arve Trone, idelig har været betenkte paa baade at lette og formilde de Byrder, som Deres kiære og troe Undersaatter har været paalagde, saa og at see sine Riger og Lande igien befordret til ald ønskelig Opkomst, Flor og Velstand. Og iblandt alle de store og ypperlige Kiendetegn og Prøver, som Eders May^{t} i saa mange Maader har givet af saadan sin høypriiselige og faderlige Omhue, er vel en af de største og vigtigste, at Eders May^{t} strax ved sin Regiærings Tiltrædelse formedelst Deres den 30. Octobris udi nestafvigte Aar udgivne Forordning aldeeles har ophævet den af Deres høy-salige Hr. Fader ved Forordningen af 22. Februarii 1701 i Danmark paabudne Land Milice, der formedelst de mangfoldige der ved indsnegne Misbrug var bleven Landet i Almindelighed og det unge Mandskab i Særdeeleshed til saadan et tungt og nesten utaaleligt Aag, at Jorde Godset fornemmelig derover er forfalden langt under sin rette Priis og Værdie, og Landet paa adskillige Steder bleven blottet for Mandskab, siden mange af Frygt for de ved Land Milicen følgende Trængseler bortrømte og nedsatte sig i de andre angrentzende Provintzier og Lande, saa at Eders Maj^{t} ved denne sin saa høynødvendige som naadige Resolution i at ophæve Land Milicen har visselig reddet og frelst det heele Land fra een stor Plage og maaskee fra sin totale Ruin og Fordervelse.

Saa stor og uimodsigelig en Sandhed nu dette i sig selv er, saavist har Erfarenheden ogsaa udviist, at der end og ved de nyttigste og priiseligste Anordninger kand falde noget at erindre for at borttage et eller andet Inconvenient, der ikke saa strax falder i Øyesiun og Betragtning, men efter haanden ved Tiden opdages, og dette forefalder nu ogsaa ved Eders Kongelig May^{ts} allernaadigste Foranstaltning om Land Milicens Ophævelse, hvilket Conseillet finder sig foranlediget og forpligtet Eders Maj^{t} hermed i allerdybeste Underdanighed at remonstrere.

Det er bekiendt, at Vornede Rettigheden, førend Land

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Milicen blev indrettet, udi Sielland, Lolland og Falster bestandig stod ved Magt, og at eenhver Bonde, som var fød paa Landet, motte deeles til sin Føde Stavn og ey derfra uden Hosbundens Villie bortvige, og i hvor vel Eders May^ts^ høysalige Hr. Fader, efter at Land Milicen var estableret, for at opmuntre det unge Mandskab ved Forordningen af 21. Februarii 1702 ophævede samme Rettighed, saa forfaldt dog Mandskabet ikke alleeneste i Sielland og de Lande, hvor der var Vornede Rettighed, men endog i de andre Provintzier, som derfor var befriede, i lige saa stor, om ikke i større Tvang, efterdi Mandskabet, som var paa Godset, til deels blev enroulleret og til deels anført og optegnet som Reserve, hvorover de hverken torde fløtte fra Leggene eller sig derfra bortsnige, og var altsaa ikkun Navnet af Vornede Rettigheden ophævet, men i Gierningen og i sig selv blev Mandskabet meere bunden, end det nogensinde tilforn hafde været.

Som nu Eders Kongelig May^t^ allernaadigst har ophævet Land Milicen, og derfore saavel denne anførte sidste Tvang som og Vornede Rettigheden, siden derom ey noget i Forordningen om Land Milicens Ophævelse er bleven meldet, bortfalder, saa er Mandskabet derover sadt i saadan Frihed, at de kunde opsige deres Tieneste og flytte fra Godset, naar de ville sette sig i Kjøbstederne, ja vel ogsaa reise reent af Landet, uden at nogen dem sligt kand formeene. Men da dog alligevel en stor Deel af Bønder Godset formedelst de forbigangne Tiders store Besværligheder og Fataliteter ligger øde, og derimod de Proprietarier, som ikke haver Evne og Formue at føye og understøtte Bonden saaledes, som hand det endog imod Billighed forlanger, over saadan det unge Mandskabs Frihed ville blive høystforlegen for at faae de ledige Gaarde besatte, saa vil deraf nødvendig følge, at Landet paa mange Steder vil blive liggendes udyrket, og at bande en stor Deel af Jordegodsets Eyere omsider maa gaa fra deres Gaarde og i Bond og Grund blive ruinerede, saa og at Eders Maj^t^ selv paa sit eget Goeds vil finde stor Besværlighed og saavel der ved som ellers i Almindelighed tage merkelig Skade i sine sikkerste Revenuer, nemlig de af Jordegodset faldende considerable og faste Contributioner.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Saa lidet som derfore Conseillet kand tilraade Eders May^{t}, at nogen Vornede Rettighed igien skulle indføres, baade fordi Navnet i sig selv er odieux, saa og fordi i saa Fald Jylland og de andre Provintzier, som tilforn har været fri, dermed ligesaavelsom Sielland fik bebyrdes, efterdi dog Undersaatterne, som boe i en Provintz ikke bør være deterioris conditionis og meere bundne end de, der boe i en anden, saa høylig finder derimod Conseillet efter de foranførte Motiver fornøden, at der udfindes et Expediens for at holde Mandskabet ved Jordegodset og derved at forekomme mange Proprietariers øyensiunlige Undergang og Ruin, og eragter da Conseillet der til intet bedre og beqvemmere Middel at være, end at Eders Maj^{t} ved en allernaadigst Forordning lader paabyde og befale, at ingen Bonde eller Bonde Karl uden sin Hosbondes eller Proprietariens rigtig Pass, Afskeed eller Følge-Seddel samt vedbørlig Skudsmaal, hvormed i Følge af den kongelige om Passer og Skudsmaale udgivne Forordning af 19 Februarii 1701 skal forholdes, maa bortflytte eller begive sig fra Godset, hvor hand boer eller tiener, og skulle nogen herimod handle og uden saadann Pass og Skudsmaal understaa sig at bortreise og vige fra Godset, da motte hand, efter at paa ham som en Rømnings Mand var tagen Dom, strax hvor hand findes, paagribes og igien til Godset, hvor hand hiemme hørte, henføres, da ogsaa Rettens Betientere, naar dennem saadan een Dom foreviises, skulle være vedkommende der til i alle Maader behielpelige; dog motte det ingenlunde være Mandskabet formeent at træde i Hans Maj^{ts} Tieneste til Lands og Vands, naar de ikkun i alle Maader den kongelige Forordning af 15 Decembr. 1730 efterlever.

Og som nu Mandskabet paa den eene Side herudi ey skeer for nær, saa vil dette paa den anden Side baade i Besønderlighed og meere end noget andet geraade til Eders Maj^{ts} Krigs Tienestes merkelige Opkomst og befordre og facilitere Vervingerne, saa og være Proprietarierne til stor Hielp og Soulagement og reise det forfaldne Jorde Goeds, som een Tid lang saa meget er bleven bebyrdet og derover saa merkelig er falden i Priisen.

Hvilket altsammen dog Conseillet til Eders Maj^{ts} eget

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

høystoplyste Gotfindende allerunderdanigst indstiller og herpaa Deres allernaadigste Resolution og Villie i allerdybeste Underdanighed forventer.

34. Frdg. af 5. Marts 1731.

Christ. VI. g. a. v., at eftersom det fra vores kongelige Regierings Tiltrædelse haver været vores eeniste Øyemerke baade at lætte og formilde de Byrder, som vores kiære og tro Undersaatter haver været paalagde, saa og at see vore Riger og Lande igien befordret til ald ønskelig Opkomst, Flor og Velstand, da have Vi til den Ende iblandt andet allernaadigst ophævet den udi vort Rige Danmark paabudne Land-Milice, som formedelst mangfoldige derved indsnegne Misbrug var bleven Landet i Almindelighed og det unge Mandskab i Særdeeleshed til saadant et tungt og nesten utaalelig Aag, at Jorde-Godset fornemmelig derover er falden under sin rette Priis og Værdie, og Landet paa adskillige Stæder bleven blottet for Mandskab; men som det nu er at befrygte, at Mandskabet i Anledning af vores om Land-Miliciens Ophævelse den 30te Octobris sidstleden allernaadigst udgivne Forordning maatte fatte de Tanker at være sadt i saadan Frihed, at de kunde opsige deres Tieniste og flytte fra et Gods til et andet, naar de ville, sætte sig i Kiøbstæderne, ja vel ogsaa rejse aldeeles af Landet, uden at nogen dennem sligt kunde formeene, hvorover da een anseelig Deel af Bønder-Godset, som formedelst de forbigangne Tiders Besværligheder og Fataliteter skal være øde, paa mange Stæder fremdeeles ville blive liggendes udyrket saavel for os paa vores eget Jorde-Goeds til besønderlig Besværlighed og merkelig Afgang i vores Contributioner og Reveneur som og de andre Jorde-Godsets Ejere til ventelig og øyensynlig Ruin og Fordervelse, saa have Vi til saadan Ulempe og Jorde-Godsets samt dets Ejeres Ruin at forekomme allernaadigst funden for got at byde og befale, saasom Vi og hermed byde og befale, at først og fornemmeligst ingen af Bonde-Standen uden vores speciale allernaadigste Tilladelse maa understaa sig ud af vores Riger og Lande at undvige og sig i fremmede Lande at nedsette, saa fremt de ikke ville som fredløse ansees og

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

tabe den Arv, som dem efter deres Forældre eller andre Paarørende i vore Riger og Lande kunde tilfalde; dog skal det ej være dem, som det hidindtil har været tilladt at fare paa Søen, formeent saadan deres Næring fremdeeles at fortsætte og dermed deres Brød at vinde. Og dernest er hermed vores allernaadigste og alvorlige Villie og Befaling, at ingen Bonde eller Bonde-Karl i vort Rige Danmark uden sin Hosbonds eller Proprietariens rigtig Pas, Afskeed eller Følge-Seddel samt vedbørlig Skudsmaal, hvormed efter vores elskelig kiere Hr. Faders — — — den 19 Februarii Anno 1701 om Pas og Skudsmaal allernaadigst udgivne Forordning skal forholdes, maa bortflytte eller begive sig fra det Goeds, hvor hand lovligen boer eller tienner, og skulle nogen befindes herimod at handle og uden saadan Pas og Skudsmaal understaa sig at bortreyse og vige fra Godset, da skal hand, efter at paa ham som en Rømnings-Mand er tagen Dom, strax, hvor hand findes, paagribes og igien til det Goeds, hvor hand hiemme hører, henføres, da ogsaa Rettens Betientere, naar dennem saadan en Dom foreviises, skulle være vedkommende dertil i alle Maader behielpelige. Dog skal det ingenlunde være Mandskabet formeent at træde i vores Krigs-Tieneste til Lands og Vands, naar de ikkuns vores den 15 Decembris sidst afvigt allernaadigst udgivne Forordning i alle Maader allerunderdanigst efterlever, ey heller skal det være Mandskabet forbuden at fæste Gaarde og Gaards-Parter, naar de sig efter Lovens tredie Bogs 19de Capitels 9de Articul forholder, men som Erfahrenheden har udviist, at det unge Mandskab til deels legger sig paa Ørkesløshed og derover bliver Landet i Almindelighed og deres Herskab og Hosbonde i Særdeelished meere til Skade end Gavn og Fordeel, saa tillade Vi hermed og allernaadigst ville, at naar een Bonde-Karl har tient for Karl i otte Aar og dog ikke er dygtig eller af de Vilkor, at hand kand paatage sig een Gaard eller Gaards-Part og samme forsvarligen dyrke og ved lige holde, det da maa staa hans Herskab eller Proprietarien og Hosbonden frit for at lade ham enroullere udi vores Krigs-Tieneste til Lands eller Vands, saaledes som det best skee kand; dog skal sligt

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

først vedkommende Øvrighed tilkiende gives, og saadan Karlens Brøst for samme vedbørlig beviislig giøres — — —.

35. Dom af 28. Jan. 1733 paa Fynbo Landsting.

Dend Sag opsat til Doms for Hr. Oberst Leuenhielm til Weirup paa egne Vegne contra en Bondekarl Peder Knudsen angaaende hans Undvigelse fra Weirup Gods. Parterne er møtte og afvartet Dom. Dømt af Schouboe, Eichel og Birkerod: Som der paa P. K. hans i Willeholms Mølle paa Weirup Gods opsagde Tiennistes Tiid og Maade, end og saa effter Lovens 3 Bogs 19 Capit. 9 Art., aldeeles intet med Rette kand være at sige eller anke, og det derforuden med Tingsvidnet er bleven beviist, at fornævnte P. K. effter saadan hans Tiennistes lovlig Opsigelse haver udtient til Faredag, og førend hand derfra ud paa fremmed Stavn atter haver begived sig at tienne, haver beviisligen begiært sit Pas, som hannem er bleven nægted, indtil hand nogen Tiid dereffter Næraae Mølle, som hand nu beboer, haver antaget udi Fæste, saa see vi icke, at Forpagteren Johan Foss paa Sanderumgaard paa Hr. Obriste Løvenhielms Vegne kand tilegne sig nogen Medhold af den udgangne allernaadigste Forordning af den 5 Marts 1731 for derved hans imod forberørte P. K. giorde Irettesættelse at bestørke, heldst som vi icke kunde skiønne, at allerhøist bem^te^ kongl. allernaadigst udgangne Forordning, som expresse i Munde fører, at Land Militien til Deels til Lættelse og Soulagement for det unge Mandskab er bleven ophævet, skal paa nogen Maade kunde hentydes og forklares til deres lovlige Friheds Betagelse, hvorfore vi og icke kunde frafalde den indstævnte Winding, Biere, Aasum Herritztingsdom, mens kiænder for Ræt, at P. K. bør for Hr. Obriste Løvenhielms Tiltale udi denne Sag fri at være, saa bør hannem og af Hr. Obristen et lovligt Pas at meddeeles, mens Processens Bekostninger til Hiem- og Landstinget ophæves paa begge Sider.

36. Forespørgsel fra Land-Etat-General-Kommissariatet af 8. Jan. 1732.

Stormægtigste, allernaadigste Arve-Konge og Herre.

Udj Eders kongl. May^ts^ allernaadigste Forordning af 15

Decembris 1730 er iblant andet forbudet, at ingen af det unge Mandskab hos Proprietarier eller Bonden, imedens hand staar i sin Tieniste, maae antages eller tage i Tieneste under den geworbene Milice, førend hand sin Tieniste lovligen haver opsagt og hands Tiid til at tiene er ude og Fardag er kommen.

Denne allernaadigste Forordning vil Proprietarierne saaledis forstaae, at naar en Bonde Karl sin Tieneste lovlig haver opsagt og udi sin Tieneste forbliver til Fardag, hand dog icke maa være beføyet at imodtage Haand Penge eller lade sig hverve, førend hand sin Tied virkelig har udtient og Pass og Skuds Maal bekommet, saa at Proprietarierne effter her indkomne Klage af Officererne, omendskiønt een Karl til rette Tiid sin Tieneste lovlig har opsagt og declareret at ville gaae i Militair Tieneste til Fardag, dog til samme Tied forholder saadan Karl sin fortiente Løn samt Pass og Skuds Maal, fordi hand før Fardag sig haver ladet hverve.

Regimenterne derimod er af de uforgribelige allerunderdanigste Tancker, at Proprietarierne saaledis ikke tager Eders kongl. May^{ts} allernaadigste Forordning af 15 Decembr. 1730 udi den rette Meening, men explicerer Forordningen derhen, at ligesom en hver Proprietaire eller Bonde haver Friiheed at fæste en Bonde Karl fra eet til andet Gods, saasnart hand sin Tieneste lovligen haver opsagt, allsaa var det icke forbudet slig een Karl, effter at Opsiegelsen lovligen er skeet, udi Eders kongl. May^{ts} Tieneste at engagere, naar hand derefter sin Tiid tilbørligen udtiener, og forrestiller derhos, at ellers imod Eders kongl. May^{ts} allernaadigste Intention Recruiteringen her i Landet til Militiens største Præjudice gandske ville ophøre.

Ved slige Omstendigheeder og da der udover mangfoldige Disputer imellem Regimenterne og Proprietarierne hos os indløber, finder vi os foraarsaget Eders kongl. May^{t} dette allerunderdanigst at referere og udbeeder os udi dybeste Soumission Eders kongl. May^{ts} allernaadigste Villie og Befahling, hvorleedes det hermed schall forholdes. — —

P. v. Løwenørn. Haxthausen. S. Junge.

B. Hauch.

Kiøbenhafn den 8. Jan. 1732.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

37. Konseilets Betænkning af 20. Jan. 1732.

Wir haben aus Ewr. Majestät allergnädigsten Schreiben vom 18ten Jan. mit allerunterthänigstem Respect ersehen, was Dieselben uns allergnädigst anbefohlen durch Veranlassung einer allerunterthänigsten Vorfrage von Dero General-Commissariat de dato d. 8. Jan., und diesem zu Folge gehet unsere allerunterthänigste Meynung dahin, dass obbenahmte Frage des General-Commissariats von selbsten wegfalle, wann nur Ewr. Maytt. Gesetze Lib. 3 Capitulo 19 Articulo 9 und die hierauffgegründete Verordnung de dato d. 30 Dec. 1702 quoad hunc passum verbotenus et strictissime nachgelebet werden, als aus welchen klährlich erhellet, dass ein Bauerknecht sich allerdinges, wo er will, engagiren könne, so bald er, NB. gesetz- und verordnungmässig, seine Condition auffgesaget hat und die Zeyt ausdienet, auff welcher er sich heuren lassen.

Dieses muss, allergnädigster König, der wahre Verstand seyn von Ewr. Maytt. allergnädigsten letzten Verordnung de dato d. 15 Dec. 1730. Wir müssen zwar hiebey gestehen, dass hierdurch so wohl Ewr. Maytt. Bauer-Guth als der Proprietarien ihres, sonderlich in der Insul Seeland, wo wenig Mannschaft ist, sehr gefehrdet werde, weil es ein Musqvetirer viel besser hat wie die meisten Bauren oder Gaard-Männer, und folglich die allermeisten Baur-Knechte viel lieber die Musqvete als den Pflug erwehlen werden. Alleine da es unmüglich Ewr. Maytt. anzurathen die Leib-Eigenschaft wieder herzustellen, und man zu Gott hoffet, Ewr. Maytt., die ihrem Lande schon haben so viel Gnade wiederfahren lassen, werden es unter seinem Beystand auch dahin bringen, dass der Bauer præstanda præstiren und leben könne, so tragen wir kein Bedencken allerunterthänigst anzurathen, dass man es bey der gemachten Verordnung und obiger Erklährung simpliciter lasse, in fester Hoffnung, es werde unter Ewr. Maytt. gesegneten Regierung die Zeyt bald kommen, dass ein ieglicher tauglicher Bauren-Sohn nichts mehr wünschen wird als seines Vatern Nahrung fortzusetzen, und dass keine andere Baueren-Söhne das Soldaten Handwerck erwehlen werden als diejenigen, so entweder zur Bauer-Arbeit nicht taugen oder im Lande keinen Raum sich durch Acker-Bau zu nähren finden können, und so dann

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

weder Proprietarius noch Officirer Ursache zu klagen haben werden.

38. Kgl. Resolution af 30. Jan. 1732.

Allernaadigste Resolution.

Vi finde ey alleeniste effter den seenest udgangene allernaadigste Forordning, men end og saa effter Lov-Bogens 3die Bogs 19 Capitel dends 9de Articuls tydelige Ord billigt at være, at naar slige unge Bønder- og Tienniste-Karle en conformité med hvis udi bemelte Lovens Articul anbefalet er, deres Tienniste lovlig opsiger og ickun dernest den der determinerede Tiid tiener til Ende, dennem da aldeeles maa stande frit, saasnart enten Opsigelsen er skeet eller og siden, effter at de deres Tiid haver udtient, sig ved vores Milice eller andenstæds, hvor dennem selv lyster, uden videre Hindring at engagere, saasom vores Lov og Forordninger udi slig Fald ey videre udkræver, end hvis sammestæds er anbefalet, og hvilcket vores Land Etats General Commissariat ey alleeniste Regimenternis Cheffs, men end og saa vedkommende Land Commissarier og Amts-Betiente, hos hvilcke de hvervede Karle sædvaanlig pleyer at presenteres og enrolleres, til deres Effterrettning og nærmere Observation haver bekiendt at giøre. Skreved paa vort Slott Friderichsberg den 30 Januarij 1732.

Christian R.

P. v. Løwenørn.

§ 18. I Vinteren 1731—32 foreslog en jysk Godsejer af Slægten Marsvin Indførelsen af Livegenskabet for at forhindre Bøndernes Rømning fra Godserne. Kongen modsatte sig dette, men gjenoptog Tanken om en Landmilitses Indførelse[1]. Han bestyrkedes i sin Plan herom ved et anonymt Forslag fra nogle, der betegnede sig som Proprietærer, hvilket overgaves ham af Gehejmeraad Iver

[1] Mnemosyne II, 106. Kongens Udtryk paa Tysk i den ndfr. S. 68 nævnte Skrivelse vare: „und dessfals die Leibeigenschaft proponiret hat, welche aber niemahlen kan zugestanden werden".

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Rosenkrantz[1]; i dette Forslag fremhævedes de skadelige Følger af Landmilitsens Ophævelse og tilraadedes dens Gjenoprettelse. Efter Kongens Ordre afgav Konseilet 26. Aug. 1732 sin Betænkning herom; det advarede bestemt mod Militsens Gjenindførelse, men foreslog Udstedelsen af en Frdg., hvorefter Bønderkarlene fra det 14de til det 40de Aar ikke maatte forlade Godset, naar Godsejerne kunde skaffe dem Underhold og Tjeneste eller en Gaard i Fæste og ikke behandlede dem utilladelig haardt; dog skulde Godsejerne meddele dem Pas, naar de vilde lade sig hverve til Kongens Tjeneste (*n. 39*)[2]. I en egh. Skrivelse af Septbr. fastholdt Kongen det tilraadelige i en Landmilitses Oprettelse under Navn af Landeværn eller Reserve; den skulde dog være mindre talrig end den forrige, idet hvert Lægd skulde bestaa af 64 Tdr. Hartk., og i det hele mindre streng; der skulde tillige anvendes mindre Kritik med Hensyn til de Karle, Proprietærerne stillede til Udskrivning[3]. 12. Septbr. fastholdt Konseilet i et Svar til Kongen sin Mening (*n. 40*)[4], men 15. Decbr. erklærede Kongen i en Skrivelse til det, at han havde fattet sin Beslutning om Landmilitsens Indførelse; i en Række Punkter havde han opsat Bestemmelser herom, som han paalagde Konseilet at forme til et Udkast til en Frdg.; tillige skulde det opsætte Udkast til en anden Frdg., hvorved det befaledes Øvrighederne at have Tilsyn med alle rejsendes Passer (*n. 41*)[5]. Konseilet oversendte

---

[1] Anf. St. Forslaget er, som det synes, ikke bevaret.

[2] Afskr. i Oversekretærens Brevbog 1730—1736 Nr. 88 S. 83—90. I Uddrag trykt i Mnemosyne II, 95 ff. Jvfr. Hist. Tidsskr. 5. R. IV, 604 f. 613. V, 616 f. VI. 175. 182.

[3] Orig. paa Tysk i Dan. Kongers Hist., Fasc. 409. Trykt i Overs. i Mnemosyne II, 104—109.

[4] Afskr. i den Ledreborgske Manuskrsaml., Fol. 302. Øverst til venstre staar: Au Roy. Uddrag i dansk Overs. efter en Koncept af Iver Rosenkrantz med Tilføjelser af C. A. v. Plessen trykt i Mnemosyne II, 109 ff. Jvfr. Hist. Tidsskr. 5. R. IV, 604.

[5] Egh. Orig. i den Ledreb. Manuskrs., Fol 302.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

derefter til Kongen Udkast til de to Forordninger[1]; 22. Decbr. gjorde Kongen sine Bemærkninger dertil *(n. 42)*[2]. 10. Jan. 1733 gav han sit Samtykke til Frdg. om Tilsyn med Passer[3], hvilken udkom 12. Jan. og gik ud paa at paalægge Øvrighederne paa de Steder, hvorfra Mandskabet kunde rejse ud af Landet, nøje at undersøge, om de rejsende Bønderkarle eller andre ubekjendte Personer vare forsynede med Pas og Afsked. 10. Jan. havde Kongen tillige sendt Land-Etat-General-Kommissariatet Udkastet til Frdg. om Landmilitsen til Betænkning; efter at have modtaget denne[4] og gjort sine Bemærkninger ved den 17. Jan. *(n. 43)*[5] befalede han Stiftsbefalingsmand J. L. v. Holstein, Krigsraad Urban Bruun og Regimentsskriver Thomas Hansen at erklære sig om Udkastet som kyndige i Landvæsenet[6]. 24. Jan. bød han dem, efter at have læst deres Betænkning, paany at forhandle om Sagen og sende ham deres endelige Beslutning til Approbation[7]; efter at han havde givet denne Approbation 30. Jan.[8], udkom Frdg. om en ny Landmilitses Indrettelse i Danmark 4. Febr. 1733. I Følge den *(n. 44)* skulde der af hver 60 Td. Hartk. Bøndergods, Krongodset medindbefattet, indrettes et Lægd, hvoraf en Karl, Husmand eller Inderste, skulde optegnes og indføres i Rullen for Lægdet; dog skulde Degneboligerne undtages, og Præstegaardene have den Karl fri, som forestod deres Avl (§ 2). Paa Krongodset skulde

---

[1] Smstds.

[2] Smstds.

[3] Egh. Brev til „Mein lieber Geheimteraht" i Dan. Kongers Hist., Fasc. 409. Trykt i Overs. i Mnemosyne III, CCLXIX.

[4] Den Ledreborgske Manuskrs., Fol. 302. Jvfr. om Overkrigssekretæren Povl Løvenørns Stilling til Spørgsmaalet Holm i Smaaskrifter tilegnede A. F. Krieger (1887) S. 89 f.

[5] Egh. Skriv. til Konseilet af 17. Jan. smstds.

[6] Udkast til Reskript af 17. Jan. smstds.

[7] Mnemosyne III, CCLXIX; Udkast til Reskr. af samme Dag i den Ledreb. Manuskrs., Fol. 302.

[8] Mnemosyne III, CCLXX.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Amtmanden, paa Proprietærgodset Proprietæren selv indrette Lægdet (§ 3). Paa Strølægderne skulde først den største Ejer, dernæst den næstfølgende stille en Karl mod Erstatning af de andre (§ 5). Fra Sessionernes Kjendelse i Stridigheder mellem Proprietærer, Officerer, Bønder eller Bønderkarle skulde kunne appelleres efter Lands Lov og Ret (§ 6). Enhver Hartkornsbesidder skulde indgive en Liste over det unge Mandskab fra 14 til 36 Aar; Proprietæren maatte selv lade indrullere hvilken tjenstdygtig Karl han vilde i Alderen fra 18 til 36 Aar (§ 7). En Soldat, der vilde fæste Gaard, og som tilligemed sin Proprietær meldte det, skulde løsgives, mod at den Proprietær, paa hvis Gods han fæstede, præsenterede en anden Karl (§ 8). Alle Karle, der indrulleredes før deres 30te Aar, skulde tjene 8 Aar, de, der indrulleredes i en ældre Alder, 6 Aar (§ 17). Ingen Bondekarl maatte begive sig fra det Gods, hvor han var født, saa længe Husbonden kunde skaffe ham Tjeneste, med mindre han var over 36 Aar eller havde udtjent sin Tid (§ 18). Der fastsattes Straffe for Undvigelser (§ 19). Proprietærerne maatte, med visse Undtagelser, reklamere det Mandskab, der uden lovligt Pas havde begivet sig til Kjøbstæderne (§ 23). Lægdet skulde skaffe den indrullerede Tjeneste, hvis han ikke selv kunde forskaffe sig en Husbond (§ 24). Øvrighederne skulde paase, at ingen Bønderkarle rejste ud af Landet uden Pas; den undvegne skulde examineres om, hvem der havde huset ham og hjulpet ham bort (§ 25).

39. Konseilets Betænkning af 26. Aug. 1732.

Conseillets Betænkende over een Memorial uden Haand fra nogle sig kaldende Proprietarier angaaende Forordningen om Land Militiens Ophævelse.

Eftersom fra nogle sig saa kaldende Proprietarier, dog uden deris Navnis Underskrift, til Deris kongelig May^{t} er indkommen een Memorial, hvorudi de foregiver, at Land Militiens Ophævelse forvolder, at Mandskabet ei lengere nu kand

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

holdes ved Gaardene, men enten reiser ud af Landet eller fra een Provintz til een anden, hvorover de ey uden store og for de fleeste Proprietarier utaalelige Conditioner kunde faa deris Gaarde bortfæstede, og derfore giøre allerunderdanigst Forslag om een nye Land- eller saakaldet Provincial Milices Indrettelse med viidere, som de i saadan deris Memorial haver forestillet, og det da allernaadigst haver behaget Deris May^{t} at befale, det Conseillet derover til Eders kongelig May^{t} deris skriftlige Betænkende skulle udgive, saa er derom Conseillets allerunderdanigste Tanker saaledes:

Enhver fornuftig og velsindet Undersaat og Patriot begriber og tilstaar gierne, at iblant de ypperlige og store Prøver og Kiendetegn, som Eders kongelig May^{t} fra Deris kongelige Arve Regierings første Tiltrædelse indtil denne Dag har givet af Deris faderlige Forsorg og Omhue for Deris kiere og troe Undersaatters Gavn og Beste og Deris Riger og Landes ønskelige Opkomst, Flor og Velstand, er vel een af de største og vigtigste, at Eders kongelig May^{t} har ophævet den af Deris høy salig Hr. Fader udi Aaret 1701 indrettede Land Milice og derved reddet det heele Land fra een almindelig Plage og nesten fra sin Ruin og Fordervelse, thi det er enhver bekiendt, at Land Milicien har forvoldet, at mange Tusinde Mennesker af Frygt og Redsel for derved fulte Trengseler ere bortrømte og have nedsadt sig i de angrændsende Provincier og Lande, og at eendeel for at undgaae dette Aag har mutileret deris Hænder og Fødder, hvorover da Landet paa mange Stæder er bleven blottet for Mandskab, og Jordegodset, hvorudi dog Deris May^{ts} faste og beste Revenuer bestaar, langt forfalden under sin rette og naturlige Priis og Verdie, foruden at ogsaa Land Militiens Indrettelse har foraarsaget det stoere og høyskadelige Inconvenient, at ingen indenlands Verving, saa lenge Land Milicen stoed ved Magt, kunde skee, og at derfore Deris May^{ts} geworbene Armee til største deels nødvendig maatte bestaae af fremmede udenlandske Folk, iblandt hvilke har været Mængde af Deserteurs, ja end og endeel grove Misdædere, saa at Erfahrenheden noksom har udviist, det Officererne, naar de med deris Regimenter skulle marchere udaf de omflødte Provincier, har maat see

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

deris Folk dagligen at bortrømme og deris Regimenter og Compagnier for een stor Deel at bortsmelte.

Saa stor og uimodsigelig een Sandhed nu dette i sig selv er, saa forunderligt er det derimod, at disse, Gud veed hvad for Supplicanter, og enten de ere Proprietarier eller ikkun laane deris Navne, nu kommer og i ovenbemelte deris Memorial ville tilskrive Land-Militiens Ophævelse den Skade og de Inconvenientzier, som dens Indrettelse alleene har forvoldet, og at de paa saa slet og falsk et Fundamente giøre Forslag om at faa een nye Land eller saa kaldet Provincial Milice igien restableret.

De foregive for det 1ste, at de nu ei have nogen Hold og Tvang paa deris Mandskab, og at de derfore, naar de deris Tieniste lovligen haver opsagt, ey alleeneste gaar fra Godset, men end og paa mange Stæder ud af Landet, og dette tilskriver de Land Milicens Ophævelse, da dog dens Stiftelse dertil har givet den meeste Aarsag og Anledning. Thi det er io soleklart og enhver bekiendt, at Land Militien har dreven det unge Mandskab ud af Landet, og hvad skulle nu bevæge nogen Mand, da hand derfra er bleven befriet, at undvige fra sin Føde Stavn og søge sit Brød hos fremmede, hvor det er saa tungt at finde, uden det maatte være de Aarsager, som har beveget og endnu maatte bevegge endeel ved Søe Kysterne boende Folk, at de for at fare med Fordeel paa fremmede Skibe, naar ei i Landet kunde findes Hyre, har begivet sig til Holsten og andre Stæder, hvorfra dog een goed Deel, naar de har erhvervet noget, af medfød Kierlighed til deris Fæderne Land sig igien indfinder, og er det derfore een aabenbare Usandfærdighed, at disse Supplicanter ville allegere Land Militiens Ophævelse som een Aarsage, at Mandskabet forlade Deris Mayts Riger og Lande, og lige saa urigtig er det ogsaa, at de sige, det de, nu Land Milicen er nedlagt, ikke have nogen Hold og Tvang paa Mandskabet, efterdi de i Land Milicens Tiid ikke havde meere Ret til at holde een Karl imod sin Villie ved Godset, end de nu have, thi endskiøndt der, medens Land Milicen var til, efter Forordningen af 8 Februarii 1724 dens 4de Articul skulle indrettes Reserve Rouller, saa stoed det dog enhver friet for lovligen at

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

opsige sin Tieniste og siden at begive sig til et andet Goeds, og kunde da een Proprietarius lige saa lidet som nu nægte nogen sit Pas og Skudsmaal, uden hand ville udstaae een Process og lide derfor efter Loven, ihvorvel det ikke er at nægte, det io mange misbrugte disse Reserve Rouller og derved tvang endeel uvillige Folk, som det ei bedre forstoed, at blive ved Godset.

For det 2^{det} klage disse Supplicanter, at de ikke nu kunde faa deris Gaarde bortfæstede, uden de ville tilstaae Mandskabet store og for de fleeste Proprietarier u-taalelige Conditioner, hvorover da deris Gaarde til deels maa legge øde, og dette tilskriver de ligeledes Land Militiens Ophævelse, da dog saadan deris Foregivende aldeeles er stridig imod Sandhed og i sig selv urimeligt, thi udi Land Militiens Tiid maatte nødvendig Folket være rarere end nu, da ikke Mandskabet af Frygt for dens Tvang sniger sig ud af Landet, ey heller Forældrene af samme Aarsage bortsender sine unge Børn til andre Stæder, og derforuden enhver Proprietarius nu ikke tør frygte for, at nogen Officerer borttager fra ham den beste og til een Gaard tienligste Karl, naar ikkuns hans Statur og Ansigt staar ham an, og var da Folket, den Tiid Land Militien stoed, i sig selv rarere, saa maatte ioe deraf nødvendig følge, at een Proprietarius maatte tilstaae dem bedre Conditioner end nu, da alle disse ved Land Militien foraarsagede Besverligheder ere ophævede, og Mandskabet ei haver nogen Aarsage derfore lengere at frygte. Til med er io Proprietariernes Vilkor ved Land Militiens Ophævelse nu ikke bleven slettere, end deris var, der eyede Gaarde i Jylland og Fyen, førend der nogensinde een Land Milice i Danmark blev indrettet, thi den Tiid havde Mandskabet i bemeldte Provincier lige saadan Frihed som nu, og dog alligevel stoed Godset derfore ikke øde, ei heller hørte man Proprietarierne klage, at de ikke kunde faa deris Gaarde bortfæstede, eftersom der da i Landet var Folk og Penge nok, som nu mangler og af Land Milicens Stiftelse endnu er een bedrøvelig Effect Følge, der ikke saa hastig lader sig redressere, men dog nest Guds Hielp i Tiden og efter Haanden af sig selv vil bortsvinde. Over alt maa disse Supplicanter dog vel tilstaae, at enhver

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Proprietarius, naar hand vil bortfæste een slet Gaard til een Karl, som intet eyer, lige saavel nu som tilforn maa gribe ham under Armene, om hand ellers i Fremtiden af ham vil have nogen Fordeel, og har ey een Proprietarius dertil Kræfter, maa hand vist nok vente sig øde Gaarde, og er da saadan Ulempe ikke Land Milicens Ophævelse, men hans egen Vanmagt at tilskrive. Heele Sagen bestaar derudi, at endeel Proprietarier bebyrder deris Bønder med alt for stærk Arbeide, Hoverie og anden haard Omgang. Og da nu Mandskabet derved afskrekkes at paatage sig een Gaard paa deris Goeds, saa er det naturligt, at de søge hen paa de Stæder, hvor de kunde bekomme bedre Vilkor, og dette er det, som Supplicanterne søge at hindre ved den af dennem proponerte Land Milice, paa det de samme, ligesom tilforn skeet er, kunde misbruge og derved tvert imod Loven og Forordningerne true den uvittige Bonde Karl at blive ved Godset og antage een øde Gaard, saafremt hand ellers ikke vil være Soldat.

Conseillet kand derfore efter de forhen anførte høyvigtige Aarsager ingenlunde til raade Deris kongelig May^{t} at entrere i Supplicanternes Forslag om een nye Land- eller af dem saa kaldet Provincial Milices Indrettelse, thi det sidste Onde vilde da u-feilbarligen blive verre end det første, eftersom alleeniste Rygtet om saadant et Forehavende ville drive een stoer Deel Folk af Landet, og endnu fleere ville, førend mand med denne nye Indrettelse blev færdig, bortrømme, foruden at ogsaa jevnligen og Tiid efter anden, ligesom tilforn udi Land Milicens Tiid skeede, mange ville snige sig udaf Landet, alt af den Frygt at bemelte Milice igien skulle komme paa den forrige Foed, og Mandskabet skulle blive samme haarde Vilkor og Medfart underkastede, og endelig vilde ogsaa af saadan nye Land Milices Indrettelse nødvendig flyde, at ald indenlands Hverving motte ophøre, og da ville Deris May^{ts} geworbene Armee, hvorpaa dog alligevel Deris May^{ts} egen høye og hellige Persons saavelsom Deris Rigers og Landes Sikkerhed nest Gud beroer, igien forfalde i den oven anførte slette Tilstand og bestaae af idel fremmede og til største deels fra anden Tieneste bortløbne Deserteurs, hvorpaa, som Erfarenheden des verre har udviist, liden eller ingen Reigning, naar de engang skulle

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

komme fra hinanden eller marchere ud af Landet, hidindtil har været at giøre. Men som dog dette ikke staar at nægte, at io mange flytte fra Hoverie Godsene til Universitets, Hospitals, Communitets og andet beneficeret eller i andre Maader hoverie frie Gods, hvorover dette sidste i Fæste og andet finder een merkelig Interesse, da derimod een fattig Proprietarius faar mange øde Jorder og Gaarde, og det derfore vel var at ønske, at der kunde udfindes et Middel til at holde Mandskabet ved Godset, da i Fald Deris kongelig May^{t} dertil allernaadigst skulle ville resolvere, saa finder Conseillet dertil ei noget bedre, billigere og saavel for Proprietarien som Bonden taaleligere Expedient at foreslaae, end at Deris kongelig May^{t} lod udgaae een Forordning af den ohngefehrlige Indhold: At eftersom Deris kongelig May^{t} strax ved Deris Arve Regierings Tiltrædelse af særdeeles faderlig Omhue for Deris kiere og troe Undersaatters Gavn og Beste har ophævet den af Deris høy salig Hr. Fader indrettede Land Milice, men Fornødenheden dog udfordrer, at Mandskabet bliver holden i Landet, og at der bliver føyet den Anstalt, at Deris kongelig May^{t} altiid kand viide, hvad Folk der findes, som i nødvendige Tilfælde kunde bruges til Landets Værn og Deffension, thi haver Deris kongelig May^{t} i den Henseende allernaadigst funden for got at anordne og befale, saasom De og hermed allernaadigst anordne og befale, at enhver Proprietarius over alt det Mandskab fra 14 til 40 Aar, som paa hans Goeds findes, skal holde og forfatte rigtige Roller, hvilke hand aarligen haver at indlevere til Amtstuerne, og skal hver Bonde Karl, som i Roullen anført er, være pligtig og forbunden paa Godset at blive og under Straf at ansees som een Rømnings Mand ey derfra at undvige, saalenge hans Proprietarius sammesteds kand forskaffe ham Underholdning, Tieneste og een Gaard, naar hand er i Stand samme at fæste, saa og hannem ikke med utilladelig Haardhed og imod Loven medhandler eller bebyrder, thi skulle nogen Proprietarius dette ovenskrevne ei kunde efterleve, eller hand derimod maatte handle, da maa hand ikke nægte Bonde Karlen sit Pass og Skudsmaal, naar hand sin Tieneste til rette Fardag efter Loven og de udgangne Forordninger har opsagt, saa fremt saadan een Proprietarius ey derfor vedbørligen og

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

efter Loven vil være anseet og straffet, til hvilken Ende ogsaa Øvrigheden og Rettens Betientere, naar een Bonde Karl derover klager, skal være den klagende til sin lovlige Rets Befordring behielpelig og hannem ei derudi hindre, dersom de ikke, naar saadant beviislig giøres, ville tabe deris Bestillinger og ellers efter Sagens Beskaffenhed være Deris May^{ts} høyeste U-Naade underkastede. Saa skal og enhver Proprietarius være pligtig at meddeele enhver Bonde Karl, som godvillig og utvungen har ladet sig hverve til Deris May^{ts} Krigs Tieniste til Lands eller Vands, sit Pas og Skudsmaal, naar hand sin Tieniste efter Forordningen af 15 Decembr. 1730 har opsagt, og i det øvrige skal det forblive ved bemelte og den om at holde det unge Mandskab ved Jordegodset den 5 Martii 1731 udgangne Forordning, for saaviit samme ei ved dette Deris May^{ts} allernaadigste obne Brev er bleven forandret.

Paa saadan Maade kunde Deris May^{t} 1. tilforladelig og accurat viide, hvad Antal ung Mandskab De har i Landet, og hvor meget De deraf i Nøds Fald til Deris geworbene Armees Forøgelse kunde udskrive.

2. Kunde indenlands Hvervingen for Floden og Armeen til begges sikkere Recrouttering og Deris May^{ts} høye evidente Fordeel herefter som tilforn tillades og continueres, og 3^{die} kunde hverken Proprietarierne eller Bønderne sig herover med Føye besværge, thi de første kand vel ikke med nogen Skiel prætendere at have fleere Folk paa deris Goeds, end de der kunde skaffe Tieniste og Føde, og de sidste, nemlig Bønder Karlene, blev ei heller viidere bundne, end den naturlige Billighed med sig fører, efterdi een Bonde Karl dog i Anledning af ovenbemelte Forordning kand ved Lands Lov og Ret, naar hand vil, entledige sig fra een u-christelig haard Hosbond og derforuden har den Frihed at lade sig enroullere til Lands eller Vands og siden viidere at søge sin Lykke, naar Bondestanden ham ei lengere anstaar, hvilket altsammen dog Conseillet til Deris kongelig May^{ts} eget høyst oplyste allernaadigste Befindende i allerdybeste Underdanighed indstiller. Conseillet den 26 Augusti 1732.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

40. Konseilets Betænkning af 12. Sept. 1732.

Allerdurchleuchtigster.

Eure May^{t} haben unss durch Dero allergnädigste Antwohrt auff unssere allerunterthänigste Vorstellung vom 26ten Aug. wieder die von einigen sogenandten Proprietarien ohne dero Nahmen Unterschrifft im Vorschlag gebrachte Einführung einer neuen Landmilice befohlen auff Eurer May^{ten} darüber gemachte und unss allergnädigst declarirte Reflexiones schrifftlich zu antwohrten, dahero wir unss dann gemüssiget finden in allertieffester Submission und auss wahrer Treue diese fernere Vorstellung Deroselben allerunterthänigst zu Füssen zu legen, ob wir gleich wieder eine Sache, welche Eure May^{t} zu affectioniren scheinen, ungerne weiter einigen Einwurff thun, überflüssig unss bescheidende, dass Dero allerhöchster Wille unss ein Gesetz sey und seyn müsse.

Wir haben, allergnädigster König und Herr, in obgedachtem unsern allerunterthänigsten Bedencken unsern eydt- und phlichtmässigen Rath wieder die Auffhebung der grössten und allerempfindlichsten Gnade, so Eure May^{ten} bey Antretung ihrer erwunschten Regierung diesem Reiche durch die Cassirung der Landmilice erwiesen, allerunterthänigst dargeleget. Und wie wir dabey nichts in der Welt alss bloss und allein Eurer May^{ten} gloire, das Auffkommen des Landes und die Forthpflantzung der Dero May^{ten} schuldigsten Liebe in aller Dero Unterthanen Hertzen für Augen gehabt, so lässet auch unssere Eurer May^{t} gewiedmete und geschwohrne Treue nicht zu, dass wir davon abtreten solten.

Eure May^{t} erkennen selbsten höchstguthigst und allergnädigst, dass die Landmilice auff den vorigen Fuss schädlich gewesen, sindt aber in der Meinung, dass selbige auff andre Weisse also könne eingerichtet werden, dass sie dem Lande nutzlich werde, dahero Sie auch auff die allergnädigste Gedancken gefallen: 1. nur von 64 Tonnen Hartkorn einen Land Soldaten zu fordern, da vorhin einer von 32 T. hat müssen gestellet werden, mit der weitern allergnädigsten Verfügung, dass hinführo nicht so viel auffs Ansehen alss auff die Diensttüchtigkeit bey denen Aussschreibungen Acht gehabt werden solle, und dass denen Proprietarien frey stehen soll welchen

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Kerl sie wollen umb ihn zu einem Hoff zu setzen gegen Herstellung eines rührigen Kerls losszumachen. 2. Dass die Versamblungen so regliret werden sollen, dass die Leute nicht gar zu lange von ihrer Arbeith auffgehalten werden. 3. Dass denen zu befahrenden Excessen der bey einer solchen Land-Milice zu setzenden Officierer durch strenge Ordres vorgekommen werden solle.

Es sindt, allergnädigster König und Herr, diese alle sehr gnädige Gedancken, wie aber ein schweres Joch durch Vermilderung der Bürde zwar wohl leichter, doch aber nimmer leicht werden kann, so wollen Eure May^{t} auch allermildest in Consideration ziehen, dass ebenfals eine auff solche mildere Arth angeordnete Land-Milice das Land zwar weniger drücken möchte, doch aber jederzeit in gewisser Massen drücken wirdt und muss.

Es wird also unwiedersprechlich leichter seyn von 64 T. alss vorhin von 32 T. Hartkorn einen Land-Soldaten zu stellen, diese Ausschreibung aber wird auch dennoch schwehr genug fallen, da das Land von Manschafft entblösset ist, und welcher Mangel an Leuten dass er nicht der Auffhebung, sondern der vormahls eingeführten Landmilice zuzuschreiben, werden Ew. May^{t} vermuthlich schliessen, wann Sie allergnädigst consideriren wollen, dass das Land bey dem allerersten Establissement der Land-Milice sich so peupliret befunden, dass von 20 T. Hartkorn ein Soldat ohne gar grosse Beschwerde kunte aussgeschrieben werden, da es hernach so gar schwer gefallen von 32 T. einen zu stellen, dass es zuletzt an vieler Örthern eine pure Unmöglichkeit geworden die Legge zu besetzen, und worauss dann erhellet, wie viel Leute die Furcht enrolliret zu werden zum Lande muss hinauss getrieben haben. Diesen unglücklichen Effect müssen wir unumbgänglich noch fernerhin von Wieder-Einführung einer neuen Milice, unter was Nahmen es auch sey, vorhersehen, wie milde Veranstaltungen Eure May^{t} auch dabey machen möchten, dann da die Einrichtung einer Landmilice nicht anders alss durch öffentliche Placaten und Verordnungen ins Werck gerichtet werden kann, so muss auch davon das Gerücht nothwendig erschallen, da dann zu befahren ist, dass die junge Mannschafft sich grossen

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Theils, ehe und bevor einmahl einige Ausschreibung vorgenommen werden kann, wird auss dem Staube gemachet haben, wie dann auch der gantze Baur Stand durch solche Anordnung wird irre gemachet und auffs allerhöchste disconsoliret werden. Die Eltern in der Ungewissheit, ob ihre Söhne ihnen nicht sollen weggenommen, verliehren Muth und Willen etwas für sich zu bringen. Die Söhne, wann sie enrolliret geworden, kommen ins wüste Leben, und hat die Erfahrung gegeben, dass nicht der zehnte Land-Soldat, wann er einige Jahre das Gewehr getragen, zum guthen Bauren geworden, also dass durch eine Land-Milice die Race der Bauren in dem Grunde verdirbt, von deren Fleiss und Arbeith doch das Wohl des gantzen Lande dependiret. Dass die Bauer-Knechte von einem Orth zum andern ausstreten, ist kein Effect der auffgehobenen Land-Milice; es ist ihnen solches frey gestanden auch in der Zeit, da solche etabliret war. Wann der Knecht nur seinen Dienst gesetzmässig losskündigte, kunte ein Herr ihme mit keinem Rechte seinen Pass versagen. Er kunte auch frey auss dem Lande gehen, und die Erfahrung hat gewiesen, dass er sich dieser Freyheit weidlich gebrauchet hat. Der jüthsche Knecht will sein Brod suchen, wo er es zu finden hoffet, und wann er nicht leibeigen soll gemachet werden, kann es ihme nicht versaget werden, der Unterscheid aber ist dieser, dass so lange er den Zwang der Land-Milice nicht zu fürchten gehabt, ist er mit dem, so er abwesend erworben, wieder gekommen, währender dieser Plage aber ist er weg geblieben, und wann dieser Zwang dem Lande wieder aufferleget werden solte, ist dieses gewisslich auch wiederumb zu befahren.

Der Marsuin und die letztere unbekandte Supplicanten werden nicht erweissen können, dass ihre Knechte auss dem Lande gegangen; dass sie aber, umb harten Herren und unleidlichen Frohn-Diensten zu entgehen, sich anderswo im Lande mögen hinbegeben haben, wo sie besser zu seyn gehoffet, ist glaublich, und diese Freiheit ist ihnen in Jüthland nicht zu benehmen, wohl aber einzuschrencken nach Massgebung der von unss allerunterthänigst vorgeschlagenen Roullen, wann solche allergnädigst solten genehmiget werden.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

In mageren und volkreichen Ländern, in welchen der gantze oeconomische Estat darnach eingerichtet ist, und keine geworbene Arméen dabey unterhalten werden müssen, und da das Volck vom Land Bau sich zu ernehren nicht vermag, mögen Land-Milicen ohne Schaden wohl eingerichtet werden können, und es gehen auch die Werbungen in solchen Ländern am besten von Statten. Dännemarck aber ist nicht volckreich, und die Feldtarbeith erfordert alhier viele Hände, dahero auch alles, was das Volck auff dem Lande dünne machet, nicht anders als höchstschädlich seyn kann, doch wann das Volck, wie gewisslich unter der güthigen und gnädigen Regierung Eurer May^{t} zu hoffen stehet, etwas wiederumb vermehret worden, ist nicht anders zu vermuthen, dann dass die Werbungen besser alss bisshero reussiren werden.

Auff solche offenbahre Gründe fundiret sich, allergnädigster König und Herr, dieses unser allerunterthänigstes, treugemeintes, doch gantz ohnmassgebliches Bedencken, welches annoch dadurch bestärcket wird, dass wir nicht absehen können, dass Eurer May^{t} rëellen Interesse etwas abgehe, wann dieselbe dem Lande fernerhin den Genuss der ihme durch Auffhebung einer so schweren Bürde, wie die Land-Milice gewesen, erwiesenen unschätzbahren Gnade zu lassen geruhen werden. Die Auffhebung der Land-Milice hat Eurer May^{t} Hochachtung in der Welt keinen Nachtheil zugefüget. Ihre Freundtschafft ist durch die gnädige Fügung Gottes mit grössesten Empressement von denen mächtigsten Puissancen in Europa gesuchet worden. Ein Corps gezwungener Milice von höchstens 4500 Mann kann diese Consideration wohl nicht vermehren. Einige däbnische Knechte werden sich doch werben lassen, und alle, die im Lande sind, stehen ia Eurer May^{t} zu Diensten, wann im Nothfal solche von Nöthen seyn möchten. Die Norwegische Armée ist vor diesem mit grossen Nutzen auch in Dennemarck zu Hülffe geruffen worden ohne Gefahr für Norwegen. Eine guthe Flotte ist die gröste Sicherheit dieser Länder, und wann ein Corps geworbener Milice in solcher Proportion, dass sie beweglich sey, gehalten wirdt, können Eure May^{t} ruhig seyn, und das Land kann sich ihrer Gnade und Güthe in guthem Frieden zu erfreuen haben.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Wir betheuren hiemit abermahlen bey unsseren Eyden und Pflichten, dass gleichwie wir krafft derselben verbunden sindt Eurer May^t^ nichts zu verhalten, was zu Dero Gloire und hohen Prosperitet dienen kann, also auch dieses unser Sentiment auff nichts anders eingerichtet ist und keine andre Absicht hat alss den Segen, die Gloire und die Liebe, welche Eure May^t^ in Dero kaum zweyjährigen Regierung bey Gott, bey aller Welt und bey Dero Unterthanen so augenscheinlich für viele Dero Vorfahren erlanget und erworben haben, so viel an unss ist, zu perpetuiren, die wir übrigens keinen andern Willen alss Eurer königl^n^ May^t^ allergnädigsten Befehle in aller Gelassenheit zu vollführen bey unss verspühren, auch nicht einmahl ohne Bewegung unsserer Gemüther und Bekümmernus dieses abermahlige Bedencken, ob es gleich auff wiederhohlten allergnädigsten Befehl geschiehet, Eurer königl. May^t^ zu Füssen legen. Wir ersterben in tieffester Dehmuth

Eurer königl^n^ May^t^

Copenhagen den 12ten Sept.
1732.

C. L. von Plessen. I. Rosenkrantz. C. A. von Plessen.
O. Blome.

41. Christian VI's Skrivelse til Konseilet af 15. Decbr. 1732.

Messieurs.

Nachdem Wir unsers Conseils Sentimens über Errichtung einer neuen Land-Milice gelesen (welches nicht von Ihnen selber geschrieben, wie Wir solches uns wohl vorgestellet hætten, indem Wir uns doch selber die Mühe gethan umb alles desto geheimer zu halten eigenhändig an Ihnen zu schreiben), so haben Wir uns mit Gott und unserm Gewissen berahtschlaget, was Wir thun solten, und endlich den Schluss in Gottes Nahmen gefasset, wie Wir es hiemit wollen verhalten haben, auch wie die Sache soll eingerichtet werden, wornach sich alle unsern Bedienten zu richten und diesem unserm Befehl, wie folget, zu gehorsahmen haben.

Das Conseil wird demnach ein Project zu einer Verord-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

nung entwerffen und uns selbiges erst zu unserer Aprobation einschicken. In demselben soll erst ein Preambul stehen, so ungefehr folgender Gestalt lauten könte: Dass Wir die Land Milice aus Liebe für dem Lande abgeschaffet, weiln sie auf dem Fuss, wie sie war, und der Misbræuche wegen, so dabey vorgiengen, dem Lande mehr schædlich alss nützlich gewesen wære, dieselbe Liebe für dem Lande, welche uns bewogen hætte die Land Milice abzuschaffen, bewögn uns auch die Freyheit, welche die Bauer-Knechte durch Aufhebung der Land-Milice bekommen, etwas einzuschrænckeu, weiln Wir sehen, dass sie die Freyheit missbrauchten und den Acker-Bau gar liegen liessen und sich grösten Theils gar zum Lande hinnaus begeben hætten und noch tæglich begæben. Dieserwegen wolten Wir, dass alle junge Mannschafft im Lande solten enroulliret werden, doch ohne sie zu beschweren mit einiger Ahrt Beschwerung, welche sie unter voriger Land-Milice ausgestanden, doch solten sie in richtige Roullen angezeichnet, in Compagnien und Regimentern eingetheilet und in militairischen Exercices geübet werden. Die Puncte, welche hauptsæchlich hiebey zu observiren, kæhmen auf nachfolgende an:

1. Iede Provintz soll in gewisse Compagnien und Regimenter, wie vor diesem, eingetheilet werden solcher Gestalt, dass in jedem District so viel möglich gleich viele Tonnen Hartkorn seyn sollen.

2. Da vor diesem 32 Tonnen Hart-Korn einen Kerl mit seinem March Geld gestellet haben, so wollen Wir nunmehro, dass 64 Tonnen Hart-Korn einen Kerl mit dem March Geld stellen sollen, wie Wir solches hernach ernennen werden, und hierzu sollen unsre eigene Güther mit contribuiren.

3. Vor diesem bestund ein National Regiment Infanterie aus 1300 Mann, nun aber soll es aus 650 Mann bestehen. Die Mannschafft, welche einem Stiffte und District manquiret, soll das nechst angrenzende zu Hülffe kommen, imgleichen wird es verhalten mit dem, was über bleibet, und kömt also dem nechst gelegenem District zu Hülffe.

4. Damit nun diese Eintheilung auf einen egalen und gleichen Fuss kommen möge, so wollen Wir hierzu eine Commission ernennen, welche hauptsæchlich dahin sehen sollen, dass

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

ein jedes gesammletes Guht auch in den Leggen möge gesamlet werden, damit nicht zu viel Streu-Leggen in den Districten kommen.

5. Mit denen Streu-Leggen wollen Wir es folgender Gestalt gehalten haben, dass der in dieser Streu-Legge oder 64 Tonnen Hart-Korn sortirende gröste Eigenthumbs Herr, da für dass er von den andern in bemeltem Legge eingetheilte Eigenthümer 2 M℔ geniesset, von jeder Tonnen Hart-Korn soll zu erst einen Kerl liefern, wenn er einen hat; stirbt aber dieser Kerl, oder er wird untüchtig, desertiret oder auch hat seine Zeit ausgedienet und gehet ab, so soll der in selbigem Legg folgende Eigenthümer gegen ermeldten Regress nach seines Hart-Korns Grösse wieder einen Kerl schaffen. Findet sich aber bey dem grösten Eigenthumbs Herrn kein Kerl, muss derselbe in dem Legg genommen werden, wo er zu finden ist, doch gegen ermeldten Regress. Es muss aber mit solchen Streu-Leggen alle Gedult und Moderation gebraucht werden, so wohl was den Kerl angehet alss auch die Zeit, in welcher selbiger anzuschaffen ist.

6. Sessionen sollen jährlich 2 gehalten werden, des Frühjahrs und Herbstes in jedem Stiffte zu bestimter Zeit vom Obristen, Ambtmann, Kriegs und Land-Commissarien. Auch wollen Wir, dass der Obriste oder der Officier, so an seiner Stelle in der Session sitzet, alle Kerls annehmen sollen, die ihnen von denen Proprietarien geliefert werden von 18 Jahre an biss 40, wann der Kerl nur gesunde Glieder hat und zum Dienst geschickt ist.

7. Zu jedes Jahres letzte Session wollen Wir, dass ein jeder, so Hart-Korn besitzet, unter seiner Hand eine Liste einliefere über alle seine junge Mannschafft von 14 Jahren biss 40, welche noch nichts gefestet haben. Von dieser Mannschafft erlauben Wir, dass der Proprietarius in denen Sessionen von denen, welche 18 biss 40 Jahr alt sind, alss Soldat möge enrouliren lassen, welche er selber will, der Kerl mag klein oder gross seyn; wann er nur, wie in vorhergehendem Articl. gemeldet, ohne Schaden an seine Glieder ist, soll er angenommen werden, und die übrigen von den Proprietarien in ihren

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Listen angeführte Kerls sollen von den Krigs und Land Commissarien in einer Reserve Roulle aufgezeichnet werden.

8. Wenn ein enroullirter Soldat einen Hoff festen will, und der Proprietarius zugleich mit dem Kerl solches dem Officier zu erkennen giebet, wollen Wir, dass ein solcher Kerl gleich von den Exercitien soll frey seyn, dagegen muss der Proprietarius, wo der Kerl festet, einen andern in des festenden Stelle für dem Ambtman und Officier im District presentiren lassen, wo bey Wir wollen, dass es, wie vorhin im 6ten und 7den Artl. ist befohlen worden, soll stricté verhalten werden; welcher Kerl dan in des andern Stelle unter Exercice genommen wird, und der Proprietarius læsset ihn bey der næhesten Session alss Soldaten roulliren. — — —

17. Wann ein Kerl seinen Abschied verlanget und er 6 Jahre gedienet, soll ihm solcher gleich ertheilet werden.

18. Kein Baur-Kerl darff von dem Guhte gehen, wo er gebohren ist, so lange ihm sein Herr Dienst schaffen kan, biss er 6 Jahre bey der Land-Milice gedienet hat; wenn er aber davon beabscheidiget ist, soll er seinen Dienst lovlig seinem Herrn aufsagen, und kan er hernach Dienst nehmen im Lande, wo er selber will.

19. Falss ein Kerl von einem Ohrt zum andern entweicht ohne seines rechten Herrens Vorwissen und Erlaubniss, dann wann er es ihm erlaubet, so soll er ihm mit einem lovligen Pass versehen, und man ihn atrapiret, wird er das erste Mahl beym Kopffe genommen und einige Zeit auf Wasser und Brodt hingesetzet. Gehet er aber zum zweyten Mahl davon, so soll er etliche Jahre in Eysen gehen und nach dem Bremer-Holm oder auch nach næhester Vestung geschicket werden. — —

21. Die Obrigkeiten auf dem Lande, Magistraten in denen Kauff-Stædten sollen wohl Achtung geben auf alle durch ihren Districten reysende Personen, sonderlich müssen die Stædte, welche Schiffs-Fahrt haben, alle reysende Personen wohl examiniren und niemand passiren lassen, wann er nicht mit einem richtigen Pass und Abscheid, alles en conformité unserer desfals zu ertheilenden Verordnung, welche unseres Conseil zu projectiren hat, versehen ist.

22. Die Einsicht betreffend, welche die Obrigkeit auf

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

dem Lande und in denen Kauff-Stædten haben soll Endweichung der jungen Mannschafft vor zu kommen, so muss solche publiciret werden und heraus kommen, ehe und bevor diese Verordnung publiceret wird. Wann nur die Verordnung so aufgesezet und eingerichtet, wird eine neue Land-Milice dem Lande, wills Gott der Herr, mehr nutzen alss schaden, und unser Wille wird hiedurch geschehen, die Wir verbleiben

Messieurs,

Fridrichsberg d. 15ten Decbr 1732. vostre tres affectione Christian R.

42. Christian VI's Skrivelse til Konseilet af 22. Decbr. 1732.

Wir haben die beyde Projecte zu Verordnungen wegen Errichtung einer neuen Land Milice gelesen, finden, dass selbige wohl ins dänsche übersetzt sind; fals unser Conseill aber etwass zu verbessern bey der gantzen Einrichtung finden, damit unser Intention desto vollkommener erreicht möge werden, wird es uns nicht zu wieder seyn, dass sie uns solches zu unser Aprobation einschicken, massen Wir selber wegen den Sessionen noch dieses zu erinnern nöhtig finden, dass die Sessionen nicht die Macht haben sollen, die sie vor diesem gehabt haben, sondern wer mit ihren Spruch nicht zu frieden ist, kan nach Lands Lov und Recht appelliren. Wegen die Verordnung, dass bey den Fehrstædten und sonsten, wo die Leute zum Lande hinsausskommen können, aufgepast soll werden, dass niemand ohne Pass und Abschied hinauss gelassen werde, deucht uns könte noch beygesetzt werden, dass welcher Kerl auss Dännemarck nach dato dieser Verordnung Publication zum Lande oder nach unsern deutschen Provintien hinauss sich begäbe ohne richtigen Pass und Abschied, denselben dürffen unsere Officiers nehmen, wo sie ihn finden, und in unsern Kriegs Diensten employren, dieses ist aber nicht zu verstehen von die, welche vor Publication dieser Verordnung hinaussgangen sind. Das Preambul könte wohl bey dieser Verordnung aussgelassen werden, so weit Wir es bezeichnet haben, weil solches genung ist, wen es in die grosse Verordnung kombt, hier aber darfür nur stehen, dass Wir währen

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

hierzu genöhtiget, weil Wir sehen, wie die Leute zum Lande so sehr hinauss lieffen.

Friederichsberg d. 22ten Dec. A. 1732.

Christian R.

43. Christian VI's Skrivelse til Konseilet af 17. Jan. 1733.

Wir haben nun endlich von unserm Land Etat General Commissariat wieder zu ruck bekommen dass Project von der Verordnung zu Errichtung einer neuen Land Milice; es ist selbiges in den meisten Stücken so gelassen, wie es von dem Conseil entworffen worden, die Veränderungen aber, die dass Commissariat dabey gemacht hat, aprobiren Wir meist in allen Stücken ausser wass dass Alter der Leute betrift, wen sie sollen enroullirt werden, da es wohl müste nach dess Conseils Project verbleiben, doch mit diesém Unterscheid, dass ein Kerl, der mit 18 Jahren angenommen würde, 8 Jahr dienen solte, einer aber, der mit 30 oder 40 Jahren angenommen wird, nur 6 Jahre dienen soll. Es folgen zwey Exemplarien von dess Commissariats Project, dass eine ist rein geschrieben, dass andere ist in margine dabey notirt, auss wass vor Verordnungen sie es genommen haben, dieses bleibet nur bloss zu unser Nachricht, wen es der Geheimteraht gelesen, gleich wie dass vom Conseill oder der dänschen Cantzelley; dass rein geschriebene aber soll dem Stiftsambtmann Holst, Kriegsraht Urban Brun und Regiments Schreiber Thomas Hansen communicirt werd n, dass sie als Land Leute sollen sagen, wass sie noch dabey zu erinnern finden zu dess Landes Besten, und wen Wir den ihr sämtlich schrifflich haben gesehn, so kan den darnach die Verordnung abgefasset werden.

Friederichsberg den 17ten Jan. A. 1733.

Christian R.

Den beyden letzteren wird aber die Verschwiegenheit sehr anzu recommandiren seyn.

44. Frdg. af 4. Febr. 1733.

Chr. VI g. a. v., at ligesom Vi af Kierlighed og Omhue for Landet have afskaffet den forhen oprettede Land-Milice,

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

eftersom samme paa den Fod, som den var, og formedelst den derved foregaaende Misbrug var bleven Landet meere skadelig end gavnlig, saa er det og den samme Kierlighed for Landet, der forhen havde anlediget os at nedlegge bemeldte Land-Milice, som nu bevæger os den Frihed, Bønder-Karlene ved Land-Milicens Afskaffelse har bekommet, nogenledes at indskrenke, efterdi Vi u-gierne maa see og fornemme, at de saadan Frihed misbruge, i det de lade Agerdyrkelsen fare og største Deels sig af Landet har forføjet og endnu dagligen derfra undvige. Thi ville Vi allernaadigst, at alt ungt Mandskab paa Landet skal enroulleres, men uden dennem med nogen Slags Trengsel, som de under den forrige Land-Milice havde udstaaet, at besværge, dog at de i rigtige Roller skulle antegnes, i Compagnier og Regimenter inddeeles og i militaireske Exercitier øves, hvorunder dog ikke skal forstaaes de Søefahrende paa Vester-Kanten udi Riiber-Stift i Jylland eller andre Stæder, hvilke Vi derimod i fornødne Tilfælde som Matroser paa vores Flode agter at emplojere, og hvorom Vi de til denne Land-Milices Indretning allernaadigst anordnede Commissarier viidere ville instruere. — —

7. Enhver, som besidder noget Hart-Korn, skal ved hvert Aars Session under sin Haand indgive en Liste over alt sit unge Mandskab fra 14 til 36 Aar, som ey endnu har festet nogen Gaard. Af dette Mandskab maa Proprietarierne af dennem, som ere 18 til 36 Aar gamle, udi Sessionen som Soldat lade enrollere, hvilke de selv ville, og skal Karlen, hvad enten hand er stor eller liden, naar hand ikkun — — er uden Skade paa sine Lemmer og dygtig til Tienesten, antages, og de øvrige af Proprietarierne i deres Lister anførte Karle skulle af Krigs- og Land-Commissarien i en Reserve Rolle antegnes.

8. Naar en enrolleret Soldat en Gaard vil feste, og hans Proprietarius tillige med Karlen Officereren sligt tilkiende giver, da ville Vi allernaadigst, at saadan en Karl strax skal være fri for Exercitierne, men derimod skal den Proprietarius, paa hvis Gods Karlen fester, en anden strax — — lade præsentere — —.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

18. Ingen Bonde-Karl maa give sig fra det Gods, hvor hand er fød, saa lenge hans Hosbond kand skaffe ham Tieneste, med mindre hand er over de til Enrolleringen ansadte Aar eller efter foregaaende 17de Articul sin Tid ved Land-Milicen rigtig haver udtient, men naar hand da derfra har erholdet sin Afskeed, som hannem uden nogen Slags Betaling meddeeles, maa hand sin Hosbonde Tienesten lovligen opsige, og derefter kand hand siden tage Tieneste i Landet, hvor hand selv vil, undtagen hand er af de gamle vornede eller haver forsiddet sin Gaard, men udi andre Tilfælde maa den hannem aldeeles ikke nægtes under 50 Rigsdalers Mulct, Halvdeelen til Karlen og den anden halve Deel til Regiments-Cassen.

19. Dersom nogen Karl uden sin rette Hosbondes Forevidende og Tilladelse (thi naar hans Hosbonde ham samme giver, skal hand hannem med et lovlig Pass forsiune) fra et Sted til et andet undviger, og hand bliver attrapperet, da skal hand første Gang fengsles og nogen Tid paa Vand og Brød hensettes, men undviger hand anden Gang, da skal hand efter Doms Erhvervelse nogle Aar arbejde i Jern og til Bremmerholm eller den neste Festning hensendes. Naar nogen Proprietarius eller anden vedkommende saadan en undvigt Karl inden vore Riger Dannemark og Norge forefinder, da maa ingen under hans Æres Fortabelse være ham hinderlig at faae samme Karl igien tilbage, naar hand med lovlig Attest beviiser, at saadan Karl hører ham til. — — Saa maa og ingen huuse eller hæle nogen saadan bortløben Karl under tiuge Rigsdalers Straf til den, fra hvis Gods eller Legg Karlen er undvigt, og derforuden at betale til bemeldte Cassa tiuge Rigsdaler. Kand den, som hæler den undvigte, ikke betale disse Bøder, da om det er en Mands-Person, skal hand for hver 10 Rdl. arbejde en Maaned udi Jern paa Bremmerholm, og er det en Qvindes-Person, da skal hun straffes med tvende Maaneders Arbejde i Børne Huuset paa Christianshavn.

23. Mandskabet forbliver paa det Gods, hvor det nu er, naar de med lovlig Pass ere der indkomne, undtagen de, som allereede have lovlig opsagt og andensteds sig indfestet,

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

hvilke bør tilhøre det Gods, hvortil de sig have indfestet. Og bevilge Vi herhos allernaadigst, at Proprietarierne maa reclamere det Mandskab, som til hans Godses Enrollering henhører og sig til Kiøbstæderne uden lovlig Pass kand have henbegivet, med mindre sligt Mandskab førend denne Forordnings Publication kand være kommen i Lære ved noget Haandverk eller vundet sit Borgerskab, da det derved skal forblive.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Tredje Afsnit.

Regeringens Overvejelser og Bestemmelser om Stavnsbaandets Ordning i Tiden fra 1733 til September 1767.

I. 1733—1746.

§ 19. I en Instrux af 6. Marts 1733 for de Kommissarier, som skulde indrette det sønder-jydske Nationalregiment Infanteri, bestemtes, at de Øer og Ejlande, som ikke tilforn havde været inddelte til Landmilitsen, ogsaa nu skulde undtages og reserveres til Søindrulleringen; tillige skulde en Del Hartkorn i Riberhus Amt, nemlig i Møgeltønder Birk, i Ballum Birk, i Løve Herred, i Høier Birk, i Sønder Herred og i Hvidding Herred, tilsammen 2575 Td., fritages for Indrullering til Landmilitsen[1]. Samme Dag fik Stiftsbefalingsmand Christian Carl v. Gabel og Krigsraad Hans Folsack Brev om, at det nævnte Hartkorn skulde forblive til Sølimiter[2].

17. April 1733 udgik der Ordre om, at Præsterne skulde forfatte Mandtal sogne- og byvis over Mandkjønnet i Sølimiterne fra 14—40 Aar[3].

---

[1] Rothe III, 1451 ff.
[2] Jydske Tegn. XXVI, 353.
[3] Jydske Tegn. XXVI, 373.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

§ 20. 17. April 1733 fik Stiftsbefalingsmændene i Jylland Christian Gyldencrone, Christ. Carl v. Gabel, Claus Reventlov og Eiler Holck samt Obersterne Ulr. Fred. Storm og Georg Christoph Styrup, Krigsraad Hans Folsack og Kaptajn Jakob Kaalund som Svar paa deres Forespørgsel Brev om, at Landmilitssessionerne skulde efter Frdg. af 4. Febr. 1733 afgjøre, om de udskrevne Soldater maatte fæste Gaard hos andre end de Proprietærer, som havde ladet dem indrullere, og om Proprietærerne kunde tilegne sig Ret til Mandskaberne, som vare fødte paa deres Godser, skjønt de ved 2, 3 eller 4 Aars Alder vare komne derfra[1].

8. Aug. 1733 udgik lignende Brev til Stiftsbefalingsmand J. L. v. Holstein og Krigsraad Urban Bruun om, at Sessionerne efter den nævnte Frdg.s Tilhold skulde afgjøre Tvistigheder om Reklamation af ungt Mandskab *(n. 45)*[2]. — Om Fortolkningen af dette Reskript se en Dom paa Viborg Landsting af 23. Marts 1735 *(n. 46)*[3].

I en Memorial til Kongen havde de Sessionsdeputerede for Aarhus og Ribe Stifter anbefalet Udstedelsen af en kgl. Ordre, hvorefter Præsterne ikke maatte trolove eller kopulere nogen Landsoldat uden Sessionens Tilladelse. Land-Etat-General-Kommissariatet tilraadede i sin Indstilling af 8. April 1734 en saadan Ordre og foreslog tillige, at Sessionerne ikke maatte give en saadan Tilladelse uden Proprietærens Samtykke; hvis dette approberedes af Kongen, kunde Kommissariatet meddele Sessionerne det. 16. April approberede Kongen det *(n. 47 a—b)*[4]. 24. April udgik derefter Brev til Bisperne om, at Præsterne ikke uden Sessionens skriftlige Tilladelse maatte trolove eller kopu-

---

[1] Jydske Tegn. XXVI, 375. Jfr. Fogtman IV, 1, 125.
[2] Sjæll. Tegn. LXVIII, 170.
[3] Viborg Landstings Domconclusioner 1731—1736 Fol. 208.
[4] Kgl. Ordres og Resolutioner (til Land-Etat-General-Kommissariatet) for 1734 Nr. 97.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

lere nogen Landsoldat[1], og 27. April og 3. Maj sendte Kommissariatet en vidimeret Kopi af Kongens Resolution til Landets forskjellige Sessionsdeputerede[2].

Efter kgl. Ordre af 24. Decbr. 1734 mødtes Krigs- og Landkommissarierne for Sjælland, Fyn og Jylland, N. B. Himmelstrup, H. Folsack, U. Bruun og J. Kaalund, i Odense og tilstillede derfra 16. Marts 1735 Kongen et Forslag til en Frdg. om Landmilitsen. De forskjellige Punkter deri angik særlig Grænsen for Proprietærernes Ret til det unge Mandskab, Degnes Børns Frihed, midlertidig Forladen af Godset, Forholdsregler mod Undvigelser, Retten til Præsternes Karle, Fripasser paa Strølægderne, den ene Proprietærs Udtagen af den andens Soldater til Gaardfæste, Afgivelse af indrullerede Soldater til gevorbne Regimenter m. m. (*n. 48*)[3]. Kancelliet sendte Forslaget til Land-Etat-General-Kommissariatet, som afgav sin Betænkning 30. Sept. (*n. 49*). Konseilet indstillede derefter Sagen til Kongen med en særlig Bemærkning mod den ene Proprietærs Ret til at udtage den andens Soldater til Gaardfæste; Kongen paategnede sin egh. Resolution (med Rødkridt) (*n. 50 a—b*), hvorefter Frdg. af 9. Decbr. 1735 udstedtes (*n. 51*). § 1 bestemte, at Proprietærernes Ret til det unge Mandskab skulde begynde med det 14de Aar, og gav Bestemmelser angaaende Retten til Reklamation; de øvrige §§ angik bl. a. de ovfr. anførte Forhold med Undtagelse af Punktet om midlertidig Forladen af Godset.

45. Reskr. af 8. Aug. 1733.

Eftersom I ved een Eders til os indkomne allerunderdanigst Memorial af 24 Julii nest afvigt allerunderd. haver andraget, at den 23do Post udi vores d. 4. Februarii nest afvigt allern. udgangne Forordning om dend nye Land Mili-

---

[1] Sjæll. Tegn. LXVIII, 488. Jvfr. Fogtman IV, 1, 179.

[2] Kopibog over udgangne Expeditioner 1734 Nr. 532, 557—59.

[3] Dette Forslag og de øvrige sig dertil knyttende Aktstykk. findes i Indl. til Sjæll. aabne Breve 1735 Nr. 336.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

ties Indretning i Danmark skal foraarsage adskillige Processer og Disputer imellem Proprietarierne og Undersatterne angaaende de unge Reserve Mandskab, idet nogle Proprietariers af bemelte Articul skal tage Andledning at ville reclamere alt det unge Mandkiøn, som kunde være barnfød paa deris Gods, naar de ikke ere afgaaen og qviteret med deris Pas og Tilladelse, om endskiønt de i deris unge Barndom, og førend de behøvede noget Skudsmaal fra Præsten at medbringe, kand være udfløttet, ja i 12 til 20 Aar været ude af Godset; og alligevel at ved Land Militiens i Foraaret holte Commission, naar Dispute i saa Maader er forefalden, og Karlen stod præsenteret at skulle kiendes, for hvis Gods hand burde enrolleres, da af Eder med de andre Committerede er bleven funden for Ret og billig, at naar Karlen var fløttet af Godset siden forrige Land Milities Reduction, uden enten at have forsiunet sig med Pass, eller at hand kunde beviise at have forlanget behørig Pas, efter at hand hafde udtient, deslige da at henhøre og enrolleres for det Gods, som hand uden lovlig Pas og Rigtighed hafde forladt, men de, som i forrige Aaringer og indtil Ao. 1730, at Reductionen skeede, hafde qviteret og været ude af Godset uden nogens Tiltale og Paaanke, samme blev for det Gods enrolleret, hvor de nu virkelig fanttes i Tienniste, saa skal dog eendeel Proprietarier ikke dermed ville lade sig nøje, men skal ville extendere Forordningen der hen, at end og de, som i Barndom, og naar Forældrene vare døde, er kommen hen paa andres Gods til sine Slegt og Venner at opfødes, nu kunde reclameres til det Gods, hvor hand er barnfød, og saaledes være Vornede Pligt undergiven, og hvorom I vores allernaadigste Resolution, hvorleedes dermed skulle forholdes, derhos allerunderd. haver udbedet, saa give Vi Eder derpaa allernaadigst til Kiende, at Vi allernaadigst have funden for got, at denne Post ved Sessionens Kiendelse efter Forordningens Tilhold skal afgiøres — — —.

46. Dom paa Viborg Landsting af 23. Marts 1735.

Assessor Hop [til Irup] contra Lieutenant Leth [til Tandrup].

Dend Dispute imellem Citanten Assessor Hop og Lieutenant Leth reiser sig af 2de Bønderdrenge og Brødre Peder og

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Ole Pedersen, som begge ere fød paa Tanderup Gods. Da som det førte Tings-Vinde af 7. Janr. og 15. April udviiser, at dend ældste af Drengene P. P. (hvis Forældre formedelst Fattigdom er kommen fra deris forhen iboende Gaard paa Tanderup Gods, mens ei bekommet noget Pass fra Godset) mestendeelen har haft sin Tilhold om Vintteren hos Moderen paa Tanderup Gods, undtagen hand i nogle Aar har tiendt snart een, snart een anden paa Strøegods, dog ingenstæds med Pass forsiunet entten til eller fra sin Tieneste, hvorover Hossbonden Lieutenant Leth har ladet ham indkalde paa sit Gods, ved hvilket hand siunes med Billighed at tilhøre, og Citanten icke kand beviisse, at hand efter dend Tiid, hand var af dend Alder, hand burde med Pass forsiufnis, har tiendt paa hans Gods for stadig Tieneste og virckelig Løn, saa sees ei, at Citanten, som uden Pass haver antaget ham og selftægtig overladt ham i Tieneste ved Præsten, kand tilegne sig nogen Rættighed til ermelt P. P., mens hand at tilhøre Tanderup Gods, indtil hand lovlig derfra bliver afskeediget. Broderen O. P. angaaende, da som med de førte Vidner er beviist, at samme Dreng stændig har vaaren og opfød paa Citantens Gods hos Morbroderen Søren Andersen i Hassing, siden hand var et Barn, hvor hand endnu befindes at være, saa i Kraft af dend allernaadigste Rescript af 8de Aug. 1733, at Proprietarierne icke maae reclamere deris unge Mandskab, naar de i deris unge Aar er kommen deraf og upaatalt derfra forbleven, saa tilfindes O. P. at tilhøre Irup Gods, indtil hand med lovlig Pass derfra bliver forsiunet, og dend indstevnte Dom saaleedis ved Magt at stande. Processens Omkostning ophævis paa begge Sider.

47 a. Land-Etat-General-Kommissariatets Indstilling af 8. April 1734.

Af Sessionens Deputerede for Aarhuus og Riiber Stifters Land-Milice er ved hosfølgende allerunderdanigste Memorial til Eders kongl. Majt giort Forestilling om adskilligt Land Militien vedkommende — —.

1. Udi den 3die Post søges allerunderdanigst om Eders kongl. Majts allernaadigste Ordre til Biskopperne, ligesom ved

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

første Land Milities Oprettelse er skeed, at de Præsterne tilholder, det de ikke uden Sessionens Tilladelse nogen Soldat trolover eller copulerer.

Derom er vores allerunderdanigste Meening, at af det danske Cancellie' allernaadigste Ordre til Biskopperne maatte udfærdiges, at de Præsterne tilholder, det de ikke uden Sessionens skriftlige Tilladelse nogen Land Soldat maa trolove eller copulere, dog maa vi herhos allerunderdanigst erindre, at det ligeledes vil, være fornøden i Henseende til Landets og Land Militiens Conservation, det Sessionens Deputerede ikke bør tilstede nogen Land Soldats Giftermaal uden Proprietairens eller udi hands Fraværelse Fuldmægtigens skriftlige Consens, hvor om her fra General Commissariatet, om det finder Eders kongl. Maj^{ts} allernaadigste Approbation, kand udfærdiges, hvis til Sessionernis Efterretning og Efterlevelse fornødiges. — —

P. de Løvenørn. Haxthausen. Lerche. Junge. Hauch.

47 b. Christian VI's Resolution af 16. April 1734.

Dette approbere Vi paa den anførte Maade hermed allernaadigst og ville derom de fornødne Ordres til Biskopperne fra vores danske Cantzelie lade udferdige. — — Skrevet paa vort Slott Friderichsberg den 16de Aprilis 1734.

Christian R.

P. de Løvenørn.

48. Krigskommissariernes Forslag af 16. Marts 1735.

1 Post. Angaaende Reserva Mandskabed.

1. Art. At Proprietarernes Ræt til det unge Mandskab skal have sin Begyndelse fra dend Tid, at deslige fylder deris 14de Aar og efter allernaadigste Forordning af 4de Febr. 1733 dend 7 Post skal indføeres i Reserva Roullerne, dog til at forrekomme de fast utallige og skadelige Desputter, som findes imellem Proprietarierne om dem, som forhen kand wære gaaed ud af Goedset, hvor de enten er føed eller kand have været ved fornenfte deris 14 Aars Alder, eragtes allerunderdanigst

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

ræt og billig at wære, at de Mandskab, som føerend Reductionen 1730 allerreede kunde være udgaaen af it eller andet Goeds, skulle tilhøere dend Proprietarie eller det Goeds, hvor de 1733, da Forordningen til denne nye Land Melities Indrettelse dend 4de Februarij udkom, wirckelig fantes, med mindre der over en eller anden allerreede kunde wære Sessionens Resolutioner eller Domme, da det dermed hafde sit Forblifvende, thi ved det at til dem giøres Pretentioner, i hvor unge de end ere, søeges aldelis stridig imod Deris kongelig Maiestets allernaadigste Intention at indføeres dend wornede Tvang, der i Sælland ved Forordningen af 21de Februarij 1702 allernaadigst er ophæfved og i Fyen og Jylland aldrig tilforne wæred haver.

2. Art. [som i Frdg. af 9. Decbr. 1735.]

3. Art. Skulle en eller anden af disse Reserva Mandskab, som fornemmelig i Jylland forrefalder, intendere enten om Vinteren ved Tærskning eller og om Sommeren i Høestens Tiid at søege deris Fordeel uden for sin rette Proprietaries Goeds, da at være pligtig dertil at søege, om hand er af Ryttergoedset, Rytter Sessionens Deputeredes, og om hand er af Proprietaire Goedsed, da Hosbondens eged eller i hans Fraverelse Fuldmægtigens, Forwalterens eller Ridefogdens Tilladelse, samme dennem, om det uden Goedsets Skade skee kand, da maatte gives paa en wis Tiid, uden at deslige, hvor de saaledes henkommer, maae søeges af dend fremmede Proprietarie til Enroullering, Fæste eller lengre Tid at ude blive end dend, dem er worden tillat, og paa det saa danne Mandskab kand legitimere sig, hvor de kommer, at deris Udgang fra Goedsed, hvor til de høerer, er icke ulovlig, ja destingveris fra andre, som ved Pass aldelis er liberered, saa skulle en hver meddehlis paa stemplet Papier N° 19 til 12 ß saadan gifne Tilladelse og Præsten der paa at teigne, om hans Forhold har wæred saaledes, det hand paa det Stæd, ham er tillat at begifve sig, kand admiteris til det høiwærdige Altarens Sacramente. Naar hand nu gaar fra slig it Stæd eller Goeds tilbage, bruger hand icke widere end en Tilstaaelse fra dend Præst, hvor som helst hand med de høie Sahligheds Midler kand wære betient, hvilcken ham maae og skulle meddeeles

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

uden widere Betahling end 4 Skilling danske, doeg at Præsten først hafde fornummen fra Proprietarien eller hans Fuldmægtig for det Goeds, hand sig hafde opholden, om dend Tieniste, hvor i deslige hafde standen, lovlig war fuldendet.

I Reserva Roullen fra det Goeds, hvor fra hand med slig Tilladelse er udgaaen, skal hand stedse indføeres med Forclaring, hvor hand er tillat at hengaae, og hvor lang Tid hand maae udeblifve, thi hvis sligt icke skeer, ansees det Kongens Tieniste i Land Melitien til Nachdeel, og saadanne da at hafve tabt deris formeente Ret.

4. Art. [Om Straf mod dem, der huse og hæle Karle uden saadant Bevis. Øvrighederne bør paagribe de undvegne og paa Anfordring udlevere dem til deres Herskab eller Husbond.]

5. Art. [Pas til at flytte maa kun anses for gyldigt, naar det for Ryttergodset er ratificeret af Sessionens Deputerede og for Proprietærgodset af Ejeren selv, om han er i Riget.]

6. Art. [Kongen bør i Holsten paabyde, at Øvrigheden skal extradere de Karle, som ere rømte derhen fra Danmark, og at ingen, som for Fremtiden indfinder sig uden lovligt Pas, maa modtages.]

8—9 Art. [væsentlig som 4. Art. i Frdg. af 9. Decbr. 1735.]

10—12 Art. [væsentlig som 5.—7. Art. i Frdg. af 9. Decbr. 1735.]

2. Post.

2. Art. [som 2. Post 2. Art. i Frdg. af 9. Decbr. 1735.]

6. Post.

4. Art. Det har allernaadigst behaged Deris kongelig Maiestet at befahle, at Forwalteren paa Frederichs Gawe i Fyen, Jochum Friderich Didrichsen, som uden Sessionens Forrewidende har bemægtiget sig en af Goedsets enroullerede Soldater og sent samme til it gevorben Regimente i Rensborg[1], skulle for saadan brugt Omgang efter allernaadigste bewilgede

[1] Jvfr. om denne Sag Skrivelse til Oberst Styrup, Amtmand Hans Simonsen og Justitsraad N. Himmelstrup af 9. April 1735 i Oversekretærens Brevbog 1730—1736 S. 241.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

beneficio poupertatis af Soldaten tiltahles, mens som sligt et fattig Menniske er uformuende til at betahle Procuratorens Reiser og Omkostninger, foruden at ved Ting Reiser og deslige end og ham aldelis forspildes det Brøed, hand skulle søege ved sit Arbeide i Legged at fortiene, saa gifver dette os allerunderdannigst Anledning at forrestille, om det icke allernaadigst maatte behage Deris kongelig Maiestet at befahle, det saa vel i denne som andre i Tiden forrefaldende lige Casus skulle i Sessionen efter Lov og Ræt forsvarligen kiendes saa wel udi Soldatens Sag som over saa dan imod Deris kongelig Maiestets Tieniste begangne self raadige Forbrydelsser, og at Mulcten til Regiments Cassen og Straffen i Steden for manglende Efne til sammes Betahling maatte blive saa tilstreckelig dicterid, at der ved kunde gifves Afskye, thi af dette hafves og Excempel i de andre Provincer.

49. Land-Etat-General-Kommissariatets Betænkning af 30. Sept. 1765.

1. Post. Angaaende Reserve Mandskabet.

1. Art. Derved falder allerunderdanigst intet at erindre, undtagen maatte eragtes nødig at lade tilføre noget anlangende det Mandskab, som siden forrige Land Milices Reduction uden at have bekommed eller æsket Pass er bortgaaet, samme igien at komme til sin forrige Stavn, hvilcket dog synes nocksom at være forklaret udi dend nye Land Milices Forordning dends 23 Post, saavelsom udi Forordningen af 15. Decembr. Ao. 1730 og 5. Martij 1731.

2. Art. Synes billig.

3. Art. Er unødig og overflødig, saa som det nock af vedkommende selv bliver i Agt taget.

4. Art. Kunde udelades, saasom Forordningen om den nye Land Milice dends 19de Post herom eragtes at være nock.

5. Art. Ligeledes kunde udelades, helst hvad Rytter Godset angaaer; sligt regulerer Rytter Sessionen, som de til Kongens Tieneste nødig eragter, og eenhver Proprietaire besørger nock sit eget beste.

6. Art. Vi skulle mene, Forordningen af 5te Martij 1731 saavelsom den nye Land Milice Forordning dends 25 Post herom kand være nok, men dersom videre skulle tilføres, maatte

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

det alleene være for det Slesvigske, thi udi det Holsteenske ville det icke være gjørligt, formedelst de kongel. og fyrstlige Underdanner med hverandre ere melerede.

8 og 9 Art. Kunde saaledes kortelig tilsammendrages [som i 4. Art. af Frdg. af 9. Decbr. 1735].

10—12 Art. [tiltrædes væsentlig.]

2. Post.

2. Art. For at forrekomme all Fortrydelse og Misforstaaelse, som imellem vedkommende Proprietarier kunde foraarsages ved det, at dend eene udtager den andens Landsoldat til Gaards Fæstning, skulle det skiønnes tienligst, at saadan Omgang effterdags icke meere var tilladelig, særdeeles da herudinden den eene Jordegoeds Eieres Vilkaar icke blev bedre end dend andens, men dersom til Opmuntring for de indskrevne Karle det skulle eragtes bedre at tillade dem som forhen at fæste Gaard paa hvilcke Proprietariers Gods dennem lyster, da maatte det skee saaledes, som denne 2den Art. ommelder.

6. Post.

4. Art. [som 6. Post 1. Art. i Frdg. af 9. Decbr. 1735.]

P. d. Løvenørn. C. Haxthausen. S. Junge. B. Hauch.

50 a. Konseilets Indstilling.

Indstilles til Hans Majestet efter General Commissariatets Betenkende, dog — — formenes — best at være, at den 2den Postes 2den Art. saaledes vorder forandret, at ingen Proprietarius herefter tillades den andens Land-Soldat til Gaard Fæstning at udtage.

50 b. Christian VI's Resolution.

Den 2. Post 2. Art. forbliver, som den er projectert[1].

[1] Kongen havde først skrevet, men senere overstreget: Den anden Post anden Art. bliver, at vaer Proprietarius, som behøver een Karl til een Gaar, kan faa den, naar han indstiller een ligesaa døgtig og god Karl i Laegget.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

51. Frdg. af 9. Decbr. 1735.

1. Post.

1. Art. Skal Proprietariernes Ret til det unge Mandskab have sin Begyndelse fra den Tid, at deslige fylder deres 14de Aar, og efter vores allernaadigste Forordning af 4 Febr. 1733 dens 7 Post skal samme indføres i Reserva Roullerne; dog til at forekomme de fast u-tallige og skadelige Disputer imellem Proprietarierne om dem, som forhen kand være gaaet ud af Godset, hvor de enten ere født eller kand have været ved fornevnte deres 14de Aars Alder, da skal de Mandskab, som førend Reductionen 1730 allereede kunde være udgaaen af et eller andet Gods, tilhøre den Proprietaire eller det Gods, hvor de 1733, da Forordningen til denne nye Land-Milities Indrettelse den 4 Febr. udkom, virkelig fantes, med mindre der over een eller anden allereede kunde være Sessionens Resolutioner eller Domme, da det derved haver sit Forblivendes, men anlangende det Mandskab, som siden forige Land-Milices Reduction uden at have bekommet eller æsket Pass er bortgaaet, da skal samme igien komme til sin forige Stavn, og hvorom ovenbemelte vores Forordnings 23 Post saavelsom Forordningerne af 15 Decembr. 1730 og 5 Martii 1731 noksom forklarer.

2. Deigne og Substituternes Drenge-Børn, som fødes i Degne-Gaarde eller Degne-Boliger, skal være aldeeles befriet for at lade sig indtegne i Reserva Rouller, med mindre samme kommer udi Bønders Tieneste og Bunde Arbeide, da fra deres fuldendte 14ten Aar at indføres i den Proprietaries Reserva Roulle, som har Herligheden til Stedet, hvor de kommer i slig Tieneste.

4. Præstens Auvls-Karl, der efter Forordningen af 4 Febr. 1733 dens 2den Post vel er fri for Enroullering, bør dog at tilhøre den Proprietaire, fra hvis Gods hand er, eller den, som har Herligheden til Præste-Gaarden, naar hand samme efter foregaaende lovlig Opsigelse enten til Gaards Fæstning eller Enroullering behøver, dog Præsten derimod af Reserve Mandskabet af Proprietarien straxsen at gives een dygtig Karl igien udi Tieneste, som hans Aufling vel kand forestaae; og maa ingen Præst understaae sig at give slig Karl eller nogen anden Karl, som er over sine 14 Aar, noget Pass eller Skuds-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

maal under Mulct efter Forordningen af 19 Febr. 1701, men dersom Præsten til sin à parte anden Tieneste nogen fri Karl, som er kommen til hannem med Pass enten af Kiøbstæderne eller anden Steds fra, sig haver forskaffet eller kand forskaffe, da samme at være Præsten alleene tilhørende tilligemed det unge Mandkiøn, der fødes eller henhører til Huusene, som findes paa Præste-Gaardens Grund, foruden at Kirkens Patron eller Herligheds Eyere udi Præste-Gaarden nogen Prætension derpaa kand have.

5. Præsterne maa ikke nogen af de unge Mandskab, som findes og opfødes paa de til deres Kalds Indkomster lagde Annex- eller Mensal Gaarder, udgive Pass eller Tilladelse derfra at bortgaae, mens saadanne Mandskab skal tilhøre Proprietarien eller Lægget, hvortil slig Hartkorn er inddeelt, og de der at tegnes i Reserva Roullen.

6. Som det er bekiendt, at Strøelæggene med Soldatens Levering haver den største Besværlighed, saa er det og derhos befunden, at nogle udi et Strøe-Læg inddeelte Lægs-Brødre giver under Haanden deres unge Mandkiøn Pass og lader dennem saa af Lægget udgaae, hvorover, naar nogen Vacance af Soldat der forefalder, hos dennem ey noget Reserva Mandskab findes, der til vores Tieneste som Soldat kand antages; thi skal saadanne Passers Udgivelse hermed være forbuden, og skal den, som noget Pass til nogen udi Strøe-Lægget værende Karl maatte understaae sig at udgive, saa strax, naar paa-ankes, udi hans Sted een tienstdygtig Karl igien udi Lægget levere.

7. Amtsforvalterne for vores forbeholdene, Regimentsskriverne for Rytter-Godset og Proprietarierne for deres eget skal være tilforpligtet inden et halv Aar, efter at nogen af Reserva Mandskabet fra Godset er undvigt, at lade lyse efter dem, og Præsterne af Prædikestolen slige Lysninger trende Søndage efter hverandre at afkyndige saavel efter dem, der enten kand være bortløben eller over den Tid, de ere tilladt at tiene paa fremmet Gods, findes udebleven, med Formaning til deres Forældre, Slegt og Venner at skaffe den undvigte tilstæde; saa skal og Lysningen tillige skee til Hiemtinget trende Ting-Dage efter hinanden.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

2. Post.

2. Den Proprietaire, der søger en anden Proprietaires Soldat til Fæste, skulle være pligtig Soldatens forige Hosbond samme at giøre bekiendt og strax igien ved en anden dygtig og u-gift Bonde-Karl ey alleene at forsiune den Tieneste, hvoraf hand udtages, mens endog Legget med en tienstdygtig Soldat — — —.

6. Post.

1. Art. Ingen Jordegods-Eyere tillades uden samtlig Sessionens Videnskab og Kiendelse at afgive nogen, som ved Land-Militien er enrulleret, til et geworben Regiment under 30 Rigsdalers Mulct til Officeer Enke-Cassen og Karlens Løsgivelse og ey videre ved Land-Milicen at enrulleres.

§ 21. 29. Marts 1737 udgik der Breve til Amtmændene om, at det var blevet foredraget Kongen, at en stor Del af det unge Mandskab under 14 Aar skulde under Haanden være bragt ud af Landet for at undgaa at blive antegnet i Reserverullerne; de skulde derfor ufortøvet hos Proprietærerne og andre vedkommende erkyndige sig, om det forholder sig saaledes, hvorledes og ved hvad Lejlighed det kan være sket, hvorhen de ere sendte, og hvor stort et Antal der er Tale om; herom skulde de derpaa strax indsende Relation[1].

Indberetningerne gik ikke alene ind paa de forelagte Spørgsmaal, men gav ogsaa Oplysninger om de Karle, der vare undvegne fra Godserne til andre Godser eller til Kjøbstæderne; adskillige Amtmænd og Proprietærer foresloge Godsejernes Ret til det unge Mandskab udvidet ud over den ved Frdg. af 9. Decbr. 1735 satte Grænse (*n. 52*)[2].

52. Uddrag af Amtmændenes Indberetninger 1737.

Sjælland.

23. April, Borreby, C. Berregaard, Amtm. over Antvorskov og Korsør Amter: Ingen ung Mand under sit 14de Aar

[1] Sjæll. Tegn. LXX, 159.

[2] Indlæg t. Sjæll. Miss. 1737 Nr. 173. Jvfr. Koch, Christian VI's Hist. S. 48 f.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

har forladt Landet, men næsten alle Proprietærerne besvære sig over, at en Del af Mandskabet eller Drengene under 14 Aar løbe fra et Gods til et andet; nogle sættes af Forældrene i latinsk Skole eller til Haandværk og anden Tjeneste i Kjøbstæderne. Der bliver ganske vist herved let Mangel paa Mandskab, men da Landmilitsforordningerne kun binde dem til Godset fra det 14de Aar, og de ikke, som tidligere, ere vornede, kunne Proprietærerne ikke med Rette besvære sig derover. Dog foreslaar han en kgl. Anordning om, at naar nogen Bonde eller Landmand skulde faa i Sinde at lade sin Søn komme i Latinskole, til Haandværk eller anden ærlig Haandtering, saa burde han være forbunden at anmelde det for den Proprietær og Husbond, under hvem han sorterer, og lade sig meddele Forlov og Følgeseddel af ham; der skulde derefter skaffes Attest for, at Sønnen er anbragt, som omtalt, og de, hos hvem Drengene vare anbragte, skulde være forpligtede til at melde Husbonden det, naar Drengene fik Lyst til at forlade det Sted, hvor de vare satte i Lære, for at Proprietæren da kunde lade dem kalde tilbage til Godset.

14. Maj, Frederiksborg, Fr. Gram, Amt. over Frederiksborg og Kronborg Amter: Han har ladet optage Udtog af alle Kirkebøgerne over alle de Drengebørn, som ere fødte siden 1719, altsaa 14 Aar før Reserverullens Affattelse i Henhold til Frdg. af 4. Febr. 1733. Derefter er der inkvireret efter dem i Amterne; Resultatet er, at ingen er gaaet ud af Landet, men adskillige til andre Amter og Steder. I Følge en vedlagt Specifikation er der udgaaet 89, hvoraf de 8 med Forældrene, uden at det vides hvorhen.

11. og 14. Maj, Gundetved, Friedr. Adeler, Amt. over Kalundborg, Dragsholm, Sæbygaard og Holbæk Amter: Kun en Husmands Søn under 14 Aar er undvegen fra Landet. Derimod er det at beklage, at mange af det unge Mandskab, saavel under som over 14 Aar, uden Passer og Skudsmaal undvige fra det Gods, hvortil de henhøre, deres Herskab til megen Skade og ingen anden til synderlig Nytte, efterdi de fleste alene gjennemstryge Landet og fast aldrig antage stadig Tjeneste. Han fremhæver, at de fleste, som echapere fra Godserne, tage deres „Retirade“ til

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Kjøbenhavn, Amager eller Hollænderbyen og der beskyttes saaledes af deres Husbonder, i Reglen Haandværksmænd, Vognmænd eller deslige Folk, at deres rette Herskab næsten aldrig kan faa dem tilbage, uagtet saadant er ulovligt; efter nogle Aars Forløb giver den nye Husbond den undvegne Pas at rejse med. Skulde saadant ret længe have Fremgang, maa det befrygtes, at Jordegodserne blive saaledes blottede for Bønderkarle og ungt Mandskab, at Agerdyrkningen vil nedlægge sig selv. Han foreslaar derfor nøje Overholdelse af Forordningerne, og at Politiet nogle Gange om Aaret maatte gjøre Inkvisition, hvorefter de, som fandtes at have undvegne uden Pas i Tjenesten, skulde betale Mulkt og levere dem tilbage til Godset.

24. April, Kbhvn., Nic. v. Gersdorf, Amt. over Kjøbenhavns Amt: Ingen er gaaet ud af Landet, men en og anden Proprietær, som har Sædegaarde, hvortil Bønderne maa gjøre Hoveri, har angivet, at Bønderne betids søge at prakticere deres Drengebørn under 14 Aar fra Godset, dog kun til frit Gods, hvor der intet Hoveri er, og siden til Kjøbstæderne for at lære et Haandværk. Derfor har en Proprietær foreslaaet, at Proprietærerne maatte faa Myndighed til at tilbagekalde de Drenge, som ere henprakticerede paa frie Godser, og at en Dreng, naar han blev Aar gammel, skulde antegnes i Reserverullen. Amtmanden finder dog dette ikke lidet stridende mod Forordningen om Vornedfrihed.

13. April, Stege, C. S. v. Galkowsky, Amt. over Møens Amt: Ingen er undvegen før 14 Aars Alderen, men vel nogle ældre, saaledes 1736 3.

28. April, Sorø, Thomas Lillienschiold, Amt. over Ringsted Amt: Ingen under 14 Aar er gaaet ud af Landet, men nogle have begivet sig til Kjøbstæderne at lære Haandværk eller fra et Gods til et andet.

30. April, Kbhvn., Friederich Greve af Oertz, Amt. over Roskilde Amt: Ikke en eneste er gaaet ud af Landet, end sige af Riget. Derimod gaa nogle faa ud af et Gods, hvor de plages med stort Hoveri, for i Fremtiden at undgaa sligt Aag, og ind paa Frigodserne. Nogle Forældre, som have mange Drenge, sætte en eller to fra Ungdommen af til

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Haandværk i Kjøbstæderne. Det er efter hans Tanker paa de fleste Steder Proprietærernes eller deres underhavendes egen Skyld, naar deres unge Mandskab ikke har Lyst til at blive paa deres Godser.

20. April, Sorø Kloster, W. A. v. d. Osten, Amtm. over Sorø Amt: Ingen er gaaet ud af Landet, men der indsniger sig den skadelige Misbrug, at især de gode og mest formuende Bønder hensætte deres Drengebørn, før de opnaa 14 Aar, til Kjøbstæderne, enten at gaa i latinsk Skole eller til Kjøbmandskab og Haandværk, ja dels ganske ørkesløse hos deres Venner. Herved kommer der paa mange Godser stor Mangel, thi lad være, at adskillige Godser vel kunne have en Del Mandskab i Vext til at antegne i Reserverullerne, saa er den største Del dog fattige Bønders, Husmænds og Indsidderes Børn, der fra Barndommen ved Forældrenes Uformuenhed og Børnenes tidlige Slid og Sult blive i Ungdommen forknyttede, saa at de hverken ere af Anseelse eller i Reglen kunne komme til at blive gode Bønder. „Det var derfor meget nødvendigt, om Eders Majst. vilde tillade enhver Proprietarie herefter at have lige saa fuldkommen Ret til det unge Mandskab under 14 Aar, der fra hans Gods til Kjøbstæderne eller af Landet udgaar, at reklamere som det andet Mandskab, der over 14 Aar i Reserverullen antegnes".

7. Maj, Kbhvn., E. v. Bülow, Amtm. over Tryggevælde Amt: Nogle enkelte ere undvegne, uden at det vides hvorhen. Ofte gaa Drengene til et andet Gods eller til Kjøbstæderne under Protektion af Frdg. af 9. Decbr. 1735, hvorefter Proprietærernes Ret til det unge Mandskab begynder med det 14de Aar. Der vil derved blive stor Mangel paa Mandskab til Landgodsets største Skade, med mindre Kongen vil befale, „at de skulle forblive paa det Gods, hvor de ere fødte, saavel naar de ere under 14 Aar, som naar de ere derover".

17. April, Vordingborg, C. M. Schøller, Amtm. over Vordingborg Amt: Der kan ikke ventes nogen Mangel paa Mandskab, thi der har ingen forladt Amtet. Derimod sende nok adskillige Forældre deres Børn til Opdragelse paa et andet Gods, hvorover der ogsaa undertiden foraarsages Trætte og Tvistighed. Andet ungt Mandskab søger ind paa Rytter-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

godset i Haab om at finde bedre Vilkaar der end ved deres Fødestavn.

Falster og Laaland.

10. April, Nykjøbing, H. Landorph, Amtm. over Nykjøbing Amt: I de 14 Aar, han har været Amtmand, ere kun 18 gaaede bort, alle over 24 Aar. De 12 ere fra Aastrup Sogn ved Grønsund, hvoraf 4 skulle være i Holland, 3 i Flensborg. De fleste ere dragne bort 1730—1732.

5. Juni, Nykjøbing, P. Neve, Stiftsbefalingsm. og Amtm. over Laaland: Der er vel ikke saa mange bortløbne, som man kunde formode, men Antallet af dem, der undvige for ikke at blive indrullerede, vil vist tiltage, hvorfor det vil være fornødent, at der bliver lagt noget Hold paa saadanne unge Drenge, ved at de, naar de ere 5—6 Aar gamle, blive opførte i Reserverullen og forpligtede til at blive ved Godset, indtil de have udtjent ved Landmilitsen. Af Bilagene mærkes:

Paa Højbygaard ere undvegne 7 under 14 Aar. Paa Søholt endnu ingen under 14 Aar. Paa Engestofte 1.

Fogden paa Rudbjerggaard og Frederiksholm fremhæver, at naar en Bondekarl ad interim præsenteres for Kaptajnen, søger han strax Lejlighed at desertere under Paaskud af, at han først aflægger Ed paa Sessionen. Det unge Mandskab under 14 Aar søger til Kjøbstæderne, og naar Bonden ret mærker, at der er lettere Arbejde til, end han har, vænner han sig mere dertil.

Fra Gottesgabe ere 3 Drenge gaaede ind paa et andet Gods. Fra Baadesgaard ere gaaede nogle, som ere over 14 Aar; der udtales Ønsket om, at det bliver hindret, at de under 14 Aar løse sig fra Godset. Fra Øllingsøgaard lignende Ønske. Fra Gammelgaard fremhæves ogsaa Mislighederne ved de unges Flytning fra Gods til Gods. Fra Aalstrup Gods er ingen under 14 Aar udgaaet af Godset siden Landmilitsens Oprettelse. Fra Søllestedgaard heller ingen; derimod ere 3—4 over 14 Aar imod Forbud gaaede bort til andre Steder i Amtet. Fra Grimstedgaard er siden 1734 undløbet 1 indrulleret Landsoldat og 3 unge Drenge, alle til

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Flensborg. Fra Lundegaard og Knuthenlund ere kun undvegne 2 til Askø. Fra Pederstrup ingen. Fra Skjelstofte 1 Dreng. Fra Baroniet Juellinge ere vel adskillige bortrømte til andre Provinser, men de skulle alle være komne tilbage undtagen 1. Fra Baroniet Vintersborg og Sæbyholm kun 1, efter Sigende til Fyn; i en Efterskrift siges, at 2 ere bortrømte samme Nat. Fra Nielstrup Gods har kun 1 begivet sig udenlands uden Pas, men 3—4 Drenge ere gaaede til Kjøbstæderne; dér tages de til Alters af Præsten og faa saa Pas af deres nye Husbond, hvorved Godset mister sit Mandskab.

Fyn.

11. Maj, Odense, H. Simonsen, Amtm. over Assens og Hindsgavl Amter: Fra Frederiksgave Gods er der undveget 3 Drenge, vistnok til Holsten. Fra Brahesborg Gods 1 Dreng til Als, fra Billeskov Gods 1 til Als. Fra Brahesholm Gods ere 2 bortgangne, men det vides ikke hvorhen. Fra Billeshave Gods ere 2 Karle over 14 Aar og fra Billesbølle 2 undvegne af Landet som hvervede.

9. Juni, Lykkesholm, Th. Adeler, Amtm. over Nyborg Amt: Der er ingen under 14 Aar bortgaaet fra Landet. Men en Del Proprietærer klager over, at det unge Mandskab under 14 Aar flytter fra et Gods til et andet. Andre gaa videre og sige, at naar de under 14 Aar, de over 36 Aar og de, som have tjent 8 Aar ved Landmilitsen, maa være, hvor de ville, bliver der vel paa mange Godser faa eller ingen tilbage, som kunne tjene til Soldat eller Gaardfæstning.

5. Maj, Odense Slot, C. Sehestedt, Amtm. over Odense og Rugaard Amter: De indløbne Indberetninger fra Proprietærerne gaa ud paa følgende:

Gehejmeraadinde Rosenkrantz til Skovsbo: Ingen under 14 Aar er udkommen fra Landet. Generalinde Devitz til Lundsgaard: Det unge Mandskab er forblevet paa Godset. Ritmester Brüggeman til Østergaard: Selv om nogle have haft i Sinde at gaa fra Godset, ere Forældrene dog blevne overtalte til at lade dem blive. Major v. Heinen til Ulriksholm véd ikke, at nogen er undvegen. Gehejmeraad Brockenhuus til Bramstrup, Kancelliassesor Rasch til Rønninge-Søgaard,

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Greven af Putbus til Baroniet Kjørup og Einsidelsborg, Ejerne af Østrupgaard, Grevskabet Gyldensten og Sandagergaard og Oberstinde Finecke til Dallund erklære, at ingen er undvegen. Justitsraadinde Ivers til Hollufgaard har maattet se paa, at nogle ere gaaede fra Godset, da Proprietærernes Ret først begynder med det 14de Aar; ingen er vegen af Landet. Justitsraadinde Bircherod til Fraudegaard: Ingen under 14 Aar er udkommen, og det skal heller ikke ske, „ellers var det at ønske, at de, hvad heller de vare gamle eller unge, maatte blive forbundne at blive paa Godset". Fra Elvedgaard er ingen gaaet af Landet, men nogle af Godset. Oberst Grüner til Margaard melder, at det unge Mandskab vel forhen er udgaaet af Godset, fordi Proprietæren ej har haft den Myndighed over dem som siden, men hvorhen vides ikke.

Oberst Holst til Langesø: Ingen er bortkommen af Landet, men de betjene sig i andre Maader af den Frihed, de formene sig at have under deres 14de Aar, og begive sig i Tjeneste i Kjøbstæderne eller til Søs, udi gejstlig, civil og militær Stand for at blive fri for Indrullering og Gaardfæste.

Oberstlieutenant Hagedorn til Harridslevgaard erklærer, at ingen er udgaaet af Landet; dog erindrer han, at da det unge Mandskab kan gaa ud af Godset uden Pas, befrygtes, at sligt i Fremtiden vil give Lejlighed til Mangel paa Mandskab.

Marschalk F. v. Holsten til Søby-Søgaard erklærer, at siden Frdg. af 9. Decbr. 1735 ere adskillige unge under det 14de Aar saa vel som gode friske Karle over deres 36te Aar, dels med Kone og Drengebørn, dels ugifte, udgaaede af Godset uden at forlange Pas; han har ikke bekymret sig om, hvor de ere gaaede hen, siden de efter den nævnte Frdg. have Frihed til at gaa fra et Sted til et andet, hvor de selv lyste. Denne Frihed vil volde Proprietærerne mange Vanskeligheder, „men havde det forblevet ved Frdg. af 4. Febr. 1733, efter hvilken det unge Mandskab ved Godset forpligtedes fra Barns Ben op, indtil de enten havde opfyldt deres 36te Aar eller deres visse Tid udtjent ved Landmilitsen, saa kunde enhver Proprietarius lettelig have observeret sine Folk og ved deres Undvigelse strax have udforsket, hvad for ulovlige Veje de havde taget fra Godset og siden videre".

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Fra Præsteskabet og fra Herreds- og Birkefogder vides ingen udkommen af Landet undtagen en 7 Aars Dreng, som er tagen til Kjøbenhavn for at opdrages hos sin Morbroder.

Jylland.

30. Maj, Aalborg, I. Holk, Amtm. over Aalborg Amt: Kun nogle faa Proprietærer have berettet, at 6—8 unge Drenge have begivet sig til Skibs til Norge eller Kjøbenhavn.

28. Maj, Søbygaard, D. Trappaud, Amt. over Dronningborg, Silkeborg og Mariager Klosters Amter: Fra det Dronningborgske Rytterdistrikt er ingen undvegen under 14 Aar, fra det Skanderborgske Distrikt (for saa vidt det ligger under Silkeborg Amt) 1 paa 4 Aar, som er sendt til Norge. Fra Holbækgaard 1, fra Overgaard 2, fra Mariager Kloster 3, fra Kjellerup 4, alle under 14 Aar, fra Bjerre og Hastrup en Del saa vel under som over 14 Aar.

Det, som Proprietærerne mest beklage, er, at deres ældre Mandskab til Dels efter eget Behag gaar ud af Landet, hvilket vel næppe er til at hemme, saa længe de i Hadersleyhus Amt og det Slesvigske kunne være sikre og fri for deres Husbondes Tiltale.

29. April, Viborg, C. Güldencrone, Amt. over Hald Amt: Han sender selve Indberetningerne. Fra Grevinde Scheels Gaarde Ulstrup, Hemmestrup, Skjern og Karmark er ingen under, men 2—3 over 14 Aar undvegne. Janus Friedenreich til Vindum Overgaard fremhæver, at ingen under 14 Aar er undvegen, men vel en Del over den Alder til Sjælland og de andre Provinser eller til Holsten med Hestekjøbere, Øxenkjøbmænd og andre. I den Tid den forrige Landmilits blev reduceret, skal en Del Mandskab især være bortdraget af Frygt for den ventede nye Landmilits, mangfoldige toge Tjeneste under de gevorbne Regimenter med Kapitulation i den Tanke at være fri og raade sig selv, naar deres Tid var udløben. Fra Skavngaard er ingen endnu gaaet ud af Landet, men 3 under 14 Aar opholde sig paa andet Gods eller i Kjøbstæderne. Fra Randrup er kun 1 over 14 Aar undvegen.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Fuldmægtigen ved de Rhoeders og Jens Lassens Arvingers Jordegods beretter, at ingen under 14 Aar for Tiden har bortsneget sig fra Stavnen, men ved Landmilitsens Reduktion og indtil dens Gjenoprettelse er en Del saavel under som over 14 Aar undvegen af Landet eller har engageret sig ved de gevorbne Regimenter eller paa anden Maade ved en eller anden Lejlighed vendt sig fra deres rette Stavn, saa at dette lidet Strøgods med stor Bekostning har maattet tilkjøbe sig 3 Karle til Kongens Tjenestes Befordring.

Christoffer Rosenørn til Hersomgaard: Det er alt bekjendt, at Ungdommen under 14 Aar holder sig fri og gaar fra et Gods til et andet. En Del tage Hestekjøbere med til Sjælland, og saa som de efter Frdg. dømmes fri, faar enhver tie stille.

Ridefogden paa Holmgaard erklærer, at Ungdommen tilholder sig den i Frdg. givne Frihed med at være, hvor de ville, og at en Del af dem, som have slige Drenge af Godset i Tjeneste, tilholder sig samme Forordningers Beneficium.

Fra Lynderupgaard (Ejer Niels Paulsen) er ingen under 14 Aar udgaaet af Landet, men adskillige have bortsneget sig til Kjøbstæderne eller til andre Godser.

Fra Holmmark (Ejer Jens Andersen) er ingen under 14 Aar undvegen af Landet. Fra Lerkenfeld og Hessel Godser (Ejer Generalmajor Lerche) er ingen under 14 Aar kommen ud af Landet, men vel nogle indløbne paa andre Godser, som man paa Grund af Frdg. ikke kan reklamere. Det foreslaas, at enhver fra sit 8de Aar skal have Pas for at gaa fra et Gods til et andet. Fra Testrupgaard (Ejer Hans Mathisens Enke) er ingen under 14 Aar udgaaet af Landet, men sidste Aar ere 2 Karle over 14 Aar bortrømte.

Fra Restrupgods (Ejer Gehejmeraadinde Krabbes Bo) skriver Inspektøren, at der ikke er undveget noget Mandskab af Landet. Naar de øvrige Proprietærer eller deres Fuldmægtige skrive om dem, som gaa fra et Gods til et andet, da er det alene dem, som vogte Kvæg, og som Forældrene for Fattigdom ikke kunne holde hjemme; men de indfinde sig gjerne hos Forældrene igjen, og om nogle gaa ud af et Gods, gaar der andre ind igjen.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Fra Lundgaard (Ejer Assessor Christen Friis) er bortrømt sydpaa 2 unge Mænd over 14 Aar, den ene med Hustru og en 9aarig Søn. Fra Torupgaard (Ejer Kammerherre Ove Juel) er siden 1730 ingen under 14 Aar undvegen, men 1736 en Mand paa 22 Aar. Fra Staarupgaard (Ejer Friherreinde Holk) er siden 1730 undvegen 5 tjenstdygtige Karle til det Holstenske; 1735 vilde 2 Karle gaa samme Vej, men da man mærkede det, bleve de strax indskrevne som Landsoldater. En Del af Bønderne er i de Tanker, at de kunne sætte deres Børn, hvor de ville, før de blive 14 Aar.

Oberst Berregaards Enke til Ørslevkloster og Strandetgaard kan ikke angive, hvor mange hun har mistet af Godset under 14 Aar. Hun har forsøgt at standse dem ved Retten, men forgjæves; hun ønsker, at der maa raades Bod derpaa.

Fru Kierulf til Sødals Foged omtaler, at siden 1725, da hendes afdøde Mand Anders K. fik Godset, er en Del Mandskab bortrømt til Holsten, Sjælland og andre Steder; der er taget Rømningsdom over dem, men til Dato har ingen igjen indfundet sig. En Del af det unge Mandskab under 14 Aar tjener ogsaa paa adskillige Steder udenfor Godset, hvoraf en Del ventelig indfinder sig paa Ansøgning. De andre mene ikke mere at tilhøre Godset, da de ikke havde opnaaet deres 14de Aar, da de undveg. Han ønsker, at der maa raades Bod herpaa.

Matthias Gandorf til Nørgaard omtaler, hvor almindeligt det er, at Bønder og Bønderbørn af begge Kjøn bortkomme af Landet, Bønderne til Holsten, Pigerne til Holland og Drengene, hvor de kunne. Af hans lidet Gods ere 2 Bønder bortrømte for 14 Dage siden; de paastaa, at det var af Fodertrang; han har betalt mange Skatter for dem og i 11 Aar ikke faaet den mindste Afgift. 1 ung Karl er desuden rømt, og andre under 14 Aar opholde sig udenfor Godset. Flere Bønder ere gaaede fra Gaardene, som staa øde, efter at de have forødet dem uden Frygt for Lov og Dom; thi Bonden stoler paa, at endskjønt han vorder dømt til Fæstningsarbejde, skal Husbonden dog betale for ham som Arrestant, hvilket de slette Tider ikke tillade. Følgelig har Bonden faaet den Tanke, at ingen Straf mere er til for ham, og handler

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

derfor saa ubarmhjertig med sin Husbonds Gods, som han lyster, saa at Husbonden bærer det blotte Navn, men veritabel er Bondens Slave.

Fru Lange paa Asmildkloster indberetter, at for 3 Aar siden undveg 1 Karl, som hun fik Dom over, men som dog ikke er kommen tilbage; for nylig undvege 2 andre paa 21 Aar. Bondens Lejlighed er slet; naar han ikke kan sælge sit Fæ, har han intet at gjøre til Penge, uden at han skal sælge sit Korn, og Husbonden maa da siden forstrække ham til Saakorn og Føde. Men det allerværste er, at naar de intet have og ikke kunne faa alt det, de ville, saa ville de gaa, hvorhen de lyste.

Fra Hald Gods (Etatsraad Jens Seerup) er undveget 17 over 14 Aar.

I Henhold til disse Indberetninger indstiller Amtmanden, at der maa holdes nøje Opsyn med det unge Mandskab ved Broer og Færgesteder, hvor de passere fra den ene Provins til den anden; have de da intet Pas, bør de anholdes, indtil de kunne skaffe det eller anfordres af Ejerne. Hvad Bønderbørn under 14 Aar angaar, da kunde deres Overgang fra det ene til det andet Gods kun være lidet til Hinder, naar der var den Forstaaelse mellem Proprietærerne, at en saadan Dreng indfandt sig til rette Fardag paa Forlangende hos sin Husbond, enten han var over eller under 14 Aar.

27. Maj, Aarhus, E. Holk, Amtm. over Havreballegaard og Stjernholm Amter: Fra det første af disse Amter er ingen under 14 Aar udgaaet, fra det andet derimod følgende: fra Barritskov Gods 1, fra Bygholm 8, fra Tirsbæk adskillige, fra Bisgaard 2 under og 2 over 14 Aar, fra Raskgaard 3 under 14 Aar, fra Bjerre en stor Del over og under 14 Aar, fra Urup 3 under og 1 over 14 Aar. Det gaar saaledes til, at Forældre, som have Slægt og Bekjendtskab i Kjøbenhavn, Sjælland, Fyn, Holsten og i Kjøbstæderne, søge ved alle optænkelige Lejligheder at faa deres Børn derhen, inden de blive 14 Aar. Proprietærerne beklage sig over ingen Udveje at have til at ændre det, da de ikke kunne bringe dem under 14 Aar til Stavns.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

12. Juni, Koldinghus, Eggert Chr. v. Linstow, Amt. over Kolding Amt: Han har kun modtaget Indberetninger fra 2 Proprietærer, nemlig fra Ritmester Brockdorff til Grundet (der melder, at ingen under 14 Aar er undvegen af Landet i de 7 Aar, han har været Ejer) og fra Ritmester Arenstorf til Stougaard (der erklærer det samme, men tilføjer, at Friheden efter Frdg. af 9. Decbr. 1735 sikkert vil blive misbrugt til Afgang ikke alene paa Mandskab, men ogsaa paa Midler, thi alt, hvad Bonden kan skaffe til Veje af Midler, vil blive anvendt til Underhold for de af Godset udtrædende Sønner). Derimod fremgaar det af forskjellige Indberetninger, at der fra Kongens eget Gods og Strøgodset er undveget mange over 14 Aar. De foretrække nemlig at blive Ryttere fremfor Soldater og lade sig hverve dertil, eller ogsaa undvige de til det Holstenske, „som dette Distrikt grænser op til med Mark om Mark". Hverves de som Ryttere, faa de Lov til at tjene, hvor de ville, naar de blot møde til Mønstringen. Man misbruger Frdg. af 12. Jan. 1733, idet man faar Karlene bragt ud af Landet, hvorefter man bemægtiger sig dem som Desertører. Han foreslaar for at hindre Desertionen bl. a., at de undvegnes Husbonder eller Forældre, som ikke ved Ed kunne frie sig for at være Medvidere, skulle have deres Fæste forbrudt.

20. Juli, Skrumsager, C. Teilmann, Amtm. over Lundenæs og Bøvling Amter: Der er ialt undveget til Fyn, Sjælland og især til Holsten, hvorfra den største Del gaar i hollandsk Søtjeneste, 199 foruden dem, som ere undvegne fra Rysensten og andet Gods, hvis Tal ikke er angivet. Aarsagen til Undvigelsen er især Jordens Sandighed. De ville undgaa Indrulleringen og søge frugtbarere Steder og højere Løn. Undvigelsen volder Herskabet stor Skade, idet ingen vil antage de ledige Gaarde, allermindst de Steder, som nødvendig til Hoveri behøves, uden paa meget præjudicerlige Betingelser for Jorddrotten. Men Sagen er vanskelig, „thi som Jylland er landfast med Holsten, kunne de paa mange Steder undkomme, og saasnart de undvegne spørge, de søges med Rømningsdom, resolvere de enten at forstikke sig, eller om de efter erhvervet Dom attraperes, faa de Sukkurs af deres be-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

kjendte, bringes under Vejs med Magt paa fri Fod, og derefter udgaa de fra de holstenske Havne". Straffetruslerne have ikke hjulpet til at faa dem tilbage. Han foreslaar bl. a., at det burde tillades Husbonderne at bortgive de undvegne eller over Tilladelsestiden udeblevne til et gevorbent Regiment, indtil de behøvedes til Indrullering i Landmilitsen, og at det skulde befales, at Børn og ungt Mandskab, som vare søgte ind paa et andet Gods, skulde, hvor længe de end i deres Opvæxt havde været udenfor Godset, tilhøre det Gods, som de vare fødte paa, siden de dog efter den udgangne Frdg. burde være forsynede med Pas, hvor unge de end vare.

En vedlagt Specifikation viser, at der er bortrømt fra Viumgaard 8, Grubbesholm 10, Lønborggaard 3, Lindbjerggaard 6, Nørholm 5, Østergaard 11, Skrumsager 29, Breininggaard 1, Deiberglund 3, Lundenæs 23, Slumstrup og Rechergaard 1, Lergrav 18, Herningsholm 5, Tvis Kloster 5, Sindinggaard 4, Tandrup 5, Ausumgaard 4, Volstrup 2, Hanberg Hovgaard 5, Rydhave 13, Aabjerg 3, Pallesbjerg 2, Timgaard 2, Voldbjerg 3, Søgaard 3, Søndervang 4, Bækmark 9, Gudum Kloster 5, Neibjerggaard 3, Vadskjærgaard 2, Strølægder 1.

14. Juni, Bramminge, C. C. v. Gabel, Amt. over Riberhus Amt: Af dem under 14 Aar er bortgaaet af Landet: af Visselbjerg Gods 2, af Nielsbygaard Gods 6, af Sønderskov Gods 8, af Estrupgaard Gods 7 og af Hundsbæk Gods 7. Men af dem over 14 Aar ere mange bortgaaede til Fyrstendømmet, andre til Søs til Holland og England. Enten blive de ganske borte, eller ogsaa tage de ved Hjemkomsten Bolig paa Øerne for at blive fri for Udskrivning til Lands. Han foreslaar bl. a., at Proprietærerne maa have Frihed til at bortskjænke slige uden Pas eller Følgeseddel undvegne til de gevorbne Regimenter eller lade dem straffe med Arbejde i Skubkarren i Fredericia Fæstning.

Af Indberetningerne fremgaar bl. a., at i Børsmose By i Aal Sogn er paa 10 Steder, i alt 21 Tdr. Hartk., kun én eneste ung Karl.

27. Juli, Skanderborg Slot, H. v. Woyda, Amtm. over Skanderborg og Aakjær Amter: Ingen under 14 Aar er gaaet ud af Landet; derimod have nogle baade under og

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

over 14 Aar begivet sig til Kjøbstæderne her i Landet og nogle til andre Proprietærers Godser at tjene, dog ej anderledes end at vedkommende Ejer jo er forsikret at kunne faa dem tilbage, naar han ej længere sligt vil tillade.

Fra Skivehus Amt (Amtm. Selius Müller) findes kun Proprietærernes Indberetninger:

M(ogens) Rosenkrantz til Spøttrup: Saa vidt vides, har ingen af hans Bønder ladet nogle af deres Børn under 14 Aar komme ud af Landet, men han har saavel før som efter Frdg. af 9. Decbr. 1735 mistet en Del af Godsets Drenge, som baade ere udkomne paa Strøgods og andre Proprietærers Gods. Det er nemlig sædvanligt, at naar en doven og „nachlæssig" Bonde tilholdes af sin Husbond at dyrke og drive og passe sin Gaard samt at betale sine kgl. Skatter og noget af sin Afgift til Husbonden, eller naar han maa sættes fra sin ruinerede Gaard, han da for at hævne sig paa sin Husbonde til Misbrug benytter sig af den nævnte Frdgs 1ste Post og lader sine Børn gaa til fremmed Gods for at skille Husbonden ved dem. Det er heller ikke usædvanligt, naar en Bondes Søn tages til Soldat, og Faderen har flere Børn under 14 Aar, at han da i Formening om at være sket stor Uret, lader sine yngre Børn komme til andet Gods for at hævne sig. 2 af hans Bønder ere rømte af Godset, sandsynligvis med Øxenkjøbmænd; han har taget Rømningsdom over dem.

Fogeden paa Kaas: Kun 1 Dreng undveg 1735 noget efter Michaelis imod hans Vilje; hans Fader laante ham nemlig til Drengens Morbroder i Krarup, som tjener til Skivehus. Saasnart han fik dette at vide, blev det befalet Faderen at skaffe Drengen tilbage igjen, da han frygtede, at et saadant Laan skulde blive til Eje; men Bonden lod Tiden gaa over, til Drengen var 14 Aar og 2—3 Uger gammel; derfor tilegnede Gehejmeraad Reventlov sig Drengen i Kraft af Frdg. af 9. Decbr. 1735, og for at undgaa Strid med saa fornem en Herre har Justitsraad Bartholin befalet at levere Drengen. — En af Herskabets Bøndersønner har faaet Lov til at forlade Godset mod at indfinde sig der igjen, naar det beordres.

Ole v. Lassen til Bustrup slutter sig til Rosenkrantz. En Del af de unge Karle er bortrømt til Holsten med Øxen-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

og Hestekjøbmænd; en Del Ryttere ligger desuden her i Landet og bestiller ikke andet end at bortføre baade Mænd og unge Karle af Godserne.

Fogeden paa Kjærgaardsholm (Ejer Niels Linde) véd ikke, at der i de sidste 3 Aar er undveget nogen under 14 Aar, men der er ogsaa passet godt paa dem, og man har søgt at skaffe dem Tjeneste hver Fardag; thi Bønderne have Lyst til at bortsnige deres Sønner fra Godset i Haab om, at det skal gaa dem bedre i Holsten og Holland og ved Haandværk i Kjøbstæderne. Af Karle over 14 Aar og Bønder er der rømt 3.

Fogeden paa Skivehus (Ejer Gehejmeraad Claus Reventlov): Der er undveget adskillige baade under og over 14 Aar. Den af Fogeden paa Kaas omtalte Dreng var $^3/_4$ Aar, da han kom paa Skivehus Gods, og har aldrig siden et fuldt Aar været derfra; heller ikke har han været laant til Krarup, da man ikke behøver at laane sit eget.

Fogeden paa Krabbesholm (Ejer Majorinde Sehested): 1 Dreng under 14 Aar og 2 ældre ere undvegne.

Fogeden paa Astrup og Eskjær Gods (Ejer Geheimeraad Reventlov): 8 over og under 14 Aar ere undvegne.

Fogeden paa Grinderslev Kloster (Ejer Frøken Birgitte Marie Arnfeldt): Der er siden Frdg. af 9. Decbr. 1735 ikke undveget nogen under 14 Aar. Af dem over den Alder have flere villet undvige, men ere blevne hindrede. Før 9. Decbr. 1735 ere 4 bortrømte.

Fra Nørgaard klages over, at Bønderne forøde og ganske ruinere deres Gaardes Bygninger, sælge Besætningen og derefter søge at gaa deres Vej. Saaledes er en Bonde undvegen med 110 Rdl. Restance. Mange ere tidligere rømte. Der nævnes dernæst 4 unge Karle, hvoraf de 3 over 14 Aar, som ere bortrømte. Mange ville følge disses Exempel, helst siden de nu ere blevne oplyste af onde Raadgivere og de stakkels Proprietærers Hadere. „Gud oplyse Kongen, at Bøndernes grove Gjerninger mod deres Husbonder, saa og onde Tilskyndere vorder anset".

Fra Jungetgaard (Ejer Stiftamtmand Billes Dødsbo) er ingen bortrømt i den nuværende Fogeds Tid ($1^1/_2$ Aar), men

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

tidligere 3 Drenge over og under 14 Aar og 2 bosatte Mænd.

Fra Kieldgaard (Ejer Stjernholm) ere 3, alle over 14 Aar, undvegne.

Fra Furland (Ejer Fru Margrete Dorothea Brahe) er undvegen en stor Del af det unge Mandskab, men kun 1 under 14 Aar.

Fra Østergaard ere undvegne 2 gifte Mænd, den ene med Kone og Børn, og 2 Karle over 14 Aar.

Fra Hegnet (Ejer F. B. Benzon) ere bortløbne 2 Karle over 14 Aar og 1 Fæstebonde.

Fra Harregaard (Ejer Ritmester Ravn) er der bortkommet 6 Karle. De fleste ere hvervede som Ryttere. En af dem blev borttagen af Ole v. Lassen til Bustrup, fordi han først fyldte sit 14de Aar dér paa Godset, hvor han hverken var før eller siden.

Fra Savstrup (Ejer Fru Dorothea Gjedde) beretter Fogeden, at i det Aar, han har været der, er ingen bortrømt, men tidligere derimod adskillige. Saaledes har en Bonde med 6 Sønner, hvoraf en Del over 14 Aar, ladet sin Kone fæste Sted paa Gehejmeraad Reventlovs Gods, 2 andre ere ogsaa tagne i dennes Tjeneste; en er af Sekretær Bentzon til Estvadgaard sendt til Soldatertjeneste i Sjælland, en Bondes Enke er selv undvegen og har faaet alle sine 4 Sønner bort. En Bondekarl er rømt, og Rømningsdommen har ikke frugtet.

Fra Haastrup (Ejer Etatsraad Müller) er siden 1733 kun bortrømt 1 Karl.

17. Juli, Thisted, C. C. Schinkel, Amtm. over Thisted Amt: Ingen under 14 Aar er bortvegen af Landet.

§ 22. 17. Juli 1737 udstedtes en Frdg. „angaaende Mandskabet i de af Riberhus- og Aalborg Stifter til Marinen henlagte Limiter". Den gik ud paa, at Kongen havde henlagt visse Limiter i Jylland, i Særdeleshed det Skakenborgske og Trøjborgske Gods med mere, til Marinen; alt det derpaa værende Mandskab skulde være destineret til alene at tjene paa Flaaden. Der skulde forfattes Lister over alt det derværende Mandkjøn under 14 Aar; ingen

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

derpaa optagen maatte gaa ud af Limiterne og Landet (§ 1); dog maatte de fare til Søs, men skulde i saa Fald anmelde det hos Herskabet eller Amtmanden; ingen maatte nedsætte sig andetsteds uden Pas fra sit Herskab (§ 3); naar nogen fæstede en Gaard paa 2 Td. Hartk. og virkelig besad Stedet, skulde han slettes af Rullen (§ 4) (*n. 53).*

53. Frdg. af 17. Juli 1737.

1. — — I samme Henseende det og er vores allernaadigste Villie, at der skal holdes à parte Ruller over alt det der værende Mandkiøn under 14 Aar gamle, og at Præsterne hver for sit Sogn skal, naar Sessionen holdes, der indgive Lister paa deres Navne og Alder og ellers aarlig paa hvem der siden fødes eller afgaaer, hvilke Lister og til Admiralitetet skal indsendes, paa det fornøden Anstalt kan føyes og Indseende haves, at saadant ungt Mandkiøn under 14 Aar ey af Limiterne og Landet udgaaer.

3. Paa det Mandskabet kand blive des dygtigere til vores Tieneste, bør eenhver beflitte sig paa at fare; hvorfore det skal staae dem frit for at tage Hyre med vores egne Undersaatters eller fremmede Skibe, ligesom Lejligheden kand give sig, hvori deres Herskab ingen Tiid bør eller maa være dem hinderlige, men langt mere behielpelige; dog bør eenhver, som saaleedes vil fare, forud anmelde sig hos sit Herskab og reversere sig til at hiemkomme igien, saasnart Reisen er endt, og han ey er til Søes; de, som ere af vores eget Gods, skal paa samme Maade til vores Amtmænd sig reversere; ligeleedes maa ingen begive sig af Godset og sig andensteds nedsette uden lovlig Pass fra sit Herskab; ej heller det unge Mandskab, som er under 14 Aar og udi de à parte anordnede Ruller optegnet, fra Godset undvige — — — —.

§ 23. 11. Oktbr. 1737 udgik der et kgl. Reskr. til Justitsraad og Generalprokurør Andr. Højer og Justitsraad og Justitiarius D. Seckman om at sammentræde i en Kommission for at foretage en Revision af den danske og norske Lov. Dette Reskripts § 9 gik ud paa, at „som den største Del af Kapitlet om Vornede efterdags af den

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

danske Lov kunde udgaa, siden Vornedrettigheden af Kong Frederik IV allerede for saa lang Tid siden er ophævet, saa skulde de derimod af Forordningerne om National- og Land-Militsen uddrage de fornemste til Jordegodsets Konservation hensigtende Artikler, som ingen Forandring kunde være undergivne, og dem i et eget Kapitel indføre saavel i den danske som norske Lov, saavidt hvert Riges Indretning udkræver og tillader“ [1].

§ 24. 18. Okt. 1737 fik Stiftbefalingsmand Nicolaus Baron af Gersdorff og flere Ordre til at indsende deres Betænkning til Kongen, om det ikke burde befales, at alle Sager, der rejse sig af Mandskab, der staa i Reserverullerne, skulde paakjendes af Sessionerne, enten de vare imod Proprietarier, gejstlige eller verdslige, Borgere eller Bønder; Anledningen var, at nogle „letsindige“ Borgere i en eller anden Kjøbstad antog det unge Mandskab, der søgte at befrie sig for Indrullering, og mente, at slige Sager skulde paakjendes af Bytingsretten [2]. 31. Jan. 1738 udgik en Frdg. om, at slige Sager skulde paakjendes ved Sessionerne.

§ 25. 5. Novbr. 1738 indgik Land-Etat-General-Kommissariatet med en Forestilling til Kongen, underskrevet af P. Løvenørn, S. Junge og B. Hauch. Den gik ud paa, at der var indkommet adskillige Indlæg, især fra Jylland, hvori var fremhævet, at de indrullerede Karle efter Frdg. af 4. Febr. 1733 Art. 17 udgik af Rullerne, dels, naar de vare indskrevne før deres 20de Aar, i deres bedste Alder, dels, naar de vare indskrevne efter deres 30te Aar, i en Alder, hvor de ligeledes vare i Stand til at antage Gaarde eller tjene Bonden; saalænge de vare indrullerede, holdt de sig tilbage og vilde ikke fæste

[1] Orig. i Reskr. til Lovkommissionen. Jvfr. Fogtman IV, 1, 509 f.

[2] Sjæll. Tegn. LXX, 453

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Gaarde, stolende paa den Frihed, der ventede dem, naar de efter 6 eller 8 Aars Tjeneste kom ud af Rullen og da kunde rejse, hvorhen de vilde; paa denne Maade vilde ventelig de fleste bedste og anseligste gaa ud af Landet, hvilket vilde blive Kongens eget Ryttergods og de andre Jordegodsejere til stor Skade og Kongens Tjeneste i Regimenterne til stor Afgang. Kommissariatet kunde ikke andet end billige disse Betragtninger og foreslog derfor, at alle de Karle, som vare indskrevne til Militsen før deres 30te Aar, burde tjene 12 Aar som Soldat i Steden for 8, og de, der vare indskrevne efter deres 30te Aar, 10 Aar i Steden for 6; dette vilde ikke alene holde Regimenterne i en stadig god Stand, men ogsaa blive til Landgodsets Konservation, „saa som det er venteligt, at naar Mandskabet fornemmer, at de saa længe skulle gaa Soldat og vorde aldrende, de da des snarere slaa dem til Rolighed og forblive her i Landet"; der behøvedes ikke nogen trykt Forordning derom, men kun en kgl. Resolution, som kunde oplæses ved næste Session til alles Efterretning[1]. Samtidig hermed var der til Kongen indkommet en Forestilling fra de Deputerede ved Landmilitssessionen i Aalborg, I. Holk, U. F. Storm og J. Kaalund, af 1. Okt. 1738, hvor der var stillet samme Forslag om Tjenestetidens Forlængelse, „og naar saadan Tid var til Ende, da med dem, som derefter begjærte af Rullen at udgaa, at forholdes efter Frdg. af 19. Febr. 1707, saa vidt samme (se ovfr. S. 12) Soldaternes Løsgivelse fra Kompagnierne og deres Hæftelse til det Gods, hvorfor de ere udskrevne, angaar". Kongen resolverede 11 Decbr., at Kommissariatet skulde afgive sin Betænkning derom. Imidlertid havde Grev C. Friis og C. L. Rathlow indsendt en Skrivelse til Overkrigssekretæren P. Løvenørn, dat. Frisenborg 24. Novbr. 1738, hvori de bl. a. foreslog Forlængelse af Tjenestetiden, Ret for Proprietærerne til at

[1] Dette og de følgende hertil hørende Aktstykker findes i Indlæg t. Sjæll. Miss. 1739 Nr. 63.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

levere Bønder, som forsidde deres Gaarde, efter erhvervet Dom til et gevorbent Regiment og Indskrænkning i Reservemandskabets Ret til at gifte sig (*n. 54*). 20. Decbr. afgav Kommissariatet den af Kongen forlangte Betænkning; heri gjentog det sit tidligere Forslag om Tjenestetidens Forlængelse, dog at Soldaten, naar han efter endt Tjeneste fik Pas fra Sessionen, da maatte lovlig opsige sin Husbond Tjenesten og siden til Fardag maatte tage Tjeneste i Danmark, hvor han vilde. Kongen afgav sin Resolution herom 30. Jan. 1739, som paategnedes Betænkningen af Oversekretæren i Danske Kancelli J. L. Holstein (*n. 55*), og i Henhold til den udstedtes 6. Febr. et Reskript til Kommissariatet om, at naar den indrullerede Soldat efter Tjenestetiden ikke vilde antage Gaard, skulde det være Proprietæren tilladt at give ham paa visse Aaringer til et af Regimenterne ved Kongens Garder, „hvorom Karlen da med Regimentets Chef saa vel om Tiden som ellers haver at capitulere“ [1].

14. Septbr. 1739 forespurgte de ovfr. nævnte Deputerede ved Landmilitssessionen i Aalborg, om i Anledning af Reskriptet af 6. Febr. 1739 Passerne for de udtjente Soldater skulde leveres til disse eller til Proprietærerne [2]. 21. Oktbr. afgav Land-Etat-General-Kommissariatet Betænkning derom [2]; det forstod ikke, at de Sessionsdeputerede „herover havde kunnet formere noget Dubium“. Betænkningens øvrige Motivering og Slutning optoges i et Reskr. til de Sessionsdeputerede for det nordre jydske National Regiment, som udgik 6. Novbr. og lød paa, at „som det følger af sig selv, at i Fald den afskedigede Landsoldat skulde faa sit Pas i Hænde, han da derved blev sat ud af al Tvang og fik Frihed til at gaa, hvor han vilde, saa give vi Eder hermed til Kjende, at vi, paa det at vor Resolution kan naa sit Øjemærke, og at den

[1] Sjæll. Tegn. LXXI, 39. Jvfr. Fogtman IV, 1, 653 Koch, Christian VI's Hist. S. 48.

[2] Indlæg t. Jydske Tegn. 1739 Nr. 147.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Karl, som ikke vil bekvemme sig noget Sted paa Godset at fæste, til en Art Straf kan hensættes paa visse Aar til et af vore Garderegimenter, have fundet for godt, at Sessionens Pas skal leveres til Proprietæren"[1].

20. Novbr. 1739 udgik et Reskript til de Deputerede ved Land-Etatens-General-Kommissariat, hvori de fik Ordre til at tilkjendegive samtlige Sessionsdeputerede, at da Kongen efter Reskr. af 6. Febr. 1739 havde erfaret, at Karlene ofte ikke vare af den Højde eller Statur, at de kunde emploieres ved hans Garder, havde han bevilget, „at deslige Karle, som have udtjent deres Tid ved Landmilitsen og ikke ville antage en Gaard, maa af Proprietæren, naar de ikke kunne sættes ved vore Garder, hvem de dog først skulle tilbydes, gives til et af vore andre Regimenter til Fods, da Karlen, som saaledes bliver afgiven, med Regimentets Chef saavel om Tiden som ellers haver at capitulere"[2].

I Løbet af 1739 havde Krigskommissarien Justitsraad J. Kaalund „efter General Løvenørns og Generalkommissariatets Forgodtbefindende"[3] udarbejdet en Koncept til en „General-Forordning" angaaende Landmilitsen; og blandt andre havde Justitsraad H. Folsack opsat nogle „Erindringer" om denne Koncept. Sagen sendtes til Generalprokurøren J. Wartbergs Betænkning; han udtalte sig i Slutningen af 1740 bestemt mod de Punkter i Udkastet, som sigtede til at udvide Proprietærernes Ret over Mandskabet i Lighed med det gamle Vornedskab og til at give dem Ret til at hensætte en Karl imod hans Vilje til et gevorbent Regiment; derimod tilraadede han, at Projektet med tilhørende Aktstykker skulde sendes til den 1737 nedsatte Lovkommission, for at denne i Følge dens Instruxs § 9 (se ovfr. S. 118) skulde overveje, om Projek-

[1] Jydske Tegn. XXVII, 601. Jvfr. Fogtman IV, 1, 782.
[2] Sjæll. Tegn. LXXI, 450. Jvfr. Rothe I, 49.
[3] Jvfr. et Brev fra Kaalund til Generallieutn. Numsen af 5. Juni 1741 i Indl. til Sjæll. aabne Breve 1741 Nr. 193.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

tet eller de tidligere om Landmilitsen udstedte Forordninger skulde indeholde noget, der stred imod den ved Vornedskabets Ophævelse Almuen tilstaaede Frihed, og foreslaa en almindelig Forordning, der kunde træde i Steden for Danske Lovs Afsnit om Vornede, samt en anden lignende Forordning med Hensyn til Passer og Skudsmaal (*n. 56 a—b*)[1]. Det synes dog ikke, at Kaalunds Projekt er blevet sendt til Lovkommissionens Betænkning.

54. Uddrag af C. Friis' og C. L. Rathlows Skrivelse til P. Løvenørn af 24. Novbr. 1738.

I Anledning af det forestaaende Tidspunkt, hvor en Del af Landsoldaterne kan forlange deres Afsked og siden samtlig søge Tjeneste i Landet, hvor de selv ville, saa tage de, som sidde med et temmeligt stort Jordegods her i Landet, sig den Frihed at forestille deres Betragtninger for Hans Excellence, som ogsaa selv besidder Jordegods og vel befinder, hvor vanskeligt det er at konservere i disse nærelse Tider.

De foreslaa: 1. De Personer, som indrulleres, førend de blive 30 Aar, og vedblive at have sundt Helbred, skulle blive staaende i Tjenesten som Soldat, indtil de opnaa deres 42 Aar, mod, efter at de første 8 Aar ere endte, at nyde i Dusørpenge for hver af de næste 4 Aar aarlig 2 ß af hver Td. Hartk., Lægdet staar for, altsaa aarlig 1 Rdl. 1 ℔ 8 ß, og for den øvrige Tid af hver Td. 4 ß, altsaa aarlig 2 Rdl. 3 ℔. Herved vilde Soldaten vel lære at konservere, hvad han aarlig fortjener, for at have noget at antage en Gaard eller Gaards Part i Fæste for, og for at se sig fra Soldaterstand befordret til Fæster og Gaardmand, naar han ellers var forvisset, saa længe som meldt ved Soldaterstand at forblive.

---

[1] Erklærings Copie-Bog General Procureur Embedet vedkommende Litr. A. 1740—44 S. 17 ff. 27 ff. (Kgl. Bibl., Ny kgl. Saml., Fol. 871 eb.; nu i Kong. Ark.). De udat. Betænkninger ere indførte i Kopibogen imellem Erklæringer af 5. Novbr. og 9. Decbr. 1740. En Koncept til Bemærkningerne til Kaalunds Forslag findes i Dokk. vedk. Generalprokurørens Embede 1719—52.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

2. Det kunde være gavnligt, at de, som indrulleres efter at være blevne over 30 Aar, og som derfor i Forvejen have tjent en god Løn, men i Reglen forøde den, blive staaende Soldat mindst 12 Aar mod at nyde Dusører efter de første 6 Aar.

4. Det synes vel af de aarlig indgivende Lægdsruller, at der i hvert Lægd findes et stort og overflødigt Mandskab til at kunne hver 6te eller 8de Aar uden Hinder taale ny Udskrivning, men naar det eftertænkes, at enhver skriver og anfører dem, han mener at have mindst Ret til, for at konservere dem ved Godset, hvad enten de ere brustne, „krøbele" eller paa andre Steder og Kanter efter deres formenende Ret vare antegnede, saa findes virkelig mange Lægder, der ikke have en igjen at levere uden Godsets altfor store Skade.

5. Det var ønskeligt, at det maatte blive Proprietærerne tilladt at levere friske og sunde Karle, som forsidde deres Gaarde paa Grund af Dovenskab eller Drik, men ere over 36 og dog under 42 Aar, efter erhvervet lovlig Dom til et gevorbent Regiment at tjene 6—8 Aar, thi det er bekjendt nok, at ingen for Medlidenheds Skyld exekverer Frdg. af 20. Jan. 1682 § 17 med at lade hænde Dom over dem til Bremerholm.

6. Mere end de halve Landsoldater ere ligesom det unge Reservemandskab gifte og have Kone og mange Børn, hvilket foraarsager en stor Fattigdom ved, at de gifte sig, før de have Hus eller Hjem. Det burde derfor forbydes Gejstligheden at trolove eller vie nogen af Reservemandskabet, førend de have fæstet eller forevise Proprietærens Samtykke.

55. Christian VI's Resolution af 30. Jan. 1739.

Det forbliver ved de forrige Anordninger, men naar de respect. 6 à 8 Aaringer ere forløbne, og den enroullerede siden ej vil resolvere sig til en Gaards Antagelse, skal Proprietarien være beføyede at give ham paa visse Aaringer til een af Guarderne. Cons: paa Fr:berg d. 30. Jan. 1739.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

56 a. Wartbergs udat. Annotata til Kaalunds Projekt.

1. Cap. Om Enroulleringen.

6. Art. Denne Artikel strider imod den foregaaende 5te Art., hvorefter saavel som efter Forordningen af 4de Febr. 1733 dens 6te Post ingen Karl maa imodtages, som er over 36 Aar. Og synes det formeget, at een, som er nok straffet ved at have sit Fæste forbrudt og ellers for Gaards Forsiddelse efter Lov og Forordninger at blive anseet, skulle derforuden efter Proprietariens Behag være den Tvang undergiven, naar hand var 40 Aar gammel, at maatte leveres til Tienniste under et gevorben Regimente paa 6 Aar, som ville foraarsage alt for stor Ulyst hos Almuen paa Landet og onde Følger, som endeel alt formeget skulle ville benytte sig af til Almuens Præjudice, hvorfor denne Post efter Formeening kunde udelades.

8. Art. — — Det 14. Cap. af Lovens 3die Bog om Vorned [er] — — ved — — Forordningen [af 21. Febr. 1702] aldeeles ophævet og annulleret, saaat det gandske Capitel med ald dets Indhold nu ikke kand agtes anderleedes, end ligesom det ikke var til, saaat der nu ingen Vornede meere ere i Danmark, og derfor det Ord Vornede ligesaa lidet bør bruges om Bondestanden og Almuen paa Landet som det Ord U-frie om Borgerstanden. — —

Altsaa bør det Ord Vornede, som forhen abusive i Forordninger er brugt, ikke nogen Tiid bruges, paa det at Proprietarier ikke derefter skulle tilegne sig Vorned-Rettighed eller ulovlig Tvang til Almuens Fornærmelse tvert imod den dennem derfra til evig Tiid allernaadigst forundte Befrielse, da de alleene bør ansees som Tienniste Folk og Fæstere, der efter lovlig Opsigelse kand frasige sig deres Tienniste og Fæste og derefter, saa længe de ikke til H. Mayts Tienniste ere enroullerede, naar de have erholdet behørig Pass og Skudsmaal af Herskab og Præst, begive sig i hvad anden Tienniste og til hvad anden Handtering de lyster, dog at de ikke begiver sig ud af Landet.

10. Art. — — Disse Ord: naar hand samme efter fore-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

gaaende lovlig Opsigelse enten til Gaards Fæste eller Enroullering behøver, vil forandres, thi ingen kand efter Lov og Forordning, endskiønndt det desto værre! som oftest skeer[1], tvinges til at fæste Gaard, men det bør skee frivillig. — —

13. Art. Endskiønndt denne Artikel er conform med Forordningen af 30. Dec. 1702 den 21. Post, saa synes dog, at det var tienligst, siden ald Vorned Rettighed er til evig Tiid ophævet, at der ikke burte i Forordningen giøres Forskiel paa de Karle, som ere fødde paa et Gods, og de, som der ikke ere fødde, men sig til Bonde Arbeyde have indfæstet, saa at de første skulde kaldes ufrie og de sidste frie Karle, da de dog alle efter Forordningen om Vorned Rettighedens Ophævelse af 21. Febr. 1702 have lige Frihed, og ingen Tvang burte være paa nogen af Almuen, uden for saavidt hand til Kongens Tienniste er enroulleret. Men naar de det ikke ere, eller naar de have udtient, burte det staae enhver, enten hand er fød paa Godset eller ikke, lige frit for at opsige sin Tienniste paa lovlig Maade og efter erholdte Pass, som hannem ikke maatte negtes, at begive sig i Tienneste eller til anden Handteering, hvor hand lystede. — — —

2. Cap. Om Udløsning, Interims Præsentation sampt Passer og Skudsmaale.

13. Art. Denne Articul er vel conform med Forordningen af 9. Dec. 1735 dens 6te Postes 1. Art., men det synes uforgribelig, at det ikke burde staae i nogen Proprietarii Magt at kunde afgive nogen Karl til et gevorben Regiment der imod sin Villie at tiene. Thi det er en Frihed og Herredømme over Personer, som er sterkere end Vorned Rettighed, der til evig Tiid er ophævet, og naar det er en Proprietarius tilladt, hvad heller det skeer med Sessionens Videnskab og Samtykke eller ikke, kand der af flyde meget ondt til Almuens Fornærmelse. Men om en Karl forseer sig imod sin Husbond eller Herskab, bør over ham hændes Dom til Straf ved ordinaire Lands Lov og Ret, og forseer hand sig i Com-

[1] Jvfr. Christensen, Hørsholms Hist. S. 149.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

pagniet som Soldat, kand hand straffes efter Sessionens Dom. Og bør den gemeene Mand heller indprentes den Tanke, at Kongens Tienniste er en frivillig Tienniste, som enhver er Kongen og sit Fæderne Land pligtig, end at det skulle heede, at nogen havde slig Herredømme over en anden, at hand kunde give ham bort. Hvorfor det indstilles, om denne Anordning ikke maatte forandres til denne følgende, neml.:

Det maa ikke være nogen Proprietarius tilladt at tvinge nogen imod sin Villie at tienne under et gevorben Regiment, og om end det skeer med hans Villie, men uden Sessionens Viidenskab og Samtykke med en Karl, som er enroulleret, da bør Proprietarien af Sessionen tildømmes at betale 30 Rixdaler Mulct til Officier Enkekassen og Karlen for ald Enroullering være frie.

3—6. Cap.

Falder intet at erindre, undtagen ved det 4. Cap. 14. Art. Pag. 51, hvilken projecterte Articul aldeeles ikke kand bestaae efter de forhen — — giorte Erindringer eller med Forordningen af 21. Febr. 1702, hvorved Vorned Rettighed og altsaa den Ret ved nogen Slags Tvangs Middel at tvinge nogen til imod sin Villie at fæste Gaard til evig Tiid er bleven ophævet, hvorfor allerunderdanigst formeenes, at denne projecteerte Articul aldeeles burde udgaae og derudinden stricté forblive ved Forordningen af 4. Febr. 1733, saaat alle de, som efter Forordningen have udtient deres 8 og 6 Aar, hverken bør nødes imod deres Villie at fæste Gaard eller i Mangel deraf at tienne under Garden eller anden gevorben Regimente; thi der er intet, som meere opmuntrer Almuen til med Lyst at være færdig til Kongens og Fæderne Landets Tienniste og derfor i fornøden Tilfælde at vove Liv og Blod, end naar de fornemme, at den Frihed, som dennem engang ved kongl. Løfte og trykt Forordning er tilsagt, bliver dennem allernaadigst forundt og stricte overholdet, da ingen vil holde det for en Tvang at staae i Tienniste ved Land-Milicen, men de snarere vil kappes om jo før jo heller at blive enroulleret, ligesom det i Norge skeer.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

56 b. Wartbergs udat. Bemærkninger til Folsacks Erindringer.

— — — Førend noget angaaende Projectet til Forordningen allernaadigst resolveres, formeenes allerunderdanigst, at Materiens Vigtighed udfordrer, at Projectet tilligemed Justitz Raad Folsachs og øvrige 2de derved giorte Erindringer saavelsom Hans Excellences Hr. General Lieutenant Ober Secreterer Numsens Forestilling ved Skrivelse af 10. Octbr. 1740 med hosfølgende Documenter — — kunde skikkes til de Herrer Deputerede udi Land Etatens General Commissariat deres allerunderdanigste Erklæring.

Og naar den er indhentet, formeenes allerunderdanigst, at samme saavelsom Projectet med derved fulgte Documenter og foranførte allerunderdanigste Betænkning kunde i Følge den forhen under 11te Oct. 1737 til de ved den Danske og Norske Lovs Revision allernaadigst anordnede Commissarier givne kgl. Befalings 9de Post, saaledes lydende: [se ovfr. S. 118], tilskikkes de Herrer tilforordnede ved Lovens Revision med allernaadigst Befaling, at de nøye conferere det til en General Forordning om Land Milicen i Danmark allerunderdanigste forfattede Project med de derom hidindtil udgangne kongl. Forordninger, og som Vorned Rettighed af Deres kongl. Mayts høyst. sal. Hr. Fader Kong Friderich den 4de for lang Tiid siden er ophævet, hvorved ald den Rettighed, som ved Lovens 3. Bogs 14. Cap. ikkun for de Lande, hvor Vorned Rettighed til den Tiid havde været brugelig, men ikke almindelig for alle Provintzerne var tilladt, for evig Tiid skal være og blive afskaffet, og derfor det gandske Capitel om Vornede af Loven aldeeles udgaaer, saa have de derfor nøye at overlegge, om enten Projectet eller de om Land Milicen udgangne Forordninger enten i Tale-Maade eller andet maatte indeholde noget, som kunde synes i nogen Maade at være stridigt imod eller præjudicere den Almuen paa Landet for Vorned Rettighed eller Fødestavns Tiltale allernaadigst forundte Frihed, og om noget sligt findes, det da efter det, som med Loven og Forordninger ellers er conform, til Forandring at iagttage, og naar det er skeet, da til nærmere kongl. Approbation at indsende deres allerunderdanigste Project til en Forordning udi tydelig og efter

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

den i Loven brugte Stiil indrettede Articler, saaleedes at bemeldte Forordning om Land Milicen i Danmark, naar den nye reviderede Lov bliver færdig, der i Stæden for det i Lovens 3die Bogs 14de Cap. under en Titel, som beqvemmest maatte kunde passe sig paa Materien, Ord til andet kunde indføres.

Dernest at de og paa samme Maade have at conferere Lovens 3die Bogs 19. Cap. — — med de om Passer og Skudsmaale hidindtil allernaadigst udgangne Forordninger og derefter, saasnart mueligt, under samme Titel til en allernaadigst Forordning forfatte et allerunderdanigst Project og samme tillige med det om Land Milicen til allernaadigst Approbation indsende, saaleedes som det i den nye Lov Ord til andet kunde indføres.

§ 26. Da i Aaret 1741 det Øjeblik stod for Døren, hvor de i en Alder af under 30 Aar indrullerede Karle efter 8 Aars Tjeneste kunde gjøre Fordring paa at dimitteres, fremkom Krigskommissarierne med forskjellige Forslag til at raade Bod paa den Skade, det vilde blive for Regimenterne at miste deres velexercerede Folk og komme til for største Delen at bestaa af nye og uexercerede Folk; tillige fremhævedes det Tab, det vilde blive for Godserne, idet mange vilde forlade disse og endog gaa helt ud af Landet. Oberst C. W. v. Numsen og Justitsraad H. Folsack foreslog i en Skrivelse til Kongen, dat. Horsens 14. Jan. 1741, at de dygtige Soldater skulde være pligtige at tjene fremdeles mod en Dusør af 4 slette Daler aarlig samt Løfte om Frihed for Folkeskat for sig og Hustru, naar de havde tjent 16 Aar. J. Kaalund oversendte 25. Maj fra Estruplund til Overkrigssekretæren Generallieutn. M. Numsen en Specifikation over de Soldater ved det nordre jyske Regiment, som ved den tilstundende Michaelis Session vilde udgaa af Rullen paa Grund af 6 og 8 Aars Tjeneste; Antallet beløb sig til 560 Md.; han forespurgte, om han skulde indsende Forslag om Sagen. De forskjellige Indlæg sendtes fra Krigskancelliet til Danske Kancelli, der

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

remitterede dem „med Formening, at det herudinden vil forholdes efter de om Landmilitsen udgangne kgl. Anordninger". 26. Maj refereredes Sagen for Kongen i Konseilet paa Hørsholm Slot, hvor han resolverede, at det med de nuværende Soldater skulde forblive ved Forordningen, men at Sessionerne skulde gjøre Forslag om en længere Tjenestetid af 8 til 12 Aar for de i Fremtiden indrullerede. 28. Maj foreslog Krigskommissarien Kammerraad J. Willumsen i en Skrivelse til Generallieutn. Numsen, dat. Sorø Kloster, en Forlængelse af Tjenestetiden for de i Fremtiden indrullerede, som skulde være forskjellig efter deres Alder, og at det „derhos maatte tillades, at om iblandt de indrullerede befandtes de, som have forsiddet deres Gaarde, skulde saadanne, naar Dom over dem udi Sessionen blev forevist, at de formedelst Efterladenhed vare frasatte Gaardene, dog ikke have Del udi denne Afløsning af visse Aar efter deres Alder, men blive bestaaende, saa længe de fandtes tjenstdygtige og indtil de bleve over 45 Aar gamle". Justitsraad N. Himmelstrup foreslog, Odense 31. Maj, en aarlig Dusør for dem, som tjente længere end 6—8 Aar. J. Kaalund opsatte en Forestilling til Kongen, dat. Estruplund 5. Juni, hvorefter der aarlig skulde dimitteres 10 Md. pr. Kompagni af de allerældste og sletteste Folk, og at der derefter til næste Session skulde præsenteres andre i deres Sted af vedkommende Gods; de, der bleve staaende over 6—8 Aar, skulde have 3 slette Daler aarlig af Proprietæren eller Lægdet; naar de nu i Rullen staaende Soldater vare dimitterede paa denne Maade, skulde de herefter fra 18 til 24 Aar indrullerede Soldater tjene 12 Aar, de fra 24 til 31 Aar 10 Aar og de fra 31 til 36 Aar 8 Aar uden nogen Dusør; for øvrigt skulde forholdes efter Kongens Resolution af 20. Novbr. 1739 (se ovfr. S. 122). I den Skrivelse af s. D., hvormed han oversendte sin Forestilling til Generallieutn. Numsen, fremhævede han, at omendskjønt Kongen havde været saa naadig 20. Novbr. 1739 at resolvere, at dersom den ud-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

gaaende Soldat ikke vilde fæste noget Sted paa Godset, „hvortil, som er bekjendt, ikke én iblandt ti sig bekvemmer", Proprietæren da maatte sætte ham paa nogle Aar til et af Garderegimenterne eller et af de gevorbne Regimenter, saa mistede dog Proprietæren derved sin gode og dygtige Karl i hans allerbedste Aar fra Godset. H. Folsack henholdt sig i en Skrivelse til Generallieutn. Numsen, dat. Bækkeskov 6. Juni, væsentlig til sit og Oberst Numsens Forslag af 14. Jan., dog med den Tilføjelse, at der aarlig af dem, som havde tjent længst, skulde udgaa 12—16 Md. pr. Kompagni. 10. Juni oversendte nu Generallieutn. Numsen de indkomne Betænkninger til Oversekretæren i Danske Kancelli J. L. Holstein med Forslag om, at der Aar efter Aar skulde afgaa 10—12 Mand fra hvert Kompagni (*n. 57*). 16. Juni foretoges Sagen i Konseilet paa Hørsholm Slot. Kongen approberede bl. a. Folsacks Forslag om Tjenestetidens fremtidige Forlængelse, „dog at de, som ville tage Gaardene, altid kunne udgaa og af Proprietæren udtages", Willumsens Forslag om dem, som havde forsiddet Gaarde, og Kaalunds om, at det med de andre af Rullen udgaaende Soldater skulde forholdes efter Resol. af 20. Novbr. 1739, dog at dette „extenderes endnu til alle her i Rigerne og Landet blivende Regimenter". Der opsattes derpaa i Kancelliet en Koncept til en Frdg., om hvilken Generallieutn. Numsen 22. Juni sendte sine Bemærkninger til J. L. Holstein; han kriticerede heri bl. a. Bestemmelsen om, at de udtjente Soldater skulde imod deres Vilje kunne afgives til gevorbne Regimenter (*n. 58*). 23. Juni faldt derpaa Kongens endelige Resolution i Konseilet paa Hørsholm[1], og 30. Juni udstedtes en Frdg. (*n. 59*), som fastsatte Tjenestetidens Forlængelse og Retten til at udlevere udtjente Karle, som ikke vilde fæste Gaard, til de gevorbne Regimenter.

[1] Alle de i denne § nævnte Aktstykker findes i Indlæg t. Sjæll. aabne Breve 1741 Nr. 193.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

57. Generallieutn. Numsens Skrivelse af 10. Juni 1741.

[Han foreslaar, at] Aar efter Aar 10 à 12 Mand fra hvert Compagnie skulde afgaae, thi ellers vil ufeilbarligen paafølge ey alleene, at Hands kongl. Mayest. i nogle Aar icke kand vente nogen retskaffen Tieniste af den heele Land Militie, der dog som de tilforladeligste Trouper er at ansee, efterdi den, naar saa stoert et Antall Mandskab paa eengang derfra afgick, næsten vil bestaae af iidel raae, uexercerede og udisciplinerede Folck, men end og at den største Deel af de afgaaende vilde tage Tieniste under de gevorbene Regimenter. ja vel aldeeles gaae ud af Riiget til ubodelig Skade og Ruin for Landet, som peu à peu derved blev depeupleret.

Eders Excellence ville behage at erindre sig, hvor stoer Prejudice Landet ved forrige Land Milities Ophævelse leed, i det Mandskabet da betiente sig saaleedis af den bekomne Leylighed, at næsten hver gick sin Vey, saa at paa mange Stæder det til Jordens Dyrckning behøvende Mandskab maatte savnes. Dette Tab har Landet efter saa mange Aars Forløb sandelig endnu icke kundet forvinde, og dersom nu atter 2 à 3000 Mand paa eengang bekom samme Friihed, frygter jeg for, Landet derved vilde liide meere, end mand sig nu forud kand forrestille, i sær da sliige Tilfælde siiden icke igien ere at redressere. Des Aarsage Eders Excellence ey fortrydelig ville optage, at jeg holder det for min allerunderdanigste Pligt saadant endnu i Tiide at erindre.

58. Generallieutn. Numsens Skrivelse af 22. Juni 1741.

— — —

4. At Soldaterne, som havde udtient deris Aare, skulle imod deris Villie kunde afgives til de gevorbene Regimenter, naar de icke vilde fæste Gaarde.

Det maatte vel syvnes noget haardt, at een Karl, som i een 12 Aars Tid reedeligen havde tient Hans kongl. Mayst. ved Land Militien, skulde tvinges til endnu at være gevorben Soldat, fordi hand holdt det betænckeligt at antage een iblant gandske øde Gaard, som een eller anden haard og eegen nøttig Proprietaire maatte ville paabyrde ham, uagtet at ved den allernaadigste Forordning hannem efter at have udtient

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

sin Tiid ved Land Militien fuld kommen Frihed for eenhvers Tiltale er lovet; dog dersom det endelig eragtes fornøden ved et eller andet Middel at holde Mandskabet ved deris Føde Stavn og forbinde dem til at tage Fæste, da synes mig uforgribelig, det nock kunde være bequæmere, om saadan een Karl igien ved Land Militien blev enroulleret med den Forbindelighed uden nogen Douceurs Nydelse den forreskrevne Tiid paa ny derved at udtiene, saafremt hand icke ved Fæstes Tagelse sig forinden derfra befrier, men i Fald Eders Excellence maatte holde det tienligt, at slige Folck til de gevorbene Regimenter skulde afgives, da var det got, om i den allernaadigste Forordning tillige blev fastsatt, hvorlænge saadan en Karl skulde tiene, som ungefær kunde være udi 8 à 10 Aar, i Fald hand saa længe dertil fandtes døgtig, thi at med Regiments Cheffen hvergang først derom skulle træffes een Capitulation, vilde foranleedige megen Vanskelighed. Dog overlades disse mine uforgribelige Tanker til Deris Excellences egen Overveyelse og Gotfindende, om De fandt fornøden nogle af disse Poster saaleedis at forandre.

59. Frdg. af 30. Juni 1741.

Chr. VI g. a. v., at eftersom vores om en nye Land-Milices Indrettelse udi vort Rige Danmark den 4de Februarii Anno 1733 udgivne Forordnings 17de Articul allernaadigst befaler, at alle de Karle, som blive enroullerede, førend de ere 30 Aar gamle, skulle tiene 8 Aar, og at de, som enroulleres over deres 30te Aars Alder, skulle ikkun tiene 6 Aar, og naar de efter disse Aars Forløb forlanger deres Afskeed, da dennem samme strax at meddeeles, og Vi siden ere komne i Erfaring, at det vilde blive baade et stort Tab for Proprietarien og Landmanden, saaog ikke en liden Skade for vore Nationale-Regimenter, naar saa stort et Antal og deraf formodentlig de fleeste udi deres beste Aar af Goedserne, ja vel ogsaa nogle af Landet udgaaer, der vilde paa mange Stæder foraarsage, at Landmanden vilde komme til at liide stoer Mangel saavel for Karle til vores Tieneste som til Gaarders Fæste og andet Bonde-Arbeyde; da paa det at det unge Mandskab paa Goedserne kunde have meere Tiid, udi hvilken det

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

kunde tilvoxe og blive meere beqvem til vores Tieneste, og at der altid udi vore Nationale-Regimenter kunde være een Stamme af exercerte Folk, saa have Vi allernaadigst funden for got at anordne og befale, ligesom Vi ogsaa hermed anordner og befaler, at der af det ved vores Land-Milice nu staaende Mandskab herefter aarligen udi Sessionen ikkun 12 Mand per Compagnie af de ældste og til vores Tieneste mindst beqvemme Folk, som udi sex eller otte Aar have tient, maa dimitteres, og om der ved noget Compagnie maatte findes fleere saadanne Folk, der alle vare lige gamle og lige længe havde tient, da haver vore Deputerede udi Sessionen at regulere slig Afgang, saaviit det skee kand, efter Proportion af Proprietariernes under Compagniet sorterende Hartkorn, saa at den Proprietaire, som under Compagniet havde det meeste Hartkorn, ogsaa af Karle faaer den største Afgang, dog at der sees paa den enroulleredes Alder og Døgtighed — — —.

Og paa det at eenhver Karl, som over 8 eller 6 Aar bliver staaende i Roullen, desmeere kunde encourageres til vores Tieneste, saa ville Vi allernaadigst, at hver saadan Karl til een Douceur skal aarlig nyde tree Slette-Daler, hvilke Penge skal betales af Lægget, hvorudi slig Karl findes — —. Men naar de i Roullen nu staaende Soldater paa forommeldte Maade aldeeles ere dimitterede, ville Vi allernaadigst, at de herefter fra 18 til 24 Aar enroullerende Soldater skal tiene udi 12 Aar og de fra 24 til 31 i 10 Aar samt de fra 31 til 36 i 8 Aar og det uden nogen Douceur af Lægderne at nyde.

Hvorimod Vi hermed allernaadigst bevilger, at de, som med deres egen gode Villie tiene under vores Land-Milice i 16 Aar, saavelsom deres Hustruer maa — — — for Folke-Skats Betaling være befriede.

Dersom det maatte befindes, at nogen Soldat, som udi 6 eller 8 Aar havde staaet i Roullen og af vores Tieneste ved Land-Milicen var forløvet, ikke ville antage een Gaard, da skal det, naar han ikke er af den Høyde eller Statur, at han ved vores Guarder, hvem han dog først skal tilbydes, kand employeres, være Proprietairen tilladt saadan een Karl til hvilket af vore i vore Riger og Lande blivende gevorbene

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Regimenter, som Proprietarien selv vil, at afgive, da slige Karle, som i saa Fald blive satte under vore Guarder, derunder skulle tiene i 8 à 10 Aar og ved de andre vores Regimenter udi 6 à 8 Aar, saafremt de saalænge dertil maatte findes dygtige. Dog skal udi den af os udi denne vores allernaadigste Forordning efter visse Aars Tieneste og Alder stipulerede Afløsning ikke have Deel de, som enten allereede ere eller herefter blive enroullerede, formedelst at have forsiddet deres Gaarder, men saadanne skal, naar Dom over dem i Sessionen bliver foreviist, at de formedelst Efterladenhed vare satte fra Gaardene, blive staaende, saalænge de findes dygtige til at tiene, og indtil de ere 45 Aar gamle.

Udi det øvrige ville Vi allernaadigst, at det fremdeeles med dem, som ere eller blive enroullerede og Gaarder ville antage, i alle Maader skal forholdes efter ovenbemeldte vores den 4de Februarii Anno 1733 allernaadigst udgivne Forordnings 8de Articul. — — —

§ 27. 25. Aug. 1741 udgik der Reskr. til de Deputerede ved Landmilitssessionerne om, at da Kongen ønskede at vide, hvor stort et Antal Reserve-Mandskab der hørte til Regimenterne, hvor snart enhver af det kunde ventes at blive tjenstdygtig, og under hvad Gods enhver sorterede, saa skulde de foranstalte, at ved først kommende Session alt det til Regimentet henhørende unge Mandskab blev personlig fremstillet for dem, hvorefter der skulde forfattes en Liste over det, delt i Rubriker, som angave 1) Proprietærens Navn, 2) Lægdets Navn og Nummer, 3) det dertil hørende unge Mandskabs Antal fra 9—12 Aar, 4) fra 12—15 Aar, 5) fra 15—18 Aar, 6) fra 18—30 Aar, 7) fra 30—40 Aar, 8) Summen paa det til ethvert Lægd hørende unge Mandskab[1].

[1] Rothe, Reskr. I, 54 f. Her omtales det kun som gjældende det sønder jyske Regiment, men en lignende Ordre maa vel ogsaa være udstedt til de andre Sessioner. Brevet findes ikke i Kancelliets Kopibøger.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

§ 28. I Febr. og Marts 1742 forhandledes om en Forøgelse af Landmilitsen ved Oprettelsen af en Art Reserve. Af en Skrivelse fra Oversekretæren i Danske Kancelli J. L. Holstein til Generallieutn. Numsen af 3. Marts ses, at han først havde troet, at der kun var Tale om en ganske midlertidig Foranstaltning[1]. 5. Marts udtalte Holstein sig bestemt mod et Forslag fra Krigskommissar Willumsen, der gik ud paa at forbyde enhver Karl at fæste Gaard eller Hus eller gifte sig, førend han havde været indrulleret 1—2 Aar (*n. 60*)[2]. Et saadant Forbud optoges ikke heller i Frdg. af 30. Marts 1742, der paabød Oprettelsen af „en Art af en Reserve", idet hver to Lægder skulde dertil afgive en tjenstdygtig Karl. Der skulde hertil præsenteres godt og tjenstdygtigt Mandskab, som ikke var under 18 og ikke over 40 Aar (§ 2). Det forbødes, at nogen af de gevorbne Regimenter maatte „understaa sig nogen af Reservemandskabet direkte eller indirekte af Provinserne at søge udbragt eller antage, uden at det kan ske med Proprietariens Vilje og Tilladelse". Friheden for det Mandskab, Præsterne opdrog i deres paa Præstegaardens Grund opbyggede Huse eller sig med Passer fra andre tilvendte, maatte ikke extenderes videre, end saa længe det tjente i Præstegaarden og virkelig til Præstens Tjeneste behøvedes; efter den Tid skulde det være forbundet den, der havde Herligheden i Præstegaarden og betjente sig forsvarlig af det til Kongens eller deres Godses Tjeneste (§ 7).

60. J. L. Holsteins Skrivelse til Generallieutn. Numsen af 5. Marts 1742.

Af det, som Kammer Raad Willemsen udi Skrivelse til Deres Excellence af den 24. passato har foreslaaet til adskillige ved den nationale Milice i Svang gaaende Misbrugs Afskaffelse, hvilket Deres Excellence ved høytærede Skrivelse

[1] Oversekretærens Brevbog 1741—1742 S. 349.
[2] Oversekretærens Brevbog 1741—1742 S. 355

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

af den 1ste hujus har behaget at communicere mig, finder jeg iblant andet, at hand holder det tienlig, at det blev foranstaltet, at ey nogen Karl maatte fæste Gaard eller Huus eller bevilges at indlade sig i Egteskab, førend hand i det mindste havde været 1 à 2 Aar enrolleret og under Exercice, men som dette, i Fald det saaledes blev regleret, ufeylbarlig vilde ansees som en stor Tvang for det unge Mandskab, saavel at hindre dem i at fæste een Gaard eller Huus, naar de dertil kunde finde Leylighed, som og at hindre dem at indlade sig i Egteskab, naar de dertil inclinerede, saa er jeg af de Tanker, at dette, om det blev introduceret, vilde meget decouragere det unge Mandskab, ligesom det ogsaa er aldeles evident og ustridigt og af alle holdes for at være et Lands Styr[ke], at det er folkerigt, det jeg ikke har villet efterlade til Deres Excellences nermere Overvejelse at henstille, men derimod finder jeg intet ved det øvrige af ham forestilte at erindre, og derfor lader hermed tilbage følge meerbemelte Kammer Raad Willemsens til Deres Excellence afladte Skrivelse. — — Cancelliet i Kjøbenhavn den 5 Martii 1742.

J. L. v. Holstein.

§ 29. Efter en Forestilling af Admiralitetet af 13. Juni 1742[1] udstedtes 13. Juli et Reskr. til Stiftsbefalingsmændene og Amtmændene om, at Proprietærerne ved at give nogen af deres Gods Frihed til at fare til Søs skulde have tabt deres Ret til ham (*n. 61*)[2].

61. Reskript af 13. Juli 1742.

Eftersom Vi allerunderdanigst have ladet os referere, hvorleedes endeel Proprietarier, især udi vore Lande Fyen og Nørre Jylland, ved en og anden Omgang tvertimod vores om Søe Enroulleringen ergangne allernaadigst Forordning[3] skal

[1] Omtalt i en Skrivelse fra Søetatens Oversekretær F. Danneskjold Samsøe til det danske Kancelli af 7. Juli 1742 (Indlæg t. Sjæll. Miss. 1742 Nr. 352).

[2] Sjæll. Tegn. LXXII, 815, jfr. Rothe I, 516—18.

[3] Frdg. af 30. Sept. 1739 havde paabudt og ordnet Indrulleringen af Søfolk, som vare egnede til Tjeneste paa Flaaden, givet de

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

betage Hyren og Brødet for de enroullerede Søe-Folk, thi give Vi dig hermed tilkiende, at Vi allernaadigst have funden for got, at de Folk, som Proprietarierne have givet Frihed at fare, førend Søe-Enroulleringens Fornyelse A° 1739 og hidtil, skal uden nogen Modsigelse beholde samme Frihed, enroulleres og tiene ved Søen, om de dertil ere dygtige, og dersom nogen Proprietaire herefter skulle give nogen af hans Gods Frihed til at fare engang eller oftere paa kort eller lang Tiid, skal hand derved have tabt sin Rettighed til ham, saaat det skal staae enhver af slige Folk frit at blive ved Fahrten og at nedsætte sig utiltalt, hvor de selv vil, udi vore Riger Lande imod at lade sig enroullere til vores Søe Tieniste, saa skal og ingen understaae sig at fratage nogen af de enroullerede deres Passer eller ombytte dem imod een af dennem udgivende Seddel — — —.

§ 30. 3. Sept. 1742 sendte Krigskommissar Justitsraad J. Kaalund en Skrivelse til Generallieutn. Numsen, hvori han tilraadede Udstedelsen af en kgl. Ordre i Anledning af Stridighederne, om Proprietærernes Ret til det unge Mandskab begyndte med det 14de eller det 9de Aar, og i Anledning af den opstaaede Tvivl, om de egentlige Soldaters Udskrivningsalder ogsaa gik til det 40de Aar ligesom Reservesoldaternes (*n. 62*)[1]. 10. Septbr. 1742 afgav Generallieutn. Numsen sin Betænkning herover i en Skrivelse til J. L. Holstein (*n. 63*). 25. Septbr. erklærede Land-Etat-General-Kommissariatet i en Skrivelse til J. L. Holstein, undert. C. Lerche, S. Junge og G. A. Wodroff, at det var ude af Stand til at gjøre nogen Forestilling om Sagen, da Frdg. af 30. Marts 1742 angaaende Reserven „os ikke førend ved Trykken er bleven bekjendtgjort, og den kgl. Befaling af 25. Aug. 1741 aldeles ubekjendt"; dog tilraadedes det at sætte en lige Fod for Soldaterne og

---

indrullerede visse Friheder og bl. a. forbudt alle ikke-indrullerede Fart til Søs.

[1] Dette og de følg. Aktstykker findes i Indlæg t. Sjæll. aabne Breve 1742 Nr. 339.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Reserven. Danske Kancelli indstillede derefter til Kongen, om ikke Proprietærernes Ret til det unge Mandskab maatte tage sin Begyndelse, fra Karlene vare 9 Aar gamle, og om ikke de virkelige Soldater lige som Reserverne burde indrulleres fra 18 til 40 Aar. 6. Okt. approberede Kongen denne Indstilling i Konseilet paa Frederiksborg, hvorpaa en Plakat udstedtes derom 12. Okt. (*n. 64*).

62. Uddrag af J. Kaalunds Skrivelse til Generallieutn. Numsen af 3. Sept. 1742.

Der vil ganske vist paa det nordre jydske Regiments Distrikts forestaaende Session falde mange Disputer imellem Proprietærerne, thi nogle ville paastaa, at Proprietærens Ret til det unge Mandkjøn efter Frdg. af 9. Decbr. 1735 1. Post 1. Art. først skal tage sin Begyndelse fra Karlene ere 14 Aar, og de da først indføres i Reserverullerne, og andre derimod ville beraabe dem paa den kgl. Befaling af 25. Aug. 1741, hvorefter det unge Mandskab fra 9 til 40 Aar skal indføres i Proprietærens Reserverulle, og paastaa, at den yngre Befaling ophæver den ældre, og at altsaa Mandkjønnet fra 9 til 40 Aar bør tilhøre deres Gods, brugende dertil det Fundament, at man har Umage og Bekostning med sligt ungt Mandkjøn fra deres Barndom, indtil de ere 14 Aar gamle, paa Godset at lade opføde, da de ikke endnu kunne fortjene noget, og at de, naar de ere henved 14 Aar og først kunne være Godset til nogen Nytte og bestille noget for Føde og Klæder, gaa ud af Godset, hvorved saadan en Proprietær mener sig at være fornærmet; de ville tillige sige, at i de Distrikter, som til Søe-Limiter her i Landet ere udlagte, bliver det unge Mandkjøn under 14 Aar efter Frdg. af 17. Juli 1737 ej alene i Reserverullerne indført, men endog under 14 Aar beordret at blive paa Godset.

Da Frdg. af 4. Febr. 1733 7. Post befaler, at en Karl til Soldat maa indrulleres fra 18 til 36 Aar, og Frdg. af 30. Marts 1742 om det nu oprettede Reservekorps tillader, at en Reservesoldat maa udskrives fra 18 til 40 Aar, saa vil

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

det Dubium forekomme i Sessionen, om ikke en Soldat lige saa vel som en Reserve maa indrulleres fra 18 til 40 Aar.

Han tilraader en kgl. Ordre om disse Punkter for at forebygge utallige Processer.

63. Generallieutn. Numsens Skrivelse til J. L. Holstein af 10. Sept. 1742.

[Han oversender Kaalunds Brev med Angivelse af dets Indhold.] Om jeg maae aabne Eders Excellence mine Tancker herom, saa synes mig, hvad den første Post angaaer, at i hvorvel Forordningen af 9de December 1735 er en Regel, hvorefter enhver bør rætte sig, og den paaberaabte Ordre af 25de Augustj ikkun er udgiven for Curiositet, saasom Hans Mayt. allernaadigst forlangede at viide Antallet paa det i Landet værende unge Mandkiøn, og følgelig samme Forordning ikke er af viidere Kraft og Forbindlighed, saasnart den anbefalede Rapport er indkommen, ville det ikke destomindre være en stoor Nytte for Landet, om Drenge af 14 Aar og derunder ikke havde Frihed at forlade deris Føde Stavn uden deris Husbonds Minde.

Ad 2dum at ved Forordningen af 30te Martij 1742 er bleven tilladt som Reserve at enroullere Mandskabet indtil det 40de Aar, er formodentlig skeed, paa det der desmindre skulle findes Mangel paa det til Reservens Complettering behøvende Mandskab, men dog er derved givet Anledning til en Irregularitet, som ikke vel kand vedblive, thi da Reserven bør være liigesaa gode Soldater som de andre, maae de vel i dette Tilælde paa liige Foed ansees, og derfor maatte det uforgriibelig vel være fornøden, enten at de virkelige Soldater burde enroulleres, indtil de ere 40 Aar gamle, eller og at ved Reserven efterdags ingen burde antages over sit 36te Aars Alder, dog synes det første vel det nyttigste, saasom Landet derved kunde soulageres, da en Karl af 40 Aar dog gemeenlig er paa sit Beste. — — —

64. Plakat af 12. Okt. 1742.

Chr. VI g. a. v. at, som for os allerunderdanigst er bleven andraget [herefter følger et Uddrag af Kaalunds Skrivelse

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

af 3. Sept.], saa have Vi, til all Dispute og Trætte og deraf flydende Processer og Penge Spilde imellem vore kiere og troe Undersaatter at forebygge samt til viidere Forespørsel herudinden at forekomme, allernaadigst funden for got herved at lade bekiendtgiøre, at Proprietariernes Ret til det unge Mandskab skal tage sin Begyndelse fra de ere 9 Aar gamle, og at de virkelige Soldater lige saavel som Reserverne maa fra 18ten til 40de Aar enroulleres. — —

§ 31. 7. Maj 1742 indsendte Biskoppen over Viborg Stift Andreas Wøldike en Skrivelse til Kongen, hvori han fremstillede de Misligheder, der opkom ved, at dels Bønderfolk, der vare udsatte fra deres Huse og Gaarde og derfor nødte til at søge deres Brød i andre Sogne, dels Tjenestefolk, som af Mangel paa Tjeneste paa deres Gods begav sig andetstedshen, ikke kunde komme til Alters paa deres nye Opholdssted, fordi de ikke havde Pas fra deres Husbond; han havde ofte opfordret Husbonderne til at give saadanne Folk Følgesedler uden Præjudice for dem, men det havde intet frugtet, og han foreslog derfor, at Husbonden skulde være pligtig til at forfølge sin Ret til den, der uden hans Tilladelse forlod Godset, inden et halvt Aar og skaffe ham Tjeneste dér, eller hvis han ikke kunde skaffe ham Tjeneste, da være pligtig til at give ham en Følgeseddel med de Restriktioner, han selv vilde. „Ligeledes kunde ogsaa Kvindes Personer, som komme ind fra Landet for at søge Tjeneste i Kjøbstæderne eller andetsteds, gives Tilladelse fra Husbonden ved en Følgeseddel at tjene dér eller dér, indtil Husbonden finder det for godt at kalde dem hjem igien til deres Fødestavn, eller aldeles at afskedige dem"; en Frdg. burde ordne disse Forhold[1]. 20. Juni 1742 udgik der Ordrer til de Sessionsdeputerede om at afgive Betænkning herom. De sjællandske, N. Gersdorf, J. G.

[1] Dette og de følgende Aktstykker findes i Indlæg t. Sjæll. Miss. 1742 Nr. 631.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

v. Schepelern og J. Willumsen, afgav deres 6. Juli. Den gik ud paa, at i Sjælland vare Forholdene ikke saaledes, at noget Gods var saa overflødig besat med Folk, at de kunde have Grund til at søge bort af Mangel paa Tjeneste; derimod hørtes der ofte Klager over, at Mandskabet gik bort uden Tilladelse og ikke var til at antræffe trods Efterlysning; de tilraadede derfor, at Øvrigheden skulde lade dem, som kom til en Menighed uden Pas, arrestere, indtil Husbonden lod dem afhente; dog skulde der ikke ventes længere end 6 Uger herpaa. De fynske, C. Rantzau, Th. Adeler, H. Simonsen og N. B. Himmelstrup, underskrev deres Betænkning 17. Okt. I denne omtaltes et Tilfælde med to Karle, der vare komne fra Jylland til Nyborg Amt med deres Herskabs mundtlige Tilladelse, da de paa Grund af Dyrtid ikke kunde faa Tjeneste i deres egen Egn; da Sognepræsten nægtede at tage dem til Alters, havde de ved et Bud søgt om Pas hos deres Herskab, men havde faaet til Svar, at det ikke kunde ske „for Konsekvensers Skyld"; de Deputerede foreslog nu Udstedelsen af midlertidige Følgesedler, som Godsejerne ikke skulde maatte nægte under Tiltale af Præsten i det Sogn, hvor Karlen var søgt hen; thi det kunde ikke nytte at overlade Klagen til Karlene paa Grund af deres Undselighed og Enfoldighed. De nørre jyske Deputerede, C. Güldencrone, I. Holk, U. F. Storm og J. Kaalund, fremhævede i deres Betænkning af 30. Juli, at Proprietærerne havde nægtet Følgesedler, fordi disse, endog ved en Dom, vare kjendte gyldige som Passer; Tilladelsessedlerne burde ikke betage Husbonden hans Ret til ved rette Fardag at kræve Karlen eller Pigen tilbage; de, der kom uden Pas, burde anholdes, og deres Tilstedeværelse af Rettens Betjente meldes Husbonden, der da enten strax skulde lade dem afhente eller sende Tilladelsesseddel. De sønder jyske Deputerede, C. C. Gabel, J. Benzon, F. Oertz, J. Woyda, C. Numsen, J. Gersdorf, C. Teilmann, D. Trappaud og Hans Folsack, foreslog i

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

deres Betænkning af 18. Okt. et Forbud mod, at de Bønder, som ødelagde deres Gaarde, gik fra det Gods, hvortil de hørte; der burde søges Straf over dem, de dygtige bortgives til at være Soldater og de udygtige anvises Tjeneste; med Hensyn til Tjenestefolkene fremhævede de, at Wøldike med Urette havde blandet Mandkjønnet og Kvindekjønnet sammen; thi medens Karlene vare pligtige at blive ved Godserne, kunde Pigerne forsyne sig med Pas, naar de lovlig havde opsagt deres Tjeneste, „og skulde ventes, at sligt dem ikke nægtes"; der kunde i det hele raades Bod paa Manglerne og Misbrugene ved at indskærpe de tidligere Bestemmelser; en almindelig Forordning burde ikke udstedes, fordi Almuen deraf kunde uddrage et og andet, som kunde gjøre de endnu rolige ustadige. 7. Decbr. 1742 udstedtes et Reskr. til Stiftsbefalingsmændene, som autoriserede midlertidige og begrænsede Følgesedler for Karle, men forbød Godsejerne at nægte Udstedelsen af saadanne; med Hensyn til Pigerne skulde det have sit Forblivende ved Danske Lovs Bestemmelser (*n. 65*)[1].

65. Reskript af 7. Decbr. 1742.

Saasom os allerunderdanigst er bleven foredraget, hvorledes mange Bønderfolk paa Landet, naar de af deres Hosbonder udsættes fra Huus og Gaard og nødes til at søge deres Brød i andre Sogne, hvor de det lovlig kunde erhverve, blive derudover imod deres Villie hindrede fra Herrens Nadvere et, to, ja vel undertiden fleere Aar tillige, fordi de ingen Pass eller

[1] Sjæll. Tegn. LXXII, 1059. Jvfr. Fogtman IV, 2, 390 f. At Reskriptet ikke ophævede de her omtalte Misligheder, fremgaar af Amtmand over Dronningborg, Silkeborg og Mariager Amter Trappauds Indberetning til Stiftsøvrigheden af 20. April 1746; han omtaler deri, at Præsterne tog Mænd og Kvinder til Gudsbord uden at lade sig forevise Pas og Skudsmaal; Bønderne i de fattigere Egne kom derved til at mangle fornødne Tjenestefolk, især af Kvindekjønnet, idet Husbonden ikke var i Stand til at holde dem ved Godset (Hübertz, Aktstykk. vedk. Aarhus III, 340, jvfr. stds. S. 383).

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Følge Sæddel fra deres Hosbonde eller hans Fuldmægtig kand bekomme og desformedelst ey heller kand vorde meeddeelt Skudsmaal fra Sognepræsten, som ey heller imod Forordningens Lydende af 19. Februarii 1701 noget saadant, med mindre Hosbondens Pass foreviises, tør udstæde; desligeste at Tieniste-Folk, saa vel Mands som Qvindes Personer, klage over, at naar de formedelst Mangel af Tieniste paa det Goeds, hvor de henhøre, begive sig ind udi Kiøbstæderne eller anden Stæds at tiene, dennem da bliver vegret Hosbondens Pass og Følge Sæddel, og derfore ey heller kunde vorde antagne til Herrens Bord udi den Bye eller Sogn, hvor de tiene, men nødes til at søge Skriftemaal og Altergang paa Landet og de Stæder, som de ere komne fra — — —, hvoraf ofte flyder den store Skade og Ulempe, at mange slige Mennisker, som indkommer i en fremmmed Meenighed uden Skudsmaal og saaleedes hindres fra Alterens Sacramente, forfalde til Vankundighed og en syndig Skiødesløshed; thi ville Vi allernaadigst — — hermed have anordnet og befalet, at naar Hosbonden tillader nogen Mand eller Karl at gaae ud af sit Goeds for at tage Tieniste hos fremmede, skal hand være pligtig at give den udgaaende en Følge-Sæddel paa slet Papiir, hvorved det dog skal være Hosbonden tilladt saadan Følge-Sæddel at restringere og clausulere saa meget og saaleedes, som ham got synes, med derudi at anføre, at slig Sæddel ikke maa tiene Personen til et Afskeeds Pass, men alleene som en Tilladelse at maa tiene den eller den Mand i det eller det Sogn, hvilket ey heller skal gielde længere Tiid eller paa andet Stæd, end derudi udtrykkeligen er nævnt, men skulle Personen ville have Tiiden forlænget eller ville begive sig i anden Tieniste, da skal den ham given Følge Sæddel først af Hosbonden fornyes med Paaskrift, hvor Personen er bleven tilladt at tiene eller opholde sig, med viidere, alt eftersom Hosbonden maatte holde det fornøden til sin egen Sikkerhed, og hvorudi hand i alle Maader skal have frie Hænder, ligesom ham og ellers skal være forbeholden ald den Ræt til sine Tienere saavel med Passens Udstædelse som i andre Tilfælde, som hand i Følge Lov og Forordning hidtil har havt og kand have, alleene at hand ingenlunde maa vægre sig at meddeele sine Tienere saadan Følge Sæddel, som om-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

mældt er, under Tiltale, naar derover for Amtmanden maatte vorde klaget; men hvad sig Qvindekiønnet paa Landet angaar, da skal det med dennem forholdes efter Lovens 3die Bogs 19. Cap. 9., 10. og 11. Artc., ligesom det og udi øvrigt, om noget Mandskab fra Godserne uden Hosbondernes Tilladelse bortflytter eller bortviger, skal dermed have sit Forblivende ved Loven og de om Land Militien udgangne Forordninger — — — —.

§ 32. 16. Juli 1745 udgik Breve til de Deputerede ved Sessionerne, at de ved Sessionen skulde efter Lov og Forordninger afgjøre de Tvistigheder mellem Proprietærer og udtjente Soldater af de nationale Infanteriregimenter, som fremkom ved, at Proprietæren solgte eller overdrog en saadan Soldat paa Grund af en eller anden foregiven Forseelse paa visse Aar til et af de gevorbne Regimenter; der var indkommet Klager over en saadan Fremfærd fra nogle Proprietærers Side til Land-Etat-General-Kommissariatet, men saadanne Sager henhørte mere til Rettergang end til Kommissariatet[1].

12. Novbr. 1745 udstedtes en Plakat om, at de 6 Mand, som aarlig afgik fra hvert Kompagni af Land-Militsen, herefter skulde have „Frihed til, naar de ikke godvilligen ville antage Gaarde, at lade sig engagere ved vore gevorbne Regimenter, saavel Kavalleri som Infanteri, uden at enten Proprietarierne eller vore Betjente dem sligt maa formene eller skulle være beføjede til saadant at hindre".

§ 33. 22. April 1746 udgik Skrivelse til de Deputerede ved Sessionerne, at indtil videre skulde der ikke dimitteres nogen af de 6 Mand, som ellers aarlig ved hvert Kompagni plejede at afgaa efter at have udtjent deres Tid[2].

---

[1] Sjæll. Tegn. LXXIV, 267. Jvfr. Rothe I, 49 f.
[2] Sjæll. Tegn. LXXIV, 580. Jvfr. Fogtman IV, 2, 730 f.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

§ 34. Da Kongen havde anbefalet General-Land-Økonomi- og Kommercekollegiet at sammentræde for at overlægge, om noget bekvemt Middel kunde findes til at soulagere Landmandens Kaar i disse formedelst den almindelige Kvægsyge saa betrængte Tider, indstillede Kollegiet 14. Febr. 1746, at Kongen skulde befale Stiftsbefalingsmændene at sammentræde med Amtmændene og 2 erfarne Landmænd fra hver Amt for at gjøre Forslag. Efter kgl. Resolution af 3. Marts udgik s. D. Reskripter herom[1]. De saaledes nedsatte Kommissioners Forslag „om at bringe Landet paa Fode igjen efter Kvægsygen" behandlede mange Sider af Landboforholdene; nogle af dem hentydede til det for strenge Hoveri; vigtigst vare dog nogle Forslag om at holde Bønderkarlene mere til Godset bl. a. ved at paabyde de udtjente Soldater at fæste Gaard paa det Gods, de gik Soldat for *(n. 66)*[2]. Kollegiet sluttede sig 18. Maj til dette Forslag og anbefalede i sin Forestilling til Kongen, dat. 27. Maj og underskreven af C. A. v. Berckentin, J. S. v. Schulin, Desmercières og O. Thott, saavel det som Ophævelsen af Plakaten af 12. Novbr. 1745 *(n. 67)*. Kongens approberende Resolution undertegnedes af ham 13. Juni paa Hørsholm Slot[3], og 1. Juli 1746 udstedtes en Frdg. „angaaende adskillige Poster, Landgodset fornemmeligen vedkommende", hvis § 2 indeholdt det nævnte Paabud og indtil videre ophævede Plakaten af 12. Novbr. 1745 *(n. 68)*. Ved en Plakat af s. D. ophævedes tillige Frdg. af 9. Decbr. 1735 2. Post 2. Art. om Proprietærer, der søge en anden Proprietærs Soldat til Fæste.

---

[1] General-Land-Økonomi- og Kommercekollegiets Forestillinger 1744—1746 Nr. 630.

[2] Kun Uddragene af Kommissionernes Beretninger ere bevarede; de findes i General-Land-Økonomi- og Kommercekollegiets Suplik-Protokol C Journal 1745—1756 Nr. 12.

[3] Det nævnte Kollegiums Forestillinger 1744—1746 Nr. 630.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

66. *Uddrag af Stiftskommissionernes Indstillinger til General-Land-Økonomi- og Kommercekollegiet.*

Sjællands Stift.

2. Siden Frdg. af 12. Novbr. 1745 udkom, er det af Rollen udgangne Mandskab icke at persvadere til Gaards Antagelse, derfor holdes det nødig bem^te^ Forordning igien at hæves til videre.

3. At dend Friehed, Land Soldaten har at fæste Gaard, hvor hand vil, efter Frdg. af 27. Dec. 1701 5. Cap. 4. Art. og Frdg. af 9. Dec. 1735 dends 2. Post 2. Art., icke heller hannem maatte tilstaaes, men Soldaten at skulde være pligtig at fæste Gaard paa det Herskabs Gods, hand gaaer Soldat for.

4. Da en Proprietair i disse Tider vel kunde behøve meere Myndighed over sine Bonder Karle og Huus Mænd end tilforn, saa indstilles, om det maatte blive en Proprietair tilladt at sette en Karl eller Huus Mand til Gaard, naar hand ingen frievillig Beboer kunde faae, dog at Proprietairen skulde levere forsvarlig Bygning, saa og Besætning og Sæde Korn efter Lov og Forordninger, samt at frietage saadant en Karl eller Huusmand for ald paa Gaarden forhen værende og hæftende Restance med ald anden Fordring, saasom Folcke Løn og andet deslige.

Videre foreslaas af Overkæmmererer Moltke:

6. Aarsagen til megen Tiggerie og Dagdriverie er, at unge Karle og voxne Drenge legger sig efter at besvangre Qvindfolck og derved at forcere Præsterne at vie dem tilsammen, derfor siunes det at være got, at samme Forhold blev anordnet som med de enrollerede Soldaters Giftermaael, og at det maatte extenderes paa de u-enrolleredes Giftermaael, og at ingen maatte træde i Egteskab uden Godsets Eyeres Forevidende og Forvalterens derpaa gifne Attest.

Konferentsraad Schøller foreslaar:

1. At ingen Bonde eller Huusmand maatte forlade sin Gaard eller Huus, icke heller nogen Karl, Dreng eller Pige gaae ud af det Gods, de tilhøre, uden Hosbondens Minde, og som de, før de bliver 9 Aar, giver sig til andet efter dend dem gifne Friehed fra Reserva Rollen, saa var det got, at denne Post og kom i Consideration.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Laaland og Falsters Stift.

9. Ingen Karl maae fæste Gaard, før hand bliver 30 Aar, saalenge dueligere og ældre dertil haves, med mindre nogen af hands Slegt overlader Gaarden til ham.

10. Land Soldaterne skulde derved blive staaende, saalenge de ere duelige, og paa det at Karlen icke skal lide Fornermelse, saa, naar hand har ovenmelte Meriter, saa maae en anden Proprietair give en Karl for ham og tage ham til Gaard, hvor hand lyster at gaae ind paa et Gods.

Ribe Stift.

1. Lønnen for Tieniste Folckene der i Stiftet holdis icke for at være for stor, og kunde det icke være Land Godset til Skade, at en Karl nyder en skiellig Løn, thi derved settes hand i Stand at antage en Gaard, og hindrer, at hand icke som endeel gaar bort af Godserne til Holsteen, hvilcken Desertion Commissionen ved denne Leylighed beder noget skarpere maatte indskrenckes ved en Forordning for det Schlesvig Holsteenske, at vedkommende ingen uden de, som med rigtige Reyse Passer fra deris Hosbonder vare forsiunede, udi Tieniste eller til Gudsbord maatte antage, med mindre de enten vilde svare Hosbonden til Karlen eller i dens Mangel betale 100 Rd. Straf, saavelsom ogsaa at ingen af deslige til Søe Limitter maatte enrolleres uden Examination, om Karlen var Egnens indfød Indvaaner eller icke, og det under Præstens Attest, iligemaade alt under bem^te^ 100 Rd. Straf for vedkommende Prest eller Officer, som enrollerede ham.

Fyns Stift.

— — —

Særligt Forslag af Konferentsraad Adeler:

— — —

6. At Bønderne uden Straf icke maatte qvittere deris Gaarde.

67. Forestilling fra samme Kollegium af 27. Maj 1746.

4. Om Mandskabet ved Godserne at beholde.

Det foreslaaes som ganske nøttigt og nødigt, at Forordningen af 12. Nov. 1745, hvorved en Land Soldat, som ud-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

gaaer af Legget, frietages for Gaards Antagelse, indtil bedre Tider blev ophævet, saavelsom ogsaa at uagtet en Land Soldat efter Forordningerne af 27. Dec. 1701 dens 5. Cap. 4. Art. og 9. Dec. 1735 dens 2. Postes 2. Art. har Friehed at fæste Gaard, hvor hand vil, hand nu indtil videre burde være pligtig at fæste Gaard paa det Gods, som hand gaaer for Soldat fra. Og som General Lieutenant Nummesen udi dend derom med hannem forhen hafde Conference icke noget har haft at erindre imod, at Forordningen af 12 Nov. 1745 blev ophævet indtil videre, saa skulde vi efter Tiidernes Omstændighed eragte dette ganske tienligt.

[Det indstilles derfor:]

3. Om Forordningen af 12. Nov. 1745, hvorved de afgaaende Land-Soldater frietages fra Gaards Antagelse, indtil videre maae ophæves, samt Land Soldater herefter være pligtige at tage Gaard paa det Gods, hvor de gaaer fra.

68. Frdg. af 1. Juli 1746.

2. Vilde Vi indtil videre allernaadigst have Forordningen af 12. Nov. 1745 angaaende det aarligen fra Land-Milicen afgaaende Mandskab ophævet, saavelsom ogsaa Forordningen af 27. Decembr. 1701 dens 5. Cap. 4. Art. samt af 9. Dec. 1735 den 2. Postes 2. Art. derhen limitered, at ingen Land-Soldat skal have Tilladelse andensteds sig at nedsætte end paa det Gods, hvor han er udskrevet fra, og hvor han skal være pligtig Gaard at antage.

II. 1747—Septbr. 1767.

§ 35. Ved et Reskript af 10. Jan. 1749 til de Deputerede ved Sessionerne forandredes Reskriptet af 22. April 1746 (se ovfr. S. 145) derhen, at det maatte være Proprietærerne tilladt med andre tjenstdygtige Karle at udløse de Landsoldater, hvem den i Frdg. af 30. Juni 1741 ommeldte Dusør ellers tilkom [1].

[1] Sjæll. Tegn. LXXVI, 14. Jvfr. Rothe I, 50.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

§ 36. De Deputerede for Finanserne og Tilforordnede i Kammerkollegiet oversendte 1748 til Generalprokurøren B. V. Luxdorph 5 Forslag fra forskjellige Amtmænd om Midler til Landets Opkomst og udbad sig hans Betænkning derover. I Forslaget fra Amtmanden over Kalundborg Amt handlede den 12. Post om Forebyggelsen af Desertion fra Godserne; der foresloges, at Præsterne og Klokkerne nøje skulde undersøge det unge Mandskabs Passer og Skudsmaal, at der skulde udstedes en Frdg., der optog alle tidligere Bestemmelser om Desertører, og at der skulde sættes en Straf af 10 Rdl. eller 2 Maaneders Arbejde i Skubkarren [paa Fæstninger] for de Forældre, Slægt og Venner, der ikke skaffede de undvegne Karle til Stede. — I Forslaget fra Amtmanden over Tryggevælde Amt gik den 7. Post ud paa, at den, som antog og husede undvegne Bønder, Bønderkarle, Tjenestefolk og Husmænd, skulde lide Tiltale og Dom ved den Ret, som den undvegne hørte under[1]. Luxdorphs Erklæringer om disse to Forslag ere begge dat. Aastrup 3. Jan. 1750; han udtalte sig bestemt imod begge Forslagene *(n. 69 a—b)*[2], der heller ikke førte til nogen ny Bestemmelse.

Efter kgl. Befaling paalagde Oversekretæren J. L. Holstein ved Skrivelse af 24. Jan. 1750 Stiftsbefalingsmændene at indgive Forslag om, hvorledes Mandskabets Desertion kunde forebygges[3]. Af de indkomne Forslag, der i Almindelighed gik ud paa Sikringsmidler mod falske

---

[1] Generalprokurørens Protokol 8. Okt. 1749—31. Aug. 1750 S. 172—75, jfr. S. 93.

[2] Smstds. S. 179—81.

[3] Oversekretærens Brevbog 1749—50 S. 592 f.; jvfr. Hübertz, Aktstykk. vedk. Aarhus III, 390. Smstds. III, 390 ff. er trykt Uddrag af Krigskommissar Folsacks Erklæring til Stiftamtm. i Aarhus, hvori han fremhæver den forskjellige „Omgang" paa Godserne som Grund til, at nogle Godser beholde, andre miste deres Karle; han fraraader dog at løsne Baandene ved et Lovbud.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Passer, Straffe for Husning af undvegne, Opsyn ved Kyster m. m., kunne særlig mærkes de fra Stiftamtmændene over Sjællands, Aalborg og Ribe Stifter, Conr. Ditl. Reventlov, Iver Holk og Holger Scheel *(n. 70 a—c)*[1]. 10. Juni 1751 sendte J. L. Holstein Forslagene til Betænkning af Gehejmekonferentsraad Claus Reventlov, Konferentsraad Oluf Borch de Schouboe og Generalprokurør B. V. Luxdorph[2]. Mere vides ikke om Sagens Gang.

3. Febr. 1753 forlangte General-Land-Økonomi- og Kommercekollegiet Oplysning af Stiftsbefalingsmændene om, hvor mange af Mand- og Kvindekjøn der med eller uden Pas vare dragne ud af Landet siden Kongens Regeringstiltrædelse og ikke vare komne tilbage[3].

9. Maj 1753 forlangte samme Kollegium Stiftsbefalingsmændenes Betænkning over et til det indgaaet Forslag, hvorefter bl. a. ved en kgl. Frdg. Bønderpigerne skulde tilholdes at blive paa det Gods, hvor de vare fødte, indtil deres 28de Aar, hvis de ikke forinden begjæredes til Ægteskab[4].

8. Septbr. 1753 udgik Meddelelse fra Oversekretæren til Stiftsbefalingsmændene og Amtmændene i Jylland om, at Kongen havde forbudt Indbyggerne i Haderslev, Løgumkloster og Tønder Amter at modtage eller antage nogen paa Landet i Jylland hjemmehørende Karl uden forevist Pas[5].

69. B. V. Luxdorphs Erklæringer af 3. Jan. 1750.

a. 12. Post. **Naar den høyeste Øvrighed i et Land ved en tydelig og for eenhver bekiendtgiort Lov har forbuddet een eller anden Misbrug, derhos fastsat en rætfærdig og efter For-**

---

[1] Dokum. vedk. Generalprokurørembedet 1719—1752.
[2] Smstds. Oversekretærens Brevbog 1751—52 S. 218.
[3] Hübertz, anf. Skr. III, 393.
[4] Hübertz, anf. Skr. III, 401.
[5] Oversekretærens Brevbog 1753—1754 S. 331. Jvfr. Fogtman V, 1, 470.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

seelssen afpasset Straf for Lovens Overtrædere og endelig beskikket duelige og dygtige Mænd til at holde over Loven og paasee, at den efterleves, saa har saadan Lovgivere opfyldt saa aldeeles sin Pligt, at hand intet meere kand giøre, men maae overlade Ræsten til Gud alleene.

Ligesom det nu forholder sig saaleedes i de fleeste Tilfælde her i Rigerne, saa er det og særdeeles i dette anl. Mandskabets Undvigelsse fra Godserne.

Det er allernaadigst befalet, at alt Mandkiøn fra en vis Alder af skal anføres i Reserva Roullerne; det er eenhver forbuden at gaae fra et Sogn til et andet uden Pas, og det er Præsterne formeent at tage nogen til Guds Bord uden Skudsmaal. Der er sat Straf for dem, som undvige, for dem, som huse og hæle de undvigte, for dem, som hielpe dem bort og befordrer deres Forehavende. Der er lovet Belønning for dem, som bringe slige Undløbere tilbage, og det er Øvrigheden paalagt aarlig at anstille Eftersøgning om Løsgiængere, saa at jeg ikke seer, hvad der meere kand giøres; vist nok er det, at de skadelige Følger, som Mandskabets Undvigelsse føder af sig, falde eenhver i Øynene, i sær dets Undvigelsse reent ud af Landet, thi om end Mandskabet gaaer fra et Gods til et andet, naar det kun bliver paa sin Fæderne Bond, saa er Skaden ikke saa stoer i Almindelighed, og de, som i Særdeleshed tabe derved, have tilstrækkelig Medhold nok af Love og Forordninger til at erstatte deres Skade. Overalt jo bedre og fornuftigere en Hosbond eller hans Fuldmægtig er, jo mindre Mangel haver hand paa Mand-Skab. Kunde derimod nogen bringe et Forslag til Veye for at hindre Undersaaternes Bortvigelsse til fremmede Lande, og sligt Forslag var giørligt og mueligt at sette i Virkning, da var det visselige ey alleene Eftertanke værd, men end og Belønning.

Udi det fra Callundborg Amt indkomne Forslags 12te Post, som gaaer ikke videre end at hindre Karlenes Overløb fra et Gods til et andet, tilstaaer jeg allerunderdanigst, at jeg ikke finder noget, der kand sætte Sagen paa bedre Fod, end den er. Thi hvad Præster og Klokkere angaaer, da er alt, hvad mand af dennem efter deres Embedes Medfør kand paastaae, dette, at de ikke skal befordre Mandskabets Undvigelsse;

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

men at forhindre det, sligt er ikke Geistlighedens Pligt, men den verdslige Øvrigheds. Overalt selv at holde fast paa dennem, der meldede sig uden Pas, det var vel ikke at forlange af dem, og naar en Løsgiængere fik saa megen Frist, imedens de geistlige angave hans Nærværelsse for de verdslige, saa var hand vel ikke saa troeskyldig, at hand blev paa det Stæd saa længe, indtil de kunde faa Tiid at paagribe ham.

Om end alle Forordninger anl. Løsgiængere bleve inddragne udi en Forordning, virkede de dog ikke meere, end de nu giøre, thi det er ikke Glemsomhed, der foraarsager Lovenes Overtrædelsse; de mindste, der forsee sig, giøre det af Uvidenhed. Den iidelige Igientagelsse af de engang bekiændtgiorte Love strider imod Lovgiverens Værdighed og frugter ikke andet end at formeere Lovenes Tall uden Nødvendighed og at bringe den gemeene Mand paa de Tanker, at en Forordning kand forældes og behøve Fornyelsse. Dersom det kunde nytte, at slige Forordninger bleve oplæste af Prædikestoelene, saa vare der meere magtpaaliggende Ting, saasom den heele 6te Bog i Loven, der først burde læsses; men jo meere af sligt, der paa det Stæd oplæsses, jo snarere holde Folk sig paa de Dage fra Kirken.

At paalegge Forældre, Slægt og Venner, som ey skaffe de undvigte tilstæde, enten nogen Straf i Almindelighed eller i sær saa haard Straf af Arbeide i Skuf-Karren, det synes at være alt for haard en Byrde at legge paa deres Samvittigheder, der dog i slig Tilfælde forføres til at synde af den naturlige Kiærlighed, eenhver har for sine. Der er visse Ting, som Menneskene af deres medfødde Tilbøielighed føres til, hvilke vel bør forbydes, men dog aldrig reent kand afskaffes, endog ved den strængste Refselsse, hvilken i saa Fald intet andet virker end at giøre Syndere ulykkelige uden at forebygge Synden.

b. 7. Post. Hvad denne Post angaar, da henholder jeg mig i Almindelighed til det, jeg paa Forslaget fra Callundborg Amt dets 12te Post allerunderdanigst har erklæret.

Betreffende at de, som huusse og hæle de undvigte, skulle lide Dom ikke ved deres eeget Værneting, men ved den Ræt,

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

som den undvigte hører under, da ville sligt blive høystbetænkeligt. Der er en forskrækkelig Forskiæl paa Rættergangen, som gaaer for i Veyen, og Straffen, som følger derpaa, og Rætfærdigheden selv ville lide derunder, der som det eene blev sat i Stæden for det andet. Rættergang bruges for at opdage Sandhed og udfinde, om den, der beskyldes for en Forseelsse, ogsaa virkelig er skyldig derudi, og derfor bør den anstilles paa den korteste og læmfældigste Fod, efterdi eenhver, der beskyldes, er underkastet slig Uleilighed, og det var ubilligt at bebyrde nogen, som ey er overbeviist, meere, end Nødvændigheden udkræver. Blev nu Rettergangen sat paa den Foed, at den kunde ligne en Straf, saa bleve de uskyldige straffede tillige med de skyldige, og disse sidste bleve dobbelt refsede for en og samme Forseelsse. — — —

70. Uddrag af 3 Stiftamtmænds Betænkning 1750.

a. C. D. Reventlov, Kjøbenhavn, 11. Juni 1750: Han fremsætter som første Post: Det er ikke den ringeste Prækaution mod Desertion fra Godserne, at Proprietærerne eller de, som administrere Godset, omgaas Bønderne og Mandskabet fornuftig og retsindig.

b. I. Holk, Aalborg, 16. Marts 1750: Det vilde være et tjenligt og fornødent Middel ved en kgl. Forordning at tilholde alle Proprietarier og Jordegodsejere at omgaas deres underhavende og tilhørende Mandskab saaledes, at det kunde have Lyst til at forblive ved Godserne, samt derhos at tage fornødne Mesures og Prækautioner, særdeles ved at beskikke visse Mænd efter Godsernes Vidtløftighed, som skulde have Tilsyn med, at det unge Mandskab nød sin Ret, og at ingen udi Mangel deraf undveg. Men om nogen af slige Tilsynsmænd skulde se igjennem Fingre og ikke sligt, hvor billig Tvivl kunde haves, Husbonden betids tilkjendegav, da burde han have sit Fæste forbrudt eller med anden vilkaarlig Straf efter Sagens befundne Omstændigheder vorde anset.

c. H. Scheel, Ribe, 16. Maj 1750: Intet Rejsepas eller Følgeseddel bør lyde paa eller være gyldig længere end et Aar. Enhver, som har faaet fri Pas fra sin Fødestavn og agter at nedsætte sig i en Kjøbstad eller paa Landet, skal

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

være pligtig at deponere samme hos Stedets Øvrighed. Det samme bør iagttages med Pigerne, og det maa ikke tillades nogen Pige uden Husbondens Tilladelse og saadan Følgeseddel og Skudsmaal at kvitere Godset under vedbørlig Straf, siden Erfaringen udviser, at de ofte forlokke Karlene og give dem Anledning at undvige samt ere dem deri beforderlige, naar de først paa fremmede Steder have faaet „Connaissance" og Lejligheden er bleven dem bekjendt.

§ 37. 15. Juli 1756 indsendte de Deputerede ved Sessionen i Aalborg en Memorial, hvori de i Anledning af forekommende Stridigheder ønskede en Resolution, som skulde gaa ud paa, at Proprietærernes Ret til det unge Mandkjøn af Bondestanden skulde tage sin Begyndelse, ikke paa det Sted, hvor de unge fyldte deres 9de Aar, men dér, hvor deres Forældre boede, og at Børn af Haandværksfolk, aftakkede Soldater m. fl., som med Pas vare komne ind paa et Gods og boede der til Leje, men ikke havde fæstet Gaard dér, burde være fri for Husbondrettighed. Generalprokurøren H. Stampe erklærede sig i sin Betænkning af 27. Aug. bestemt imod begge Poster, da de ved at tage Hensyn til Forældrenes Stand og Børnenes Fødested forudsatte det gamle Vornedskab, medens efter den nuværende Ret en Bondedreng, naar han indskreves i Reserverullen, kun burde betragtes efter sin egen Stand. Kancelliet foreslog Sagens Udsættelse, men Konseilet resolverede, at det skulde blive ved Stampes Erklæring[1].

30. Septbr. 1756 klagede de samme Deputerede over Chikaner af Fogeder og Proprietærer mod deres Kjendelser, og særlig over, at Forvalter Rasch ved Lundenæs Stamhus havde indstævnet en af deres Resolutioner for Højesteret; de ønskede den derfor approberet af Kongen. Krigskancelliet oversendte 29. Jan. 1757 Klagen til Danske Kancelli. I en Erklæring af 10. Maj udtalte H. Stampe

[1] Stampe, Erklæringer I, 640—56.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

sig bestemt mod en saadan kgl. Approbation og for almindelig Proces i Betragtning af Sessionsdommernes hyppige Ukyndighed i Lov og Ret. Kancelliet tilskrev Krigskancelliet i Henhold til Stampes Erklæring[1].

6. Decbr. 1756 foreslog Amtmand over Frederiksborg og Kronborg Amter, Gehejmekonferentsraad Fr. C. Gram, Kammerkollegiet, at det for at betage det unge Mandskab Frygt for at indrulleres til Landsoldat maatte paa de nævnte Amters Rytterdistrikter fastsættes, at ingen til Indrullering dygtig Bondekarl maatte fæste nogen Gaard, førend han havde været indrulleret mindst 3 Aar som Landsoldat. 4. Juni sendte Kammeret dette Forslag til Oversekretæren J. L. Holstein. 3. Aug. afgav Stampe sin Erklæring derom; han udtalte deri, at hvis Forslaget blot angik Ryttergodset, vedkom det kun Kammerkollegiet, der for dette havde samme Ret som en Proprietær paa sit Gods til at præsentere, hvem det vilde, til Soldat; men hvis Talen var om en almindelig Forordning, fraraadede han en saadan af Hensyn til Bøndernes ringe Lyst til at overtage Gaarde, da den vilde fremkalde det modsatte Resultat af det med Forslaget tilsigtede. Kancelliet meddelte Kammeret denne Erklæring[2].

19. Okt. 1759 udgik der et Reskr. fra Tyske Kancelli til Statholderen i Slesvig og Holsten om, at Tjenestefolk, der vare undvegne fra Danmark og vare antrufne i Hertugdømmerne uden Pas, skulde udleveres af vedkommende Øvrighed til Regiments- eller Kompagnicheferne ved Kavalleriet for dér at tjene nogle Aar[3].

I to Memorialer til Kancelliet af 6. Decbr. 1760 og 11. Febr. 1761 havde de Deputerede ved Sessionen i Odense erklæret sig imod, at Hofjunker Holger Sehested ved stykkevis Salg af Billesbølle Hovedgaard havde forbeholdt sig 14 Karle og Drenge af Godsets Reservemand-

[1] Stampe II, 15—21.
[2] Stampe II, 127—35.
[3] Stampe IV, 594.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

skab foruden dem, som tilhørte Godset, men tjente udenfor det; i en Memorial af 11. Febr. havde desuden Amtm. Hans Simonsen meldt, at de 13 af de 14 Karle havde forespurgt, om de ikke kunde tage Tjeneste paa andre Godser og ikke just være forbundne til at lade sig flytte af Sehested, hvorhen han vilde; ellers vilde de hellere blive paa Godset og pleje Fødestavn. I sin Erklæring over Sagen af 29. Maj 1761 hævdede H. Stampe, at Proprietærernes Ret udelukkende havde sin Grund i Landmilitsen (dog maatte det tilstaas, at idetmindste én Frdg. [af 1. Juli 1746] ikke stemmede hermed); der var ikke længere Tale om at pleje Fødestavn; Proprietærens Ret ophørte, naar han solgte Godset; dog kunde der være noget, som talte for slige Reservationer, „som ej heller ere usædvanlige", naar de ikke gik for vidt; thi Proprietærerne vare berettigede til at give Bønderkarle Frihedspas, og at forbeholde sig dem ved et Salg af Godset var det samme som at forbeholde sig Retten til at give dem Frihedspas; Tilfældet burde derfor afgjøres ved Lov og Dom og Bønderkarlene selv anlægge Sagen. Kancelliet sluttede sig til Stampes Mening, men Konseilets Resolution af 18. Juni og det derefter følgende Reskr. til Sessionerne af 26. Juni gik ud paa, at skjønt det ikke skulde være nogen Proprietær forment at give en eller anden af sine Bønderkarle Frihedspas, saa skulde det dog være enhver forbudt at forbeholde sig Ret til sine Bønderkarle og Bønderdrenge, naar han ikke længere ejede det Gods, hvor de vare indskrevne i Reserverullen; det af H. Sehested reserverede Mandskab skulde blive paa Godset, men mente han at have nogen Ret dertil, stod Lands Lov og Ret ham aaben[1].

7. Sept. 1761 indsendte Stiftsbefalingsmanden over Aalborg Stift I. Holk en Forestilling til Kancelliet om, at der var klaget til ham over, at Præsterne nægtede at

[1] Stampe III, 294—303. Sjæll. Tegn. LXXXIII, 670. Fynske Tegn. XXI, 154. Jvfr. Rothe III, 89—91. 1084—87.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

tegne Skudsmaal paa Følgesedler, der i Henhold til Reskr. af 7. Decbr. 1742 (se ovfr. S. 143) udstedtes paa ustemplet Papir for Kvindekjønnet. I et Indlæg af 15. Okt. udtalte imidlertid Biskop Broder Brodersen, at disse Følgesedler paa slet Papir til Kvindfolk sigtede til at binde Kvinderne til Stavnen. I sin Erklæring af 7. Aug. 1762 sluttede H. Stampe sig hertil og udtalte, at Sagen gjaldt Kvindernes Stavnsbaand; medens Pas ikke ophævede Personens Frihed, var dette i Følge Reskr. af 7. Decbr. 1742 Tilfældet med Følgesedler; derfor burde der ikke gives saadanne til Kvinder; der var for Øjeblikket Fare for, at Kvindfolk af Bondestanden skulde blive ansete og behandlede som vornede, uden at hverken Regeringen eller Loven vidste noget derom. Kancelliets Resolution af 29. Sept. fulgte Stampes Mening, og 9. Okt. udgik der Skrivelse fra Oversekretæren til Stiftsbefalingsmand Holk og Biskop Brodersen om, at de ved Reskr. af 7. Decbr. 1742 tilladte Følgesedler ikke kunde passe sig for andre end dem, der ellers vare forbundne at blive ved Godset, og at det derfor ikke gik an at extendere dem til Kvindfolkene af Bondestanden, som udtrykkelig vare exciperede ved det nævnte Reskr., og som Husbonden ikke kunde nægte Pas, naar de forlangte det[1].

§ 38. 30. Sept. 1763 indsendte Justitsraad Oluf Bruun et Forslag om Landmilitsen, hvori han bl. a. foreslog, at for „at der kunde holdes sammen paa de Folk, som fødes til at befordre Agerdyrkningen og Landvæsenet", skulde alt Mandkjøn antegnes i de aarlige Reserveruller fra deres 4de til deres 40de Aar, og at det ikke maatte være Proprietærerne tilladt at løsgive nogen af det unge Mandskab fra Godset uden Sessionens Vidende og Resolution[2].

---

[1] Stampe III, 572—82. Oversekretærens Brevbog 1761—63 S. 1092.

[2] Kgl. Bibl., Ny kgl. Saml., Fol. 462.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

20. Decbr. 1763 paalagde General-Krigs-Direktoriet Obersterne ved de hvervede Regimenter at sørge for, at efter de udgaaede Forordninger og Reskripter ingen Bønderkarle maatte hverves uden at have Pas[1].

§ 39. Efter at ved Frdg. af 28. Okt. 1763 Centralbestyrelsen for Landmilitæretaten var overdragen til et General-Krigs-Direktorium med Feltmarschal St.-Germain som Præsident[2], indsendtes der til Kancelliet, vistnok fra dette Krigsdirektorium, to Planer om en ny Indretning af Landmilitsen[3]. Kancelliet opsatte derefter et Forslag til en Forordning derom, som 9. Marts 1764 sendtes til Direktoriet. Forslagets Grundtanke var Landmilitsens Indlemmelse i de hvervede Regimenter, saaledes at 49 Md. Landsoldater skulde staa ved hvert Kompagni af disse Regimenter og 20 Md. af disse 49 aarlig øves i den Garnison, hvor Regimentet laa, i Løbet af 5—6 Uger. Lægdernes Størrelse skulde formindskes fra 40 Td. Hartk. til 32 Td. Der skulde indføres i Reserverullen en Karl som Reserve for hver Soldat til i paakommende Tilfælde at træde i hans Sted. Tjenestetiden skulde være 12 Aar, men skulde kunne forlænges først til 16, dernæst til 20 Aar, naar Soldaten selv havde Lyst, mod Opnaaelse af visse Fordele. Soldaterne maatte gifte sig. Ingen, som var tjenlig til Soldat, maatte antages til at fæste Gaard, med mindre han havde tjent 3 Aar; dog skulde der være Lettelser for den, som overtog en afdød Faders Gaard. Proprietærens Ret til det unge Mandskab skulde begynde med det 4de Aar og alt det unge Mandskab indtil det 40de Aar indføres i Reserverullen. Proprietærerne skulde ogsaa have andre Fordele, især med Hen-

---

[1] Rothe III, 69. Jvfr. Fogtman V, 2, 560.

[2] Jvfr. Vaupell, Den danske Hærs Hist. II, 115.

[3] Omtalte i Oversekretæren Otto Thotts Brev til Generalkrigsdirektoriet af 9. Marts (Oversekretærens Brevbog 1763—64 S. 812). Jvfr. Vaupell II, 108 ff.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

syn til Præsentationsretten af Mandskabet og til Frigivelsen af Landsoldater til Overtagelse af Fæstegaarde[1]. I nogle vedlagte Momenta[2] udviklede Kancelliet særlig Nødvendigheden af at „soulagere“ Proprietærerne for de nye Byrder, som Forslaget paalagde dem, og begrundede de paatænkte Lettelser for dem (dog omtaltes ikke Bestemmelsen om, at Retten til Mandskabet skulde begynde med det 4de Aar). 11. Marts gjorde Generalkrigsdirektoriet et Par uvæsentlige Indvendinger mod Kancelliets Forslag, og 23. Marts sendte det en Gjenpart af en „allerunderdanigst Forestilling“, der nu var approberet af Kongen, og som motiverede hele den nye Indretning med, at Erfaringen havde lært, at man daarlig kunde regne paa de hvervede Tropper. „und die Nationalen, obgleich sie zu einer standhaften und braven Nation gehören, kaum den Namen von Soldaten verdienen“. Forestillingen lignede for øvrigt i alt væsentligt Kancelliets Forslag ogsaa med Hensyn til Proprietærernes Ret til Mandskabet fra det 4de til det 40de Aar, om hvilket der ytredes, at „durch den Vorschlag die junge Mannschaft von 4 bis 40 Jahren in Enclassirungs-Listen zu bringen intendiret er die Verhöhung des Preises der Land-Güter“[3]. 3. April oversendte Kancelliet derpaa til Direktoriet et Udkast til en Frdg.[4], og 13. April udstedtes derpaa Forordningen, der var bygget paa de ovfr. nævnte Forslag. I § 2 fastsattes Proprietærens Ret til det unge Mandskab fra det 4de til det 40de Aar; § 4 handlede om Proprietærernes Præsentation af Soldaterne, og § 8 tillod Soldaterne at gifte sig og forbød Regimentscheferne at hindre saadanne Ægteskaber (*n. 71*).

Den nye Ordning af Landmilitsen med de nationale Regimenters Indlemmelse i de hvervede traadte aldrig

[1] Indlæg t. Sjæll. aabne Breve 1764 Nr. 159.
[2] Smstds.
[3] Smstds.
[4] Oversekretærens Brevbog 1763—64 S. 874.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

fuldstændig i Live[1], men Bestemmelserne om Proprietærernes Ret til Mandskabet beholdt Gyldighed.

71. Frdg. af 13. April 1764.

2. Proprietariens Ret til det unge Mandskab skal tage sin Begyndelse fra den Tiid af, at de have fyldt deres fierde Aar, og skal alt det unge Mandskab fra fire indtil fyrgetive Aar indføres i Reserva Rullen.

4. Sessionen skal modtage og til Land-Soldater enrollere dem, som af Proprietarierne præsenteres, naar de ere over atten og under sex og tredive Aar gamle, have sunde Lemmer og kunde føre Gevæhret samt ere en og tredsindstive og en halv Tomme siellandsk Maal høye, naar de staae paa bare Fødder. Dersom og en Proprietair, som haver Mangel paa tienstdygtig Mandskab, for Sessionen frembringer alle paa hans Goeds værende Bønder-Karle, Huusmænd og Inderster, som ere over atten og under fyrgetive Aar, paa det Sessionen deraf kand vælge saavel til Land-Soldat som til Reserva dem, de eragte at være meest tienstdygtige og beqvemme, da skal af ham ey viidere paastaaes.

8. Vil en Land-Soldat indlade sig i Ægteskab, da maa Regiments Chefen ikke forbyde ham det eller derudi i nogen Maade være ham hinderlig; dog maa han ikke bringe sin Kone med sig, naar han befales at indfinde sig ved Regimentet.

§ 40. I Henhold til en kgl. Resolution af 29. Aug. 1764 udgik der 27. Okt. s. A. Skrivelse fra General-Krigs-Direktoriet til Regimentscheferne om, at Proprietærerne ikke maatte tiltage sig Ret til Børn, hvis Forældre ikke vare stillede som Soldater af Lægderne til de hvervede Regimenter og ikke ellers afleverede af Proprietærerne paa visse Aar, men hvervede af Regimenterne selv; Børn

[1] I Generalitets- og Kommissariats-Kollegiets Promemoria til Sessionerne af 15. Novbr. 1774 hed det, at Frdg. af 13. April 1764 aldrig kom til Exekution (Fogtman VI, 1, 521). Jvfr. Vaupell II, 140. 142—44. 146.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

af saadanne Forældre maatte ikke fra deres 4de Aar optegnes i Reserverullerne[1].

Et Promemoria fra General-Krigs-Direktoriet sendtes 29. Decbr. 1764 til Danske Kancelli, hvori udtaltes Ønsket om, at Reskr. fra Tyske Kancelli af 19. Okt. 1759 (se ovfr. S. 156) maatte gjentages og udvides til ogsaa at gjælde Infanteriet, dog at der betaltes vedkommende Proprietær 15 Rdl. af Regimentskassen, hvis han forlangte det. Generalprokurøren H. Stampe afgav 6. Juni 1765 Erklæring derom; han udtalte, at det nævnte Reskr. krænkede Proprietærernes Ret; thi naar en Bondekarl, som hørte til et Gods i Danmark, undveg, og Husbonden tog Rømningsdom over ham, kunde han overalt lade Karlen anholde og bringe tilbage til sit Gods. Kancelliet sendte 17. Juli Sagen til Tyske Kancelli, der svarede, at Reskr. mest gjaldt Kavalleriet; derefter indstilledes Sagen til Konseilet, der 12. Sept. resolverede, at der skulde svares i Overensstemmelse med Stampes Erklæring; 21. Sept. udgik der i Henhold dertil Brev fra Oversekretæren Otto Thott til General-Krigs-Direktoriet[2].

General-Krigs-Direktoriet henledede i 3 Promemorier af 7. og 14. Sept. 1765 samt 3. April 1766 Kancelliets Opmærksomhed paa Nødvendigheden af at forbyde Selvejerbønderne at meddele deres Sønner og øvrige unge Mandskab Fripasser og Følgesedler, især da Desertionen nu tog Overhaand iblandt Reservemandskabet ved den Forøgelse af Strølægderne, som de kgl. Rytterdistrikters Salg havde givet Anledning til. H. Stampe afgav 26. Maj 1766 en Betænkning herom, hvori han fremhævede baade det betænkelige ved og det tilraadelige i at forbyde Selvejerbønderne at give Fripasser; han endte dog med at foreslaa at lade det blive ved det Forbud, som var fastslaaet ved Frdg. af 9. Decbr. 1735 1. Post 6. Art.; dog mente han,

[1] Correspondence-Protocoll vom 1. Aug. bis 31. Decbr. 1764 Nr. 2337. Jvfr. Fogtman V, 2, 610.

[2] Stampe IV, 594—97. Oversekretærens Brevbog 1765 S. 1012.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

at dette Forbud ikke kunde udstrækkes videre end til det Tilfælde, at Lægdet ved saadanne Passers Udgivelse blottedes for Muligheden af at kunne præsentere tjenstdygtige Karle. Kancelliets Resolution af 18. Juni sluttede sig til Stampes Forslag om at lade det blive ved den nævnte Frdgs Bestemmelse, og 28. Juni afgik Oversekretæren Otto Thotts Brev derom til Direktoriet[1].

§ 41. Efter Forhandlinger mellem Kancelliet og General-Krigs-Direktoriet[2] bestemte Frdg. af 21. Aug. 1767, at de nationale Soldater skulde blive i deres Lægder; derimod skulde der aarlig leveres 580 Rekruter, som skulde tjene ved de gevorbne Regimenter i 6 Aar, Regimentet skulde tilbagelevere Karlen efter de 6 Aar og være ansvarlig for ham, naar det ikke bevistes, at han var død eller deserteret (§ 3). For enhver Rekrut skulde der betales vedkommende Proprietær 20 Rdl. ved Karlens Aflevering (§ 5). De Karle, som maatte faa Tilladelse til at være Friemænd, skulde, saavidt muligt, tilholdes at tjene paa Godset, hvorfra de vare leverede (§ 6). Naar de Karle, som havde tjent i 6 Aar, endnu havde den udfordrede Alder, maatte de paany præsenteres til Rekruter, om Proprietarien det saa forlangte (§ 7)[3].

§ 42. 8. Juli 1767 havde en Landsoldat, Christen Pedersen af Martofte paa Hindsholm, indgivet en Ansøgning til General-Krigs-Direktoriet om Tilladelse til at gifte sig; hans Herskab, Baron Schack Brockdorff, havde nemlig

---

[1] Oversekretærens Brevbog 1766 S. 696. Stampe V, 33—37. I en udat. Betænkning, afgiven til Gehejmeraad Ditlev Reventlov, var Stampe tidligere kommen ind paa dette Spørgsmaal; han udtalte bl. a. deri, at Selvejerbonden havde samme Ret til Gaardens Mandskab som Proprietæren til Godsets. Anf. Skr. V, 23—27.

[2] Se Skrivelse fra Otto Thott til Direktoriet af 13. Maj 1767 i Oversekretærens Brevbog 1767 S. 353 ff.

[3] Jvfr. Vaupell II, 162 f. 169.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

nægtet denne Tilladelse, og Sessionsherrerne havde paa Grund heraf heller ej villet give ham Lov dertil, da de ikke, naar hans Herskab nægtede det, kunde gjøre det uden Kongens eller Direktoriets Samtykke. I en indhentet Erklæring fra den paagjældende Session for Nyborg og Tranekjær Amter, underskreven 28. Juli af Amtmand A. C. Holsten og Oberstlieutn. Dietrichson, belystes Forholdet angaaende Tilladelse til Soldaternes Ægteskab nærmere; tillige indstilledes, at den paagjældende maatte faa Lov til at gifte sig, da han kun havde 2 Aar af sin Tjenestetid tilbage (*n. 72*). Efter at Sagen ved en Promemoria af 8. Aug. var sendt fra Krigsdirektoriet til Danske Kancelli, tilskrev Oversekretæren 12. Sept. 1767 Schack Brockdorff, at han ikke burde nægte Ægteskabstilladelsen[1].

72. Erklæring fra Sessionen for Nyborg og Tranekjær Amter af 28. Juli 1767.

Tienstærbødigste og ydmygste Erklæring.

Det gaar ey anderleedes til med denne Land-Soldats Ansøgning om at erholde Ægteskabs Tilladelse, end det dagligdags har sin Gang med andre og mange deslige Land Soldater, som søger deres Ægteskaber accorderet ved Sessionen, hvilket endeel af Proprietairene i Landet icke vil tillade under Foregivende, det ey at være dem tienlig, at de ere fattige paa begge Sider og derover vilde geraade i Armod og Fattigdom, Godserne til Byrde, hvorover vi ey kunde formaae udi Sessionen at biefalde saadanne Ansøgninger, i hvor billig vi end ogsaa imellem kunde befinde samme, saa lenge den kongelige allern. Resolution af 16de April 1734 forbyder os aldeeles ikke uden Proprietairens Consens saadanne Ægteskaber at maae bevilge, hvilket giver saadanne Land-Soldater Anleedning til ofte at beuleilige Eders Excell. og vore allerhøyst-ærede Herrer med deris Klagemaale og Ansøgninger herover, siden de almindelig staar i de Tanker, at en Proprietair efter

[1] Oversekretærens Brevbog 1767 S. 586. 592. De øvrige Aktstykker findes i Indlæg t. Brevbogen Nr. 437.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Lov og Forordninger ikke kand formeene nogen Bonde-Karl paa sit Gods, der ey er indskreven til Land Soldat, at maae gifte sig, naar og hvor hand vil, men de alleene i saa Fald som Land-Soldater ere underkastede den Tvang og Hindring herudinden, ligesom de og trøste sig ved den allernaadigste udgangne Forordning af 13de April 1764 dens 8de Post. Imidlertid som denne Land-Soldat allereede haver tient 10 Aar, saa siunes ikke vel nogen Ubillighed at være paa hans Siide, da hand kun har 2 Aar tilbage at tiene, om hand maatte nyde den Naade at naae sit Ønske opfyldt, som vi saa ærbødigst som ydmygst soubmitere nærmere høye Resolution.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Fjerde Afsnit.

Exempler paa Virkninger og Misbrug af Stavnsbaandet i Forholdet mellem Godsejere og Bønder.

§ 43. Et Exempel paa Affattelsen af et Godses Reserverulle afgiver den af Fogeden M. From forfattede „Fortegnelse over Universitetsgodsets Mandskab paa Tryggevælde Amt", dat. Faxø 3. Okt. 1761 (*n. 73*)[1].

73. Brudstykke af Reserverullen paa Universitetsgodset i Tryggevælde Amt 1761.

Nr.	Alder.	Statur og Legems Beskaffenhed.
1	30	er halt, derfor icke tienlig til Soldat.
2	14	
3	27	er casseret ved Sessionen formedelst ent Seenespræng paa venstre Haand.
4	14	
5	13	
6	21	har gandske liden Vext.
7	16	icke endnu fuldvoxen.
8	20	staar til Vext.
9	16	meget liden.
10	14	endnu gandske liden.
11	20	har ingen Vext.

[1] Universitetsarkivet, Pakke 216. Fortegnelsen er delt i 5 Rubriker, hvoraf de to, der angive Personernes Navne og Stedet, hvor de tjene, ere udeladte her.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Nr.	Alder.	Statur og Legems Beskaffenhed.
12	19	har ingen Vext.
13	24	har ingen Vext.
14	14	er endnu liden.
15	15	er endnu liden.
16	12	er liden.
17	11	
18	29	kun liden og derfor icke tienlig til Soldat, men kand blive en god Gaardmand.
19	12	
20	22	er høy og anseelig, men Skade udi Beenene.
21	16	er endnu liden.
22	12	
23	20	denne er tienlig til Soldat og bliver vel icke duelig til andet.
24	12	
25	32	denne er tienlig til Soldat, men har skicket sig altid vel, lagt sig og endeel til beste, er desuden af et kleinmodigt Gemytt.
26	18	er kun liden.
27	9	
28	11	
29	21	dene har Skade i Hænder og Føder, desuden kun liden.
30	10	
31	15	staar til Vext.
32	15	har et Skaar i Oven Læben.
33	22	gift, men dog kun liden af Vext.
34	25	er høy og anseelig, men i Sommer er tillat af Consistorio at faae sin Faders Gaard.
35	14	
36	14	disse tvende Drenge blef overladt af Consistorio til Gref Holstein for 3de Aar siden, siden de ere fødte paa hans Gods.
37	10	
38	11	
39	12	

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Nr.	Alder.	Statur og Legems Beskaffenhed.
40	11	
41	13	
42	18	voxer godt.
43	14	
44	13	
45	10	
46	18	er endnu icke høy nock.
47	29	er kun liden, men god til Gaardmand.
48	10	
49	23	er høy og anseelig, men blef ved Sessionen casseret, fordi hand har en krum Pæge Finger paa dend høyre Haand.
50	10	
51	27	er icke høy nock, men kand blive en god Gaardmand.
52	19	voxer loulig, men har Skade udi det eene Knæe.
53	15	voxer godt.
54	14	
55	15	
56	10	
57	23	er uden Tvifl høy nock, men maae aarlig assistere hans gl. Fader med Penge til hans Udgifter.

§ 44. At Godsets Ret til det unge Mandskab kunde give Anledning til tvungne Flytninger af Bønderkarlene indenfor selve Godset, fremgaar af et Brev fra Universitetets Foged F. Kruse til Konsistorium, dat. Elmue 2. Juni 1767, hvori han i øvrigt fraraader en saadan Tvang *(n. 74)*[1].

74. Fogden F. Kruses Brev til Konsistorium af 2. Juni 1767.

[Han anbefaler, at en Bondekarl maa blive paa det Distrikt af Universitetets Gods, hvor han er gaaet hen, skjønt

[1] Universitetsarkivet, Pakke 216.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

han kunde rekvireres tilbage som undvegen]. Maatte det ellers hereffter høy-gunstigst vorde tilladt, at om een Bonde-Karl fandt sig bedre tient med at tiene eller fæste paa det eene District end det andet af Universitetets Gods, og samme Karl med begge Universitets Fogdernes Foreviidende kunde formaae en anden skikkelig Karl af Godset til at gaae til det District, hvor han kom fra, var det undertiiden meget nyttigt og gott og kunde bedre udfalde ved saadan Godvillighed end ved Tvang. Thi naar een Karl efter Ordre skal befales at fløtte fra de Grændser, hvor han er bekiendt, tages giærne een, som ikkuns liidet duer, og bliver da saadan slett Karl meere fortredelig og som forvildet. — — —

§ 45. Naar der rømte Karle fra et Gods, foregik der Efterlysning efter dem. Godsejeren eller Fogeden anmodede Sognepræsten om at lyse efter dem 3 Søndage fra Prædikestolen[1] og offentliggjorde desuden Efterlysningen i den nærmeste Avis. Den offentlige Efterlysning kunde ogsaa have en almindelig Karakter og gjælde samtlige undvegne Karle; et Exempel herpaa er en Efterlysning fra Nørlund Gods, trykt i den i Aalborg udgivne Avis: Anhang til de jydske Efterretninger 1777 Nr. 46, 14. Novbr. *(n. 75).*

75. Efterlysning fra Nørlund Gods 1777.

Ved holdte Examination over Nørlunds Godses Mandskab erfares, en Deel uden Tilladelse har afholdt sig fra samme og paa fremmede Godser taget Tieneste, hvorved Godsets egne Bønder foraarsages Mangel paa Tienestefolk, da Mandskabet ved slig hemmelig Udsnigelse tilsidst ganske undviger; saa advares og herved indkaldes alle af bemældte Nørlunds Gods, være sig Karle, Drenge eller Soldater, at de i seeneste forinden Nye-Aar 1778 anmælde sig enten hos deres Hosbonde, velædle Madame Mørk til bemældte Nørlund, eller og mig undertegnede Foged ved Godset, da dem Tieneste paa Godset skal blive anviist; thi om nogen (uden at forevise skriftlig Tilladelse under velbemældte deres Hosbonds egen Haand)

[1] Jvfr. Danske Samlinger Nr. 647 og ovfr. S. 101.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

over den Tid udebliver, enten i Kiøbstæderne eller paa Landet, blive de som Rømningspersoner anseete og paagrebne til Strafs Undgieldelse; ligesom og de, der uden at have bemældte Tilladelse, beholde enten Karl eller Dreng udi Tieneste, kan vente at blive straffet, alt i Følge allernaadigste Forordning af 14. Septbr. 1774 om Land-Militien. Tjenstligst anmodes de Hrr. Præster at advare enhver herom, som i i deres Sogne kunde opholde sig. Nørlund den 21. Octbr. 1777.

Thøger Thorning.

§ 46. Førend et Gods ved Udstedelsen af et Friheds pas gav Slip paa en til det hørende Karl, overvejedes Betingelserne[1]. Et Exempel paa en saadan Overvejelse afgive Paategninger af Konsistoriums Medlemmer paa et Cirkulære, som førte til et Fripas af 23. Marts 1748 *(n. 76)*[2].

76. Cirkulære imellem Konsistoriums Medlemmer om et Fripas, og Fripas af 23. Marts 1748.

I den sidste Post af hosfølgende Brev fra Mons. Søfrensen refereres Peder Nielsens Ansøgning om Frihed at søge Huusværelse paa andre Godser imod ti Rigsdrs Erleggelse for saadan Frihed, da denne fra sin Gaard i Nørre-Eskildstrup entledigede og med Kone og Børn (jeg veed, ey hvor mange eller af hvad Kiøn og Alder de ere) i yderlig Fattigdom siddende Mand til at antage et Huus paa Universitætets Gods ey skal behøves og til andet være uduelig. Jeg indstiller ydmygst til Deres Magnificences og samtlige mine høyst-ærede Herrers gode Behag, om Ansøgningen skal bevilges. — —

Kjøbenhavn d. 15. Martii 1747.

P. Holm.

Man kunde vell efter denne Beskaffenhed give Reqvirenten Friheds Pass, naar han gav 20 Rdlr., thi 10 Rdlr. er alt for ringe og kand autorisere andre til at indkomme med same Tilbud.

L. Holberg.

---

[1] Jfr. Rasmussen, Optegnelser om Gisselfeld S. 250. 254. Christensen, Hørsholms Historie S. 150 ff.

[2] Universitetsarkivet, Pakke 216.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Jeg er af samme Tanker som perillustris et generosissimus Dn. Quaestor.

C. L. Scheidt. M. Wøldike. I. F. Reuss.
P. Kofod Ancher. G. Detharding.

Udi forrige Tider naar nogen saaledes vilde have Frihed for Vaarned Rettighed, som nu er fast det samme, maatte de altid søge det hos Kongen, som da kom til Consistorii Erklæring, hvoreffter de aldrig fick Frihed ved kongl. Tilladelse ringere end for 50 Rdl. til Universitetet, men Consistorium ansaae det som noged, man ey uden Tiltale af Effterkommerne paa et publique Gods kunde giøre uden med kongl. Tilladelse. Om det nu kand være anderledis, indstiller jeg til majora, men er da af samme Meening med p. & g. Qvæstor, at det ey kand være ringere end af ham dicteret.

C. Thestrup.

Jeg refererer mig til plurima.

B. v. Buchwald.

Jeg ligeledes.

H. Gram. J. F. Ramus.

Jeg refererer mig gierne til plurima, om det ikke skulde falde betænkeligt saa let at dimittere ham, da han med det samme alienerer sine Drenge-Børn fra Universitets Gods.

C. Horrebow. I. P. Anchersen.

Jeg meener og, Universitet ikke paa egen Haand kan give Pass, helst naar det, som Hr. Justr. Thestrup refererer, har været saa i forrige Tiider, er ellers enig med Pluraliteten.

H. Stampe.
J. Kall.

Rector og Professores ved det kongl. Universitet i Kiøbenhafn kiendes hermed og vitterligt giøre, at som Peder Nielssøn af Nørre Eskildstrup, Universitetets Gods, haver søgt Frihed fra Godset, saa haver vi, siden hand nu ey befindes duelig enten til en Gaard eller til at være Land-Soldat, og hand ey heller behøves til Huusmand paa Godset, hannem for sin Person imod at betale 20 Rdr. bevilget og tilladt, som vi og her med bevilge og tillade, at hand for sin Person maae reise, være og blive, hvor hand lyster, uden nogen vidre

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Prætensioner af Universitetet udi nogen Maade, dog med dend Condition, at hands nu havende Drenge Børn fremdeeles blive Universitetets Gods tilhørende efter hans eget Tilbud. Dets til Bekræftelse under Rectoris Magnifici Segl og Secretarii Consistorialis Haand. Kiøbenhafn d. 23. Martij 1748.

J. C. Kall.

§ 47. En meget almindelig Virkning af Stavnsbaandet var Mageskifter af Karle mellem de forskjellige Godser[1]. Disse Mageskifter foregik uden Tvivl ofte efter vedkommende Karles Ønske eller i det mindste med deres Samtykke; „alle vedkommendes gode Vilje" nævnes udtrykkelig i et Brev af 8. April 1766, hvorved N. Lorentzen i Kjøge ved et Mageskifte overdrog en ung Karl, „som tilhører min Ejendomsjord i Carlslund Sogn og By, hvor han i et mit Ejendomshus er født", til Universitetets Gods[2]. I et Cirkulære mellem Konsistoriums Medlemmer 1767 om et Mageskifte *(n. 77)*[3] ser man Spørgsmaalet om det rigtige i at have de mageskiftedes Samtykke komme frem jævnsides med Afvejelsen af Hensynet til Fordelen for Godset ved et saadant Mageskifte.

77. Cirkulære imellem Konsistoriums Medlemmer om et Mageskifte 1767.

Pro Memoria I.

Af medfølgende Brev maatte erfares: At Bonden Mads Jensen, som haver een mit Corpus tillagde liden Gaard i Fæste i Halleløv-Bye, er nu saavelsom hands Hustru bleven saa gammel og aflegs, at de ey længere kunne bestride Gaarden og dens Jorders behørige Behandling, hvorfore Fogeden From haver formaaet een deres Søn, navnlig Peder Hansen, til at imodtage samme Gaard og give de gamle skickelige Forældre

[1] Jvfr. Rasmussen, anf. Skr. S. 251 f. Matzen, Kjøbenhavns Universitets Retshist. II, 297. Brev fra Forvalter Saabye til Kancelliraad Hans Hofmann til Skjerrildgaard, dat. Boller 8. Marts 1757 (Histor.-geneal. Ark., Skjerrildgaard).

[2] Universitetsarkivet, Pakke 216.

[3] Smstds.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

deres Ophold. Men da bemeldte Peder Hansen er Kongens Gods tilhørende, saa forlanger den kongelige Forvalter billigen, at hannem gives en anden Karl i Stæden for den, han saaledes mister. Saasom nu Manskabet tilhører det heele Gods og ei er reparteret paa de adskillige Corpora, saa vil jeg hermed have mig udbedet Consistorii Resolution paa og behagelige Samtykke udi saadant Mage-Skiffte, paa det jeg og Forvalter From i mit Navn maae være autoriserede til samme at i Værk sætte. Jeg tvivler saa meget mindre paa Consistorii bevaagne Approbation og Tilladelse, da vi intet tabe ved Byttet, og Billighed og Menniske-Kiærlighed for Resten tale for Sagen. I det øvrige formoder jeg, at Mads Jensen, som er en meget gammel Mand, maae i forige Tider have boet paa Kongens Gods og saaledes Peder Hansen der være fød, thi ellers burde en vores Gaardmands Søn tilhøre vores og ikke Kongens Gods, med mindre han enten ved et andet Mage-Skiffte er kommen fra os, eller og han ikkun er Mads Jensens Sted-Søn, hvilket sidste hands Tilnavn Hansen giør meest sandsynligt. Dette haver jeg skullet melde til nogenledes Oplysning, udbedende mig til Slutning paa det ærbødigste Consistorii gode Resolution, saasnart som mueligt være kan, paa det Gaardens Tarv i rette Tiid kunde besørges.

Datum Havniæ den 4de Martii 1767.

M. Hübner.

Jeg meener, vi maa viide, hvoraf det kommer, at Peder Hansen tilhører Kongens Godset, førend vi nærmere kand resolvere, eller har jeg imod Sagen intet, men conformerer mig med Pluraliteten.

Kiøbenhavn den 7. Mart 1767.

[J. A. Cramer].

Det giver Anleedning til megen og skadelig Misbrug, om en Foget faaer Lov til fra Universitetets Gods til et andet Gods at overlade, hvilken Karl ham lyster, endogsaa imod Karlens Villie, hvilket end kand synes at selge Mennesker. Til 10 Karle kan Fogden da sige, neml. til hver især: Det skal være dig. Karlene kunne da meene sig nødde til at fornøye Fogden, saa de slippe. Godset kan og derved blive des fattigere, som det bliver ved hver Juchs.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Meener derfor, at Sr From først bør nævne den Karl, han vil give igien, saaleedes at vi kunne viide, hvo det er, saa og forsikre os om, at det er med Karlens gode Villie, at han til Kongens Gods overlades, som vi vel og burde viide, at samme ey er meget tienligere og umisteligere end den, vi faae igien. Naar det er skeet, saa er jeg tilfreds, at det Bytte skeer. Men saa er det dog og ret og tilbørligt, at Secretarius Consistorii udsteder Afstaaelsen og ikke enten nogen anden Professor eller Fogden. Ligesom dette og i agttoges ey længe siden, da til en min Gaard i Wadsbye (som er en af de meget gode Bøndergaaerde i mine Tanker) mageskifftedes en Karl med Sr Lorentzen efter dennes Tilbud og Sr Cruusbergs Forestilling. En vis Gaard paa Universitetet var for circa 24 Aar siden i fortreffelig Stand, saare vel bebygget med en riig Beboere og fortreffelig Besætning samt en meget fordeelagtig Have forsynet. Men da han igien ville gifte sig, ville Pigen ey være Bonde-Kone. Efter troeværdig Beretning skal det da være skeet, at en Professor gav ham fri fra Godset, og 3 Sønner gik med. Den nye Beboere var skadelig, begyndte med at ødelegge Haugen for der at plante Tobak. Den halve Landgilde tabtes siden, da Gaarden var i en Hast forværret. Jeg veed ey, at den Professor havde nogen Ret til at dimittere saaleedes fra Godset. Men Exemplet viiser temmelig, hvad desuden letteligen indsees, neml. at om vi begynde den Skik, at en Professor og følgelig fleere kunne dimittere Karle fra Godset, saa ere de skadeligste Følger befrygtelige. I øvrigt bør hvert Corpus, om Constitutiones maae gielde (og det skulle de dog, siden vi endog selv have alle underskrevet dem), have sit Mandskab, saaleedes som Constitutiones foreskrive. Dette kunne hielpe meget til at undgaae Mangel paa fornødne Folk, den vi have haft for meget af. Det er ikkun en Pluralitet, som har taget sig den Frihed mod Constitutiones at ansee alle Karlene som alle tilhørende, hvorover vi letteligen kunne injuste blive af med mange af dem, fordi ingen af os paaagter eller uden megen Uleylighed kand paaagte, at de alle haves. Naar hver havde sine, saa gik det meget bedre an, at hver kunde have Øye med, at han beholdt dem. Endda kunde gierne den eene

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

tiene den anden, saaleedes som Constitutiones melde, med en Karl i behøvende Tilfælde og paa billige Vilkor. D. 9. Martii 1767.

P. Holmius.

Endskiønt ieg gandske vist formoder, at Fogden Sgr. From i den Affaire vill handle reddelig nok og ey derved giøre sig nogen Fordeel eller Universitetets Gods nogen Skade, saa tænker ieg dog for Conseqvences Skyld, at From, som H. D. Holm mælder, bør tilkiende give, hvad for een af Universitetets Karle hand vil afgive til Kongens Gods i Stedden for Peder Hansen, og tillige give Efterrætning, om det er ey en Karl, der bringer med sig ud fra Universitetets Gods meere af Formue eller Beqvemhed, end Peder Hansen bringer derind, item om samme Karl ey selv vilde modtage Mads Jensens Gaard paa samme Vilkor som Peder Hansen, saa og at Passet fra Universitetets Gods for saadan een derfra udgaaende Karl udstædes af Secretario.

Ved denne Lejlighed maae ieg ogsaa mælde, at et Brev fra Fogden Sgnr. Crusberg d. 2. Martij berætter, b^te^ And. Christensens Enke, som beboer et mig i Svogerslev pro off. tilh. og beliggende Huus, vill formedelst Alderdom afstaae det til sin Daatters Mand Oluf Andersen, som tilhører Kh. Magistrats Gods og har for det gaaet Land Soldat. Forvalter Rodsted har tilladt det, at hand maa antage det Huus i Fæste, mod at han herfra en anden Gang i lige Begivenhed tienes igien. Oluf Andersen har været hos mig; ieg har fornemmet, at hand 15 Aar har tient som Land Soldat og har en Søn 8 Aar gammel, som da vindes til Universitetets Mandskab. Ieg har skrevet Fogden til, at for en saa gammel Karl, der kuns vill og kand tage et Huus, kand Universitetets Gods ey give en yngre Karl, som paa Magistratens Gods vilde tage Gaard, men at Consistorium formodentlig agreerede det, naar Rosted ey forlangede meere end at tienes i lige Begivenhed med en gammel Karl, som paa Magistratens Gods vilde fæste Huus. Ieg maae da begiære herved Consistorii Resolution, om ey saadant et Bytte, som sædvanlig pleyer at

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

tillades, ogsaa nu maae tillades i denne Begivenhed med Oluf Andersen.

D. 9. Marty 1767. P. R. Goiske.

Jeg overlader mit den af hans Høiærværdighed H. D. Rosenst. Goiske mældte Sag angaaende og begiærte Votum til Pluraliteten.

Khavn., den 10 Mr. 1767.

J. A. Cramer.

Da der handledes om en Karl af Communitetets Gods, som var forlovet med en Huusmands Enke i Dalbye i Løve-Herred i mit Corpore, at mageskifftes med en Karl af Universitetets, vare vi alle, ni fallor, af den Meening, at siden det ey var en Gaard, men kun et Huus og Enken tilmed over 60 Aar gl., saa ville man ey befatte sig med det Bytte. Karlen ville siden ved 50 Rd. forhverve sig Frihed fra Communitetet, hvilket jeg just ikke havde villet være imod i Henseende til Omstændighederne, men ogsaa derved mødte Vanskelighed. Siden har han virkeligt giftet sig med Enken og boet hos hende, skiønt han er endnu Landsoldat paa Communitetets Gods. At udkaste Enken derfor af Huuset, som hendes forrige Mand skal have bygget det meeste af, syntes haardt. At lade Huuset staae fleere Aar hen til deres Tieneste uden nogen Sikkerhed enten for Vedligeholdelsen eller Afgift burde jeg og ikke. Maatte da for kort Tid siden efter Sr Froms indstændige Forlangende og til Stedets Conservation give ham et Brev, at jeg reserverede Communitetet sin Ret til Karlen aldeeles, men var som possessor Corporis Theologi 1^mi tilfreds, at han beboede Huuset, saalænge Communitetet dermed var tilfreds, og Huuset vedligeholdtes samt Afgiften betaledes, og at om han erholdt Frihed fra Communitetets Gods paa lovlig Maade, saa skulle det Brev, han nu haver, gielde som Fæstebrev paa hans Livs-Tid. Copie af mit Brev kan ved Leylighed i Facultetet og i Consistorio foreviises.

Af de samme Aarsager eller lige er jeg ey for det her projecterede Bytte, at vi skulle fra Magistratens Gods modtage en gammel, ikkun til et Huus tjenlig Karl for et Huuses Skyld,

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

hvoraf aarlig haves et Par Rigsdl. omtrent, og derimod være Magistraten en Karl skyldig. Vi have overladt adskillige tienlige Karle til andre Godser. Vi holde ingen Bog over det Slags. Om Magistraten eller et andet Gods var os virkelig nogle Karle skyldig, saa kunne det dog skee i Fremtiden, at vi agtedes at være dem nogle skyldige. Til en Præst maatte vi nyeligen overlade en Karl, fordi samme skal 30 Aar tilforne have overladt os een. Jeg troer vel, det var saa, men vi vidste for lidet derom. Meener derfor i Almindelighed, at faaer vi end bytte, naar det gielder om Gaarde at forsyne, saa skulle vi dog ey indlade os i den Viidtløfftighed, naar det kun gielder et Huus, uden der er sær tvingende Aarsager. Ved det Huus i Dalbye var omsider temmelig tvingende Aarsager. Fogden havde tvertimod min eftertrykkelige mundtlige og skrifftlige Ordre givet under sin Haand skrifftlig Forsikring om Huuset i Fæste. De flytte sammen som forlovede, hvilket er alt for sædvanligt, men forargeligt. Præsten skriver med for dem. De holde Bryllup uden noget mit Minde. De boe saaledes temmelig længe. Dog er jeg ey gaaet viidere end meldt, hvorved jeg meener mig at have brugt al tilbørlig Forsigtighed og Upartiskhed. D. 12. Martii 1767.

P. Holmius.

Da saadanne Begiæringer, som de for anførte 2de ere, pleyer at sendes til Fogedernes Erklæring, og naar de intet haver derimod, da at accorderes, saa tænker jeg, siden Fogederne selv synes at ville procurere denne Sag, at det da vel kand lade sig giøre. Dog er det ret nok, at Fogeden From bør at give Oplysning om det ovenanførte. D. 13. Mart. 1767.

C. Lodberg Friis. Kratzenstein. J. Kall. P. Kofod Ancher. Stampe. B. Møllmann. C. F. Wadskiær.

C. Horrebow.

NB. En Karl bør ikke gives igien, uden i den Tilfælde at han er villig til at fæste Gaard paa det andet Gods.

[H. Stampe.]

1. Meener ieg og, at From bør give nærmere Oplysning om den Karl, som skulle gives i Stædet for Peder Hansen,

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

hvad han hedder, hans Alder og øvrige Omstændigheder, hvoraf Consistorium kunde skiønne, om Universitetets Gods ved dette Mageskifte liider noget Tab, til hvilken Ende vel ogsaa maatte meldes, hvor gammel bemelte Peder Hansen er, dog synes mig, at man burde have saamegen egard for de gamle Folk, som herved i deres Alderdom kunne soulageres, at man ikke just burde tage Tingen saa gandske nøye og reflectere paa en liiden Uliighed i Byttet. — Men, i hvor det gaar, bør From give Forsikkring om, at Universitetets Bondekarl er villig til at overtræde til Kongens Gods i Peder Hansens Sted.

2. Er forsaavidt eenig med H. H. Hr. D. Holm, at Consistorium ikke bør være alt for facil med sliige Mageskifter, især hvad Huusmænd angaaer, men da H. H. Hr. D. Rosenstand selv har lagt denne Betingelse ved dette Mageskifte, at NB en gammel Karl, som paa Magistratens Gods ville fæste Huus i Stædet for Ole Andersen, skulle overlades, saa finder ieg, det ikke at kunde være Univers. Gods til noget Tab, men maaske snarere til Fordeel, i Fald Ole Andersen avler fleere Børn; dog maae ieg derhos erindre, at som den den sidste om Landmilicen udgangne Forordn. giver Proprietairerne Ret til det unge Mandskab, naar og hvor de have fyldet deres 4de Aar, saa kan Universitetet ikke tilegne sig Ole Andersens Søn, som nu allereede er 8 Aar gammel, saavidt mig synes. Khvn. d. 17. Martij 1767.

B. G. v. Obelitz.

§ 48. Heller ikke sjeldent forekom Overdragelser af Karle, især af undvegne og atter anholdte. Overdragelsen kunde foregaa til et andet Gods og til Tjeneste som Matros, men skete i Reglen til et hvervet Regiment. Den kunde faa Karakteren af et Salg, naar der gaves Vederlag i Penge eller paa anden Maade[1]; hyppigst næv-

[1] Se Rasmussen, anf. Skr. S. 253 f. Saml. t. jydsk Hist. V, 145 f. Christensen anf. Skr. S. 151 f. Jvfr. Brasch, Vemmetoftes Hist. III, 161. Holm, Kampen om Landboreformerne S. 75.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

nes dog intet Vederlag. Exempelvis kan her fra 1777—78 anføres Overdragelsen af to fra Nørlund Gods undvegne Karle til en Eskadron Husarer og en Eskadron Rytteri (*n. 78 a—c*)[1]. Hermed maa ikke forvexles, at Proprietærerne i Følge Frdg. af 21. Aug. 1767 (se ovfr. S. 163) skulde mod en Erstatning af 20 Rdl. stille en Rekrut af hver 500 Tdr. Hartk. Det bør bemærkes, at i Følge Breve fra Universitetsfogederne Cruusberg og Kruse af 20. Jan. og 13. Febr. 1768 havde Kjøbenhavns Magistrat, Ledreborg Gods og flere Proprietærer overladt den dem selv tilkommende nævnte Sum af 20 Rdl. til Rekruterne[2].

78 a. Brev fra Vagtmester Feddersen til Md. Mørk til Nørlund af 16. Decbr. 1777.

Friederi[cia] d. 16. Decb. 1777.

P. M.

Da een Friemand i Holsteen har tilmeldt mig, at tvende Karle, navnl. Christen og den anden Jens (deres Tilnavn viides ikke), opholder sig der, hvilke ved Michels Dags Tiid skulde være u-lovlig unviiget fra Nørlund-Gods; i Fald det nu forholder sig saaledes, og mand lod samme Karle paa gribe, om Deres Velædl. da vilde overlade dem at tiene 6 à 8 Aar ved Hr. Kammerh. Juel[s] Escadron det Slesvigske Regiment Ryttere, i Fald de ere dertil dygtig, hvis ikke, De da vilde lade dem afhendte og betaale de anvendte Omkostninger, hvorom jeg med første Post ærbødigst udbeeder Deres behagelige Svar, da saa snart de ikke bliver Escadronen overladt eller ikke tiener til Kongens Tieneste, skal nærmere vorde Deres Velædl. til Kiende givet, naar samme ere bleven taget i Forvaring og kand afhendtes.

G. Fedderssen,
Vagtmester.

---

[1] Danske Samlinger Nr. 647. Et Aktstykke om Overdragelsen af en Holmegaard Godses „tilhørende Vorned" 1747 se Dan. Mag. 4. R. IV, 286.

[2] Universitetsarkivet, Pakke 216.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

78 b. Brev fra samme til samme af 13. Jan. 1778.

Friederi[cia] d. 13. Jann. 78.

P. M.

Deres Ve[l]ædle[s] megetærede af 2. post. er mig rigtig overleveret, hvorfore min skyldig Tacksigelse aflegger. — De tvende omskrevene fra Deres Gods Nørlund deserte. Bønder Karle, navnl. Christen Nielsen og Jens Andersen Skaarup, er straxen bleven paa grebet, mens da Jens Andersen befandtes for liiden til Rytter, er samme bleven Hr. Oberstlieute. Gæhler i Colding som Husar overladt, hvilket af indsluttet Revers behagentl. kand sees. Christen Nielsen gaaer nu i Skoele her i Friederi., og haabes, at det skal blive een dygtig Rytter ved Hr. Kammerherre Juel[s] Escadron, som tillige af Beviiset kand sees. — Deres Velædle vilde altsaa behage imod desse tvende Beviiser at udstæde 2de andre derimod, at Karlene ere bemelte Escadr. Cheffer overladt, og mig samme snarest muelig tilsende, eller om De saa behager at sende een hver Escadrons Cheff siin Afstaaelse. — — —

G. Feddersen,
Vagtmester.

78 c. Modtagelsesbevis fra Oberstlieutn. Gähler af 12. Jan. 1778[1].

Da af Nørlund-Gods er mig overladt Jens Andersen Skaarup at tiene ved min undergivne Escadron som Husar udi 6 Aar, saa tilstaaes hermed, at naar bemeldte Jens Andersen Skaarup disse 6 Aar troe og ærlig haver udtient, da at levere hannem tilbage, saasnart hans Eyere besørger ham afhentet, hvilket saaleedes hermed bekræftes.

Colding den 12te Januarii 1778.

Gähler,
Obristlt. Gen: Adjutant og
Chef for den 3die Escad. Husarer.

§ 49. At flere Proprietærer benyttede sig af den kgl. Resolution af 16. April 1734 (se ovfr. S. 95) til at

[1] Et lignende Brev udstedtes 13. Jan. af Kammerherre Major C. F. Juel.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

nægte deres Samtykke til indrullerede (og maaske ogsaa uindrullerede) Bønderkarles Giftermaal, ogsaa efter Frdg. af 13. April 1764, der gav Landsoldaterne Ret til at gifte sig, fremgaar af S. 164 f.[1]

§ 50. Om de forekommende Forsøg paa at udstrække Stavnsbaandet til Kvinder se ovfr. S. 158. Enkedronning Sophie Magdalene befalede sin Amtsforvalter paa Hørsholm at se til at holde Kvindekjønnet lige saa vel som Mandkjønnet til Stede paa Godset og forbeholdt sig selv at give Tilladelse til Pigernes Flytning fra Godset[2].

---

[1] Jvfr. Christensen, anf. Skr. S. 147. I Skrifter, indgivne 1770 til General-Landvæsens-Kollegiet af Pastor Thomas Lillelund og Kapellan J. Rørby, omtales, at Proprietærer søgte at true Karlene til at lade være at gifte sig og Præsterne til at lade være at vie dem (Rentekammerets Arkiv, Design. VIII B. 2, Pakke 43).

[2] Christensen, anf. Skr. S. 154 f. Iblandt de forskjellige Forslag fra private om at forbyde Pigerne at flytte fra Godset, uden naar de giftede sig, se Afhandlinger af Konferensraad Benzon til Sohngaardsholm, dat. 20. Juni 1757 (Mallingiana, Landbovæsen) og af Propr. Vimb til Bonderup, dat. 29. Aug. 1768 (Des. VIII B. 2, Pakke 43).

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Femte Afsnit.

Forhandlinger og Beslutninger om Stavnsbaandet, dets Indskrænkning og dets Afskaffelse, i Tiden fra Sept. 1767 til 1788.

I. Sept. 1767—1771.

A. Forhandlinger om Stavnsbaandets Indskrænkning eller Afskaffelse.

§ 51. Christian VII's Kabinetssekretær Reverdil forfattede en Memoire angaaende Bøndernes Kaar, dat. 1. Sept. 1767, som sandsynligvis var rettet til Joh. Hartv. Ernst Bernstorff; idet han antog et begrænset Stavnsbaand for indført allerede under Frederik IV, tilraadede han Afskaffelsen af alle senere Udvidelser deraf (*n. 79*)[1]. 24. eller 25. Sept. udtalte Reverdil til Generalprokurøren H. Stampe, at Kongen[2] vilde, at han skulde affatte en Betænkning om den bedste Maade, paa hvilken Bønderne kunde frigives. Stampes Betænkning er dat. 1. Okt.; den gik væsentlig ud paa Indskrænkning af Proprie-

[1] Originalen synes ikke bevaret. En Afskr. i Mallingiana, Landbovæsen, har til Overskrift: Premier Mémoire de Ms. Reverdil, conseiller d'état et secrétaire du cabinet du roi. Der er tilføjet, at denne Overskrift (i Orig.) var skreven med J. H. E. Bernstorffs Haand. En anden Afskr. findes i Kgl. Bibl., Ny kgl. Saml., Fol. 458 b. Om Memoirens Datering se Mémoires de Reverdil S. 481. Jvfr. Nyt hist. Tidsskr. IV. 550.

[2] Om Christian VII's fjendtlige Stemning imod Stavnsbaandet se et egh. Brev fra ham til Oversekretæren Otto Thott af 9. Sept. 1767 i Nye danske Mag. V, 156 f.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

tærernes Ret over det unge Mandskab til Tiden fra det 14de til det 36te Aar; Landsoldaterne skulde have Frihed til at fæste Gaard, hvor de vilde, mod at Husbonden, paa hvis Gods de fæstede, skulde levere en anden Karl; de udtjente Soldater og de over 36 Aar gamle Karle skulde have Frihed til at nedsætte sig, hvor de vilde; dog burde hele denne Forandring kun indføres efterhaanden[1]. 21. Okt. opsatte Justitsraad og Byfoged i Kjøbenhavn Oluf Bruun efter Kongens Befaling „Erindringsposter om Landvæsenet og Bondestandens Frihed", hvori han foreslog Stavnsbaandets Afskaffelse, saaledes at de Bondesønner, der vare fødte før 16. Okt. 1760, skulde kunne tjene, hvor de vilde i det Herred, hvor de vare fødte, og de, der vare fødte efter 16. Okt. 1760, i Amtet eller endog i Stiftet, Provinsen eller Riget *(n. 80)*[2].

79. Reverdils Memoire af 1. Sept. 1767.

Prouver que la liberté est le premier bien de l'homme, que les loix civiles sont faites pour l'assurer, que l'apparence meme de la servitude est gangrene dans les etats, ce seroit un ouvrage aussi facile que superflu. Il n'est pas besoin d'établir par des preuves les vérités que la nature a gravée dans tous les coeurs, et que l'experience de tous les siecles a confirmée, mais lorsqu'il s'agit d'appliquer ses maximes comme un remede a des abus enracinés, quand on parle contre le despotisme à des hommes auxquels une longue habitude a fait sentir les douceurs du commandement, quand ceux, qu'on voudroit soulager, accablés sous des maux avec lesquels ils sont nés, accoutumés à ne changer d'état que pour empirer leur condition, osent à peine imaginer un reglement, qui leur soit utile, lorsque l'entreprise de plaider pour la liberté soit superflue, il faut craindre qu'elle ne soit sans succés. Combien en effet ceux que j'ai voulu convaincre sur la condition des paysans danois n'ont ils pas imaginé

---

[1] Orig. Des. VIII B. 2, Pakke 35. Trykt hos Stampe V, 444—51. Jvfr. Mémoires de Reverdil S. 97.

[2] Des. VIII B. 2, Pakke 43. Se ndfr. S. 197.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

d'argument pour eluder la force des raisons? combien d'entre eux n'ont pas traité de systeme en l'air et de projet ruineux la seule voïe qui puisse porter le Danmark au comble de la prosperité? combien meme n'ont pas fermé l'oreille à tous examens sous pretexte qu'un etranger elevé dans des villes jugeroit mal du pays et des campagnes, et que leur experience leur tenoit lieu de theorie? Ils ne considerent pas que l'experience est la comparaison reflechie de deux methodes, non une meme routine suivie sans variation pendant une vie entiere, que dix ans de reflexion et d'observation dans un pays peuvent en faire connoitre les constitutions, qu'enfin ces raisons de theorie qu'ils refusent d'entendre sont fondées sur l'experience, non d'une ferme, d'un district, d'une province, mais sur celle de l'Europe entiere. Je ne demande point à seduire par la beauté de ma cause, je prie seulement qu'on veuille peser ce que je vais dire au poids d'une justice impartiale et rigoureuse. Je pretens prouver que notre jurisprudence actuelle sur ce point important est barbare dans son origine, que meme sur le pied du code elle est vague et injuste, que les ordonnances subsequentes ont tous deterioré, qu'une reforme est aussi necessaire aux yeux de l'equité qu' á ceux de la saine politique, et que cette reforme peut etre faite sans couter aux seigneurs la moindre partie de leurs revenues.

De quelque nom qu'on veuille nommer l'assujettissement des paysans danois, il est certain qu'il est soumis à la corvée, qu'il ne possede aucun fond et qu'il ne lui est pas permis de sortir du lieu de sa naissance. Nos antiquaires sont fort embarassés de trouver l'origine d'un droit si inegal. Quelques uns de leurs systemes sont des pures hypotheses destitués de vraisemblence, d'autres, quoique possibles, ne sont point assez certaines. Si le sentiment que je veux defendre avoit le besoin des preuves precaires ou conjecturales, ces sistemes m'en fourniroient assez. On a pretendu qu'une revolte ou le refus de contribuer à la rancon d'un roi prisonnier avoit merité la servitude aux laboureurs de Dannemark et à leurs successeurs. Si les loix avoient été faites pour punir les hommes d'aujourd'hui des fautes de leurs ancetres, pouroit on

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

assez tôt y mettre une reforme? et le roi ne se puniroit il pas lui meme, s'il rendoit hereditaire le chatiment d'un crime qui ne l'est point? Je veux combattre ici avec des armes plus sures et choisis entre toutes les origines possibles du droit de servitude (qu'on me passe le terme) celle qui me paroit la plus favorable à sa perpetuité, celle qui la fait remonter jusqu' à l'origine meme de la nation.

[R. skildrer derefter Vornedskabet som stammende fra de gamle germaniske Tilstande. Medens Bøndernes Kaar forbedredes i det øvrige Europa, forværredes de i Danmark, og Christian II og Christian IV søgte forgjæves at raade Bod derpaa.]

L'autorité royale s'etant accrue en 1660 de tout ce qui avoit appartenu au senat, il sembloit naturel, qu'elle ne s'employat pas en faveur des membres de l'ancienne oligarchie, qu'elle ramenat tout pouvoir aux limites de la liberté civile, que relevant les autres ordres de l'oppression elle laissat à la noblesse son lustre et lui rendit au nom du prince les emplois qu'elle avoit tenus du senat. On la craignit, on l'opprima et on leur laissa le droit d'opprimer le laboureur. La necessité des temps, des armemens immenses, une cour trop dispendieuse derangerent les finances publiques, les terres furent chargées d'impots, la noblesse s'endetta, les fonds diminuerent de prix, bientot les interets des emprunts et les charges publiques absorbant le revenue de l'ancienne souche de noblesse, les gentilshommes furent forcés à vendre leurs heritages et pour en relever le prix, qui etoit entierement tombé, on permit aux roturiers d'en acheter sans que la noblesse put comme jadis les retirer de leurs mains. Sans doute les partisans de l'autorite royale ne crurent plus avoir besoin de detruire le despotisme feudal, quand ils virent insensiblement les terres nobles passer dans les mains de la roture et la noblesse perir faute d'etre soutenue par la possession des fonds. Il est cependant certain qu'un ancien gentilhomme, qui voit le bien etre et la perpetuité de sa famille attachée à la conservation de sa terre, aura un motif de plus ponr menager son heritage et ne point ruiner ses vassaux. L'experience prouve qu'un roturier devenu seigneur

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

de paroisse sera plus jaloux de ses prerogatives que le premier noble de la contrée, et si l'autorité des anciens seigneurs etoit à craindre, on devoit s'attendre à voir renaitre le meme esprit dans les nouvaux proprietaires. Donnés les memes interets à des hommes differents et vous les verrés bientot se ressembler.

Ni sous le regne de Fredric III ni dans les premieres années de son successeur on ne pensa à soulager le laboureur. La loi du Chretien V, compilée au reste avee beaucoup d'intelligence des anciens codes et des edits, ecrite avec un soin et une precision qui peut servir de modele, cette loi laisse une grande extension aux droits seigneuriaux.

[Herefter skildres Selvejernes og Fæstebøndernes Retsstilling; de sidstes betegnes som „contraire aux premières loix de la nature". Derpaa omtales Vornedskabet og dets Ophævelse af Frederik IV 1702.]

Aujourd' hui qu'on a perdû la trace de se qui se passoit dans l'interieur de la cour et du cabinet, on ne sait pas exactement quelles objections purent etre faites contre un edit si solidement pensé. J'ai oui dire qu'on se recria sur ce que les paysans profitoient de leur liberté pour sortir du pays. Ils avoient raison de ne pas se fier à une loi qu'ils prevoioient etre si peu durable et de rendre eternelle une liberté de quelques mois. Au reste si on leur eut donné le tems de prendre confiance, ils seroient revenus pour la pluspart. L'emigration auroit cessé bientot et n'auroit jamais eté considerable. Qu'est ce qu'un laboureur croit chercher hors de sa patrie? un langage et des moeurs etrangers, l'etat de soldat, de matelot, de domestique tout au plus. On ne savoit point encore alors ces verités qui sont aujourd'hui si prouvées, que le nombre des habitans est proportionné aux moyens de subsister, que la population augmente sans cesse et sans effort là ou l'agriculture et les arts fleurissent, que si le surplus des naissances sur les morts ne supplie assez vite aux besoins de l'industrie et aux moyens de vivre, il aborde de toutes parts des hommes. En un pays ou on fait des lois pour retenir les habitans par la contrainte, c'est que l'oppression leur inspire contre la nature des choses la volonté de sortir. Quels sont

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

les etats d'ou l'on peut sortir sans crainte? L'Angleterre, la Hollande, la Suisse, les pays de l'Europe les plus peuplés. C'est la liberté civile qui en favorisant les arts utiles augmente la population d'année en année. Quand on la maintient, on peut hardiment laisser ouvert le passage des frontieres. S'il sort quelque sujet, il en entrera plus d'un à sa place. Les guerres memes pour la pluspart ne font point dans un tel pays des blessures profondes. A peine la paix est elle signée, que des mariages plus frequents reparent les places vacantes. Et quand une seconde devastation ne recommence pas bientot apres, la plaie est en peu de tems cicatricée. Au contraire là ou la liberté civile est lessé, il est inutile de vouloir retenir les habitans. Ils fuyent malgré les edits, ou si les frontieres sont gardées, il nait moins de monde. Ceux qui naissent perissent jeunes, milles causes concurrent à arreter la multiplication de l'espece. Les guerres sont funestes et les plus longues paix n'augmentent guère la prosperité publique. Plut à Dieu que ces grandes verités eussent besoins chez nous de plus de preuves! elles furent alors inconnues ou on les etouffa. L'année 1702, qui avoit vû dans les isles naitre la liberté personelle, la vit aussi s'eteindre. On ne revoqua point l'edit dont j'ai parlé, on en eluda la force. Que dis-je? sous pretexte de perfectionner le reglement des milices on etendit à tout le royaume la servitude qui avoit eté detruite en quelques provinces. En 1701 le royaume avoit eté partagé en petits districts de 20 tonneaux de Hartkorn, c'est à dire de 2200 pieds de long sur autant de large, et quelque fois beaucoup plus. On presumoit que dans un pareil espace (dont je prouverai ailleurs que 7 familles au moins peuvent subsister, mais ou l'on peut en supposer trois aujourd'hui) on trouveroit toujours un homme pour le milice; cependant il fut ordonné que le proprietaire feroit enroler tous ceux qu'il avoit en reserve depuis l'age de 14 ans jusqu'à 35, ainsi le seigneur etant celui qui tenoit le role eut en tout lieu le droit de reclamer un homme à la fleur de l'age qui etoit né dans les terres. Ceux qui ont vecu dans les campagnes racontent souvent avec compassion à quelles duretés et à quelles vexations l'etablissement de la milice a donné lieu tant de la

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

part des proprietaires que de celle des officiers et bas-officiers. Combien la suppression de cette meme milice en 1730 devoit elle paroitre une grande delivrance aux laboureurs, malheureusement on en retablit une autre trois ans aprés, et depuis lors les droits des seigneurs augmenterent pour ainsi dire d'année en année.

[R. omtaler derpaa Udviklingen indtil 1741.]

On engagea le milicien pour 12, 10 on 8 ans suivant l'age et s'il etoit retenû apres ce tems, on lui signa la somme bien modique de deux ecus par ans de gratification. Enfin aucun tems d'enrollement dans la milice ne donna plus la liberté. Si celui sur la terre duquel un milicien veteran etoit né exigeoit qu'il prit une cense à bail, il falloit y consentir ou etre livré pour recrue à un regiment de troupes reglées. Je le demande à ceux qui savent distinguer le plus subtilement: celui qui par la condition de sa naissance et sans autre engagement que d'avoir eté elevé sur son sôl natal est reduit à l'alternative de choisir entre deux parties qui peuvent et doivent lui paroitre durs, dont l'un est pour sa vie, et l'autre va par de là et soumet sa race au meme sort, cet homme est-il libre? mais ou ce degré d'assujettissement a pour pretexte la defense de sa patrie et qu'un membre de l'etat apres avoir satisfait à tout ce que la patrie exigeoit de lui, y-at-il un nom pour ce traittement?

La loi lui dit: je vous enrolle pour que vous serviez au besoin un tel tems, mais apres ce tems de votre service je vous retiens pour cultiver les champs d'un de vos concitoyens; ou est le droit des gens?

On est allé plus loin. Comme si on eut voulu montrer que l'etat militaire n'etoit qu'un pretexte d'oppression, on retrancha (1742) aux officiers des troupes reglées le droit qu'ils avoient eu depuis la seconde creation de la milice, d'enroller un paisan danois qu'ils trouvoient dans les provinces allemandes. Il fallut le rendre au proprietaire. On ne laissa subsister que peu de mois la permission accordée en 1745 aux 6 miliciens par compagnie qu'on congedioit chaque année de s'enroller dans les trouppes reglées. N'est ce pas le comble de la dureté d'accorder au proprietaire le droit de

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

livrer de force pour les troupes reglées le meme homme auquel on refuse de s'enroller volontairement? Il restoit au serf un moyen unique d'echapper à l'esclavage de la glebe, c'etoit apres avoir servi dans la milice de signer un bail avec un maitre de son choix.

Cette derniere resource fut interdite en 1746, il ne fut plus permis au milicien veteran de prendre une cense ailleurs, si on lui offroit une (pour ruinée qu'elle fut) dans la terre ou il etoit né.

Ce n'etoit donc pas plus l'interêt de l'agriculture que celui de l'armee qui dictoit ces reglements. Car il importe peu à l'etat que tel homme s'engage avec tel seigneur, et la cence, qui est à l'est, n'est pas plus importante au prince que celle, qui est à l'ouest.

Apres avoir ainsi montré par quelle gradation l'esclavage s'est repandû sur toutes les provinces, on presume sans doute que je blamerai aussi qu'en l'etendant à tous les sujets on y ait soumis tous les ages.

En effet au lieu d'etre libres jusque à 14 ans et apres 36 on etablit en 1746 que les fils de laboureurs qui n'avoient pas fui leur famille et leur sol natal avant 9 ans revolûs y seroient attachés toute leur vie, et depuis 1764 cette epoque fatale a eté fixée à quatre ans. Bien loin de blamer ces derniers reglements je suis surpris qu'on n'ait pas datté l'asservissement du moment de la naissance. Apres une suite d'edits qui donnent tant de motifs au paisan de chercher dans les villes et hors du pays un azile contre l'oppression, les campagnes auroient eté desertes, si on n'avoit de bonne heure mis les fers aux pieds de celui qui doit vivre et mourir dans l'esgatere.

Quiconque pense noblement ne mal traitera point des hommes qui sont entierement à sa mercie. Aussi est ce que plusieurs seigneurs menagent leurs paisans comme leurs enfants. J'en sais qui ne les perdent point de vue depuis leur naissance, qui aident à leur education, qui les epargnent, quand ils sont adultes et les soignent dans leur vieillesse. Mais penseroit on qu'une loi est bonne, lorsqu'on n'en abuse

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

pas toujours? Ici il s'agit d'une loi d'inegalité que les reglements ont rendue dure et que les abus rendent intolerable.

Un pauvre jeune homme a dans ses bonnes années accumulé quelques epargnes, son seigneur ou le satellite du seigneur lui propose la cense de la terre la plus degradée par ce qu'il aura de quoi en reparer les batiments et la garnir de betail, s'il le refuse, on le foit soldat, non cependant sans avoir essayé de le persuader à force de coups.

Un autre voit une cence en bon etat, mais ou le colon est vieux, il la demande, le vieillard, qui en a prit soin jusque là, en est chassé sous quelque pretexte, et on traite avec le nouveau, pour qu'il achette de tout le fruit de ses anciens travaux l'etablissement qu'il desire. Cependant si on n'avoit pas soupconné son petit thresor, on auroit eté charmé de le placer en exigeant moins de lui.

[Herefter følger en Fremstilling af Hoveriet og dets Følger, hvortil slutter sig Omtale af Reformerne paa Grevskabet Schackenborg, paa Boller og især paa Hørsholm Gods.]

L'experience est donc favorable à un changement, mais il ne sera pas inutile d'observer ici combien l'obstination s'est roidie contre cet exemple. Lorsque le comte de Stolberg entreprit de le donner, on pensa qu'il allait ruiner le domaine; au bout de l'an le revenû etoit augmenté, et trois cents familles le reconnoissoient pour bienfaiteur. Ses adversaires declarerent alors, que l'ouvrage ne se soutiendroit pas, que le vassal ne sauroit suffire à payer ce que son bail lui imposoit. Le peuple fut chargé d'un nouvel impôt, la contagion enleva deux fois toutes les vaches, et le contribuable ne fut point arrieré.

Aujourd'hui qu'il n'y a plus d'objections à faire sur la sagesse de l'entreprise, on soutient qu'elle n'est bonne qu'à trois miles de Copenhague, et on ne se rendra la dessus qu'apres en avoir vu des exemples dans tous les coins du royaume. Cependant en toute province il est bon pour encourager un homme au travail d'en assurer les fruits à la posterité. Il est bon de ne pas mettre en mouvement deux fois autant de monde et de chevaux qu'il en faut pour l'ouvrage qu'on a à faire. En toute province la journée du

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

paisan a une valeur, et il y a une somme qu'il peut donner pour etre dispensé. Cette meme journée a une valeur beaucoup moindre pour le proprietaire, et si on l'estime en argent à un prix moien entre ces deux, l'avantage reciproque s'y trouve egalement. A cet exemple que nous avons sous les yeux, j'aurois pû ajouter celui des nations etrangeres. J'auroi pû dire comment les seigneurs italiens en delivrant les serfs se donnerent des defenseurs et amenerent ce beau siecle ou ils montrerent au reste de l'Europe le chemin pour sortir de la barbarie.

J'aurois fait voir que les rois de France en liberant les serfs de leurs domaines s'enrichirent et se mirent en etat de resister à leur grands vassaux, que leur exemple ayant eté suivi peu à peu par les seigneurs, il n'y eut presque plus de serfs depuis Francois I, et que ce regne fut l'aurore des beaux jours de la France, si ce n'est que les guerres civiles interrompirent trop longtems le progrés de sa prosperité. J'aurois ajouté que la suppression de la servitude s'est faite en Angleterre par des contraits et des beaux conclus de gré à gré et dictés par l'interet eclairé des seigneurs, en sorte que les loix concernant les serfs sont tombées d'elles memes sans avoir eté jamais revoquées par ce qu'il n'y a plus d'hommes auxquels elles soient applicables. Cet affranchissement successif a eté achevé vers le tems d'Henri VII, son successeur (quoique son gouvernement ait eté tyrannique) jouit deja d'une grande consideration, et qui n'admire les beaux jours de la reine Elisabeth ?

Je n'allegue point ces exemples, on me nieroit leur application comme si la nature avoit fait ici des exceptions à ses loix generales et qu'on ne put en aucune facon y pratiquer ce qui a reussi ailleurs.

Je me borne donc à ce qui a eté demontré plus haut en raisonnant purement sur le pays meme, sur les lois et ses institutions. J'ai fait voir que le code avoit besoin sur ce chapitre d'etre expliqué par un edit particulier qui determinat le pouvoir du proprietaire, que la milice etoit une veritable oppression civile quoiqu'elle soit aujourd'hui transformée d'une facon qui rend inutiles les reglements dont j'ai parlé.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Je crois pouvoir en conclure qu'il seroit avantageux d'annuler tous les edits qui ont eté faits sur ce sujet depuis le commencement du siecle, mais comme le corps de l'etat ne supporterait peutetre pas aisement une secousse si subite et le passage instantané d'un esclavage veritable a une liberté antiere, on pourrait supprimer seulement tout ce qui s'est publié d'edits concernant la milice depuis la mort de Frederic IV et laisser subsister les ordonnances de 1701 et 1702 jusqu'à ce que laboureur accoutumé à l'aisance et content de son etat peut etre mis dans la meme condition que les autres membres moins utiles de la nation.

Frederiksberg le Septembre 1767.

80. O. Bruuns Erindringsposter af 21. Okt. 1767.

[Grundlaget bør være Agerdyrkernes Frihed og frivillige Kontrakter mellem Proprietær og Fæster; men Sagen er vanskelig og har mange Antagonister, hvorfor han „med en skjælvende Haand" fremsætter sine Forslag.

1. Post handler om Bondens Afhængighed af Proprietæren som hans Hovedkreditor; herved hindres Bonden i at finde den Frihed, som Frederik IV's Frdg. af 21. Febr. 1702 har sat ham i; hans Tilstand nedtrykker ham saa meget, at han anser sig som en paany solgt vorned. Derfor maa, efter 1. Punkt, Hoveriet reguleres.

2. Punkt handler om Indførelse af en betinget Ret for Bønderne til Arvefæste, og 4. Punkt om Indførelse af Ret for formuende Bønder til at kjøbe deres Gaarde som Arvesiddere.]

5. Punkt. Ligesom det skal være en Arvesiddere, være sig af Bonde eller anden Stand, tilladt at sælge sit Arvesæde til hvem hand lyster, med Familie flytte, bygge og boe paa Landet og i Kiøbstæderne udi Hans Mayetts Lande og Riger, hvor som helst han kand finde Vei til Brød og Næring, saa skal ogsaa samme Friehed tillades en ordinair eller Arvefæstere, dog med den Forskiæl at hand effter Lovens Bydende udi 3. Bogs 13. Cap. 7. Art. sig skal forholde, og naar saadant skeet er, skal Proprietarien meddeele ham for sig og Familie behørig Pass og Skudsmaal. Hvad der ved skiellig Aarsag, som den citerte Lovens Articul omformelder, skal

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

forstaaes, er 1mo, naar Proprietarien overbeviises at have paalagt Fæsteren eller krævet af ham meere, end Fæstebrevet tilholder ham at yde eller giøre; 2do, om det er en simpel Fæstere, og ham tilfalder eller hand kan tilkiøbe sig et Arvefæste, enten paa hans egen eller anden Hosbunds Grund, eller hand arver eller kiøber et Arvesæde. I disse Tilfælde maae hand icke hindres af Proprietarien effter forommelte lovlig Omgang at flytte og til hands Velfærds Forbedring sig andensteds at nedsette, men i øvrigt forholdes effter berørte og effterfølgende Lovens Articlers Indhold.

[6. Punkt handler om Afskaffelsen af alle Birker.]

2. Post. Ligesom det i Conformité af Loven, og saaledes som udført er ved 1ste Postes 5te Punct, er tilladt Fæstebønder at flytte, bygge og boe i Hans Maiettes Riger og Lande, hvor de best kand erhverve deres Brød, saa følger heraf, at deres Børn og Afkom nyde samme Friehed got ad, hvorved de forhadte Navne af Vorned-Rettighed, at deeles til Fødestavn eller med den mildere Talemaade at være skrevne til et vist Gods udi en vis Alder gandske bør være dreven i Landflygtighed, men paa det saadan Friehed icke skal udfalde til U-orden, Leddiggang eller Undvigelse af Riget, vil det være fornøden, at denne Friehed sættes inden visse og effter Landets Love beskickede Grændser, der kand stemme overeens med frivillig Tieniste, saavel i det publique ved Land og Søe Etaten som i det private ved Agerdyrkningen og anden Tieniste. Da Riget nu er inddeelt i Provincer, Stiffter, Amter og Herreder, saa følger jeg den Inddeeling, indtil anderledes anordnes, for dereffter at determinere enhver Bonde Søns Friehed til at tiene og adspørge sit Brød samt at pleje Kongen og Landet den Ret, som enhver Bondes Søn er pligtig, hvorom effterfølgende Puncter nedlegges.

1. Punct. De Bonde Sønner og ungt Mandskab paa Land-Godserne, som førend den 16de Octobris 1760 ere fødde, skal have og nyde Friehed at tiene udi det Herred paa Landsbyerne, hvor de ere fødde, opfødde og sig for nærværende Tiid opholde og tiene, og udi samme Herred være tilladt at gaae i Tieniste, hvor dem lyster og de sig best kand forskaffe Tieniste, saaat de hereffter icke skal være bundne til

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

et vist Godses District eller noget vist Læg der at tiene, siden samme ofte icke bestaar uden af 2 a 3 til 4 Bøndergaarder, og da saadant et saa lidet Sirkel at tiene udi hindrer meget Bondekarlens Tarv og Lykke fornemmelig i at erholde Gaard eller Huus i Fæste.

Det skal derfore være enhver Bondekarl tilladt at opsige sin Tieniste til den Proprietair, paa hvis Gods hand tiener, med et halvt Aars Opsigelse til den Flyttetid, som hereffter ved 3die Postes 2den Punct er determineret. Og naar saadan Opsigelse er skeet, skal Proprietarien, dog paa Bondekarlens Bekostning, meddeele ham behørig Pass, hvorudi meldes hans Forhold paa det Gods, hand forlader, samt hvad Sogn, Bye og Bondes Naun udi Herredet han har ladet sig henfæste. De Bonde Børn, som siden d. 16de Octbr. 1760 eller Souverainetets sidste Jubilæo ere fødte, skal det paa lige Maade være tilladt at tiene udi Amtet, hvor de ere fødte, ja endog effter Omstændighederne og deres Forældres Vilkaar udi Stiftet, Provincen eller Riget, hvor deres Forældre sig huusligen nedsætte og de best deres og Børns Brød og Næring kand erhverve, dog at i alt dermed forholdes saavel ihenseende til Opsigelse som Pass saaledes som om dem, der tiene i Herrederne tilforne er ommelt. Dette Proprietariens Pass med paateignet vedkommende Præstes Skudsmaal skal ei leveres Karlen selv i Hænde, som alleene deraf faar en verificeret Gienpart, men Originalen tilstilles den Proprietair, paa hvis Gods Karlen sig har ladet engagere; samme Proprietair skal til Original Passet være ansvarlig, naar Karlen igien fra Godset og hans antagne Tieniste paa lovlig Maade forløves.

Hvilken Bondekarl som antreffes uden at kunde forevise den ommelte Gienpart af sit Pas, da naar hand tiener eller opholder sig uden for det Sogn eller den Egn, hvor han er fød og bekient, og ei kand stille Borgen for sig, eller hvilken Bondekarl som med falsk Pass betrædes, skal ansees som Løsgiængere og som den, der fore haver at undvige Riget, og enhver Amtmand eller Jorddrot være berættiget samt tilholdt at lade en saadan Person paagribe, fængsle og effter Loven actionere effter Beskaffenhed; men verserer ingen Misgierning derunder, uden alleene en lætsindig Dessertion, skal den paagrebne mod Omkostningernes Erstatning til et gevorben Regiment afgives

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

at tiene paa Lives Tid, og de, som uden Beviis antage en saadan Person i Tieniste, skal ansees og straffes som de, der huuse fredløse. Er Proprietarien om Antagelsen vitterlig, straffes hand med anseelige Mulcter.

2. Punct. At jeg ved første Punctes Afhandling icke har fundet det tienligt, at Bondekarlen selv har sit originale Pas i Giemme, det indseer eenhver er, fordi ham icke skal gives Leilighed at misbruge den, at hand ogsaa derhos kand kiende og vide, at endskiønt Hans Maiett. har frigivet ham for den Tvang, hand har staaet udi, at hand icke maatte tiene uden paa den Proprietaries Gods, hvor hand er fød eller indkommen udi en vis Alder, hand dog icke bør ansee sig frie for de Pligter, ham paaligger som een Undersaatt af Bondestand, baade ihenseende til Kongens som Fædrenelandets Tieniste. For end tydeligere at forklare mig og derhos beviise, at Proprietarien ved denne Bondekarlens Frigivelse ikke taber noget af sin reelle Ret, saa viiser alle udgangne Forordninger fra Vornede Rettighedens Afskaffelse og indtil denne Tiid, at Proprietariens Rett til det unge Mandskab har ingen anden Grund end Hans Maitt^{s} Krigs Tieniste ved den nationalle Milice og Søe Enroulleringen, og da det efter Læg, bestaaende af et vist Antal Hartkorn, har paalagt Proprietairen at fremstille en Soldat og Reserva, saa har enhver i Krafft af de udgangne Forordninger søgt at holde det unge Mandskab sammen, hvoraf følger, at de inden Godsernes Districter, smaa eller stoere, har været tvungne til at tiene, og Proprietarien hafft den Nytte en eller anden at tvinge eller overtale til at fæste deres ledige Gaarder og modtage de Vilkaar, dem bleve forelagde. Hvorledes man altsaa vil ende og vende Proprietariens Ret til det unge Mandskab, haaber jeg ingen fortænckер mig, naar jeg statuerer: At ingen Undersaat udi et Rige, i hvor stor, mægtig og anseelig hand end kand være, bør eller kand siges at eye en anden Undersaatt, i hvor ringe hans Stand og Vilkaar endogsaa kand være, og allermindst udi dette Rige, som af en i alle Deele souverain og uomskrænket Enevolds Herre og Konge regiæres, hvis Lov er lige billig for alle Undersaatter og saaledes her paa Jorden er et synlig Billede af den store Gud, der er Kongernes Konge. Det bliver alt-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

saa min Slutning, at det er Kongen, som allene kand siges at eje Folket og under Folket den, skiønt ringe, dog vigtige Bondestand, som er pligtig til Kongens og Landets Tieniste at blive i Landet og nære sig reddelig udi Aars Tieniste hos dem, som dyrke Landet. Men at jeg har udvidet Districtet, hvorudi Bondens unge Mandskab bør tiene, dertil har anlediget mig den Mangel, som fornemmelig de mindre Godser har paa Mandskab i Proportion af de større, da jeg ogsaa er af de uforgribelige Tanker, at Populationen ved Bondekarlenes Friehed og Tilladelse at tiene udi et større District, end de tilforne har hafft, mærkelig vil befordres, effterdi dem gives mange fleere og bedre Leiligheder til at fæste Gaarde og Huuse udi et heelt Herred, Amt, Stifft eller Province end dem, som de hidindtil have hafft ved at være bundne inden et lidet Godses Sirkel, en vis Sogn, ia offte inden en eeniste Bye eller Gaard. Effterat jeg dette præliminariter har anført, saa følger deraf, at ligesom det er Bondekarlen tilladt at tiene i Herredet og Amtet, hvor ham lyster, saa bør det ogsaa være ham tilladt at fæste og kiøbe Gaard eller Huus, hvorsomhelst hand dertil kand finde Leilighed.

§ 52. Paa Reverdils Foranledning[1] beordredes 27. Okt. 1767 Baron Holger Rosenkrantz til Rosenlund, H. Stampe, Reverdil og O. Bruun til at sammentræde i en Kommission for at overveje Forholdsregler til Landvæsenets Fremme og især til Lettelse af Bondens Vilkaar; Kancelliraad M. H. Høyer blev Kommissionens Sekretær[2]. Kommissionen holdt en Præliminærsammenkomst 12. Novbr.[3], men kort efter afskedigedes Reverdil og fik Ordre til at forlade Kjøbenhavn[4]. 24. Novbr. fik den nye Kabinetssekretær A. Schumacher og 8. Decbr. Gehejmeraad Grev Gustav Holk Ordre om at tiltræde Kommissionen[5].

---

[1] Mémoires de Reverdil S. 95—97. Stampe V, 451 f.

[2] Des. VIII B. 2, Pakke 1. Meddelelser fra Rentekammerarch. 1873—76 S 55.

[3] Brev fra Høyer til Rosenkrantz, 14. Nov., i Kopibog over Landvæsens-Kommissionens Breve fra 14. Nov. 1767 til 1. Okt. 1768. Jvfr. Reverdil S. 98.

[4] Reverdil S. 98.

[5] Des. VIII. B. 2, Pakke 1.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Det første Møde holdtes 9. Decbr., hvor man vedtog først at forhandle om Hoveriets Indskrænkelse[1]. I det næste Møde, 14. Decbr., hvilket overværedes af Kongen, drøftedes dette Punkt, men tillige Bøndernes almindelige Stilling. Bruun forelagde de ovfr. S. 192 ff. trykte Erindringsposter[2], H. Rosenkrantz et Indlæg, dat. 12. Decbr., hvori han udtalte sig imod Bønderkarlenes Frihed (*n. 81*)[3]; desuden fremlagdes to Memoirer af Reverdil[4], hvoraf den ene uden Tvivl var den ovfr. S. 183 ff. trykte[5], og tillige Udkast til to Forordninger, vistnok stammende fra General-Krigs-Direktoriet[6]. Det ene havde til Titel: „Verordnung, wodurch die National-Militz völlig aufgehoben und die Enrollirung und Werbung im Lande auf einen ordentlichen Fuss reguliret wird"; derefter skulde Hæren i Fredstid kun bestaa af hvervede, men i Krigstid og naar de politiske Forhold ellers krævede det, supleres med ungt, fra Landet udskrevet Mandskab. Til denne Udskrivning skulde Danmark, Slesvig og de tyske Provinser deles, efter „Feuerstellen" og ikke efter Hartkorn, i 24 Distrikter; hvert af disse skulde anvises til et af Hærens 24 Regimenter, som skulde indrullere sine Folk af dets unge Mandskab; de indrullerede skulde staa paa Listerne fra

---

[1] Afskr. af Landvæsenskommissionens (og senere General-Landvæsens-Kollegiets) Protokol i Mallingiana, Landbovæsen. Orig. synes ikke bevaret.

[2] Protokollen. Jvfr. Høyers Skildring af Mødet med hans skarpe Angreb paa Rosenkrantz og især paa Stampe og Bruun for deres Udtalelser og Holdning, i hans Brev til Reverdil af 15. Decbr. (Mémoires de Reverdil S. 124 f.).

[3] Des. VIII B. 2, Pakke 43. Paategnet: fremlagt 14. Decbr.

[4] Protokollen.

[5] Reverdils anden Memoire, dat. Frederiksberg 20. Sept. 1767, behandler Hoveriets Afløsning og Arvefæstes Indførelse. Jvfr. Nyt hist. Tidsskr. IV, 550.

[6] Jvfr. Stampe V, 451. Generalkrigsdirektoriet bestod af Grev Saint-Germain, General Gähler, Obersterne Görtz og Arenstorf og Generalkrigskommissær Schultze (Vaupell II, 153). Om Saint-Germains Stilling til Spørgsmaalene se Reverdil S. 93 ff.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

det 18de til det 50de Aar og i den Tid ikke fjerne sig fra Regimentsdistriktet; bosatte Bønder og Husmænd maatte ikke indrulleres; ved Overtagelse af Gaard eller ved „eine favorable Heirath" paa Landet kunde Soldaten frigjøre sig for Tjeneste, ligeledes ved at bosætte sig som Mester eller Borger i en By; dog skulde han i sidste Tilfælde betale 30—50 Rdl. eller stille en anden Karl[1]. Det andet Udkast gik ud paa en fuldstændig Afskaffelse af Stavnsbaandet for alle, der vare fødte efter 20. Okt. 1760, paa væsentlige Lettelser for de ældre, paa Indførelse af Arvefæste, Fællesskabets Ophævelse, Hoveriets Indskrænkning eller Afskaffelse m. m. (*n. 82*)[2].

I det 3die Møde, 17. Decbr., drøftedes Hoveriet og „Bøndernes personelle Frihed". H. Rosenkrantz, G. Holk og O. Bruun forelagde tre Promemorier, dat. 15. og 17. Decbr.; de to første fraraadede aldeles at røre ved Stavnsbaandet (*n. 83—84*)[3]; den sidste anbefalede at give Bondekarlen fri fra hans 40de Aar, og hvis Landmilitsen forandredes derhen, at 32—40 Td. Hartk. kun skulde stille én Soldat, da at indskrænke Hæftelsen til Godset til Tiden fra det 9de til det 30te—36te Aar (*n. 85*)[4]. Ligeledes blev lagt til Protokollen Stampes Promemoria af 1. Okt. (se ovfr. S. 182 f.) „hvortil han sig i denne Materie refererede, deklamerende derhos, at han dog havde visse Limitationer at tilføje"[5].

Om det 4de Møde, 22. Decbr., hedder det i Protokollen: „Som Kommissarierne havde taget den Post om

---

[1] Des. VIII B. 2, Pakke 8. Paategnet: fremlagt 14. Decbr.

[2] Des. VIII B. 2, Pakke 44. Paategnet: fremlagt 14. Decbr. Vedlagt findes en Optegnelse om de Detailforordninger, der burde udstedes som Følge af Hovedforordningen.

[3] Des. VIII B. 2, Pakke 43. Paategnede: fremlagt 17. Decbr. Jvfr. Protokollen.

[4] General-Landvæsens-Kollegiets Indkomne Breve 1767—68. Paategnet: fremlagt 17. Decbr. Jvfr. Protokollen.

[5] Protokollen.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

den personlige Frihed under Deliberation, men derved observerede, at den stod i nøje Konnexion med Land Milicen, saa bleve de samtlige enige om at udsætte denne Materie, indtil man saa, hvad Mesures der fra Generalitets- og Kommissariats Collegium bleve tagne i Henseende til Land Milicen"[1]. Til denne Beslutning henviste Stampe i et Indlæg af 24. Febr. 1768, hvori han ytrede, at „Materien om Bondestandens personelle Frihed" var bleven udsat, fordi den „befandtes fornemmelig for Tiden at renkontrere utallige Vanskeligheder"[2]. I et Indlæg af A. Schumacher, dat. 1. Marts 1768 og fremlagt i et Møde 23. Marts, hvori behandledes de forskjellige foreliggende Spørgsmaal, hed det, at Kommissionen ikke kunde sige noget om Bøndernes personlige Frihed, som stod i den nøjeste Forbindelse med Landmilitsen, førend den saa, hvad Kongen vilde anordne derom[3].

81. H. Rosenkrantz' Indlæg af 12. Decbr. 1767.

Bonde-Standen er og bliver Grund-Volden til alle andre Stænder, deres Vel er og visselig deres Hosbonders sande Beste.

Hvad der kand udtænckes for at lette Bondens Vilckaar, derved vinder tillige Proprietairen, som ere i Henseende til Hans kongelige Majestæt det samme som Bønderne i Proprietairens Egard.

Er Bonden i god Stand, hielpes og skaanes i rette Tiid, saa kand hand igien betaele eller forrette taalelig Hoverie, og saa længe dette skeer, har Proprietairen af sin Hoved-Gaard Indtægter at giøre Forsckud og Tilsckud af, og paa den Maade kand Hans kongl. May^{t} faae Paabudene, som ingenlunde paa mange Stæder kand ventes, om icke Hoved-Gaardene

---

[1] Protokollen. 22. Novbr. var St. Germain bleven afskediget og 18. Decbr. General-Krigs-Direktoriet blevet forandret til et Generalitets- og Kommissariats-Kollegium med General Andreas Hauch som Formand (Reverdil S. 111. Vaupell II, 167 f.)

[2] Des. VIII B. 2, Pakke 43. Trykt Stampe V, 602 ff.

[3] Des. VIII B. 2, Pakke 43.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

vare eller saaledes kom til Forfald, at Kongen for ubetaelte Skatter maatte seqvestrere dem etc. Hoved-Gaardene formeener jeg er den eeniste og sickerste Fond, der kand giøres Reigning paa, naaer Nøden det udkræver, og saaleedes H. k. May^{ts} høye Interesse saa nøye forbunden med H. M. Proprietairers som disses med Bøndernes. Naaer nu H. k. M. allernaadigst vil conservere Proprietairen, bør die igien strebe og sørge, for at Bønderne blive hiulpene og lettede.

Bonden er lige saa ilde faren med een forarmet Proprietaire, som denne er u lykkelig med slett Gods og fattige Bønder. Slette og mavre Egne contribuere ligesaavel til Bondens Vilkaar som slett Omgang, det sidste kand lettere raades Bod paa eend det første.

[Han troer ikke, at nogen veltænkende Proprietær vil modsætte sig en Bestemmelse af Hoveriet, saaledes at Bonden faar fornøden Tid til Drift af sin Jord, eller at den dygtigste af Fæsternes Børn bliver berettiget til at følge ham efter hans Død i Gaardens Besiddelse.]

At Bonde-Standen derved blev hiulpen, om dem tilstoedes Friehed i deeres unge Aar at gaae fra eet Gods til eet andet, og om det icke snarere vilde give Andledning til animosité imellem Naboer, ja vel og Missforstaaelse imellem Forælderne, Tab for Bonden, der iblant vilde feyle behøvende Tienneste Folck, Afsagn for Tilsckud til Land-Milicen, vel og til Selvraadig- og Liderligheed, derom understaaer jeg mig icke anderleedes at udlade mig eend at frygte, die vilde missbruge slig Friehed og forlade Godserne, hvilcke derved kunde geraade i største Forlegenhed. Jeg haabis atter, naaer Undersaaterne bleve advarede saaledes at omgaaes Bonde-Standen, at H. k. M. icke nødes til at sette dem Grændzer, saa formeener jeg, Soûverainen naaer sit prissverdige allernaadigste Øyemeed, saa at eenhver paa een christelig og billig Maade søger at opfylde sine Pligter imod Gud, Kongen og Næsten, Jordegodset maintenerer sin juste Priiss, sambtlig Undersaaterne conserverede og Bonde Standen soûlageret.

Ved aldtfor betydelige Forandringer var at befrygte, Jorde-Godset tabte sin Priiss og for Efftertiden afsckreckede

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

alle at kiøbe endten H. M. eller nogen andens Gods, hvilcket vilde medføre mange Familiers Undergang.

Aldt det, Jorde-Godset taber i Verdie, taber og Soûverainen som alles Skyts- og Ober-Herre. Proprietairen og Bonden trænge bestandig til hinanden og burde udgiøre een fællets Huusholdning og reciproqvement befordre hinandens Beste, var derforre at ønscke, at ingen Koldsindighed sckulde forhindre denne saa nødvendige og ønsckelige Forstaaelse imellem dem, og at Bonde-Standen icke vilde missbruge den dem tilstaaede Friehed til Opsetzighed.

Alle Forandringer og Forbeddringer, der sckulde forretages, kunde icke vel bringes i Stand førend Tiid effter anden, naaer nu sluttede Contracter udløbe.

Huussmændene paa Landet er effter Land-Huusholdningens nu værende Skick heel nyttige Undersaater, og sckal vel icke feyle, at deraf findes nesten lige saa mange i Sædland som Fæste-Bønder; af dem avles die fleeste Børn, denne betydelige Deel af Bonde-Standen vilde ved Hoved-Forandringer blive Landet til Byrde, og var at befrygte, die kom til at lide største Nød. Naar Bonden icke behøvede deres Hielp, kunde die vist vendte, die icke fick Tilladelse at holde een Gaaes, og naaer ingen vilde leye dem til Arbeyde, kom die til at døe af Suldt og vare vist icke i Stand til at betaele noget i Extra-Skatt, Opfer, Skoele- eller Kircke-Skatt, mens bleve langt u-lyckeligere, eend die nu aldt ere, saavel i Henseende til forommeldte ordinaire og Extra-Udgiffter som og die dyre Kornpriiser, som vel haver været andere til Fordeel, mens meeget tryckket disse, som tillige med Bønderne ere die, der bærer ald Byrden. Naaer Huuss-Mændene ingen Fortieneste fandt, tabtes die med Tiden, og var at befrygte, die ingen Koner kunde faae, som utroelig vilde sckade Populationen.

[Han omtaler dernæst Tjenestekarlenes Stilling, de velhavende Bønders Overdaadighed m. m.]

Jeg igientager alleene at kiende noget til Sædlands Huus Holdning og underkaster mine Meeninger anderes, der har støerere Indsigt. Kiøbenhv. d. 12te December 1767.

H. Rosenkrantz.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

82. Udkast til Frdg. om Stavnsbaandets Afskaffelse m. m. 1767.

Wir Christian der Siebende von Gottes Gnaden etc. thun kund hiemit: dass nachdem Wir mit Antritt unsrer Regierung bedacht gewesen sind die von Gott uns verliehene Erbregierung zur Glückseligkeit unsrer sämtlichen getreuen und geliebten Unterthanen anzuwenden, Wir unter andern ein vorzügliches Augenmerk darauf gerichtet haben dem kläglichen Zustande unsrer bisher fast wie durch die strengste Leibeigenschaft gedruckten Bauern allergnädigst und landesväterlich abzuhelfen. Nicht ohne Rührung und Unwillen haben Wir gefunden, dass derjenige Theil der Einwohner, der sich mit dem Ackerbau und der Landwirthschaft beschäftigt und den übrigen Einwohnern des Staats Lebensmittel und Bequemlichkeiten verschafft, sich einer gründlichen Aufmunterung so wenig habe erfreuen können, als ob sein persönlicher Zustand aller Aufmerksamkeit unwürdig und er selbst des Genusses einer allgemeinen Glückseligkeit unfähig gewesen sey. Diess ihr unglückliches Schicksal ist uns um so viel empfindlicher gewesen, da verschiedene unsrer in Gott ruhenden glorwürdigen Vorfahren den üblen Folgen desselben durch öffentliche Verordnungen vorzubeugen gesucht, und insbesondre König Friedrich der Vierte, unser ruhmvoller Ältervater, bey seiner zur Aufhebung des Vordnede-Rechts sub dato Copenhagen den 21ten Februarii 1702 ergangenen Verordnung den erhabenen Grundsatz angenommen, dass allen Bauern des Reichs gleiche Rechte der persönlichen Freyheit eingeräumt werden sollen, damit sie mehr Lust, Muth und Herz fassen, arbeitsam, fleissig und wirksam zu seyn, ja für ihren König und für ihr Vaterland nöthigenfalls das Leben aufzuopfern, wenn sie erkennen, dass sie mit ihren Kindern den Platz, den sie bearbeiten, frey besitzen und in gutem Stande unterhalten dürfen. Da Wir demnach überzeugt sind, dass es nicht nur der Menschlichkeit überhaupt und den Absichten unsrer allerheiligsten Religion, sondern auch insbesondre den drey Hauptgegenständen einer wohlgeordneten Landesverfassung, der Bevölkerung, dem allgemeinen Wohlstande und der Wirksamkeit, gänzlich zuwider sey, dass eine Classe der Einwohner über eine andre persön-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

liche Rechte ausüben könne, deren Umfang so unbestimmt ist und deren Misbrauch so klärlich zu Tage liegt, so widerrufen und annulliren Wir hiemittelst von nun an und auf alle Folgezeiten die bisherige Verfassung, welche theils selbst, theils mit ihren mittelbaren oder unmittelbaren Folgen die Bevölkerung, den allgemeinen Wohlstand und die Wirksamkeit bey dem Bauernstande in unserm Königreiche Dännemark gehemmet hat. Gebiethen auch, dass uns von niemanden, wer er auch sey, gegenseitige Vorstellungen gemacht werden, welche nur die geringste Abänderung dieser unsrer allergnädigsten Willensmeynung entweder zum offenbaren Zwecke haben oder durch versteckte Folgen veranlassen könnten, sondern vielmehr alles angewandt werde, was die heilsamen Absichten der gegenwärtigen Verordnung befördern könne, und heben kraft dieses alle solche Verordnungen und Rescripte etc. auf, welche und in so fern sie denen in dieser neuen Verordnung festgesetzten Grundsätzen widersprechen oder künftig wiedersprechen möchten.

Wollen und verordnen demnach hiedurch allergnädigst:

1. Dass unsre Bauern in Dännemark und den dazu gehörigen Inseln, welche nach dem sogleich näher zu bestimmenden Zeitpunkte gebohren worden und künftig gebohren werden, den völligen Genuss der natürlichen und bürgerlichen Freyheit, das ist, das unwiderrufliche Recht haben sollen alles dasjenige willkührlich zu thun oder zu lassen, was nicht mit dieser Verordnung, mit den Landesgesetzen und mit den freywillig eingegangenen Verbindlichkeiten streitet; und da

2. diese unsre allergnädigste Verordnung eine neue Epoche in der von Gott uns übertragenen souverainen Erbregierung macht, so bestimmen Wir hiedurch erwähnten Zeitpunkt solchergestalt, dass diejenigen Kinder der Bauern in Dännemark und den dazu gehörigen Inseln, welche an und nach dem 20ten Octobris 1760, als der letztverwichenen Verjährung des Souverainitäts-Iubilæi, gebohren worden, von solcher Zeit an mit ihren Kindern auf ewige Zeiten für freygebohrne Leute erklärt werden und in die durch gegenwärtige Verordnung festgesetzten Rechte für sich und ihre Nachkommen eintreten sollen, welches auch

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

3. von den Kindern der Hausleute und der auf dem Lande und in den Dörfern zu Miethe sitzenden zu verstehen ist, als von welchen und den nach erwähntem Dato gebohrnen Kindern der Bauern alles, was in dieser Verordnung gesagt wird, gelten soll.

4. Jeder also gebohrner Einwohner soll die Freyheit haben, nachdem er es seinen Umständen zuträglich findet, seinen Geburts- und Erziehungs-Ort zu verändern und sich an einem andern in der Provinz befindlichen Orte niederzulassen. Es muss aber dieses auf eine mit der guten Ordnung übereinstimmende Art geschehen, wesfalls Wir allergnädigst wollen, dass wenn jemand seinen Aufenthalts-Ort verändern will, er schuldig seyn solle seinem Gerichtsherrn solches anzukündigen und von selbigem einen Pass zu nehmen, den ihm dieser nicht versagen darf, sondern unentgeltlich ausfertigen muss; ausser der Provinz aber und ausser dem Stift soll er nicht wegziehen noch reisen ohne vorher einen neuen Pass von der Obrigkeit des Orts, wohin er sich begeben hat, erhalten zu haben, und ausserhalb Landes sollen dergleichen Pässe überall nicht verlangt noch gewährt werden.

5. Wenn der Guts- oder Gerichts-Herr einen solchen Pass ausfertigt, so soll er des Bauern Taufschein und Skudsmaal zu sich nehmen und an die Obrigkeit des Orts, wohin sich dieser verfügt, übersenden, welche Obrigkeit demnächst besagten Taufschein und Skudsmaal bey sich behält, bis der Bauer aufs neue seinen Wohnplatz verändert, da denn diese Scheine an die Obrigkeit des folgenden Wohnplatzes befördert werden, damit sie so lange, bis ein solcher irgendswo in unsern Reichen und Landen ein wirklich sesshafter Einwohner geworden, in den Händen der Magistrats-Personen verbleiben.

6. Sollte der Gutsherr Schwierigkeiten machen den Pass zu ertheilen, so soll der Bauer sich bey dem Amtmann, in dessen Amt das Gut belegen ist, melden, und Wir befehlen diesem hiedurch den Pass an des Gutsherrn Stelle zu geben.

7. Derjenige aber, der sich ohne dergleichen Pass, wo es auch sey, in einer Stadt oder auf dem Lande betreten lässt, soll als ein Landstreicher von der Obrigkeit des Orts

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

arretirt werden, welche solches dem beykommenden Departement einzuberichten hat.

8. Und damit bis dahin dass Wirksamkeit und allgemeiner Wohlstand unter dem Landmanne allmählig unsern allerhuldreichsten Absichten gemäss hervorgebracht werde, auch die Land-Güter indessen nicht von der zu ihrer Betreibung erforderlichen Mannschaft durch den Misbrauch einer allgemeinen Freyheit entblöset werden, so sollen zwar die Bauern, Haus- und Häuerleute samt ihren Kindern, welche vor dem 20ten Octobr. 1760 gebohren sind, ihren Geburts-Stellen vor wie nach verbleiben, doch wollen Wir

9. dass wenn ein solcher Gelegenheit findet ein Erb-Pächter in der Provinz und zwar ausserhalb dem Gute, zu welchem er eingebohren ist, zu werden, dass es ihm frey stehen solle seinem Guts-Herrn ein Jahr zuvor die Aufkündigung zu thun und sodann auf die Ertheilung seines Freyheits-Passes gegen eine Recognition von 50 Rthtr. zu insistiren; hat aber

10. ein solcher Guts-Eingebohrner Gelegenheit gefunden sich in einer der Kauf-Städten dieses Königreichs niederzulassen und daselbst fünf Jahre voll aus ohne des Proprietairs Zusprache, falls er Wissenschaft davon gehabt, gewohnt hat, so soll das Recht des Proprietairs verjährt seyn, und er an denselben keine weitere Ansprache machen können; hat er aber keine Wissenschaft davon gehabt oder sich sein Recht an ihn reservirt, oder die fünf Jahre sind noch nicht völlig verflossen, so soll der sonst der Reclamation unterwürfig gewesene in seinem Gewerbe ungestört besitzen bleiben und nur gehalten seyn dem Proprietaire 30 Rthlr. für seinen Freyheits Brief zu bezahlen. Wenn auch

11. ein solcher nicht freygebohrner bey einem unsrer geworbenen Regimenter sich freywillig engagiret hätte, so soll der Proprietaire denselben zu reclamiren nicht befugt seyn, es wäre dann, dass der engagirte mit gutem Willen wieder nach dem Gute zurück kehren wollte, da das Regiment denselben unweigerlich verabfolgen lassen, im erstern Fall aber dem Proprietaire 20 Rthlr aus der Regiments-Casse bezahlen muss.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

12. Wie es mit denjenigen Bauern gehalten werden solle, welche sich zu Landsoldaten und Matrossen auf Unsern Schiffen verplichten, wollen Wir in besondern Verordnungen näher bestimmen.

[13—23. Fæstegaardene skulle forandres til Arvefæstegaarde; nærmere Bestemmelser herom.

24—31. Bestemmelser om Udskiftning m. m., Agerdyrkningens Ophjælpning, Hoveriets Indskrænkning eller Afskaffelse.

Løfter om Udmærkelser til dem, der følge Kongens Hensigter paa deres Godser.]

Gebiethen demnach unsern — — diese Verordnung nicht allein überall, wo es sich gebührt, auf gewöhnliche Art verkündigen und bekannt machen zu lassen, sondern befehlen auch noch insbesondre unsern Bischöffen, jedem in seinem Stifft, die Verfügung zu treffen, dass zum allgemeinen Unterricht des Volks diese Verordnung in allen Kirchen von den Canzeln abgelesen, auch solches alle Jahre am zweyten Ostertage Vormittags nach der Predigt wiederholt werde, damit niemand unwissend bleibe, dass er ein freyer Unterthan unter einer souverainen Erbregierung sey und ein jeder den Herrn segne, dessen Vorsorge ihm seine Freyheit hergestellt und versichert hat.

Gegeben etc.

83. H. Rosenkrantz' Indlæg af 15. Decbr. 1767.

Pro Memoria.

Om Bonde-Standen derved blev lettet eller hiulpen, naaer dem tilstodes Friehed i deres unge Aar at gaae fra et Gods til det andet imod Forældres og Venners Raad og Villie, og om det icke vilde give Andleedning til animosité imellem Naboer, Missforstaaelse imellem Forældre og Børn, Tab for Bonden, deriblandt vilde feyle behøvende Folck, Afsagn for Tilsckud til Land-Militen, ja vel og til Selvraadighed og Liderlighed, derom understaaer jeg mig icke at udlade mig videre eend at befrygte, slig Friehed blev missbrugt, Godserne forladte, hvilcke derved kunde geraade i største Forlegenhed. Naar nu Bonde Standen missbrugte den dem tilstaaede Friehed til Opsetzighed, saa kunde derved den saa nødvendige som ønsckelige Forstaaelse imellem

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Proprietairen og Bonden lettelig interomperes, som dog kuns burde udgiøre een fællets Huusholdning og réciproqvement bestandig strebe at befordre hinandens Beste, efftersom die alletid behøve den eene den andens Hielp. Bøndernes Tieneste Karle ere for nærværende Tiid die, som ere best faren, saasom die aarlig fortiener god Løn og haver nesten alleting frit. Die forresckriver nu aldt Bonden, der behøver deres Tienneste, saadanne Love, hvorved hand fornærmes; accordeertes dem større Friehed, vilde Bondens Tab blive anseenligere. Det var derimod Bondens Gavn, om Maaden og Tiden, Tienneste Folck maatte opsige, qviteere og gaae i Tienneste, blev for Bonden fordeelagtigere réguleret og bestemmet, sambt alle sig derved indsnegene U-ordener, som sckade Bonden, bleve forrebyggede, forbudene og afsckaffede.

Kiøbenhavn d. 15de December 1767.

H. Rosenkrantz.

84. G. Holks Indlæg af 17. Decbr. 1767.

Pro Memoria.

Bondens personlige Friehed er efter mine Tancker af den Beskaffenhed, at en Commission til Landvæsenets Forbedring og Bonde Standens Opkomst icke dermed kand befatte sig, thi skal Bonden fra Ungdommen af have Friehed at flytte og fare, hvor hand vil, begriber enhver lættelig, at Kiøbstæderne, som allereede trœcker en stoer Deel af Bondens Velfærd til sig, vilde snart viise ham en langt lættere og behageligere Maade at fortiene sit Brød paa og altsaa berøve Agerdyrckningen en stoer Del Arbeydere, og skal Frieheden først begynde med 40 Aar, kand den icke komme Bonden til stoer Nytte, eftersom hand i den Alder enten allereede har fæstet eller og haver Haab om snart at komme til Gaard eller Huus. Alt Bonde Arbeyde er saa besværlig, at en viss Tvang er nødig, paa det det ey gandske skal henligge. De slætte Egne haver i Jord meere Alen Maal end de bedre, og disses Jorder behøver saa meget meere Arbeyde. Var det muelig at give Bonden en Slags Lyst til Kriigs Væsenet, holte jeg det for gandske unøttig at give ham Friehed. Proprietairens Ræt haver sin Grund i Land Milicens Indretning, da jeg icke anderledes kand ansee ham end som den, der skal

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

holde det unge Mandskab paa et vist Stæd parat til Kongens Tienneste, det Baand, der ligger paa en Fæstere, er efter mit Begreb meere til det almindelige Bedste end til Proprietariens Fordeel, i Særdeleshed efterdi han, nemlig Proprietairen, naar ingen Fæstere fandtes, selv blev nødt til at drive Jorden og track altsaa den Fordeel deraf, som Bonden og hands heele Famille ellers skulde leve af. Sluttelig bliver altsaa mine Tancker disse, at eftersom den Commissionen givne Ordre icke expresse nævner Bondens personlige Friehed, vi da lader denne Post hviile.

Kiøbenhaun d. 17. Dec. 1767.

G. Holck.

85. O. Bruuns Indlæg af 17. Decbr. 1767.

Pro Memoria.

Hvad enten det er Hans Mayettz. allernaadigste Intention, enten at det nationale unge Mandskab skal effter Forordningen af 13de April 1764 under Lægs Inddeeling efter Hartkorns Taxt sortere under de gevorbne Regimenter som Anhang, eller Hans Mayett. efter sine høyestpriselige Forfædres, i sær Friderici Quarti, Plan, saaledes som den blev bragt til Fuldkommenhed i Aaret 1724 d. 8de Febr. og vedvarede til den 30te Octbr. 1730, vil lade National Milicen paa en regulair Fod indrette udi Compagnier, Batailloner eller Regimenter, saa i hvilken Deel den end skal fremmes, bliver der imellem Hans Maietts Tieniste og Jorddrotternes Vel en saa nøye Connexion, at den eene dependerer af den anden, thi det er u-mueligt, at en Proprietair kand for Lægget skaffe een Soldat, uden ham tillige gives Frihed og Tilladelse at holde Reserven inden Lægget eller sit Godses District. Det vil derfore afhandles, hvorledes og hvorlænge denne u-omgiængelige Tvang til Kongens og Landets Tieniste skal vedvare, førend mand kand bestemme det unge Mandskabs persohnlige Frihed. [Herefter gives en Oversigt over Landmilitsens og Stavnsbaandets Udvikling; der fremhæves især Sammenhængen mellem Militsens Forøgelse og Stavnbaandets Skærpelse.] Udi denne Situation var den nationale Milice, da Forordningen af 13de April 1764 udkom, efter hvilken

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

der af 32 Tdr. Hartkorn skal stilles baade en Soldat og en Reserva. Da nu dette Paabud langt overgaar, hvad der fra Land Militiens første Stifftelse er anordnet, saa sees lættelig Grunden til, hvorfor bemelte Forordning fastsætter Hæfftelsestiiden fra 4de Aars Alder indtil 40 Aar, naar tillige betragtes, at de Folk, som fra Land Godserne til de gevorbne Regimenter skal afgives, udgiøre en Karl for hver 15de à 16de Læg. Det kand derfor effter disse anførte Grunde være billigt, at siden Proprietarien ved Forordningen paalegges at anskaffe meere end tilforn, saa bør hans Ret til Mandskabet begynde tiiligere og vedvare længere og derfor den i Forordningen anførte Tid medføre saadan Billighed, at den personlige Frihed for Bonde Karlen ikke kand tage sin Begyndelse førend fra hans Alders 40de Aar, og naar hand til den Tiid ikke har fæstet Gaard eller Huus, da effter foregaaende lovlig Opsigelse at meddeeles Pass til at flytte og nære sig, hvor hand best kand. Dog bør de, som have forsiddet Gaard eller Huus, ikke være deelagtig i saadan Frihed; thi til Straf og Exempel for andre bør de, saalænge de til Tienisten ere dygtige, tiene enten udi Nationalen eller et gevorben Regiment og paa den Maade aftiene deres Giæld og siden som andre udtiente aflegges. Hvad Hverving i Landet i Henseende til Bondestanden angaar, da sees lættelig, at den ikke kand have Stæd, saa længe et Læg er ansadt for 2de Karle, og hver 15de eller 16de Læg skal afgive en Recrut.

Det bliver altsaa sluttelig min Formeening: At Bondekarlens Frihed dependerer af National Militiens Forfatning, og effter den nærværende kand hannem ingen anden forundes, end melt er. Men jeg formeener, at naar 32 til 40 Tdr. Hartkorn stiller en tienistdygtig Karl, og all Afgivelse og Reserverspresentation ophører, kunde Bondekarlens Frihed saa meget tiiligere begynde fra 30 til 36 Aar og Hæfftelsen ved Godset icke førend ved det 9de Aars Alder. Aarsag, hvorfor jeg egentlig melder den Alder, er denne, at da kand en Bonde Dreng begynde Bonde Arbeide med at kiøre Plov, hente Hæste og anden Drengs Arbeide, thi at bestemme det 14. Aar til Hæfftelse var at give Bonde Drengen for lang Tid, baade til at entholde sig fra at tiene og vel gandske at ud-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

drage sig fra Bonde Handtering, og meere har jeg ei i denne Materie at melde.

Kiøbenhavn
d. 17de Decbr 1767.

O. Bruun.

§ 53. Efter at Kommissionen var bleven supleret med forskjellige nye Medlemmer, nemlig 8. Febr. 1768 Gehejmeraaderne Grev A. G. Moltke, Baron H. C. Schimmelmann og Kammerherre J. O. Schack, 14. Marts Etatsraad J. Lowson og 16. Marts Justitsraad C. L. Stemann, fik den ved kgl. Kabinetsordre af 23. Marts Navn af General-Land-Kommission, supleredes 25. Marts yderligere med Justitsraad H. N. Nissen og forandredes ved en kgl. Kabinetsordre af 30. Marts til „et bestandigt Kollegium" under Navn af General-Landvæsens-Kollegium[1]; 16. Marts udstedtes en detailleret Instrux for Kommissionen; den skulde betragte Agerbrugets Forbedring og „die Aufhelfung und Erleichterung der Umstände des Baurenstandes" som sin Opgave; Stavnsbaandet omtaltes ikke deri[2]. 24. Maj 1769 deltes dens Medlemmer i Præses (A. G. Moltke), Deputerede og Kommitterede (de, som ikke havde Rang som Konferensraader). Til Kommitterede udnævntes endvidere 12. Maj Justitsraad C. F. Hansen og 2. Juni Kancelliraad M. H. Høyer og Justitsraad P. N. v. Cosel.

§ 54. 27. Febr. 1769 udgik der en kgl. Kabinetsordre til Danske Kancelli om, at da Kongen vilde, at det unge Mandskab først skulde indskrives i Reserverullerne, naar de havde fyldt det 14de Aar, og at de Bønderkarle, som havde udtjent som Soldater eller havde fyldt deres 36te Aar, skulde kunne nedsætte sig, hvor de vilde, skulde Kancelliet indsende sin Betænkning herom

[1] Des. VIII. B. 2, Pakke 1. Meddelelser fra Rentekammerarch. 1873—76 S. 55 f.
[2] Des. VIII B. 2, Pakke 4.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

(n. 86)[1]. Samtidig hermed eller kort efter befalede Kongen, mundtlig eller skriftlig, saavel Oversekretæren Otto Thott som Kancelliet at tilkjendegive deres Tanker om det hensigtsmæssige i at give alle Bønderdrenge og Bønderkarle en uindskrænket Frihed til at opholde sig, hvor de vilde. 15. April fraraadede Otto Thott i et Indlæg til Kongen en saadan Frigivelse *(n. 87)*[2]; paa lignende Maade udtalte Kancelliet sig herom i et samtidig indgivet udat. Indlæg *(n. 88)*[3]; derimod anbefalede Kancelliet i et andet udat. Indlæg Kongens i Kabinetsordren af 27. Febr. udtalte Hensigt, dog at det ikke maatte tillades de udtjente Soldater eller dem, som havde fyldt det 36te Aar, at forlade Agerdyrkningen *(n. 89)*[4]. 19. April sendte Schumacher efter Kongens Ordre Kancelliets to Indlæg til General-Landvæsens-Kollegiet med Tilføjelse af, at Kongen ikke vilde fatte nogen „entscheidenden Entschluss" i denne vigtige Sag, førend han havde indhentet Kollegiets Betænkning, og derfor forlangte denne snarest mulig[5]. I Kollegiets Møde samme Dag, hvor Schumacher paa Grund af Sygdom ikke personlig var til Stede og sikkert ogsaa andre Medlemmer vare fraværende, besluttedes det, da de to af Kongen forelagte „Kvæstioner staa i nøjeste Forbindelse med Landmilitsens og Armeens Rekrutering", at opfordre samtlige Medlemmer af Kollegiet til, for at spare Tid, at udtale sig paa et Cirkulære, „om det ikke skulde være fornødent i Forvejen at indhente Generalitets- og Kommissariats-Kollegiets Erklæring disse

---

[1] Orig. med Schumachers Haand, Kongens egh. Underskrift og uden Parafering i Samling af Kabinetsordrer 1769—1771.

[2] Orig. i Mallingiana, Landbovæsen.

[3] Indkomne Breve 1769 ad Nr. 226 a.

[4] Smstds. ad Nr. 226 b.

[5] Promemoria smstds. Nr. 226. Koncept med Schumachers Haand i Samling af Kabinetsordrer. Afskr., ogsaa med Schumachers Haand og med en Tilføjelse om Kollegiets Beslutninger, i Mallingiana, Landbovæsen.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Poster betræffende"[1]. H. Rosenkrantz indsendte sin særlige Erklæring, dat. 9. Maj, hvori han bestemt udtalte sig mod de paatænkte Forandringer *(n. 90)*; hans Erklæring ledsagedes af et Brev af s. D. til Sekretæren Høyer, hvori han forlangte sin tidligere Betænkning af 15. Decbr. 1767 (se ovfr. S. 206) oplæst og tilføjede: „Hvad jeg herom begge Steder har skrevet og er overbevist om, er sandelig ikke af Frygt for min Particulier, men for det almindelige, som efter mit Begreb blev ganske bouleverseret, hvilket at afværge jeg hellere ønskede end dertil at kontribuere"[2]. De øvrige Medlemmer af Kollegiet havde allerede tidligere, nemlig 6. Maj, indgivet en Forestilling til Kongen, hvori de bad om Udsættelse med Afgivelse af Betænkningen, indtil Listerne fra den paabudte Folketælling vare indkomne, og de derefter havde korresponderet med Sø- og Land-Etat-Generalkommissariats-Kollegierne *(n. 91 a)*. Kongens paategnede Resolution af 13. Maj approberede Forestillingen, dog at den nævnte Korrespondance skulde føres, medens man ventede paa Mandtalslisterne *(n. 91 b)*[3]. Efter at Sagen var oversendt til Generalitetet, forespurgte dette 16. Maj Kollegiet, om det ikke var tjenligt at indhente de Sessionsdeputeredes Erklæringer[4]; derimod fraraadede Admiralitetet i sin Promemoria af 18. Maj bestemt for Sølimiternes Vedkommende Indskrænkningen af Stavnsbaandet til Tiden fra det 14de til det 36te Aar *(n. 92)*[5]. 5. Juni fremlagdes i General-Landvæsens-Kollegiet en Erklæring af 23. Maj fra de fynske Sessionsdeputerede, der fraraadede begge de af Kongen fremsatte Forslag *(n. 93)*[6], og tillige et særligt Indlæg fra den ene af disse, Amtmand Adam Christoffer Holsten til Holstenhus, dat.

---

[1] Promemoria af 19. April i Mallingiana, Landbovæsen.
[2] Erklæringen og Brevet i Des. VIII B. 2, Pakke 43.
[3] Des. VIII B. 2, Pakke 2.
[4] Indkomne Breve 1769 Nr. 275. Fremlagt 17. Maj.
[5] Smstds. Nr. 295. Fremlagt 25. Maj.
[6] Smstds. Nr. 319 a.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

2. Juni *(n. 94)*, ved hvilket han oversendte et anonymt og udateret Promemoria fra en af sine fynske Venner imod de paatænkte Reformer *(n. 95)*; Holsten sluttede sig hertil og anbefalede Forholdsregler til at hindre Almuens Undvigelse[1]. 31. Oktbr. fremlagdes derimod i Kollegiet en Betænkning fra Generalitetet af 23. Sept., hvormed det oversendte 5 Erklæringer fra de Sessionsdeputerede; i Modsætning til disse udtalte det, at de tidligere snævrere Terminer for Hæftelsen til Godset ikke havde været til Hinder for en Landmilitses Bestaaen, og at den Bønderkarlene i Kongens andet Forslag tiltænkte Frihed, hvis den intenderede Forandring i Henseende til Landmilitsen „maatte kunde indesluttes i saadanne Grænser, som ved Landmilitsen i Norge og de tyske Provinser ere fastsatte", ogsaa „turde være compatibel med Landmilitsens Vedblivelse og Vedligeholdelse"[2]. Af de Sessionsdeputeredes Erklæringer var den for Sjælland dat. 10. Juni, for Fyn 29. Juni, for Nordjylland 31 Maj, for Mellemjylland 30. Juni og for Sydjylland uden Dagsangivelse; de vare alle rettede mod de foreslaaede Forandringer; dog kunde den for Sjælland til Nød gaa ind paa det 9de Aar som Stavnsbaandets Begyndelsesalder, og i den for Sydjylland gjordes forskjellige Forslag om Betingelser for at opnaa Frihed *(n. 96—100)*[3]. Hermed synes Sagen henlagt.

86. *Kabinetsordre til Kancelliet af 27. Febr. 1769.*

Da Wir aus bewegenden Ursachen geneigt sind die Verfügung zu treffen, dass die junge Mannschaft in unserm Königreiche Dännemarck, welche seit dem Antritt unserer Regierung gebohren worden, nicht eher als nach zurückgelegtem 14ten Jahre ihres Alters in die Reserve-Rollen angeschrieben

[1] Smstds. Nr. 319 og 319 b.

[2] Orig. smstds. Nr. 691. Trykt i Den for Landboevæsenet nedsatte Commissions Forhandlinger II, 1789, S. 534 f.

[3] Indkomne Breve 1769 Nr. 691 a—e.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

werde, und anbey wollen, dass denen Bauerknechten, welche entweder ihre Zeit als Land-Soldaten oder bey denen geworbenen Regimentern nach unserer Verordnung vom 21ten Augusti 1767 ausgedienet oder sonsten das 36te Jahr ihres Alters zurückgelegt haben, die Freyheit zugestanden werde sich an welchem Orte sie selbst wollen etabliren zu können, jedoch mit der Bedingung dass sie weder selbst für ihre Personen ohne specielle Erlaubniss aus dem Lande gehen, noch auch ihre Kinder aus selbigen wegsenden mögen; als hat unsre dänische Kantzelley uns hierüber des fördersamsten dero schriftliches Bedenken zu überreichen, und gleichwie Wir zwar auf der einen Seite die obwaltenden Schwierigkeiten zur Genüge einsehen, so halten Wir doch selbige nicht für unauflösslich, sondern werden es vielmehr in Gnaden bemerken, wann unsre dänische Kantzelley uns mit Mitteln solche zu heben und einen so sehr zur Aufnahme des Landes abzielenden Endzweck zu befördern pflichtschuldigst an die Hand gehen wird.

Christiansburg, den 27ten Februarii 1769.

Christianus.

87. *Otto Thotts Indlæg af 15. April 1769.*

Stormægtigste Konge,
allernaadigste Arfve Herre.

Det har behaget Eders kongl. Majestæt allernaadigst at befale mig, at saavel Cancellie-Collegium som ieg i sær skulde indgifve vores allerunderdanigste Tancker angaaende i Almindelighed at friegifve alle Bønder-Drenge og Karle i Dannemarck uden Hensigt til deres Alder eller Boepæl, saa at de kunde henbegifve og opholde sig her i Riget, hvor de det for got befant og self for dem tienligst eragtede.

Som det ved alle betydelige Forandringer er fornødent forud at forestille sig og nøye ofverveye alle de Fordeele og skadelige Følger, som deraf kand flyde, for desto bedre at skiønne, paa hvad Side Ofvervægten sig befinder, saa maatte mig tillades til Eders kongl. Majts egen høyvise Efftertancke og allerhøyeste Gotbefindende i allerdybeste Underdanighed at anføre:

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Vel var det gott og ønskeligt, at eenhver af Eders Majts Undersaatter kunde hafve een uindskrænckt Frihed at være, hvor hand vilde, og bruge hvad Næring ham lystede; men dersom Land Militien skal vedblifve, hvilcket uforgribeligen eragtes nødvendigt i adskillige Henseende, sees icke, at Jordegods Eyere i saa Maade blifve i Stand til at kunde lefvere det udfordrende Mandskab dertil. Intet er venteligere, end at de Karle, som befrygtede at blifve udtagne, begafve sig til Kiøbstæderne, da dertil endnu kom denne Aarsag for dem og andre, at Føden paa saadanne Steder falder bedre, Lønnen større, men Arbeidet mindre og Lefvemaaden i Almindelighed beqvæmmere. Ved Søe Lægderne vilde ligeledes møde icke ringe Uleyligheder.

Og skulde med Land-Militien ophæfves og Recruterne bortfalde, var dog høytfornødent at giøre nogen anden og saadan Foranstaltning, at Aggerdyrckningen, dend første og fornemmeste Kilde til et Lands Velfært, ey for meget blottedes for de udfordrende Arbeidere. Agerdyrckningen, endskiønt dend endnu hos os ligesom paa adskillige andre Steder staar i mange Maader at forbedre, har ufeylbarligen meget tiltaget hos Bønderne i Dannemarck i sær siden 1740, hvilcket vel fornemmeligen kommer deraf, at Bondestandens Vilckaar i disse sidste Aaringer ved Vahrenes temmelig høye Priser anseeligen hafde forbedret sig, da een Bonde sædvanligen er arbeidsom, naar hand ved sit skiønt strenge Arbeide kand hafve sit Udkomme og noget tilofvers for sig og sine. Men skulde det udfordrende Mandskab fattes, blef mindre at haabe om Agerdyrckningens Tilvext. Icke allene Jordegods-Eyere, naar de ey kunde finde duelige Folck til at besette Bøndergaardene med, uden hvilcket dend bedste Gaard snart blifver øde, vilde herved lide, men endog eenhver Bonde, naar hand skulde safne de udkræfvende Tieniste-Folck, uden hvilcke dend formuenste, fornuftigste, flittigste og arbeidsomste Bonde ickun lidet kand udrette.

Efter hvilcke Omstændigheder ieg lige saa lidet som det øfrige Cancellie-Collegium, hvis allerunderdanigste Betænckning findes vedlagt, understaar mig denne allmindelige Forandring at tilraade. Hvilcket dog alt til Eders kongl. Majt eget

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

allerhøyeste Gotbefindende ieg i allerdybeste Submission indstiller, forblifvende til min Døds Stund

Eders kongelige Majestæts
allerunderdanigste troe pligtskyldigste
Tiener

Khn. d. 15. Apr. 1769.

O. Thott.

88. *Kancelliets første udat. Indlæg.*

Allerunderdanigst Betænkning, om det unge Mandskab i Danmark kand tilstaaes en uindskrænket Friehed at opholde og ernære sig, hvor de vil i Landet uden Hensigt til Alder eller Boepæl.

Da det allernaadigst har behaget Deres kongelig Majestet at befale Cancelliet at tilkiendegive sine allerunderdanigste Tanker, hvorvit det kunde ansees tienligt, at Bønder-Karle i Danmark blev tilstaaet en saa almindelig og uindskrænket Friehed, at de uden mindste Hensigt til Alder eller Boepæl maatte begive, opholde og ernære sig her i Landet, hvor dennem lystede,

saa formeenes allerunderdanigst, at saadan Tilladelse ville foraarsage en alt for følelig Uorden og det i mange Henseende; thi:

1. Kunde den nye Indretning med Land-Militien ey længe bestaae, effterdi ingen meere kunde indføres i Reserva-Rullen, siden en Proprietarius ingen Ret havde til Mandskabet; og altsaa maatte Reserva Rullerne om faae Aar gandske ophøre, og mand kunde siden ey paastaae, at en Proprietarius skulle præsentere nogen til Land-Soldat.

Det unge Mandskab er og høystfornøden til at forsvare Landet mod fientlig Indfald og til at besette Fæstningerne, naar de hvervede Trupper rycke ud; men hertil ville det kuns være lidet skicket uden Øvelse og Diciplin, som ey kand erholdes uden ved Bestandighed af Land-Militiens Indretning.

2. Var det at befrygte, at adskillige Goedser, i sær hvor der er skarpe Egne, ville ved saadan Indretning blive øde og Proprietarierne uden deres Skyld og Brøde ruinerede;

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

da intet er farligere for Landmanden og Agerdyrckeren end Mangel paa Folk, som nødvendig behøves til at dyrcke Jorden, hvoraf Landmanden skal tage det, hand behøver saavel til sin og Families Underholdning som til de kongelige Skatters Betaling. Det er ligeledes bekiendt, at paa adskillige Goedser er stor Mangel paa ungt Mandskab og Tieneste Folk, men dersom de paa saadant et Goeds endnu miste fleere, saa ere baade Proprietarien og Bønderne ruinerede.

3. Ved denne befrygtende Mangel af Mandskab og Folk til Agerdyrkningens Drifft ville mange afskreckes fra at kiøbe Jordegoeds, som altsaa ville tabe i sin Priis, hvilket billig ansees som et stort og skadeligt Onde, fornemmelig paa nærværende Tiid, da Jordegoeds nu langt meere end tilforn er betynget med saadanne Paalæg og Besværinger, som det umueligt kunde bære, om det tabte i sin Priis.

4. Tabes der intet ved at gaae langsom frem, men der hazarderes meget ved hastig at giøre et saa vigtigt Skrit.

Exempel herpaa haves i Begyndelsen af høystsalig Kong C. 6^{ti} Regiering. — — — —.

Da Omstændighederne i Landet, Bønder-Karlenes Tænkemaade og Frygt for at blive Soldater samt Faciliteten at komme ud af Landet ere de samme nu som da, saa befrygtes og, at Følgerne ville blive de samme til største Skade og Ruin for Landet.

89. *Kancelliets andet udat. Indlæg.*

Om en nye Anordning i Henseende til det unge Mandskab i Danmark.

Da det har behaget Deres kongelig Majestet at tilkiendegive sin allernaadigste Villie derhen [her refereres Kabinetsordren af 27. Febr. 1769],

og Deres Majestet tillige allernaadigst har befalet, at det danske Cancellie herover skal give sin allerunderdanigste Betænkning,

saa er denne Sag i Cancelliet nøye overveyet, hvoreffter mand har formeent, at endskiønt herved formodentlig kunde forefalde adskillige Vanskeligheder, ville dog samme deels med Tiiden bortfalde, deels ikke være af den Vigtighed, at de

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

kunde balancere den Nytte, som Anordningen i Fremtiden forhaabentlig vil forskaffe, hvorfor mand allerunderdanigst indstiller, om icke en Forordning efter Deres Majestets allernaadigste Intention derom kunde udstedes,

dog med den Indskrænkning, at de, som have fyldt deres 36 Aar eller tient deres Tiid ud ved Land-Milicen, vel maatte fæste Gaard eller nedsætte sig, hvor de ville paa Landet, men icke forlade Agerdyrkningen og begive sig til Kiøbstæderne.

90. H. Rosenkrantz' Erklæring af 9. Maj 1767.

Betænckninger om Almuens Frieheed.

Herom findes mine Tancker veed Protocollen under N° 12 af Dat. 15de December 1767.

I den Indbildning, som Bonden nu allereede uden Grund har giort sig om Forandringer, har de paa adsckillige Stæder viiset meegen Opsetzigheed, Selvraadigheed og Ulydigheed, hvad vilde icke være at befrygte, om dem tilstoedes Frieheed? Aldt for hastige Forandringer ere alletiid farlige og Bonde Standen allermindst i Stand til at finde sig udi.

Jeg haver bestandig medhandlet og anseet mine Bønder som mine Venner, mens befrygter, at die icke vilde giøre det samme, om die veed u-indsckrænckt Frieheed kom til at raade over mig.

Effter mit Begreeb er det Fæste-Bønderne, der sckulde soulageres, Tieneste Karlene trænge icke dertil. Aldt for stoer Frieheed for Bønder-Drenge og Karle vilde ingen falde haardere eend Fæste-Bønderne, fornemmelig die fattige.

Die slette Egne i Landet vilde aldeeles blive forladte, u-bebyggede og u-beboede og dereffter icke værde at eye, mens bestandig savne Fæstere og Tieneste-Folck.

Kom det til den bedrøvelige Yderligheed, at Hans kongl. Mayst for Paabudenes Udeblivelse maatte lade sligt Gods seqvestrere, vilde det være til Tab og icke at vente, nogen torde vove at kiøbe sliige forarmede og abbandonerede Stæder.

Nu gaaer die fleeste Bønder-Karle og tiener, indtil die bliver 30 Aar og derover, for at samle sig noget; naaer die nu effter faae Aars Forløb maatte forlade Godserne, tabte

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

samme baade Karle og Penge, die der havde forhverved. Begge Deele vilde dereffter høyligen savnes og forvolde slette Følger for den største Deel Landet og Indbyggerne.

Een fransk autheur udlader sig saaledes: Le peuble possede guerre trop de liberté qve pour en abbusser à son propre préjudice, c'est un enfant qvi tombe et se brise, dés qv'on le laisse marcher seul, et qvi ne se réléve qve pour battre — — — — Il faut le nourir, conduire et l'occuper sans l'écrasser.

Rosenlund d. 9de May 1769.

H. Rosenkrantz.

91 a. General-Landvæsens-Kollegiets Forestilling af 6. Maj 1767.

Stormægtigste,
allernaadigste Arve-Konge og Herre.

Saasnart som Deres kongelig Mayts allernaadigste Befaling af 19. April var os bleven bekiendtgiort, foretoge vi os strax efter allerunderdanigst Skyldighed at eftertænke og overveye alt det, som kunde henhøre til de forelagde 2de Quæstiones om Bønder-Karlenes Frihed i Danmark, paa det vi forderligst kunde være i Stand til derover at fremlægge vores Betænkning; men da vi have erfaret, at det allernaadigst har behaget Deres kongelig Mayt at befale, at der over alt Mandskabet her i Riget skulle forferdiges Mandtaller, af hvilke vi allerunderdanigst formeene at kunde faae et stort og nyt Lys i denne Sag, og vi tilliige haver indseet, at Land-Militiens nærværende Forfatning saavelsom begge militaire Etaternes Recrutering og Enroullering staae i nøyeste Forbindelse med den Friehed, Bønder-Karlene i Fremtiden maatte forundes, saa finde vi os anleedigede og nødsagede til allerunderdanigst at udbeede os Deres kongel. Mayts allernaadigste Tilladelse til først at oppebie Tiden, da disse indhendtende Mandtaller ere indløbne og os communicerede, samt derefter at maatte i denne Sag correspondere saavel med Søe- som Land-Etatens General-Commissariats Collegier, forinden vi den os anbefalede Betænkning fremlægge.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Naar saadan vores allerunderdanigste Begiæring allernaadigst maatte vorde bevilget, formeene vi at blive satte i Stand til med desto større Oplysning og Vished at kunde afhandle en Materie, som med Rette bør ansees for at være af yderste Vigtighed, siden den har Indflydelse paa heele Statens øvrige Forfatning. Vi forblive indtil vor Død

Deres kongelig May^ts^
allerunderdanigste troe-
pligtskyldigste Tienere

A. G. Moltke. H. C. v. Schimmelmann. Schack.
G. Holck. H. Stampe. A. Schumacher.
I. Lowson. H. N. Nissen. C. L. Stemann.

M. H. Høyer.

General Land Væsenets Collegium
den 6. Maii 1769.

91 b. Christian VII's Resolution af 13. Maj 1769.

Vi tillade allernaadigst vores General Landvæsens Collegium at udsætte den af os forlangte Betænkning over de danske Bønder-Karles Friehed, indtil de allernaadigst forordnede Mandtaller over Mandskabet i vort Rige Danmark ere indløbne, samt ogsaa at bemelte vores Collegium i denne Materie maatte correspondere saavel med vores Søe- som Land-Etats General-Commissariats-Collegier, men Vi ville dog tilliige allernaadigst, at denne Correspondence skulle føres, medens de benævnte Mandtaller forventes, og inden de ere indkomne. Givet paa vort Slot Christiansborg udi vores kongelige Residentz Stad Kiøbenhaun den 13. Maii 1769.

Christian.

A. G. Moltke. Schack. G. Holck. H. Stampe.
A. Schumacher.

M. H. Høyer.

92. Admiralitetets Promemoria af 18. Maj 1769.

Pro Memoria.

Det, som General Landvæsens Collegium udi Pro Memoria af 13de hujus forlanger Søe Etatens Tanker om, og som vil

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

falde under Admiralitetets Ventilation og Besvaring, bestaaer egentlig og fornemmelig udi følge 2de Hoved Poster:

1. Om det kunde være Søe Enrolleringen til nogen Hinder, ifald det allernaadigst blev reguleret, at alt det unge Mandskab i Danmark, som er fød efter Hans kongelige Mayts Regierings Tiltrædelse ikke skulde, førend de vare fulde 14 Aar, indskrives i Reserva Rullerne.

Herom er Admiralitetets Formeening følgende: Da det unge Mandskab paa de til Søe Limiter udlagde Godser anføres ved Søe Enrolleringen udi en separat Rulle, indtil de, efterat de have været til Confirmation, kan giøre Eed til Hans Mayst og overføres i Hoved Rullen, hvorfra de i paakommende Tilfælde kan udskrives til Kongens Tieneste, saa ere disse unge Mennesker, som man giør Stat paa fra Fødselen af, og som udgiør et anseeligt Antall i Danmark, dem, der fornemmelig udgiør Enrolleringens Styrke, da de skal tiene til at complettere den Afgang, som iidelig skeer i Hoved Rullen, enidten ved Dødsfald, Overtransportering i a parte Rullen formedelst Alderen, Desertioner, Udslettelser af Hoved Rullen formedelst Borgerskabs Tagelse eller og af andre Aarsager. Denne Rulle er altsaa den essentielleste for Fremtiden for Enrolleringen, og naar det unge Mandkiøn fra Fødselen af indtil deres 14de Aar skulde have deres fuldkomne Friehed, vilde efter all Rimelighed deraf flyde, at Enrolleringen vilde miste en stor Deel af det unge Mandskab paa Søe Limiterne, som endten ikke havde Lyst at applicere sig til Søe Farten eller og vilde prøve sin Lykke paa anden Maade og altsaa gik ud fra Limitterne, førend de opnaaede den Alder, som bandt dem til Fødestæd. At dette med temmelig Vished vilde arrivere, viser noksom de adskillige Formindskelser i Aarene, som Land Etaten har været nød til at fastsætte Tiid efter anden paa de til Land Soldater udlagde Lægder, hvor det nu endelig er kommen saavidt, at 4re Aars Alder binder til Stavns, for hvilken Tiid de ikke har formodet, at nogen Fader kan skille sig ved sin Søn eller emploiere ham til nogen anden Handtering.

Desuden vilde det, naar saadan Anordning skulde finde Stæd, være at befrygte, at Districterne, som til Søe Limitter

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

ere henlagde, vilde i Fremtiiden liide stor Mangel paa Folk, naar Eyerne af de Godser ikke fandt deres Fordeel ved at befordre Giftermaale og opklække fattige Børn, i Uviidenhed, om de ikke før deres 14de Aar forlade deres Fødestavn, og den Vandring af Børn under 14 Aar vilde giøre all Beregning over Anvæxten udi Districterne umuelig for Admiralitetet, ja give Leylighed til disse unge Drenge at lade sig antage med fremmede Skippere under een eller anden vrang Forestilling, hvilket af Enrollerings Chefen, naar ham blev betaget Magt over det unge Mandskab, umuelig kunde hindres, siden de fleeste Forældre gierne ønskede at faae dem i fri Fart, og fremmede Skippere formodentlig meget villigen efter Engelændernes sædvanlige Brug antog Drenge paa deres Fahrtøyer, hvorved Districterne snarligen kunde udtømmes paa ungt Mandskab.

Det kongelige General Landvæsens Collegium vilde altsaa af foregaaende behageligst selv skiønne, at Admiralitetet paa ingen Maade kunde consentere udi saadan efter all Anseende for Søe Etaten meget præjudiceerlig Anordning.

2. Hvorvidt det kunde ansees tienligt, at det paa Søe Limitterne i Danmark værende Mandskab, naar de havde opnaaet deres 36te Aars Alder, skulde have deres fuldkomne Friehed og Tilladelse at opholde sig her i Landet og ernære sig, hvor og paa hvad Maade dennem selv lystede.

Hertil have vi korteligen skullet svare følgende: Da de enrollerede i Danmark ere forbundne til at blive staaende i Hoved Rullen til deres 50 Aars Alder, udi hvilken Tiid man bestandig kan giøre Stat paa dem til Kongens Tieneste og Flaadens Bemanding, saa vilde, om saadanne Folk skulde udgaae af Rullerne, naar de vare 36 Aar gamle, ey alleene de øvrige 14 Aar, de hidtil have været bundne til Kongens Tieneste, reent være forlorne, men man vilde endog komme til at miste dem paa den Tiid, de havde ved Farten faaet den største Befarenhed og altsaa vare de tilforladeligste til Kongens Tieneste, hvilket vilde være til en ubodelig Skade for Flaadens Bemanding og altsaa ikke paa nogen Maade af Ad-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

miralitetet kan tilraades at skulle indføres paa de til Søe Limitter udlagde Godser.

Admiralitetet den 18de Maii 1769.

D. Laurwig. H. H. Rømeling. Güldencrone. D. C. Rumohr.

93. De fynske Sessionsdeputeredes Erklæring af 23. Maj 1769.

Aller tienst skyldigst Erklæring

Paa de 2de af det kongelige General Land Væsenets Collegio fremsadte og fra de respective Herrer udi Generalitets og Commissariats Collegio under 23de Maij sidstleeden communicerede Poster:

1. Post. Siden den kongel. allernaadigste Forordning af 13de April 1764 udkom, er alt ungt Mandskab fra 4 til 40 Aar aarlig bleven indført i Reserve Roullerne, som har sin stoere Nytte, i Henseende til man alletiider derefter kand viide, hvad Mandskaber virkelig i Landet befindes og hvor mange deraf udi Alder tienstdygtige til Hans Maytts Tieniste i paakommende Tilfælde. Vii indseer ey heller andet, end det var best, at sligt paa samme Maade fremdeeles continuerede. Men at Bønder Karle, der have tient som Land-Soldater endten 8 eller 12 Aar høyt eller ved de gevorbene Regimenter alleene i 6 Aar i Følge Forordningen af 21. August 1767, tillige med de, der have opnaaet deres 36te Aars Alder, skulle faae Tilladelse at opholde sig i Landet, hvor de vilde, er een Sag, som u-nægtelig blev til stoer Præjudice for Land Godserne og ville foraarsage, at saadanne Folk, de fleeste i deres beste Alder, forlode Godserne, og naar de saaleedes ikke nogensteds vare obligante, fandt de heller for godt at streiffe Landet omkring fra den eene Proprietairs Gods til den andens. Og paa saadan Maade ved ikke egentlig at dependere af nogen kunde mange af dem let finde Leilighed til at begive sig ud af Landet uden vedkommendes Tilladelse, den de heller ikke bekymrede sig meget om at erholde; hvor vanskeligt ville det da ikke blive saavel for Bønderne at faae de fornødne Tieniste Folk endten til Hoverie eller deres eget Arbeyde som og for Proprietarierne at faae duelige Beboere til Gaardene; desuden ville og end disse Folkes Omvandring og Friehed uden Tvivl

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

møde dette, at de giorde sig ald U-mage for at see deres Børn adspreedt omkring i heele Landet, paa det de ingensteds skulle eller kunde svare til Stafn, Proprietarierne altsaa være underkastet Processer og eet u-endeligt Arbeyde med igien at samle og viide Reede til det ham ved slig Leilighed bortgaaende unge Mandskab.

2. Post. Samme Beskaffenhed ville det og have, om det Godserne efter Lov og Forordninger virkelig tilhørende Mandskab fik een saa almindelig og u-indskrænket Friehed at maatte opholde sig i Landet, hvor de lystede, og ernære sig, som og hvor de best kunde, der desuden kunde give Anleedning til, at Landet blev bebyrdet med een Haab Lediggiængere og Landstrygere, som for deres Friehed at beholde ville løbe fra eet Stæd til andet, og altsaa ingen være tient med at have slige u-stadige Folk i deres Brød. Ja mangen høy og smuk Karl gaar ud af Landet, saa man endog nu omstunder paa mange Stæder haver U-mage for at holde ved Godserne, og saa meget meere ville skee, naar Herskaberne blev betagen den fornødne Pouveur over dem, hvorved Hans kongel. Mayttˢ selv maatte lide Tab i Henseende til Mangel af tienstdygtige Folk til sin Krigs-Tieniste.

Adskilligt meere kunde vel være at indvende imod disse 2de Poster, men vii har alleene anseet det fornødent forrestaaende som det betydeligste at anføre.

Odense d. 23. Maij 1769.

Bille. Holsten. Didrichson.

94. A. C. Holstens Indlæg af 2. Juni 1769.

Siden min og de andre Sessions Deputeredes i det fyenske National District Besvarelse paa de 2de Poster, som af det kongelige General Land Væsens Collegio vare fremsatte og os fra de respective Herrer udi Generalitets- og Commissariats-Collegio under 23de Maij sidstleden communicerede, blev tilstillet, er mig nyelig fra en Ven tilsendt følgende Tancker, som i samme Anliggende synes saa grundig og vel at være skrevet, at jeg har anseet det som min Skyldighed samme at meddeele ovenmeldte høye Collegium til nærmere Eftertancke og Overleggelse. Man har Aarsag at priise de mange viise

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Forordninger, som ere udkomne i det Øyemærke at forebygge det unge Mandskabs Undviigelse af Landet, som ere saa nødvendige til Agerdyrkelsen og Kongens og Fædernelandets Tieneste, men u-agtet de berømmelige Anstalter, som ere føyede til saadant at forekomme, lærer dog Erfarenhed, at deslige Undvigelse af det unge Mandskab gaaer lige fuldt for sig. Ja det er endog bekiendt, at mange af Qvinde Kiønnet, i Særdeleshed fra Jylland, tager ud af Landet til Holland og fremmede Provincier.

Det var derfor at ønske, det høye General Land Væsens Collegium efter sin bekiendte Omhyggelighed for Agerdyrkelsen og det almindelige Beste ville vigilere for at udtæncke saadanne Midler og Veye, ved hvilke deslige Messures kunde tages og blive i værksatte, hvorved de kongelige Forordninger angaaende den unge Almues Forblivelse i Landet kunde nøyere blive efterlevet.

Det gaaer dog hellere an at faae Kunssnere fra andre Landskaber til at etablere sig hos os, men hvad Agerdyrkelsen vedkommer, bliver vel vore egne Bønder i vores Land de dueligste og beste. Og naar man kunde udfinde Midler til meere at forebygge den for Landvæsenet saa skadelige Undvigelse af forberørte unge Mandkiøn, som holdes ey for at være u-giørlig, vilde Agerdyrkernes Antal merkelig formeeres, hvorved det maatte falde lettere for dem, som søger at encouragere Landmændenes Industrie, déraf at giøre duelige Arbeydere, da Omsorg for deres Underholdning ville drive dem til desto større Fliid og Arbeydsomhed, lære dem Vindskibelighed og komme dem til at cultivere deres Jord, saaledes at den skulle kunde udbringe saa meget, som var tilstrækkelig til at nære langt fleere Beboere.

Hvad herudi er meldet og indsluttet bliver indsendt, har jeg den Ære at recommandere det høye Collegium til nærmere Overveyelse. — —

Holstenshuus
den 2den Junij 1769. Holsten.

95. En unævnts udat. Brev til A. C. Holsten.

P. M.

Ligesom man i Almindelighed holder for, at Statens Vel-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

fært og Tilvext i Særdeleshed beroer paa en god og velbehandlet Agerdyrkelse, saa kand og Bondestanden og de, som ere hengivne til Agerdyrkelse, med Føye ansees for at være de u-misteligste og meest fornødne Lemmer i Republiqven og dens politiske Societet.

Alle maa tilstaae, at Agerdyrkelsen medfører i vores kolde, fugtige og desformedelst lidet frugtbare nordiske Lande stoere og for faae Arbeydere og Hænder u-overvindelige Besværligheder. Ofte tillader Veyrligets Beskaffenhed icke at arbeyde i Marken, Vinterne ere haarde og lange, Jorderne, som haver sancket alt for megen Vædske og Suurhed, bliver om Foraaret sildigere beqvæmme til at behandles, Høsten forhales, og naar Frosten indfalder tiilig om Efteraaret, saa hindres eller i det mindste mislinges snart altiid den sildige Ruug-Sæd for de Land-Mænd, som icke har kundet faae deres Sæde Ruug saa betimelig udtorsken eller mangler Folk og Heste til i en kort Tiid at befordre deres Arbeyde.

Denne Situation og disse Aarsager udkræver nødvendigen, at vores Ager Dyrknings Arbeyde skal skee i en kortere Tiid og følgelig befordres med en større Mængde af Mennisker og fleere Hænder end i andre varmere Lande, som kand have frugtbarere Jorder eller være under et bedre og favorablere Clima beliggende. Hvorfor det synes, man snarere skulle være betænkt paa at forøge Ager Dyrkernes Tall og Mængde end ved een u-indskrænckt Friehed give de i Bondestanden fødte og baarne Personer Leylighed til at forlade Agerdyrkelsen og at overgaae i andre magelige og mindre besværlige, men u-nægtelig for Staten mindre nyttige Stænder. De Bønder Børn, som bliver Studentere, Skriver Karle, Fuldmægtiger, Laqvayer, Kudske, Gaards Karle, Speckhyckere, Brændeviins-Mænd og Dagleyere i Kiøbstæderne, kunde formodentlig have været deres Fæderneland til større Nytte og Fordeel, om de i Bondestanden havde søgt at forbedre Jordens Frugtbarhed og ved deres iidelige Fliid og Arbeyde forskaffet os en større Mængde af de u-mistelige Producter, som icke alleene skal bruges og tiene til eenhver Mands Føde og Ophold i heele Landet, mens endog, naar de ere overflødige, ligeledes ved deres Udførsel og Sal til fremmede Land balancere Statens

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Tab paa de Vahre, som vi nødvendigen behøver og lader komme fra fremmede Steder.

Fødsel i Bonde Standen, Opdragelse, daglig Omgang og Beskæftigelse med de Ting og Sager, som henhører til Agerdyrkelsen, ogsaa deres Forældres daglige Exempel giver Bønder Børn alleene een, om saa kunde siges, machinal Tilbøyelighed eller i det mindste den fornødne Taalmodighed til at vedblive en Agerdyrkeres besværlige Stand og Skiæbne. Hvorfor vi og aldrig seer, at et Subjectum af de andre Stænder overgaaer i Bonde Standen, mens derimod lærer os den daglige Erfarenhed, at de Bønder Børn, som har lært at skrive og regne i Skoelerne paa Landet eller og er gaaet i latiinske Skoeler i de smaa Kiøbstæder, gierne foragter og forlader deres Forældres Stand og Vilkaar.

Det kand icke heller nægtes, at en Bondes og Agerdyrkeres Vilkaar ere saavel ringere og slettere som haardere og møysommeligere end hans øvrige Medborgeres. Hans Stand og Person agtes ickun ringe, hans Arbeyde er haard og idelig vedvarende, hans Føde og Klæde maadelig, om icke slette, og hans Paalæg og Udgifter næsten større end hans Indtægt og Fordeele. I hvilken Henseende man med Føye kand frygte, at naar det paa Bønder Børn lagde Baand blev opløst, at de fleeste til Landets og Publici største Tab ville forlade Agerdyrkelsen og enten udvælge en mageligere, mens mindre nyttig Levemaade eller og lade sig forleede til at reyse til Engeland og Holland, hvor Tieneste Folkenes og især de Søefarendes Løn er langt høyere end i Danmark. Hvorfor vi og seer, at Holland aarligen sender alleene med sine Skibe nogle Tusende Fremmede til Ost-Indien, som fra Tydskland, Norge, Holsteen, Jylland og andre Steder samles i Haab af en stor Fortieneste, mens hvoraf icke een af Hundrede kommer igien tilbage til Europa og Fædrene Landet.

Den u-rimelige, mens stoere Frygt, hvilken Bønder Karlene bærer for at blive præsenteret til Land Soldater, ville forleede alle anseelige og vel voxne unge Karle at forlade Landsbyerne og drage ind til Kiøbstæderne, hvor de ere frie for Land Militien, eller og at reyse reent ud af Landet, hvorpaa vi i disse Aaringer siden den allernaadigste Forordning

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

af 21de Augusti 1767 om Bønder Karles Aflevering til de gevorbene Regimenter har haft mange og skadelige Exempler.

Erfarenheden viiser og i Særdeleshed her i Fyen, at alle Strøe Læggene, hvilke bestaaer af mange Selv-Eyere og Bønder, som have kiøbt deres iboende Gaarde paa den kongelige Auction, ere aldeeles blottede for Mandskab saavel til Hans kongelig Mayestæts Tieneste som i Henseende til Gaardmændenes forrettende Arbeyde, hvilke alle haver største Mangel paa Tieneste Folk, da endnu dagligen de faae tilbageblevne velvoxne og anseelige Karle i disse Strøe Lægge, som seer, at det nødvendigen staaer dem for at blive Soldater til nærmeste Session, enten kiøber deres Pas eller rømmer ud af Landet ligesom de foregaaende. Selv samme Skiebne forestaaer visseligen Proprietariernes samlede og hiidindtil med Mandskab vel forsynede Lægge, om Bønder Karlene fick en u-indskrænket Friehed at opholde sig, hvor de lyster, da Amtmanden eller vedkommende Betientere ved deres andre mangfoldige Forretninger umueligen kunde have den Opsigt med et heelt Amtes Mandskab som enhver Proprietair, hvis egen og hans Bønders Velfærdt nu verserer der under, kand have med sit Godses og et hver Lægs tilhørende Mandskab. Formedelst anførte og andre gyldige Aarsager synes det baade at være gavnlig og nødvændig saavel for heele Staten som og for Militair Etaten i Særdeleshed fremdeles ligesom tilforn deels ved at forpligte og deels ved at forbedre deres Vilkaar at encouragere den i Bonde Standen fødte og værende Almue at forblive i samme, paadet at Landet icke i Fremtiiden skal savne de fornødne Agerdyrkere og Militair Etaten det Mandskab og Recruter, som behøves til Kongens og Fædernelandets Tieneste.

96. Erklæring af Sessionen for Sjælland af 10. Juni 1769.

Erklæring.

Da vi ved det kongl. Generalitets og Commissariats Collegii Skrivelse af 23. May ere andmoedede om at meddeele en af os samtl. Sessionens Deputerede underskreven Betænkning over 2de af det kongl. General Land-Væsens Collegio fremsatte Spørsmaale, neml.: [her refereres Kongens to Forslag], saa finde

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

vi os forbunden samme herved saaledes at besvare og derved først at tage det andet Spørsmaal som det meest ample under Betragtning. Vi formeene da, at den allmindelige og uindskrænkede Friehed, som herom handles, vilde blive det skadeligste af alt det, som kand udtænkes, ikke saa meget fordi Jorde-Godser paa adskillige og desværre mange Stæder u-omgiængeligen maatte blive ruinerede, hvilket siden skall blive viist, som fordi Hans Majt. derved ufejlbarligen vilde tabe den uskatteerligste Riigdom, som Monacher besidde, neml. Undersatte i Tusende Tall.

Ingen, der veed, hvor meget Mennisker tragte effter Forandringer, og hvor iideligen de i deres Levnets Løb af denne medfødde Begiærlighed ynske at ombytte deres Stand, forgiæves søgende den Fornøjelse, de savne og sielden finde, da de som oftest forlade det goede for at naae noget, som ved Nydelsen befindes mindre got, ondt, ja undertiiden højstbeklageligt, kand kalde i Tvivl, at Bonde-Standen, der er den eeniste i Dannemark, hvis Andtall kand fortjene Navn af Folkemængde, ved denne Friehed vilde i Haabetall forlade samme og søge i andre Stænder ved mindre Arbejde meere Brød, og som Kriigs-Standen ikke med nogen Lyst af denne Mængde søges, da hverken Forbedring i Friehed eller Brød der forventes, og alle øvrige Stænders Etendue imod denne er at regne som en Haandfuld, vilde det blive en upaatvivlelig Sandhed, at mange Tusende Mennisker vilde staae leedige paa Torvet og dereffter for ikke at vende om till sine Fædres forhadte og abandonnerede Huuse søge ud af Landet; dette skulde vel effter Spørsmaalenes Tillhold være forbudet, men hvorleedes dette Forbud skulde hindres, overtraad af en saa stoer Mængde till Rejser og Udsvejfninger determinerede Mennisker i smaae Complots, lidet effter lidet, i Provincier, der alle bestaae i Øer, hvor hver Strand Kant og Fiskerbaad fournerer Pas under Foeden, kunde vi ikke indsee paa en Tiid, da enhver Bonde Karls Andkomst till, Ophold paa og Bort-Rejse fra et hvert Jorde-Gods skulde være Ejeren alldeeles uvedkommende, i den Stæd enhver Jorde-Gods-Ejere for nærværende Tiid till Hans kongl. May^{ts} Riigers og Landes sande Gavn, for at kunde fournere det andbefalede Mandskab till

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Kriigs Tjenisten, vaage over, at disse Hans kongl. Maj^ts^ Undersatte blive tillstæde, og ingen Dag eller Bekostning spare for at bringe Deserteurer tillbage till den Troeskab, Lydighed og Tjeniste, som de saa naturligviis ere deres Monarch skyldige, der i Freed og Roelighed har med saa meegen Naade og Mildhed beskiærmet dem og deres Forældre i sine Riiger og Lande. [Herefter henvises til Erfaringen fra Begyndelsen af Christian VI's Regering som Bevis paa Nødvendigheden af en Landmilits.]

Recruteringen og Land-Milicen maatte da naturligviis ophøre, hvorved Hans kongl. Maj^t^ tabte en saa ypperlig acqvireret Stamme af 3000 indfødde og paaliidelige udskrevne gevorbene Soldater, som man ey kand tvivle om, bleve de allersidste, som vente Ryggen till Hans Maj^ts^ og Riigernes Fjende, hvilket Tab ey ved en frievillig og bekostelig indenlandsk Hverving effter vores Indsigt var at oprette, da hiine formedelst en sund af Jorde-Gods-Ejerne indseet Politique meest ere ædruelige og troe Folk, disse derimod vilde blive af et langt slettere Slags, foruden at een, der for Penge har solgt sig, aldrig kand komme i Liigning med den, der er Soldatt af Eed og Pligt à Condition, af hvis Opfyldelse han med Vished veed, naar han det for got befinder, at kunde erholde en roeligere og bedre Etablissement imellem Slegt og Venner i det Land, hvis Soldat han er, og 8000 Land-Soldater, som koster saa got som intet og alltiid have viist sig i Nød at være de bedste, ja saa paaliidelige, at man med Sikkerhed ved dem har kundet hindre de udenlands hvervede, hvis Troeløshed i saadanne Tiider alt for yppigen har givet sig tillkjende, all Lejlighed till paa Marcher at udviise samme, hvilket Armeens stoere Tab paa ingen Slags Maade kunde erstattes.

Sættes det endog forud, at Desertioner af Riiget nu meere og bedre end forhen paa det krafftigste stoed till at hindre, saa bliver tillbage at overveye, om denne Friehed endda ikke var højstskadelig for Hans Maj^ts^ Riiger og Lande, enhver af dens Undersatte og i Særdeeleshed for disse paagieldende, hvilke man derved tragtede effter at giøre lykkelige. Vi kunde ikke nægte at være af denne Tanke og det

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

af følgende Grunde. For nærværende Tiid tragte de vindskiibelige og goede i denne Stand effter intet større Maal end i sin Ungdom ved Fliid og Troeskab at erhverve noget, hvorved de i den moednere Alder paa samme Maade som deres Fædre kunde finde Brød og i en meere tilltaget Alderdom erhverve lidet derover, som nu og da kand nærme sig till og undertiiden med Føje effter deres Stands medfødde Tarvelighed kaldes Velstand. Det større Andtall af onde, lade og forsømmelige ere ved de kongl. Forordninger, hvis nøje Effterlevelse Jorde-Gods-Ejerne enhver i sin snevre Circul till deres eeget og Godsets Beboeres Gavn og Bedste paasee, forbundne med Arbejde at tjene Klæde, Føede og en effter samme proportionerit Løn, hvilket er den sande Aarsag, hvorfor i denne den største og tallriigeste Stand i Riiget findes saa saare faae Maleficantere, Mordere, Tyve og udædiske Mennisker, der deels tabes for Staten, deels i Fængseler bliver den till een fast u-taalelig Byrde, af hvilket Slags de faae saa kaldede Frie-Folk, som fremdrage deres Ungdom, Manddom og graae Haar i Ondskab og Ladhed, der er blevet deres frie, skiøndt ulykkelige Valg, desværre fournere et alt for betydeligt Andtall. Af hiin Bondestandens Kjærne vilde den tabe mange, som i andre Stænder vilde søge og finde baade meere og mindre Lykke, de øvrige, som forbleve ved Bondestanden, vilde till Tjeniste og i Tiiden till Etablisements udsøge Riigets bedste Egne, hvor Løn og Føde var at erholde, begge Deele till Overflødighed, og de mange saare slette Egne, i Særdeeleshed i Jylland og Siælland som de 2de største Provincier, vilde blive øde for Arbejdere og inden kort Tiid for Beboere og saaleedes alldeeles ruinerede, hvilket de ovenciterede Forordninger med tydelige Ord give tillkjende at have inden faae Maaneder været kjendelige Følger af da regiærende kongl. Majts ved Frieheds Meddeelelse tiltænkte Naade og Mildhed. Det stoere Andtall, som under Tvang ere bruegelige og offte staae till Forbedring, vilde andvende deres Friehed till deres Tillbøyeligheder at fuldbyrde, og Ladhed og Leediggang, der ere Begyndelserne till alt udtænkeligt Onde, vilde i højeste Grad tage Overhaand. Have vi for nærværende Tiid, da ingen uden gl. udlevede og de faae saa kaldede Frie-Folk udgiøre Landets Betlere og

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Leediggængere, af samme et saa beklageligt stort Andtall, som alle de derimod hidindtill ergn. Forandstaltninger ikke ere tillstrækkelige till med kjendelig Fremgang at hæmme, hvorleedes vilde da Tillstanden blive ved denne saa skadelige Stands saa stærke Tillvæxt paa en Tiid, da deres Andtall meget vilde blive formindsket, som kunde have noget tillovers till Livs-Ophold for disse Bander. Endeligen tabte Jorde-Gods-Ejerne alldeeles den till det allmindeliges Bedste saa nyttige Kjendskab af Godsernes Mandskab, der sætter ham i Stand till at forsee Hans May^ts Landsbye-Boeliger med saadanne Beboere, som kunde og vilde erlægge ved meegen Fliid og Agtpaagivenhed det, som Riigernes Tillstand Tiid effter anden udfordre. Det Slægtskabs og Venskabs Baand, der till saa megen indbyrdes Nytte og Velstands Forbedring og Vedliigeholdelse foreener et hvert Godses Beboere og Mandskab, blev inden kort Tiid sønderreevet; Bønder-Gaarde i slette Egne vilde komme till i Mængde at staae øde, i de bedste maatte de i Blinde besættes, ingen Fortroelighed blev at vente, men all muelig Fortrædelighed imellem Byernes Beboere, og hvo indseer ikke, naar alt ovenandførte ere unægtelige Sandheder, at en allmindelig og u-indskrænket Friehed for Bondestanden blev en liigesaadan uboedelig Ulykke for Riiger og Lande, enhver Undersaatt og i Særdeeleshed for Bondestanden selv.

Indvendes det os, hvorfor det ikke er giørligt i Danmark, som er giørligt og med Fremgang foregaaet i andre Riiger, da bliver vores Svar: At dersom Handel, der med følgende Søefart, Fabriquer og alle Slags Haandværker vare saa mangfoldige i Danmark, at samme kunde komme i Comparaison, Liigevægt eller overgaae Bondestanden, var det her giørligt, som nu umueligen kand skee, da denne Stand ved Jordens Forarbejdelse og Creaturernes Opelskning ej alleene skall ernære sig og Landets Undersatte, men endog skaffe till Veje det, som er Danmarks eeniste Product, hvorved dens Handel kand underholdes og udenlandske Fornødenheder betales. Kjøbmænd, Fabriqveurs og Haandværks Svende og Mestere kunde de fleeste Bønderkarle i visse Aar lære at blive og giøre, mens de lære, Nytte som Drenge, men forlade de Riigets største Nærings Vej, Bondestanden, og paa de andre

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Veje ey kunde finde Brød, maae de søge udaf Landet, og deres Pladser kunde ikke med indkommende Haandværks Burscher besættes, hvilke detsuden ikke vilde komme her, naar alle Pladser af Bondestanden vare optagne, hvorved Landet igien tabte saa mange af disse, der hos os som Haandværkere blive boesatte og nyttige Undersaattere, men som Bønder vilde blive heel uduelige.

Gaae vi dereffter till det første Spørsmaal, da tage vi ikke i Betænkning at andsee det liigeleedes meget skadeligt, om det unge Mandskabs Hæftelse først skulle tage sin Begyndelse effter fuldendte 14 Aar. I denne Alder udvikle sig alle menniskelige Liidelser paa det hæftigste, og Forstanden er mindst moeden till at undertvinge dem eller at indsee deres fordærvelige Følger; skulde det nu just i denne Tiid, da en Bonde-Dreng troer sig for gammel till at lade sin Velfærd ankomme paa Forældres, Slegt og Venners Raad og Forsorg og er for ung till selv med noget Overlæg at determinere sin Lykke, staae i hans Magt for mindste Modsiigelse, ej at mælde Revselse af sine Forældre, at tage sin Hævn ved at forlade dem, unddrage dem sin skyldige Hielp og Bistand og løbe Landet om uden deres Villie og Viidende, hvor mange bedrøvede i deres Velfærd, ved tienstdygtige Børns Afsagn tillbagesatte og med Tiiden ruinerede Forældre og hvor mange opsætzige og ryggesløse Børn vilde dette ikke foraarsage, hvortill kommer, at da Riigernes Tillstand udfordre till de gevorbene Regimenter og nationale oprettede Batailloner stærkere Udskrivning end tillforn, det da ikke kand være giørligt at ville dette Øjemed uden tilliige at ville de Midler, hvorved samme kand souteneres og opnaaes. Vi meene Mandskabets Sammenholdelse ved Godserne, som i den Grad vill svækkes, om deres Hæftelses Tiid saa silde skall begynde og saa tiiligen i en Alder, da de ere meest brugelige till Kriigs Tieniste, alldeeles ophøre, saa at vi med Vished af den Kundskab, vi af Reserva Roullerne om Landets tjenstdygtige Mandskab have, tør forsikkre, at disse till Landets Beskiærmelse saa paaliidelige Udskrivninger umueligen længere kunde souteneres.

Vilde vi lade forbiegangne Tiiders Erfarenhed tjene os heri till nogen Oplysning og Vejleedning, da saasnart Land-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Milicen ved Reserva Mandskabets Oprettelse i Forordning. af 30te Martj 1742 blev forstærket, og Udskrivningen derved tilltoeg, endskiøndt ej i den Grad som for nærværende Tiid, blev det en nødvendig Følge, at Mandskabets Andtagelse till Reserver maatte ey alleene i samme Forordn. extenderes till 40 Aars Alder, og dets Undviigelse og Andtagelse i de gevorbene Regimenter strængeligen forbydes, men under 12te Oct. 1742 maatte Proprietairens Ret fastsættes fra 9 till 40 Aar, og Mandskabet indtill den sidstbenævnte Alder paalægges at tage Tjeniste ved Land-Milicen, hvilket vi, naar Hans kongl. Majts allernaadigste Villie er, at den Tiid, i hvilken Bondestanden er pligtig at blive ved sine Læg, skall indskrænkes, andsee for den eeniste Middel Vej, som nogenlunde kand bestaae med ovenmældte till Landets Forsvar saa umistelige Udskrivning. Denne Alder af 9 Aar er just den rette, paa hvilken en Dreng bør begynde at tillvende sine Hænder till det Haandværk, hvorved han i Tiiden skall have sit Ophold, og da han endnu lader sig af sine Forældre eller Venner leede, saa kunde samme ventes med nogen Skiønsomhed effter hans Dygtighed till hans Bedste udsøgt; det er og i en Alder af 40 Aar (ved hvilken Udsættelse for Kongens Tjeniste saavelsom Godsernes Arbejde var vunden 4 Aar) ikke at vente, nogen skulde forlade sin Stand eller Venner uden gyldige Aarsager og kjendelig Forbedring i sin Velfærdt, i hvilken Fald det da ikke burde nægtes nogen.

At Bønder Karle effter at have udtjent som Land-Soldater eller Recruter uden Hensigt till nogen Alder skulde have Tilladelse at rejse, hvorhen de vilde, maatte have een af 2de onde Følger, enten at Jorde-Godsserne till Arbejde skulde miste saa mange Mennisker i deres bedste Aar, eller da dette naturligviis saaviidt muelig vilde eviteres, fik de kongl. Regimenter aldrig nogen dejlig Karl i sin blomstrende Ungdom, men ey før i den Alder, da hans Udskrivnings Tiid kunde nætop træffe ind med hans Frieheds Aar, heller ikke kunde Reserva Roullerne taale at miste dette Mandskab saa tiilig, undertiiden (naar de i deres Ungdom vare blevne Soldater og Recruter) inden de var 30 Aar.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Hvor meget endeligen endog denne i 1ste Spørsmaal berørte Forandring vilde skade de maadelige og slette Egne (hvor ingen Dreng vilde opfylde sit 14. Aar og ingen Karl blive længere, end han var forbundet till) saavel ihenseende till manglende Hænder, som paa disse Stæder højst trænges till, som og till Beboere ved Gaarde og Huuse, hvorleedes alt det, som i de forbundne Aar kunde samles og erhverves, vilde henbringes i Frieheds Aarene till bedre Provincier og Egne, og forinden ingen Etablissement eller Gifftermaal tænkes paa, alt till de fleeste Egnes uboedelige Skade og Ruin samt Folke Formeerelsens Svækkelse, vilde i Tiiden en bedrøvelig Erfarenhed kjendeligere overbeviise om, end vi see os i Stand till udførligen at oplyse.

Vi andsee ellers i Almindelighed ingen Stand lykkelig, fordi den ved Standens Forandring, naar og saa ofte den tykkes, kand udsætte sig for Ustadighed, Uroelighed og Uvished om den Nærings Vej, paa hvilken Brødet for den og dens Afkom skall findes, hvoraf flyder, at mangen døer i yderlig Armoed, fordi han enten af Ladhed aldrig har vildet i nogen Stand arbejde, eller fordi han aldrig er kundet blevet eenig med sig selv om, hvad han skulde binde sig till, og derfor stedse har været en uduelig Lem; meget meere troe vi, at Stændernes bestandige Destination befrie Undersatte fra denne Uroelighed og frygtsomme Uvished, fournere Staaten de mest habile Arbejdere, og at deres sande Lykke blot og alleene bestaaer i de Vilkaar, som dennem effter Omstændighederne enhver i sin Stand af Regiæringen kunde forundes.

Det siellandske Districts Land-Milice Session den 10de Junij 1769.

F. C. v. Gram. E. C. v. Knuht. J. Juell Wind.
W. Christoph von Reitzenstein. E. C. v. Alefeldt.
F. d. Løwenørn. C. Dauw. Fr. v. Møsting. L. C. Oertz.
G. H. v. Krogh. H. v. Brochenhuus.
O. C. M. af Morgenstierne.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

97. *Erklæring af Sessionen for Fyn og Langeland af 29. Juni 1769.*

Paa de 2de af det kongelige General Land Væsenets Collegio fremsadte — — — Poster overgive vi herved vores Betænkning, som følger:

1. Post. [De anse Indførelsen af det unge Mandskab fra det 4de til det 40de Aar i Reserveruller for højst fornødent og betragte det ogsaa som farligt at give dem, som have udtjent eller ere over 36 Aar, fri.] Vel er det saa, at det siunes noget tungt og haardt, at de i denne første Post mentionerede Mandskabe bestandig og deres Lives Tiid skal være obligate og uden at maae forsøge deres Lykke og Brød andensteds og uden for Godserne, naar de bleve til Aarene, udstaaet deres Tiid ved Land Militien, og de ej paa Godsene nogenleedes kunde see sig vel forsørget efter Attraae og Convenance, men hvorviit derudi kand treffes et Medium, er og bliver een Sag, som vi maae overlade højere og dybere Indsigt.

2. Post. Een langt betydeligere Beskaffenhed ville det derimod have, om det Godsene efter Lov og Forordninger virkelig tilhørende Mandskabe fick een saa aldmindelig og uindskrænket Friehed at maatte opholde sig i Landet, hvor de lystede, og ærnære sig, som og hvor de best kunde, der vilde give Anleedning, at Landet blev bebyrdet med een Hob Leedig Giængere, ja mange anseelig og de beste Folk meget at vilde saunes og gaae ud af Landet eller andensteds hen, især mod den Tiid, naar de mærkede, at de skulle enroulleres enten til de gevorbene, til Land Militien eller paa andre Maader udcommanderes, som mand endog her og der nu omstunder haver Umage for at holde ved Godsene, og saa meget meere vilde skee, om de fik en saadan aldmindelig Frihed, hvorved det virkelig ville befindes, Hands kongelig Maitts Tienneste ved alle Lejligheder vilde liide stoer Tab og Mangel af tienstdygtig Mandskab til Krigs Tiennesten.

Land Militie Sessionen i Fyen og Langeland den 29de Junii 1769.

H. Bille. G. G. Dietrichson.

Lamy du Pont. A de la Milliere.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

98. Erklæring af Sessionen for Nordjylland af 31. Maj 1769.

Efter det kongl. Generalitets og Commissariats Forlangende af 23. hujus fremsende vi herudi vores Betænkning over følgende os communicerte Spørsmaale, nemlig [her refereres Kongens to Forslag].

Det er næsten den fornemmeste Herlighed, een Jordegods Eiere haver, at hans Gods er vel forsynet med Mandskab saa vel til det udforderlige Arbeide som til Gaardsfæste og Enroullering; mangler hand samme, som paa nogle Godser indtreffer, er hand derover i stor Forlegenhed, og for at hindre saadan Uleylighed og for at holde det unge Mandskab ved Landgodserne, som til deres Conservation ikke kand undværes, er allernaadigste anordnet, at Proprietariernes Ret dertil skal tage Begyndelse fra den Tiid, at de have fyldet deres fierde Aar, og fra den Tiid at indføres i Reserva Roullen, hvorfore ikke skiønnes at være tienlig, at nogen Forandring herudi foretages, hvorved Landgodset ville tage stor Tab paa ungt Mandskab, som af Forældrene bleve ført til Kiøbstæder eller andere Stæder for der at fylde de hæfftende Aar, hvilket og ville give Anledning til mange Disputer og Processer for at beviise, hvor og naar Mandskabet, som er eller tienner her og der, have fyldet det 14de Aar; dette existerer nu ey saa ofte, da der ere faae, som tage Bønder Drenge til sig under 4 Aar.

Iblant de Bønder Karle, som have udtient deres Tiid som Land Soldater eller ved de gevorbene Regimenter, eller og som have opnaaet deres 36 Aars Alder, findes de fledste duelige til Arbeide og nogle tienlige til at fæste Gaard eller Huus, og dersom det tillades dem at opholde sig, hvor de ville, var det stor Tab for de Godser, hvor de henhøre.

Paa det 2^{det} Spørsmaal kand vi ey undlade at svare, at den ommeldte Tilstaaelse efter vores Eragtning ey i nogen Maade ansees tienlig, i Betragtning at mange Jordegodser derved ville blive blottet og savne det fornødene Mandskab til Auflingens Drivt, saa at det og ville blive vanskeligt for Bønderne paa mange Stæder at faae Folk til deres Tieniste, og naar de end vare at erholde, ville de ey være tilfreds med

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

den sædvanlige Løn, ligesom det og ville blive een Deel Proprietarier ikke mueligt at levere Land Soldater, langt mindre at præstere den besverlige Liverance af Recruter til de gevorbene Regimenter. — —

Aalborg den 31. Maii 1769.

I. Holck. M. W. Huitfeldt. W. Rosenkrantz.
F. Hauch. E. Dietrich.

99. Erklæring af Sessionen for Melllemjylland af 30. Juni 1769.

Pro Memoria.

De af Deris Excellences og højstærede Herrers under 23. Maij sidst fremsatte 2de Quæstioner ere saa betydelige, at vi icke uden effter allernøyeste Overlæg har tordet fordriste os til at give dend derover anbefalede Betænkning, som bliver følgende.

[Efter at Kongens første Forslag af 27. Febr. 1769 er søgt gjendrevet særlig ved Faren for Følgerne af Rejselysten, navnlig i Jylland, og ved Frygten for de magre Egnes Folketab, omtales dernæst Kongens andet Forslag.]

Denne Quæstion er til deels ved forestaaende besvaret, og tillige fremsadt, hvor skadelig Følgerne vil blive for Riiget i Almindelighed og Jorde Gods Ejerne samt visse Egne i Særdeleshed, dog kunde vi icke undlade at tilføye følgende Anmerckninger til højere Efftertancke.

a. I Bonde Standen er et Menneske gemeenlig Godset til Byrde indtil sit 14de Aar, mens fra dend Tiid dannes hand til Agerdyrckning ved at giøre Bondens Tieniste, imidlertiid kand hand dog inden dend Alder baade fatte og i værksætte Rejse Lyst og Land Manden derved tabe dend Ungdom, der giver Haab om bæste Nytte. Til at forekomme saadant har, højlovlig Ihukommelse, Kong Christian den 6te ved Forordning af 12te October 1742 givet Godserne Rett til Mandskabet fra det 9de Aar, og som saadant endda befandtes u-klæckelig til at hindre det unge Mandskabs Forlockelse, saa har hans nu regiærende Majestæts højsalige Hr. Fader ved Forordning af 13de April 1764 givet Godserne

Rett til Mandkiønnet fra dets 4de Aars Alder, udi hvilcken Ungdommen endnu behøver omhygelig Pleye, og siunes derfore den Alders Indførelse udi Reserva Roullerne dend, som bedst forsickrer Land Manden sit Godses Mandskab og Hans kongelige Mayestet Landets Børns visseste Forblivelse i Landet.

b. Forfarenhed viiser, at Strøe Lægderne, som meest bestaar af Selv Ejer Bønder, der enten af Uagtsomhed eller med frie Villie icke har holdet over deres Ungdoms Tilstædeblivelse indtil 9de Aars Fylde, er oftest saa blottet for Mandskab til kongelig Tieneste, at Amts Betienterne har været nødsaget at legge Proprietairenes Godser til Strøe Lægderne, paa det hiine som Lægdernes Ephorii kunde anskaffe de Karle, disse manglede. Naar nu een almindelig Flytte Frihed indtil det 14de Aars Fylde blev tilstædet, befrygtes, at der og i Fremtiiden paa Proprietairenes Godser ville blive en almindelig Mangel paa tienstdøgtige Reserva Mandskab, og at deraf nu som forhen rejser sig mange Disputer for Sessionerne, der maatte henviises til lovlig Behandling, vedkommende til Fortrydelse og Penge Spilde.

c. Skulle Forskiæl af nogle Dages Fødsel kunde tilveyebringe een Undersaatt 10 Aars Friheds Stand frem for en anden, er det befrygtelig, at slig kongelig Naades Uddeeling ville giøre de sidste alt for nedslagene mod de første. Og da Hans kongelige Mayestæts Omhue for sit Riige er faderlig, saa forventer de, der have dend Lycke at være een saa naadig Konges Undersaattere, liige Fordeele, hvor der findes liige Fortjæniste.

d. Med Fornøyelse ansees billigen dend Æmulation, formedelst hvilcken Jorde Gods Ejerne icke allene leverer deres bæste og anseeligste Mandskaber saa vel til de gevorbene Regimenter som Land Militien, men end og deres Omhygelighed at forskaffe de til de gevorbene Regimenter afleverede Recruter Tieniste paa Godserne, i hvad Tiid af Aaret de end hiem kommer, alt i det Haab, at naar Recruten har udtient, Godset da af een anseelig Soldat kunde faae en arbejdsom Agerdyrckere. I samme Haab tiener og Soldaten med Lyst og Munterhed, ey tragtende efter andet og ey vidende andet end,

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

at hans Ungdom og Anseelse bør tiene Landet til Ziir og Forsvar og hans Middel Alder samt graae Haars Erfarenhed til Underholdning. Naar der imod det til Hans Mayestæts Krigs-Tieniste nu og fremdeeles afleverede anseeligste Mandskab effter Demission af Krigs Tienisten maatte have en almindelig Frihed, blev Følgerne ventelig: Først paa dend eene Side, at enhver Jorde Gods Ejere vil trycke sig ved at levere saa anseelige og skickelige Folck, som nu skeer, til kongelig Tieniste, dernest bortfaldt deres Bemøyelse at anskaffe (end og paa egen Bekostning) de hiemkommene Recruter Tieniste, naar de vidste, at Folckene effter Dimission ey vare Godserne forbundene; ved begge Deele vilde Arméen saa vel i Henseende til Mandskabernes Exterieur som Skickelighed tabe meget. Paa dend anden Siide befrygtes, at Soldaterne, dreven af Begiærlighed effter Nyeheder, vilde formedelst dend dem bekiendte Frihed under Krigs Tienisten faae en Væmmelse til Bondestandens Arbejde og søge indbildte Fordeele udi fremmede Riiger, saa at baade Hans Mayestæts Tieniste og Agerdyrckningen ville tabe alt formeget, ved at en almindelig Frihed blev det anseeligste Mandkiøn forundt, saa snart det i nogle Aar havde staaet under Gevæhr, meere til Lyst end Byrde i dend ønskelige Fred, Landet er velsignet med.

e. Det er Jorde Gods Ejerne ved adskillige Befallinger paalagt: at anskaffe Soldater til kongelig Tieniste, holde Bønder Gaardene bebygte og beboede, svare som Selv Skyldnere de Godserne paalagde kongelige Skatter og Afgifter, underholde de fattige og vanføre, som fødes og findes paa Godserne, og for samme at svare de anbefalede Extra Skatter, uden at have Frihed til at opsige disse Forblivelse paa Godserne. For at lætte saadanne og fleere Jorde Gods Ejere trykende Byrder er dem forundt Frihed til at forbinde Mandkiønnet fra det 4de Aar til Forblivelse paa Godserne for deraf at levere de til Krigs Tienisten duelige Soldater, udtage de tienligste til Gaarders Beboelse og endelig derved at have et Ager Dyrcknings Seminarium, hvor udi Mandskabet først som Drenge blive dannede til Auflingens Drifft, siden som Karle tiene Bonden til Aflingens Fremme og endelig tiene sig selv

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

med een ved aarlig Lønn tilvoxende Formue, der setter dem i Stand til udi Middel Alderen at forsørge een Familie.

Aarhuus dend 30te Junij 1769.

L. W. v. Bulow. F. L. v. Woyda. Gersdorff.
P. Rosenørn. A. Scheel. M. Haxthausen. E. C. v. Deden.
T. Levetzau. J. A. von Brackel. P. v. Albertin.
Wedelfeldt.

100. Erklæring af Sessionen for Sydjylland, uden Dag.

P. M.

Paa Deres Excellencers og Dhhrers Forlangende under den 23de passato at give vores Betænckning paa derudi anførte 2de Poster maae vi allerførst søge de befrygteligste onde Følger af Iværcksættelsen lagt for Dagen.

Det kunde i Henseende den 1ste Post muelig for Riiget i Almindelighed, endskiøndt icke for de fleeste Jorde-Gods-Eiere i Særdeeleshed, være nyttig, at ald det unge Mandskab i Dannemark ey, førend de ere fulde 14ten Aar gamle, bleve indskrevne i Reserve-Roullerne, saafremt Almuens Vilckor icke fandtes saa ringe i disse Tiider, at mangen Proprietair maae paa deres Godser opholde endeel trængende Familier, for hvilcke andvendte Omkostninger de nu icke kand vente dennem anden Erstatning end ved det, at Børnene fra 4de Aar i bemældte Rouller vorder indskrevne, følgelig vissere ere hæftede ved Godserne og der til Landets og Bondens Tieneste kand vorde anbragte.

Saadan en Trang blandt Almuen reiser sig uden Tvivl største deels af u-troelig medfød Dovenhed og Hengivenhed til Brendeviin, hvilcke 2de Omstændigheder nøder saa mangen Mand fra Huuss eller Gaard, og derpaa med Familie bliver Godset til Byrde.

Hvor meget meere ere da icke saadanne Proprietairers Udgivter ved disse Tiiders svære Skatter og Paalægge, hvilcke end og for saadanne maae betales. Følgerne deraf læres dagligen, da saa mange tragte efter at løslade deres Godser.

Derimod naar stricte maatte vorde holdet over, at enhver Bonde-Karl blev alvorlig formeenet at komme til Huuss eller

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Gaard, førend han mindst 3 Aar havde gaaet Land-Soldat, og en Tiid af 8te Aar ellers blev fast sadt for ham at tiene eller indtil hans 32te Aars Fyldelse og dennem, der til geworbene Regimenter maatte vorde afgivne, indtil deres 40de Aars Fyldelse, seer vi just icke hinderlig, at io saadanne kunde bevilges at maatte derefter opholde dennem, hvor de vilde, dog uden selv eller deres Børn Landet aldeeles at forlade, thi det synes formodentlig, at naar nogen med Børn forlade et Gods, andre derimod der igien kunde dennem nedsættte.

Dog maatte derved forebygges, at de magre og sletteste Egne i Riiget, samt hvor mindst Løn gives, ved saadan Leilighed icke gandske blev abandonneret og følgelig blotted for Mandskab, hvilcket snart icke synes und-gaaelig, med mindre Folcke-Mængden var støere, end samme des værre paa siine Stæder befindes, og hvad Tab for Landet (i sær ved indfaldende mange complette Godsers Adspreedelse i disse Tiider), om grundede Klagemaal fra en eller anden Egn indkom over Mangel paa Tieneste-Folck.

Give i Henseende 2den Post ey for sildig blev fortrydet, om mand bevilgede Bønder-Karlene i Almindelighed, saaleedes som derudi anført, en u-indskræncked Friehed.

Den gemeene Mands almindelig slette Opdragelse, u-maneerlige Dovenhed, liigesom medfødte Liiderlighed og Mangel paa sund og fornuftig Tænckemaade foraarsager allereede største Nachdeel og Gremmelse, ia oftest de allernyttigste Tings Tilsiide-Sættelse udi et hvert Huuss i Almindelighed af dets Tieneste Folck.

Mængden haver derfore længe ønsket en liige saadan Forordning for Landet, som Tieneste Folck angaaende for nogle Aar siden i Kiøbenhaun er udgivet; Erfarenheden, den bedste Lære-Mester, oplyser uden Tvivl derhos, at nedrige Gemytter aller bedst ved en Slags Tvang regieres, men ved u-indskræncked Friehed vorder u-tæmmelige.

Virckningen af saadan Anordning blev befrygtelig denne, at Bønder-Karlene strax spreedte dennem hastelig over heele Riiget, søgende de mageligste Tienester og høyest Løn; en suur Miine af deres Huusbond ville drive dem i Tiide eller U-Tiide af deres Tienester, søgende derpaa fra en til en anden

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

og endelig til sidst reent ud af Landet, hvorved Ager-Dyrkningen saavelsom andet nyttig Arbeide største deels kunde liide til stor Skade for Landet. Sættes derimod, at saadant paa en eller anden Maade kunde forebygges, see vi aldeeles icke, paa hvad Maade Udskrivning til Tienesten blev at iværcksette, thi de fleeste, om icke alle, ville uden Tvivl i saa Fald ved første Nys derom forsticke dennem eller reent af Landet undviige, hvortil dessværre findes aldt for mange tienstvillige Skippere, Færgemænd eller deslige Hælere, ey heller viides, hvor Lægderne skulde faae Folck at levere, da ald Raadighed saaleedes var dennem betaget, endnu befrygteligst, at de fleeste Søefarende ville gaae over til Engelland og Holland.

Altsaa see vi icke forsvarlig at raade til saadan Indretnings Befordring, som vi efter foranførte og Godsernes nærværende Forfatning vist formeene at ville geraade samme til Ødeleggelse.

Nyelig bekiendtgiorte allernaadigste Forordning under 13de passato viiser, at mand haver Forsæt at vilde have iidel Selv-Eiere og nogle faae smaae Herremænd til Jordens Drift og Dyrckelse.

Lad være, at saadan Absigt naaes efter Haanden, troer vi dog icke andet, end at Bønderne paa adskillige Egne, som nu ere, endda fremdeeles bleve Stoddere, Aarsagen e. g., en Mand haver icke sit for sig ind-deelet, for meget Jord, som derud over bliver slet dyrcked, Boed derpaa icke er at raade formedelst Byernes siine Stæder u-maadelige Størelse.

Altsaa naar ved Bevilgning for saadan Mængde Selv-Eiere at maatte ved Salg adspreede og deele deres Gaarde kunde naaes det Maal, at store Lands-Byer efter Haanden bleve af-lagde, ickuns høyest 3 til 5 Gaarde laae sammen, og hver havde egen af-deelt Jord ved sin Gaard, fick Bonden mindre Jord at dyrcke, blev over samme selv-raadig, og Landet med Tiiden kunde vrimle af Beboere, ingen dog, som for om mældt, kunde naae Huuss eller Gaard, med mindre han først havde gjort 3 Aar Tieneste som Land-Soldat, hver saadan Selv-Eier-Gaard erholdt sin Tour for en viss Tiid at leveere Soldat, Soldaten absolut at skulde tiene i Lægdet, blev maaske Nachdeelen icke saa betydelig, om Bønder-Karlene

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

efter saadan Forfatning bleve bevilgede om-rørte u-indskrænckede Friehed.

At see Landet ved saadan Forandring liige saa sickred for Rebellion som tilforn og i Henseende de kongelige Contributioners Erholdelse i trouble Tiider derom vedkommer os intet viidere at berøre og bedes undskyldt, at vi dette som en Slags befrygtende Følge her have berøret.

Men Aarsagen, hvorfor vi i saa Maade forestille os, at Bønder-Karlene kunde bevilges en u-indskrænckede Friehed, er denne, at da nemlig enhver Gaard stod for Tour at leveere Soldat (hvorved i saa Fald ventelig udfordredes en betragtelig stærckere Land-Milicie), Selv-Eyer Huusene efter Haanden maatte sees aflagde saa vidt Bønderne til Fortryckelse, og ingen existere uden de, Selv-Eierne lod bygge paa deres egen Grund, det derpaa opfødende Mandskab efter foranførte at følge Bønder-Gaardene, hvorved Bønder-Karlene, der saaledes lettere end tilforn kunde nyde Gaard eller Huuss, vilde kieppes om at blive Soldat og faae meere Lyst til at forblive i Landet end hidtil.

Colding-Slot den 1769.

Hønneberg-Gaard den 6te Junii A° 1769.

J. E. de Falsen.

§ 55. Efter at Kongen ved en Kabinetsordre af 4. Sept. 1770 havde forlangt en kort og fuldstændig Beretning om General-Landvæsens-Kollegiets Virksomhed, og en saadan Beretning (hvori Forhandlingerne om Stavnsbaandet ikke omtaltes) var afgiven 20. Sept.[1], ophævede en Kabinetsordre af 19. Novbr. 1770 Kollegiet og overdrog dets Forretninger til en Kommission, til hvis Medlemmer udnævntes Kammerherre Chr. L. Scheel v. Plessen, Konferensraad A. Schumacher, Major Pflug, Professor G. C. Oeder, Justitsraad M. H. Høyer og Kancelliraad

---

[1] Des. VIII B. 2, Pakke 2.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

G. F. Carstens. 7. Decbr. 1770 fik Kommissionen Navn af General-Landvæsens-Kommission[1].

§ 56. Kort efter denne Omordning forelagde Oeder i Kommissionen et Udkast til en Plan for dens Virksomhed, dat. 1. Decbr. 1770. Udkastet omhandlede de Principer, den burde følge, dels med Hensyn til Bestyrelsen af Krongodserne[2], dels med Hensyn til Bondestanden i Almindelighed; i sidste Henseende anbefalede det Fællesskabets Ophævelse, Stavnsbaandets Afskaffelse, Hoveriets Bestemmelse og Nationalmilitsens Forandring (*n. 101*)[3]. 17. Decbr. synes der at være udstedt en kgl. Befaling til Kommissionen om at udarbejde et Forslag til en Instrux; Befalingen haves dog ikke, men 5. Jan. 1771 forelagdes i Kommissionen et Udkast til en „nærmere Instruktion", som fuldkomment havde Oeders Forslag af 1. Decbr. til Forbillede (*n. 102*). Dette Udkast sendtes til Kongens Underskrift med Plads aaben til Dagsangivelse; Kongen satte sit Navn under det, men Navnet er atter overstreget; lige nedenunder har han skrevet, at det skulde udfærdiges paa Tysk, og paa Omslaget har han noteret, at det skulde udfærdiges som andre Kabinetsexpeditioner, da Land-Kommissionen ikke havde nogen Expedition[4]. Det vides nu, at en „nærmere" kgl. Instrux af

---

[1] Medd. fra Rentekammerarch. 1873—76 S. 107 f. 1878 S. 83.

[2] Kommissionen havde 19. Novbr. 1770 faaet overdraget Administrationen over de kgl. Domæner paa de forrige Antvorskovske og Vordingborgske Rytterdistrikter (Medd. fra Rentekammerarch. 1873—76 S. 108\.

[3] Dokum. vedr. Landboreformen 1768—1787.

[4] Des. VIII B. 2, Pakke 4. Under Dateringen har Kongen skrevet: Christian (atter overstreget). Dieses soll auf deutsch ausgefertigt werden. Omslaget har Paaskriften: Rotulus expeditionum. Zur allergnädigster Unterschrifft eine nähere Instruction für die General Land Wesens Commission zu Folge dero köngl. Mayestät allergnädigste Befehle vom 17ten Decembr. a. p. Herunder har Kongen skrevet: Die Instruction muss wie andre Cabinets Expedition ausgefertigt werden, weil die Land

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

22. Jan. fremlagdes i Kommissionen 23. Jan., men en saadan endelig udfærdiget og dateret Instrux har ikke været til at finde[1]. Den havde imidlertid til Følge, at Kommissionen under 30. Jan. „for at efterkomme en kgl. Befaling" forlangte til Gjennemsyn af Danske Kancelli de Forestillinger og Betænkninger, som vare gaaede forud for Forordningerne [om Landmilitsen og Stavnsbaandet] af 21. Febr. og 30. Decbr. 1702, 9. Decbr. 1735, 30. Juni 1741, 30. Marts 1742, 13. April 1764 og 21. Aug. 1767, samt af General-Told-Kammer- og Kommerce-Kollegiet lignende Aktstykker vedkommende Frdg. af 1. Juli 1746 § 2; der udbades hurtigt Svar, da den Forestilling, som Sagerne behøvedes til, snart skulde være færdig. De forlangte Aktstykker modtoges fra Kancelliet 16. Febr. og fra Kommercekollegiet 20. Febr.[2]

101. Oeders Forestilling af 1. Decbr. 1770.

Til mine høystærede Herrer Collegers gunstige Overveyelse.

1. Af Mandtals Listen efter den forleden Aar anstillede Tælning af Indvaanerne i Kongens Lande sees, at i Holsten ere iblant hvert Hundrede Mennesker 74 Indvaanere paa Landet, i Slesvig 85, i Danmarc 81, i samtlige disse Lande

---

Commission keine Expeditions hat. Ch. Paa Foden af Omslaget staar: General Land Wesens Commission d. 5. Januarii 1771 No. 82. En Afskrift i Mallingiana, Landbovæsen, har under den ovfr. anf. Datering: Under min kongelige Haand og Cabinets Segl (de forskjellige Paategninger findes ikke i Afskr). Smstds. findes ogsaa en tysk Overs. i Afskr. med Datum: Gegeben auf Christiansburg d. Jan. 1771.

[1] General-Land-Væsens-Kommissionens Journal 1771—1773 23. Jan. 1771 Nr. 104 (hvilket Nr. ikke findes i de tilsvarende Indkomne Breve); der er vedtegnet: exp. per duas epist. ad Cancell. Dan. et General-Commerce-Collegium 30. Jan. — Oeder har i nogle autobiografiske Optegnelser anført: „Die von Sr. Majestät genehmigte Instruction dieser Commission ist aus meiner Feder" (Halem, Andenken an Oeder S. 88).

[2] Anf. Journal 16. og 20. Febr. Jvfr. General-Told-Kammer- og Kommerce Kollegiets Journal 1769—71 Nr. 494.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

80 eller 4 iblandt 5. Nu hører vel just ikke alle det platte Lands Indvaanere til Landmandsstanden, men derimod er der ogsaa i blandt Indvaanerne af de smaae Kiøbstæder i Provincerne mange, som bruge Landmands Næring mere end som Kiøbstæd Næring, saa at man skal ikke tage meget Feyl ved at sige, at Landmands Standen udgjør 4 femte Deele af Nationen eller og til visse 3 Fierdedeele.

2. Denne Nationens store Deels, saa mange Tusinde Menneskers Velfærd er det, vores Commission gaaer ud paa.

3. Vi kan forlade os til, at alles Øyne ere henvendte paa denne Commission og dens Foretagender, at mange ønsker os til Lykke, andre derimod, at vores Anlæg maatte mislinge, at somme haabe got, andre derimod ere fulde af bange Forventninger.

4. Vi kan forlade os til, at foruden de naturlige Vanskeligheder, Sagen fører med sig, mange Forhindringer forsættelig vil blive lagt i Veyen for os, og det er vist, at det sidste Slags ere de værste at overvinde, thi hine kan man gemeenligen saa temmelig oversee, men Menneskers Fordomme eller misundelige Paafund er der neppe Ende paa.

5. Forretningerne vil blive mange for os, ey allene de, som Collegium forhen havde, men og de, som følge med Administrationen af Godserne.

6. Denne Forretningernes Mangfoldighed, Vanskelighedernes Mængde, det Ansvar, som nu og i Fremtiden ey allene rimeligvis vil falde paa os, men og det, som ubillige Modstandere vil vælte paa os, om de kan, giør det nødvendig for os, at vi nu i Begyndelsen bliver enige om en Plan til vores Procedurer og søger Hans May^{ts} Approbation derpaa.

7. En Plan hielper til, at Tankerne udvikle sig desbedre og blive bragte til Precision; den hielper til, at man ved sig selv veed ret egentlig, hvad det er, man søger, den soulagerer Ihukommelsen, den befordrer Eendrægtighed, den baner en reen og lige Vey til en stadig Fremgang ved Forsigtighed og Skyndsomhed, og den er til alle Tider et sikkert Forsvar mod Bebreydelser, Beskyldninger, mueligen og Anklagelser.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

8. Jeg skal stræbe efter at fatte Planen saa kort som muelig, saa at sige kuns i Grund Tegning, uden at indlade mig i Detailler for denne Gang, for ikke derved at betage Udsigten over det heele; men finder dette mit Udkast til Planen Bifald, skal ieg siden stykviis indlade mig i Detailler.

Udkast til Planen.

9. Kongen bliver at betragte som Konge og Herre overalt i haus Riger og Lande og som Proprietaire i Henseende til hans Domainer.

10. Som Konge er han Lovgiver, som Proprietaire giver han Exempel. Meget got kan udrettes med Exempler, som derfor ikke kan befales, naar Befalingen er forbunden med Skaar i Undersaatternes Eyendoms Ret, et Onde, som paa ingen Maade kan oprettes.

11. Som Administrateurs af de os overdragne kongl. Godser betragte vi Kongen som Proprietaire, som Lemmer af et til Landvæsenets Bestyrelse oprettet Departement betragter vi Kongen som Lovgiver.

[I §§ 13—20 omhandles Bestyrelsen af Domænerne og de Forandringer, som dér bør foretages, i hvilke „Hovedgaardenes Dismembrement" er Hovedsagen; Oeder henviser herom til sin forrige Aar forfattede Memoire. Dernæst vender han sig til de „Passus", hvor Kongen er at anse som Lovgiver; i § 21 sætter han Fællesskabets Ophævelse som det allerførste Skridt.]

22. Dernæst maa vor Attraae være at forskaffe Bondestanden den samme efter Naturens Ret tilkommende Frihed. Denne Frihed bestaaer deri, at Fæste Bonden i hans Forhold mod Proprietairen settes paa den Fod af en Contrahent, der ved Gaardfæstningen maa have Tilladelse til at sige Ney til de Vilkaar, Proprietairen forelegger, naar de synes ham for tunge, det er at forlade hans Føde-Sted og at søge taaleligere Vilkaar paa et andet Sted.

23. Var Sagen allerede paa denne Fod, saa vilde Foreskrifter til Hoverie Reglementer være uforndødene, de vilde giøre sig af sig selv, og Regieringen skulde ved dette Slags

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

ligesom ved alle andre Slags Contracter ikke have fornøden at interponere sin Authoritet, uden naar det æskes ved manglende Opfyldelse af Contracten paa nogen af de contraherende Parters Side.

24. Men da en pludselig Overgang fra Fæste Bondens nærværende Tilstand, skiøndt den Tilstand er mere de facto end de jure, saadan som den beklageligen er, da, siger ieg, Overgangen til Friheden og dens fulde Brug er saare betænkelig og ikke kan eller maa tilstaaes uden med visse endnu for en Tid vedvarende Indskrænkninger, saa maa Regiæringen imidlertid træde til ved disse Fæste Contracters Oprettelse, anordne skriftlige Hoverie Reglementer at blive forfattede og have Indseende dermed.

25. Og da det er vist og sandt, at National Militiens Forfatning er det, som haver til intet giort Friderici IV gode Hensigt for Bondestanden i den til hans udødelige Ære navnkundige Forordning og ey allene paaført denne Stand Aaget igien paa de Steder, hvor det ved bemeldte Forordning blev kastet af, men endog giort det almindeligt og indført det paa de Steder, hvor det den Tid ikke fandtes, saa vil det, dersom nogensinde en retskaffen og varagtig Forbedring for Bonde-Standen skal vorde bragt til Virkelighed, blive uomgiængelig fornøden, at National Milicen settes paa en anden Fod, hvorved det tilkommer General Landvæsens-Commissionen som Bondestandens naturlige forordnede Forsvar at concurrere med Raad og Gierning.

26. Om disse trende Poster:

Iværksettelsen af Fæstebondens Frihed, Hoverie Reglementernes Paadømme, Forandringen i National Milicens Forfatning agter ieg at fremlegge for mine høytærede Herrer separate Memoires.

27. Dette ere efter mit Begreb Hovedtrækkene til vor Sphæres, til vore Pligters og Gierningers Bestemmelse. Til disse Hensigters Opnaaelse skal vi tage den gienneste sikkre Vey ved forsigtig, stadig og uopholdelig Fremgang, i den Forsikkring at under Hans May^{ts} Protection Veyen skal ikke blive længere, end Tingenes Natur den tilmaaler.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

28. Paa Kongens Godser skal vi søge at skaffe samtlige deres Beboere saavel Eyendom som Frihed, at opløse Hoved Gaardene, at établere paa deres Marker en i Staten umistelig Classe af Landmænd, som ere noget over Bonde Standen, at ophæve Hoveriet, at giøre, ligesom det vil behage hans May^{tt}, af Fæstegaardene Eyendoms Gaarde eller i det mindste Arve Fæste Gaarde.

29. Paa Proprietairernes Gaarder maae vi lade os nøye med at skaffe Fæste Bonden Frihed og hans Pligters Bestemmelse. Hovedgaardens Opløsning, Hoveriets Afskaffelse, Fæstegaardenes Omskiftelse til Eyendom eller Arvefæste ere Forandringer, som ikke kan opnaaes ved Befalinger, men kan ventes af de Exemplers og de Opmuntringers Virkning, som Hans Mayst vil give, alt ligesom Fordomme skal nødes til at give Plads for Overbeviisning af Øyesyn.

Den 1 Dec. 1770.

G. C. Oeder.

102. Udkast til Instrux for General-Landvæsens-Kommissionen af Jan. 1771.

Nærmere Instruction for General Land-Vesenets Commission.

Da den min Landvæsens Commission under 16. Martii 1768 allernaadigst forundte Instruction er befunden utilstrækkelig, i sær siden nærværende General Land-Væsens Commissions Pligter ere forøgede ved Administrationen over mine Domainer ved Antworschou og Wordingborg Amter, som jeg under 19de November a. p. samme haver anfortroet, saa finder ieg allernaadigst for got bemeldte min General Landvæsens Commission efterfølgende Punkter og Befalinger som en ydermeere og nærmere Instruction at foreskrive og meddeele.

[1—11 ere i nøje Overensstemmelse med 12—21 i Oeders Forslag n. 101.]

12. Dernæst skal Bondestanden forskaffes den samme efter Naturens Rett tilkommende Friehed. Denne Friehed

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

bestaaer derudi, at Fæste Bonden i hans Forhold mod Proprietairer settes paa den Foed af en Contrahent, der ved Gaard-Fæstningen bør have Tilladelse til at sige Ney til de Vilkaar, Proprietairen forelegger, naar de synes ham for tunge, det er at forlade hans Fødestavn og søge taaleligere Vilkaar paa et andet Stæd. Og naar Sagen er bragt til Fuldkommenhed, skal Commissionen omhygeligen tilkiendegive mig Contravenienterne.

[3—18 følge, med de nødvendige Forandringer i Formen, saa godt som ordret 23—25 og 27—29 i Oeders Forslag n. 101.]

Givet paa mit Slott Christiansburg d. Jan. 1771.

§ 57. Kommissionen valgte imellem de foreliggende Opgaver Hoveriets Ordning som det mest paatrængende Spørgsmaal. I en Forestilling til Kongen af 15. Febr. 1771, der begrundede dets Forslag til en Frdg., hvorefter Hoveriet skulde bestemmes, fremhævedes hovedsagentlig Bondens Mangel paa Frihed ved Fæstegaardenes Overtagelse som nødvendig Grund for Staten til at skride ind. En kgl. Resolution af 19. Febr. befalede Kabinetssekretæren at paalægge Rentekammeret at expedere Forordningen; Kongen tilføjede, at det var unødvendigt at give den til Generalprokurøren til Undersøgelse, „weil ich mich in diesen Sachen völlig auf die Commission verlasse“[1]. Forordningen udstedtes 20. Febr.

§ 58. 17. Aug. 1771 indgik Kommissionen med en Forestilling til Kongen om Bondestandens personlige Frihed; den gik ud fra, at en ubetinget Frihed for enhver Undersaat til at indrette sine Handlinger efter Lovene vel var Maalet, men dens pludselige Indførelse utilraadelig; man burde gaa gradevis frem, og som første Skridt foresloges, at Indførelsen i Reserverullen for Bønder-

[1] Des. VIII B. 2, Pakke 2.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

sønner, der vare fødte efter Kongens Regeringstiltrædelse og ikke allerede vare indførte deri, først skulde begynde med det 14de Aar, at Soldater, der havde tjent 8 Aar eller vare over 34 Aar eller frivillig antog en Gaard, skulde have Ret til at forlade Godset, at den samme Ret skulde tilkomme alle, der kjendtes utjenstdygtige af Sessionen, og at Proprietærerne ikke for Fremtiden skulde have Udskrivningsret (*n. 103*)[1].

Forestillingen førte ikke til noget Resultat. Efter Struensees Fald førte Kommissionen en hensygnende Tilværelse, indtil den ophævedes 15. April 1773[2].

103. General-Landvæsens-Kommissionens Forestilling af 17. Aug. 1771.

Allerunterthänigste Vorstellung, betreffend, in wie weit dem Bauernstande im Königreiche Dänemark vorjetzo die personelle Freyheit zu schenken seyn mögte.

Nachdem wir alles dasjenige, was nur irgend auf den uns allergnädigst anbefohlenen Punkt, nämlich auf die persöhnliche Freyheit des Bauernstandes, eine Beziehung haben kann, auf das genaueste und in seinem vollkommensten Zusammenhang nachgesehen, untersucht und erwogen haben, sehen wir uns endlich im Stande in dieser Materie, die ausser Zweifel sowohl in Ansehung der politischen als ökonomischen Verfassung des Reichs die allermehreste Betrachtung verdienet, gegenwärtige Vorstellung allerunterthänigst zu überreichen.

---

[1] Trykt hos Oeder, Bedenken über die Frage: wie dem Bauernstande Freyheit und Eigenthum in den Ländern, wo ihm beydes fehlet, verschaffet werden könne; von neuem aufgelegt sammt Zulagen, 1786, S. 136—41 Orig. har ikke været til at finde; en dansk Overs. i Afskr. findes i Mallingiana, Landbovæsen. Oeder var udtraadt af Kommissionen ved sin Udnævnelse til Deputeret i Finanskollegiet i Slutn. af Maj 1771.

[2] Medd. fra Rentekammerarch. 1873—76 S. 135.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Dass es für den Staat am dienlichsten und für Ewr. königl. Majestät Scepter am ruhmwürdigsten seyn würde, wenn ein jeder Dero Unterthanen sich des Genusses der Freyheit zu erfreuen hätte, die ihn berechtigte seine Handlungen selbst nach den Gesetzen einzurichten, solches ist eine Wahrheit, die eben so wenig eines Beweises bedarf, als diese: dass die Sclaverey eine Mutter aller Laster ist, und dass der Zustand des Bauern hier in Dänemark, in Folge der von einer Zeit zur andern ans Licht getretenen Gesetze und Verordnungen, nun endlich dahin gediehen ist, sich einer Sclaverey zu nähern und derselben ähnlich zu werden, indem die Herrschaft, worunter er stehet, sowohl de jure als de facto sehr viel willkührliches mit sich führet.

Eben dieselben Bewegungsgründe, welche schon vor 69 Jahren Ewr. königl. Majestät Aeltervater, König Fridericum 4^tum^, glorwürdigsten Andenkens, veranlasseten die Leibeigenschaft aufzuheben, und zwar deswegen, damit der Bauer Muth, Lust und Willen haben möchte, mit allem Fleiss und Eifer zu arbeiten, ja sein Leben für seinen König und sein Vaterland, wenn es nöthig wäre, zu wagen, eben dieselben Gründe sind nach unserer Meynung noch jetzt von der Stärke, um dem Bauernstande die Freyheit zuwege zu bringen, der er sich beraubet siehet, und die ihm doch längstens zugedacht worden ist. Allein, so leicht es uns gewesen ist, den eben berührten allgemeinen Grundsatz festzusetzen und anzunehmen, so schwer dürfte es dagegen nothwendig seyn, denjenigen Grad der Freyheit zu bestimmen, den der Bauer im ersten Augenblick, da er von dem Joche, so ihn jetzo drücket, entlediget werden soll, zu ertragen im Stande ist. Ihm gleich auf einmal alle die Freyheit zu geben, die er in Zukunft geniessen muss, ist eine Sache, die wir unmöglich anrathen können. Ein Vogel, der vom Anfang an im Käfig eingesperret gewesen ist, verirret sich und verwildert, wenn ihm die Thür unvermuthet und plötzlich geöfnet wird, und eben dieses würde, wie wir mit Gewissheit voraussetzen, zum grösten Schaden für den Staat, mit den dänischen Bauern sich ereignen. Der Uebergang ist zu gross und muss keinesweges mit einem Schritt geschehen. Wir haben davon hier im Lande selbst

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

ein Beyspiel, wie nämlich die Landmilice durch die Verordnung vom 30sten October 1730 ganz und gar aufgehoben wurde. Nichts war der Zeit übrig, was den Bauern zurückhalten konnte. Es erfolgte ein allgemeines Umherlaufen im Lande. Er lief bloss deswegen weg, um nun den Ort nicht länger vor Augen zu haben, an den er gebunden gewesen war; und die Unordnung wurde so gross und so allgemein, dass die Regierung, um dieselbe zu hemmen, sich gedrungen sahe, mit Anfang des 1733sten Jahres eine neue Landmilice einzuführen. Und von dieser Zeit an ist es, dass die nachherigen Verordnungen bey der Landmilice, nebst der Verordnung vom 1sten Julius 1746 unter dem Titel: von etlichen Pösten, welche fürnemlich die Landgüter betreffen, den Bauern in die Verfassung gesetzt haben, dass er bis an sein Lebensende an dem Gute gebunden ist, wo er sein 4tes Jahr vollendet hat, im Fall der Gutsherr ihm seine Freyheit nicht schenken oder verkaufen will.

Wir sind des allerunterthänigsten Erachtens, dass es zu Vorbeugung aller zu befürchtenden schädlichen Unordnungen unumgänglich nöthig sey, dem Bauern seine Freyheit stuffenweise zu schenken, und wir müssen also, da wir die Sache so reiflich überlegt haben, als es ihre Wichtigkeit mit sich bringet, Ewr. königl. Majestät anheim geben, ob der erste Schritt zu Erreichung dieses grossen Endzwecks nicht in nachfolgenden Pösten bestehen kann:

1. Dass alle Bauernsöhne, die seit Ewr. königl. Majestät Antritt der Regierung gebohren sind und noch gebohren werden, und die nicht bereits in der Reserve-Roulle angeführet sind, nicht darin anzuzeichnen wären, bevor sie ihr 14tes Jahr zurück geleget hätten.

2. Dass, wenn ein Kerl 8 Jahre als Landsoldat gedienet oder seine Zeit als geworbener Soldat ausgehalten, oder wenn er sein 34stes Jahr zurückgelegt hat, oder auch, wenn er freywillig einen Hof annimt, er in der Roulle ausgestrichen werden solle, und dass es ihm, in den beyden ersten Fällen, nicht verwehret seyn müsse, sich von dem Gute weg und wohin er will in Ewr. königl. Majestät Reichen und Landen zu begeben.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

3. Alle Bauernsöhne müssten zwar nach Vollendung ihres 14ten Jahres eingeschrieben werden, allein wenn es bey der nächsten Landmilicesession befunden würde, dass sie ein Gebrechen oder einen solchen körperlichen Fehler hätten, der sie zu königl. Diensten untüchtig machte, müssten sie sofort wieder in der Roulle ausgestrichen und überhaupt so betrachtet werden, als ob sie ausgedienet oder 34stes Jahr zurückgelegt hätten.

4. Dass der Proprietär nicht weiter befugt seyn soll Recruten oder bey der Session den Kerl zu präsentiren, der in eines Landessoldaten Nummer treten soll, sondern dass bey Entstehung einer Vacance entweder zwischen der jungen Mannschaft unter ihnen selbst abgemacht werden solle, welcher von ihnen als Landsoldat zu dienen hätte, oder im Fall sie sich darum nicht vereinbaren könnten, solches durchs Loos entschieden werden solle. Wir sind anbey der Meynung, dass es zur Beförderung der Heyrathen wohl festzusetzen seyn möchte, dass so lange 4 unverheyrathete gefunden würden, die bey einer Vacance loosen könnten, die verheyratheten davon befreyet seyn sollten.

Diese 4 Pöste glauben wir Ewr. königl. Majestät zur allergnädigsten Approbation vorlegen zu dürfen, in der festen Vermuthung, dass die Ausführung derselben auf die Glückseligkeit dieses Reichs und insonderheit auf die Verbesserung des Landwesens in demselben einen grossen Einfluss haben werde, ohne zu befürchten, dass daraus einiger Nachtheil entspringen mögte, der im geringsten mit dem davon unfehlbar zu erwartenden Nutzen zu vergleichen wäre.

Sollte nun dieser allerunterthänigste Vorschlag Ewr. königl. Majestät Beyfall finden, und uns allergnädigst befohlen werden darnach das weiter erforderliche auszuarbeiten, bevor eine allgemeine Anordnung ans Licht treten wird, weil, wie aus obigem erhellet, die zu machende Veränderung einen Einfluss auf die Landmilice hat, deren innere Einrichtung und Ordnung uns nicht so genau bekannt seyn kann, als es in diesem Fall nöthig ist, und ohnedies einige nähere Arrangements und Veränderungen in Vorschlag zu bringen seyn dürften, sowohl wegen Haltung mehrerer jährlichen Sessionen, als auch in

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Ansehung des 4ten Punkts, worin das Looswerfen statt dessen, dass der Proprietär bisher den Soldaten präsentiret, vorgeschlagen worden, und dergleichen mehr, welches bey einem ausführlichen Vorschlage etwa in Acht zu nehmen seyn möchte; so müssen wir allerunterthänigst bitten, dass Ewr. königl. Majestät geruhen wollen, dem General-Kriegs-Commissair Schmidt, welcher jetzo General-Auditeur bey der Armee in Dänemark ist, der vorhin lange als Kriegs- und Land-Commissaire gedienet hat und folglich alle Kenntniss von der innern Verfassung der Landmilice, die uns fehlete, besitzen muss, den Befehl beyzulegen, dass er mit der Commission zusammen treten und ihr, in so weit seine Einsicht und Erfahrung in obigen Fällen für nöthig erachtet und verlanget werden möchte, behülflich seyn solle.

General-Landwesens-Commission,
den 17ten August 1771.

allerunterthänigst

Schumacher. Hoyer. Pflueg. Carstens.

§ 59. 2. Juli 1771 udgik der fra Danske Kammer[1] Skrivelse til Amtmændene om, at de med Landvæsenskommissarerne og de to kyndigste Proprietærer skulde overlægge de kraftigste og bedste Midler til Fællesskabets Ophævelse; de skulde derefter indsende de nævntes Erklæringer og deres egne Betænkninger i Sagen[2]. Under 1. Aug. affattede Amtmand over Nyborg Amt, Kammerherre A. C. Holsten til Holstenhus et Promemoria, hvori han for at lette Fællesskabets Ophævelse foreslog Fæstevæsenets Ophævelse og dets Afløsning af frie Forpagtninger; medens Proprietæren derved vilde opnaa fri Raadighed over sit Jordegods, skulde Bonden til Gjengjæld sættes i Frihed. Han udviklede, hvorledes Bonden, der var et Menneske som alle andre, havde Ret til at

[1] Oprettet 6. Juni 1771 (Medd. fra Rentekammerarch. 1873—76 S. 86).

[2] 2. Departements Kopibog Litr. A. 11. Juni — 23. Aug. 1771, S. 74.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

nyde fuld Frihed som andre Mennesker; hans Maade at tænke paa vilde derved efterhaanden ændres; der vilde blive Kjærlighed i Steden for Had mellem Proprietær og Bonde. Holsten foreslog, at til Mikkelsdag skulde alle Fæstebreve leveres tilbage til Husbonden, og til næste Foraar skulde alle Gaardmænd og Husmænd være aldeles fri og aflevere Gaarden; derefter skulde Proprietæren uddele sine Marker med Skjæl imellem til lige store Gaarde og bortforpagte disse. Han hævdede, at Tvang og ikke Frihed jagede Bønderne fra Godset; maaske vilde Overgangen sætte Gemytterne i for stærk Bevægelse, men man kunde for at hindre dette true dem, som vilde misbruge Friheden, med Slaveri paa Livstid; alle unge Karle burde øves i Vaaben[1].

Imellem de af Holsten efter Ordre samtidig hermed, den 8. Aug., indsendte Erklæringer, var en fra Konferensraad P. A. Lehn til Hvidkilde, dat. 6. Aug. Grundtanken i denne Erklæring var, ligesom i Holstens, Fællesskabets Ophævelse og Proprietærernes fri Raadighed over Godset ved Indførelse af frie Forpagtninger i Steden for Livsfæste; paa den anden Side skulde de miste deres Ret til Folkene og Bonden have Frihed. Lehn skildrede de nuværende Forholds Mangler: „Et evigt Had og Sæd til Oprør er saaet i Bonden til sit Herskab, og deraf er fulgt et ikke mindre tykt Blod i alle, endog de bedste, Husbonder imod Bonden. En nødvendig Forsigtighed nøder Husbonden at forsyne sig selv, da Bondens Hjertelag er bleven saa bekjendt, og intet uden en Rest af Frygt for haard Straf endnu holder ham tilbage fra alle de samme Excesser, som Bonden paa samme Maade er bragt til i Polen". Bonden burde have de Rettigheder, som tilkom enhver Borger, og sin naturlige Frihed, men ikke

[1] Efter Gehejmearkivar A. D. Jørgensens Uddrag. Jvfr. Danske Kammer, Jylland og Fyns Departements Protokol over Indkomne Sager fra 10. Juni til 23. Aug. 1771 Nr. 740.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Ejendom over, hvad han havde lejet. Friheden burde indtræde gradvis, fra Nytaar 1771 for dem, der vare 35 Aar og derover, fra 1772 for dem, der vare 34 Aar, og saaledes videre, indtil Nytaar 1780 de, der vare 26 Aar, bleve fri. Karle og Drenge under 25 Aar burde derimod, i det mindste endnu en Tidlang, staa under deres Fader som deres fødte Værge og under deres Herre som Overformynder; dog skulde Sønnen følge Faderen, hvis denne flyttede. Med Hensyn til Soldaterudskrivningen burde Hartkornet vedblive at være Grundlag for Lægderne, og 50 Td. udgjøre et Lægd; Soldaterne skulde imidlertid ikke udtages af Proprietæren, men enten skulde en Karl godvillig tilbyde sig, eller ogsaa skulde han udtages ved Lodkastning[1].

30. Aug. indsendte Holsten tillige en Betænkning af Justitsraad Jens Lange til Rødkilde, dat. August. Ogsaa den gik ud paa, at Proprietæren til Fremme af Fællesskabets snarlige Ophævelse burde have fri Haand over sin Bondes Grund; Bonden burde lade sig nøje, enten han ved de indførte Forpagtninger fik mere eller mindre Grund end før, han burde være lydig og skikkelig, hvad han nu langtfra var. Paa den anden Side skulde Mandskabet ikke være bundet, men have Frihed til at være og tjene, hvor de vilde, dog at de forbleve ved Landbruget og ikke forlode den Provins, hvor de vare fødte. Godserne burde vedblive at stille Soldater som hidtil. I en Skrivelse af 30. Aug. kriticerede Holsten dette sidste Punkt som egnet til at hindre ret Frihed[2].

---

[1] Indkomne Sager til Fyns Stifts Kontor ad Nr. 740. Lehn indsendte 5. Decbr. 1786 en Kopi af et Brudstykke af sin Erklæring til Landbokommissionen; han betegner den som skreven omtrent 1770. I Kopien ere Tidsbestemmelserne for Stavnsbaandets Løsning forandrede, saaledes at 1771 er blevet til 1788, 35 Aar til 40 Aar, og 1780 til 1803. Kopien er trykt i Den for Landboevæsenet nedsatte Commissions Forhandlinger I, 1788, S. 297—302, jvfr. S. 296, 335.

[2] Indkomne Sager til Fyns Stifts Kontor 1771.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

B. Andre Regeringsforanstaltninger.

§ 60. Generalitets- og Kommissariats-Kollegiet havde i et Promemoria af 24. Sept. 1768 udbedt sig Danske Kancellis Betænkning i Anledning af, at en til Aarhus Hospitals Godses Reservemandskab hørende Karl havde i den hertugelige Del af Ditmarsken ladet sig hverve til det slesvigske Infanteriregiment og nu fordredes tilbage af Hospitalsforstanderen; Kollegiet mente derimod, at han som hvervet udenlands burde blive ved Regimentet. I en Erklæring af 13. Juli 1769 sluttede Generalprokurøren H. Stampe sig til denne Opfattelse, idet han gik ud fra, at Karlen, saasnart han var udenfor Riget, var i sin naturlige Frihed og Proprietærens Ret til ham dermed ophørt. Kancelliets Resolution af 6. Novbr. og Oversekretærens Skrivelse til Kollegiet af 18. Novbr. fulgte Stampes Erklæring[1].

§ 61. En Frdg. af 1. Febr. 1770 indeholdt Bestemmelser om Søindrulleringen og Privilegier for de indrullerede. Indrulleringen skulde foregaa distrikts- og sognevis i Sølimiterne (§ 1); Jordegodsejerne skulde indgive Mandtalsruller over alle de Søfolk og deres Mandskabs Drengebørn, som opholdt sig paa deres Gods (§ 6); Præsterne skulde for hvert Sogn aarlig indlevere Fortegnelse paa alle fødte og døde Drengebørn (§ 7); da de indrullerede skulde have Eneret til Søfart (§ 11), skulde den uindrullerede, som indsneg sig i Farten, strax indrulleres, og den, som havde givet ham Pas dertil, tabe al sin Ret til Karlen (§ 12); Passer for de Søfolk, der førtes af en Skipper fra et Sted i Riget til et andet eller ud af Landet, skulde udstedes af Kongen eller hans dertil forordnede (§ 19); ved den aarlige Session skulde Jordegodsejerne lade sin Foged møde med de indrullerede for at faa fornøden Oplysning (§ 21); de indrullerede maatte i

[1] Stampe VI, 37 f. Oversekretærens Brevbog 1769 S. 944 f.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Fredstid fare, hvorhen de vilde, men dog først lade sig antegne hos Distriktets Officer (§ 27); ingen indrulleret maatte flytte fra den Sølimit eller det Distrikt, under hvilket han sorterede, før han havde anmeldt det til Distriktets Indrulleringschef (§ 45). Om Passer fra Godsejeren taltes ikke i Forordningen.

II. 1772—1784.

§ 62. Paa Foranledning af Rentekammeret, der i Skrivelse af 30. Jan. 1773 „for at soulagere Bondestanden" havde anbefalet, at to Nationalrekruter maatte efter deres Forlangende udløses til Gaardes Antagelse paa andre Godser end dem, for hvilke de vare leverede, havde Generalitets- og Kommissariats-Kollegiet ved en Skrivelse af 30. Marts s. a. til de Sessionsdeputerede fastsat det som en almindelig Regel, at slige Udløsninger for Fremtiden maatte finde Sted[1]. Men 27. April tilskrev Rentekammeret det nævnte Kollegium, at Stiftamtmand over Viborg Stift M. W. Hvitfeldt med Urette havde draget den Slutning af Skrivelsen af 30. Marts, at en Del af Frdgerne af 1. Juli 1746 og 21. Aug. 1767 derved skulde være ophævet, og at en Proprietær skulde have Lov til at udløse en anden Proprietærs Rekrut uden at have hans Husbonds Samtykke, thi et saadant Samtykke var forudsat i Kammerets Skrivelse af 30. Jan. Som Følge deraf tilskrev Kollegiet 30. April de Sessionsdeputerede, at den omtalte Udløsning kun maatte tillades, naar begge Proprietærer vare enige derom[2].

§ 63. 9. Juni 1774 udgik der gjennem Danske Kancelli en kgl. Ordre til Konferensraaderne B. V. Luxdorph og Chr. L. Stemann, Generalprokurøren H. Stampe, Over-

[1] Generalitets- og Kommissariats-Kollegiets Haandbreve for Marts 1773. Jvfr. Lybecker, Applications-Udtog II, 443 f.

[2] Haandbreve for April 1773.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

prokurøren i Hertugdømmerne A. G. Carstens, Konferensraad Fr. Carstens og Etatsraad N. Hofman paa Kammerkollegiets Vegne og Konferensraad H. J. Schultze paa Generalitets- og Kommissariats-Kollegiets Vegne om at sammentræde i en Kommission for at udarbejde en Forordning om Udskrivning af Mandskab og Heste; i den skulde indrykkes alle tidligere Bestemmelser om Landmilitsen, for at den kunde tjene til eneste Rettesnor[1].

I Kommissionens Møde 16. Aug.[2] fremlagdes 3 Propositioner fra Rentekammeret, som gik ud paa: 1) at den Soldat, som ikke vilde fæste Gaard, naar samme blev ham tilbudt paa billige og lovlige Vilkaar, skulde tjene 6 Aar foruden de fastsatte 12 Aar; 2) at de, som forsad deres Gaarde, skulde tjene 6 Aar endnu; og 3) at naar en Proprietær forlangte en Karl udløst til sin egen Tjeneste, burde saadant tillades ham, naar han strax præsenterede en anden tjenstdygtig Karl. Kommissionen bifaldt de 2 sidste Poster, dog at der i 2den Post skulde sættes 4 Aar i Steden for 6; derimod modsatte den sig den 1ste Post, og i den Forestilling af 22. Aug., hvormed den oversendte til Kongen et Udkast til en Forordning, fraraadede den dette Forslag (*n. 104*). Men i den med Oversekretæren Otto Thotts Haand skrevne Resolution, som underskreves af Kongen i Gehejmestatsraadet paa Fredensborg 1. Sept., optoges dog Bestemmelsen[3]; den gik over i § 6 af den 14. Sept. 1774 udstedte Forordning „anlangende en nye og bedre Indretning ved Land-Milicen i Danmark", der ellers i det væsentlige holdt sig til Kommissionens Forslag (*n. 105*). I § 2 bestemtes, at der af 22 Tdr. Hartk. Bøndergods skulde indrettes et Lægd, hvoraf der skulde svares en Karl. § 3 fastsatte Proprietærernes Ret til det unge Mandskab til Tiden fra det 4de til det 40de Aar

---

[1] Indlæg t. Sjæll. aabne Breve 1774 Nr. 494.
[2] Kommissionens Protokol smstds.
[3] Smstds. Jvfr. Holm, Kampen om Landboreformerne S. 27 f.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

(ligesom Frdg. af 13. April 1764). § 6 bestemte Tjenestetiden til 12 Aar. § 8 gav enhver Proprietær Ret til at forlange en af ham indskreven Karl udløst til Gaardfæste mod Præsentation af en anden Karl. § 10 handlede om afgaaede Soldater, der forsad Gaarde. § 11 satte Straffe for Ride- og Ladefogder eller Proprietærer, som fordrede eller modtog noget af nogen Bondekarl for at befrie ham for Indrullering. § 15 gav enhver Landsoldat Ret til at gifte sig. § 16 forbød, at fra Mønstringen 1775 af nogen, som var tjenlig til at være Soldat, maatte fæste Gaard, med mindre han havde været Soldat. § 40 gjentog væsentlig de ældre Bestemmelser om Undvigelser.

104. Forestilling fra den om Landmilitsen nedsatte Kommission af 22. Aug. 1774.

— — — Vel har det kongelig Rente-Kammer, hvor dette Forslag saavelsom i det kongelig Generalitets og Commissariats Collegio har været giennemgaaet, formeent, at den, som ej ville modtage Gaard, naar samme paa billige og lovlige Vilkaar blev ham tilbuden, burde foruden de fastsatte 12 Aar, endnu tiene i 6 Aar lengere, men endskiøndt vi vel indsee, at saadant kunde have temmelig god Grund, have vi dog holdt det betænkeligt at indføre noget derom i Forordningen i Henseende til, at det baade synes haardt og kunde give Anledning til adskillige Undersleb, samt at en Forvalter eller Ridefoged deraf kunde tage Lejlighed paa mange Maader at bryde de unge Bønder-Karle. — — —

105. Frdg. af 14. Sept. 1774.

3. Proprietairernes Ret til det unge Mandskab skal, som hidindtil, tage sin Begyndelse fra den Tiid af, at de have fyldt deres 4de Aar, og skal alt det unge Mandskab fra 4 til 40 Aar indføres i Reserve-Rullen, til hvilken Ende enhver, som besidder noget Hartkorn, skal ved hvert Aars holdende Session under sin Haand indgive en Liste over alt sit unge

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Mandskab fra 4 til 40 Aar, som ey endnu have fæstet nogen Gaard.

6. De, der saaledes blive enrollerede som virkelige Land-Soldater eller Ryttere, skal tiene i 12 Aar, med mindre de imidlertid fæste Gaard, dog hvad angaaer dem, som enten allerede have tient som gevorbene og nu ere tilbageleverede eller og de, der endnu tiene eller have tient som Land-Soldater, hvilke ligesom andre Bønder-Karle maa presenteres og enrolleres, da skal saadanne i de fastsatte 12 Aar godtgiøres de Aar, de allerede have tient; men skulle en Karl, som saaledes har tient i 12 Aar, ey ville antage Gaard, naar samme ham paa billige og lovlige Vilkaar bliver tilbuden, skal han endnu tiene i 6 Aar, dog at han udgaaer, saasnart han paa foranførte Maade en Gaard vil antage.

10. Den, som har været enrolleret enten som Land-Soldat eller Rytter og er afgaaet førend de fastsatte 12 Aar for at fæste Gaard, men siden forsidder samme, maa paa nye igien enrolleres og skal ey alleene udtiene den Tiid, han endnu kunde have haft tilbage, men endog tiene 6 Aar længere, i Fald han dertil er dygtig. Ligeledes skal den, som er udløst til Proprietairens Tieneste efter foregaaende Art., i Fald han kommer af samme, og Proprietairen det forlanger, udtiene den Tiid, han ved Udløsningen har haft tilbage.

11. Ingen, være sig enten vore egne civil eller militaire Betiente, af hvad Caracteer det end maatte være, ey heller nogen af de paa Godserne værende Riide- eller Lade-Fogder samt andre, som Administrationen af et Gods maatte være betroet eller dermed i mindste Maade har at giøre, maa understaae sig enten directe eller indirecte af nogen Bonde-Karl at fordre eller modtage noget, hvor lidet eller meget det end kunde være, for at befrie nogen for Enrollering, og skulle nogen befindes herimod at handle, da skal de, som ere i vores Tieneste, strax og uden ringeste Naade have forbrudt deres Bestilling og efter den Dag være uværdig til videre vores Tieneste, og de, som ere i Proprietairernes Tieneste, bøde derfor 300 Rdlr. eller i Mangel deraf arbeyde i nærmeste Fæstning efter Forordningen af 6. Decbr. 1743, saaog derforuden samtlig enhver i sær uden nogen Forskiæl betale

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

tredobbelt saa meget, som de i saa Maade have oppebaaret, hvilket skal tilfalde Angiveren eller næste Hospital, i Fald ingen Angiver i Sagen befindes. Men skulle nogen Proprietarius, Strøe-Gods Eyer eller Beneficeret imod ald Formodning selv fordriste sig hertil, da forbeholde Vi os dem derfor efter Sagens Omstændigheder alvorligen at ansee og straffe. Og paa det herover desbedre kan holdes, samt de herimod handlende desfør opdages, saa tillade Vi hermed alle deslige unge til Land-Milicen ellers henhørende Bønder-Karle, at saafremt nogen af dem efter denne vores Forordnings Publication til een eller anden, hvo det endog være kan, bliver foranlediget noget at give for derved fra Enrollering at vorde befriet, de da sligt enten for deres ordentlige Øvrighed eller og for den næstholdende Session ey alleene frit og upaaanket maa anmelde, men endog derhos forvente, at saafremt Sagen beviisliggiøres, dennem da, som oven er meldt, treedobbelt saa meget af den skyldige skal blive tilbageleveret, som de i slig Tilfælde have givet.

15. Det skal staae enhver Land-Soldat og Rytter frit for at indlade sig i Egteskab uden dertil at behøve nogen Tilladelse enten fra Regimentet eller andre, dog maa han ey tage sin Hustrue med sig ved Regimentet eller den aarlige Mynstring.

16. Paa de Steder, som henhøre til Land-Læggene, maa, efter at Mynstringen 1775 er forbi, ingen, som er tienlig til at være Soldat, antages til at fæste Gaard, med mindre han har været Soldat og i det mindste passeret Mynstringen eengang, under 50 Rdlr. Mulct for hver, som herimod fæster Gaard til en uberettiget, hvilken Mulct heel og holden skal tilfalde Angiveren.

§ 64. Ved en Kabinetsordre af 30. Aug. 1776, undertegnet af Kongen og paraferet af Ove Guldberg, paalagdes det General A. Hauch og Medlemmerne af den tidligere Kommission angaaende Landmilitsen (se ovfr. S. 260 f.) at træde sammen i Anledning af en Forestilling af 12. Aug. fra Krigskommissaren, Konferensraad Munthe af Morgenstjerne og gjøre Forslag til en Forordning.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

7. Decbr. oversendte Kommissionen en Forestilling til Kancelliet; i § 17 foresloges, at hvis de indrullerede Soldater ikke kunde faa Tjeneste i Lægdet, maatte det tillades dem at tjene andensteds, dog at det blev i deres Exercerpladses Distrikt eller i det mindste i Regimentsdistriktet; § 23 handlede om det Mandskab, som opdroges i de paa Præstegaarders Grund opførte Huse, og om Frihed for Børn af Degne, Skoleholdere og Substituter for at indføres i Reserverullen. Den kgl. Resolution, dat. Gehejmestatsraadet paa Christiansborg 15. Jan. 1777, skreven af Otto Thott og underskreven af Kongen, approberede § 23, men forandrede noget § 17[1]. I Henhold hertil udstedtes Frdg. af 30. Jan. 1777 (*n. 106*).

106. Frdg. af 30. Jan. 1777.

17. Dersom en Soldat, som om Søndagen er forbunden til at exercere, ikke kan faae Tieneste i sit Læg, hvilket dog saa meget mueligt maa paasees, maa det vel tillades ham at tiene andensteds paa hans Husbondes Gods, dog at det tilkiendegives Regimentet, om han forandrer Exerceer-Plads; men kan han ey faae Tieneste paa sin Husbondes Gods, kan han tiene andensteds, dog at det skeer i Regimentets District, og at saavel Husbonden som Regimentet derom forud advares, da det bliver at paasee, at Karlen kommer til at exercere paa nærmeste Exerceer-Plads ved det Stæd, hvor han tiener.

23. Det Mandskab, som opdrages i de paa Præstegaarders Grund opbygte Huuse, skal være forbunden til deres og Godsets Tieneste, som have Herligheden over Præstegaarden, saalænge de ikke tiene i Præstegaarden eller behøves til Recruter for Annex eller Mensal Godset; men Degnes, Skoleholderes og Substituters Børn skal for at indføres i Reserva-Roullen aldeles være befriede, med mindre de komme i Bønders Tieneste eller til Bonde-Arbeyde, da de fra den Tiid af indføres i den Proprietairs Reserva-Roulle, som har Herligheden til det Stæd, hvor de sig i slig Tieniste begive.

---

[1] Indlæg t. Sjæll. aabne Breve 1777 Nr. 68.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

§ 65. 15. Septbr. 1768 havde Kammerherre Juel til Billeshave indgivet et Promemoria til Sessionen for Assens og Hindsgavl Amter, hvori han omtalte de Stridigheder, der fandt Sted ved Kongens bortsolgte Gods om Mandskabet paa Huse, der havde andre Ejere end de Gaarde, til hvis Matrikel Huset hørte; medens det kunde paalægges Gaardens Ejer at svare Mandskab, mente Husets Ejer sig fri og berettiget til at disponere over sit Mandskab; et andet Stridspunkt var om Mandskabet til de Huse, der af Bymændene vare opførte paa øde Jorder i Byerne[1]. Sessionens Decision af 30. Decbr. 1768 gik under Henvisning til den kgl. Befaling af 26. Juni 1761 (se ovfr. S. 157) ud paa, at Mandskabet til de i det første Punkt omtalte Huse ikke burde være frit; Følgen kunde let blive, at Landet blev fyldt med langt flere Huse end Gaarde; med Hensyn til det andet Punkt erklæredes, at Mandskabet burde tilhøre Lodsejerne i Byen, saaledes at den største Lodsejer havde første Prærogativ til at benytte sig af det og derefter de andre. Paa given Foranledning, idet Kammerherre Adler til Hindsgavl havde tilkjøbt sig nogle jordløse Huse og derfor paastod, at de i samme opvoxende Karle tilhørte ham som Ejer, optoges Spørgsmaalet paany, først ved en Skrivelse fra Kammerherre Juel til Sessionen af 25. Novbr. 1778 og derefter ved en Forespørgsel fra Sessionen til Generalitets- og Kommissariats-Kollegiet af 13. Jan. 1779; Sessionen udtalte, at den ikke kunde indse, hvorfor de i slige Huse opfødte Drenge og Karle skulde være mere fri for Kongens Tjeneste end Gaardmandssønner, „da det ellers vilde give Anledning til megen ubillig Omgang med Mandskab, som Kjøb, Salg, Ombytning, Frihedspassers Udgivelse og andet mere, der vilde gjøre det umuligt for Hartkornets Ejere at vedligeholde H. Maj. Tjeneste med fornødent

---

[1] Dette og de følgende Aktstykker findes i Indl. t. Sjæll. aabne Breve 1780 Nr. 399.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Mandskab". Generalitets-Kollegiet sendte Sagen til Kancelliet, der forlangte baade Rentekammerets og Sessionernes Betænkning; det kan bemærkes, at Generalprokuøren H. Stampe i en Notits fraraadede Udtrykket: „tilhøre" om Mandskabets Forhold til det Gods, i hvis Reserverulle det skulde indføres. I den laalandske og den sjællandske Sessions Betænkninger af 9. Okt. bragtes et andet Spørgsmaal frem, idet det omtaltes, at Frdg. af 30. Jan. 1777 § 23 havde bevirket, at en Jordegodsejer havde taget en Degnesøn og præsenteret ham til Soldat, fordi han som en voxen og gammel Karl en kort Tid havde tærsket hos en af Bønderne paa hans Gods; de kunde ikke indse, at Degnes og Substituters Børn mere end alle andre burde lide noget Skaar i deres Frihed ved at tjene Bønder eller forrette Bønderarbejde, da det hverken var Standen eller Arbejdet, men en vis Alder, passeret i og ved samme, der forbandt til Tjeneste i Landmilitsen og derfor til Indførelse i Reserverullen. Resultatet af de forskjellige Overvejelser blev Plakaten af 5. Juli 1780 (*n. 107*).

107. Plakat af 5. Juli 1780.

1. Paa de Huuse, som Beboerne selv eye uden tillige at eye Grunden, bør det opvoxende Mandskab gaae Soldat for det Gods, der har Herligheden til Grunden.

2. Paa samme Maade skal og forholdes med de Huuse, som tilligemed Grundene eyes af Beboerne, naar en anden haver Herligheden over Grunden. Men hvor ingen anden haver Herligheden, der bør Mandskabet indføres i Reserve-Roullen og efter Lodkastning gaae Soldat for det Lægd, til hvis Hartkorn Huusets Grund er henhørende, dog at den svarende Refusion i saa Tilfælde tilhører Eyeren af Huuset, og at Mandskabet efter fuldendt Land-Milice-Tieneste for videre Forbindelse til Lægdet bliver frietagen.

3. I Henseende til Huuse, som i en Bye, hvor der maatte være adskillige Lods-Eyere, ere opbygte paa Byens Gade og ikke paa nogen Gaards Fortog i sær, saa at ingen

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

særdeles Eyere til Grunden kan bestemmes, der bør sammes Mandskab indføres i største Lods-Eyeres Reserva-Roulle, hvorimod bemeldte største Lods-Eyer ikke af de øvrige Lods-Eyere i Byen, naar Mandskabet bliver enrolleret, bør gotgiøres den af Hartkornet ellers fastsatte Betaling.

Som det ved Forordningen af 30. Januarii 1777 dens 23. Art. er befalet, at Degnes og Skoleholderes Sønner skal fra den Tiid af, de komme i Bønders Tieneste eller til Bonde-Arbeyde, indføres i Herligheds-Eyerens Reserva-Roulle, saa ville Vi nu for Fremtiden have denne Forordningens Bydende saaledes forandret, at Degnes og Skoleholderes Sønner først i Reserva-Roullen skal indføres et Aar, efterat de have været til Confirmation, og de efter den Tiid blive i Bønders Tieneste.

§ 66. 3. Januar 1783 udstedtes der en Plakat om, at de Bønderkarle, som agtede at begive sig fra Jylland til det Slesvigske for der i nogen Tid at erholde Arbejde, skulde være forbundne til at forsyne sig med Pas fra deres Husbond, som deri nøje skulde beskrive Personen og anføre, hvor lang Tid det var ham tilladt at være fraværende; befandtes nogen jysk Karl i det Slesvigske uden at kunne forevise saadant rigtigt Pas eller over den Tid, Passet indeholdt, undtagen i Nødstilfælde, skulde han anses som undvegen og anholdes, samt Godsejeren, som han maatte tilhøre, derom underrettes, der da skulde besørge ham afhentet og betale Omkostningerne imod Regres til Karlen.

III. 1784—1788.

§ 67. I flere Aar havde der fundet Forhandlinger Sted mellem Rentekammeret og Kammerherre, Amtmand Friedrich Buchwald angaaende de af ham paa hans Gods Gudumlund i Aalborg Amt foretagne Forandringer, hvorved han dels havde arbejdet for Fællesskabets Ophævelse, dels sluttet Overenskomster med Bønderne om delvis Afløsning af Hoveriet og dels inddraget og faaet afstaaet

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

nogle Jorder, paa hvilke han havde opført en saakaldt Tiendegaard, mod at Bønderne i Gudum og Lillevorde Sogne fritoges for at svare Tiende[1]. En kgl. Resolution af 27. Oktbr. 1784 gav ham Tilladelse til den sidstnævnte nye Indretning paa Betingelse af, at han skulde indgaa Overenskomst med Gudumlunds Bønder, hvorved disse for bestandig fuldstændig fritoges for Hoveri mod en aarlig Afgift[2]. Under de fortsatte Forhandlinger søgte Buchwald dog at bevare Retten til noget Arbejde af Bønderne; derimod erklærede han i en Skrivelse af 11. Marts 1785, at han vilde tillade den Mand paa hans Gods, som troede at kunne faae det bedre paa et andet Gods, at rejse, hvorhen han lystede, med Kone, Børn og Indbo[3]. 18. Marts svarede Kammeret, at naar han, endog uden at give en saadan Tilladelse for bestandig, blot gav sin positive Tilstaaelse om, at enhver af Gudumlunds Fæstere i de første 5 Aar maatte med Kone, Børn og Indbo forlade Gaard og Gods, og desuden i et andet Punkt ændrede sin Bestemmelse om Hoveriet, saa vilde det indgaa med Forestilling til Kongen om, at hans Indretninger bifaldtes[4]. Herpaa svarede imidlertid Buchwald 29. Marts, at han hellere vilde give Tilstaaelsen for bestandig end for 5 Aar, men han vilde overhovedet ikke overlevere sin Erklæring desangaaende til Rentekammerets Afbenyttelse, thi hvis den blev offentliggjort, frygtede han for, at Bønderne til deres egen Skade vilde anse det som en Indbydelse til at søge deres Lykke andensteds; derimod var han villig til, at hans Erklæring tilkjendegaves Amtmanden sub juramento silentii til Afbenyttelse mod ham, naar nogen Bonde skulde klage over ham. I øvrigt ønskede han, at Kongen, naar først hele denne Sag var bragt i Orden, vilde autorisere ham til at give alle Fæstere og ungt

[1] Neues Kielisches Magazin II, 46 ff. Luxdorphiana S. 346 ff.
[2] Luxdorphiana S. 439—43.
[3] Neues Kielisches Magazin II, 219.
[4] Smstds. S. 228 f.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Mandskab paa Godset efter lovlig Opsigelse fuldkommen personlig Frihed paa den Maade, at Kongen ved egne Betjente besørgede Indrulleringeu til militær Tjeneste, han selv fritoges for at opfylde Forordningerne angaaende Bøndergaardes Nedlæggelse, og enhver ung Karl i Landet fik Frihed til at antage Gaard eller Hus paa hans Gods uden Modsigelse af andre Proprietærer[1]. I den Forestilling, som Rentekammeret i Anledning af denne Erklæring 12. April indgav til Kongen, hævdede det, at Buchwald selv havde rejst Spørgsmaalet om en Tilstaaelse til Bønderne, men da „han imidlertid nu ikke drister sig til at give samme, saa anse vi ikke heller for raadeligt at paalægge ham saadant, ligesom det og vilde være aldeles uden Nytte at modtage nogen Erklæring af ham desangaaende under de af ham nu senest foreslagne Restriktioner“[2]. Den paa Forestillingen følgende kgl. Resolution af 20. April 1785 omtalte ikke Bøndernes personlige Frihed, hvilket Punkt heller ikke berørtes i de senere Forhandlinger[3].

§ 68. 20. Jan. 1785 sammentraadte en Kommission, bestaaende af Generallieutenant Hans Ad. v. Ahlefeldt paa Generalitetskollegiets Vegne, Gehejmer. Luxdorph paa Danske Kancellis, Grev C. D. F. Reventlov paa Rentekammerets, Konferensraad Chr. L. Schütz paa Tyske Kancellis samt Gehejmeraad A. G. Carstens for at overveje nogle Punkter vedkommende Landmilitsen i Overensstemmelse med en af Prins Carl af Hessen forfattet og af Kongen approberet Plan for de militære Indretninger[4]. Af Kommissionens Forhandlinger og Betænkninger[5] fremhæves en Udtalelse mod Bestemmelsen i Plakaten af 5. Juli

[1] Smstds. S. 235 ff.
[2] Rentekammerets Relations- og Resolutions-Protokol 1785 Nr. 87.
[3] Neues Kielisches Magazin II, 243 ff.
[4] Jvfr. Vaupell II, 220.
[5] I Indlæg t. Sjæll. aabne Breve 1785 Nr. 390.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

1780 om Indførelsen af Børn af Degne og flere i Reserverullerne; det fremhævedes, at denne Bestemmelse havde bevirket, at de forlod Bondearbejdet og tog ringere Tjeneste i Kjøbstæderne; det var ogsaa ubilligt, at de skulde være deterioris conditionis end Børn af andre civile Betjente, saasom Skovridere, Jægere osv., hvilke ikke ved nogen Anordning vare bundne til Fødestavnen. Kommissionens Forestilling af 6. April bifaldtes i Gehejmestatsraadet 20. April, hvorpaa der udstedtes en Plakat af 13. Maj 1785. I § 3 ophævedes § 16 i Frdg. af 14. Septbr. 1774, hvorved alle Karle vare tvungne til at tjene som Soldat, forinden de fæstede Gaard, § 7 fritog Præsternes Avlskarle for at præsenteres til Landsoldat, saa længe der var noget andet tjenstdygtigt Mandskab paa det Gods, hvortil de hørte, og § 9 fritog Børn af Degne for at pleje Fødestavn *(n. 108)*.

Samme Dag, 13. Maj 1785, udstedtes en Frdg., hvorefter der til Forstærkelse af de gevorbne Regimenter skulde indrettes et Lægd af hver 532 Td. Hartk., hvoraf skulde svares en Rekrut til Soldat eller Rytter, som skulde tjene 8 Aar.

19. Novbr. 1785 udgik der en Skrivelse fra Danske Kancelli til Generalitets- og Kommissariats-Kollegiet, hvori det erklærede sig enig i, at der med de i Følge Frdg. af 13. Maj 1785 afgivne Rekruter burde forholdes paa samme Maade som med dem, der vare udskrevne i Følge Frdg. af 21. Aug. 1767, saaledes, at de efter de anordnede 8 Aar igjen burde indfinde sig paa Fødestavnen[1].

108. Plakat af 13. Maj 1785.

9. Den 3die Art. i Placaten af 5te Julii 1780 ville Vi allernaadigst derhen have forandret, at Degnes, Skoleholderes og Substituters Børn fritages for at pleie Fødestavn eller indføres i Reserva-Roullerne.

[1] Kancelliets Brevbog 1785 Nr. 2138.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

§ 69. 3. Novbr. 1784 var der blevet nedsat en Kommission, bestaaende af Amtmand Henr. Levetzov, Gehejmeraad Christian Ditlev Frederik Reventlov og Kammerherre Johan Ludv. Reventlov samt Etatsraad W. A. Hansen, med det Hverv at overlægge, paa hvad Maade samtlige kongelige Fæstebønders og Husmænds Vilkaar kunde forbedres i Frederiksborg og Kronborg Amter[1]. Ved en af Kommissionen 10. Marts 1786 affattet Forestilling indsendte den til kgl. Stadfæstelse Udkast til Arvefæsteskjøder paa Bøndergaardene i de nævnte Amter. I Følge Art. 14 i dette Udkast skulde Arvefæsterne og deres Sønner rette sig efter Bestemmelserne om Landmilitsen, men dog have Ret til at opholde sig og søge Tjeneste, hvor paa Landet de vilde i de to Amter, og naar de havde udtjent som Soldater og vare over 40 Aar, maatte der aldrig nægtes dem Pas og Tilladelse til at nedsætte sig, hvor i Riget de vilde; desuden gaves Bestemmelser for det Tilfælde, at Mænd udenfor Bondestanden bleve Ejere af Gaardene. I en Anmærkning til Artiklen henstilledes det at lade Udskrivningen til Soldat afhænge af Lodtrækning *(n. 109)*. I en Forestilling fra Rentekammeret til Kongen af 25. April gjorde det forskjellige Bemærkninger ved Udkastet; det ønskede fastslaaet, at Amtmanden skulle kunne tillade Karlene at tjene, men ikke at bosætte sig udenfor Amterne, og dernæst, at der blot skulde staa, at de udtjente eller over 40 Aar gamle Karle maatte have Tilladelse til at nedsætte sig, hvor de vilde i Kongens Riger; thi hvis man fastsatte, at der ikke maatte nægtes dem Pas, præjudicerede man det tvivlsomme Spørgsmaal om Proprietærernes Ret til Mandskabet over 40 Aar *(n. 110)*. Ved Resolution af 12. Juli 1786 approberede Kongen Udkastet til Skjøderne med de af Rentekammeret foreslaaede Ændringer[2]. Da de første Skjøder senere, 6.

---

[1] Bergsøe, C. D. F. Reventlovs Virksomhed I, 56 f.

[2] Rentekammerets Relations- og Resolutions Protokol 1786 B Nr. 140 med Bilag.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Juni 1777, erholdt Kongens Underskrift, hed det dog i deres § 11 kun, at Ejeren af Gaarden burde holde sig de nu gjældende Anordninger og fremtidige Bestemmelser angaaende Landmilitsen efterrettelig, for saa vidt de angik ham og det unge Mandskab ved Gaarden; desuden gaves Bestemmelser med Hensyn til Folk udenfor Bondestanden, der overtog Gaarde[1].

109. Forestilling fra Landbokommissionen for Frederiksborg og Kronborg Amter af 10. Marts 1786.

14de Artikel. Da Landets Børn bør forsvare Landet, og denne Pligt nu bør blive Gaardens Eyere og Efterkommere dobbelt kiær og vigtig, eftersom det er hans og hans Børns Arv og Eyendom, som det gielder om derved tillige at forsvare, saa følger det af sig selv, at han saavelsom hans Børn og Efterkommere nøye maa rette sig efter alt det, som Forordningerne om Land-Milicen nu eller herefter allernaadigst byde og bestemme, og maae altsaa han, hans Børn og Efterkommere samt det paa Gaarden værende og i Reserva-Rullerne indførte unge Mandskab ikke uden allernaadigst Tilladelse og Pas begive sig bort fra Friderichsborg og Kronborg Amter, men * derimod skal det staae dem frit for at opholde sig og søge Tieneste, hvor de selv vil paa Landet paa disse 2 benævnte Amter, naar de aleeneste forsyne sig med Følge-Seddel fra Amtmanden, saa ofte de vil begive sig fra et Amt til et andet; og naar de som Soldater have udtient og ere over 40 Aar, skal dem aldrig blive nægtet Pas og Tilladelse til at opholde og nedsætte sig paa hvad Sted de vil i vore Riger og Lande.

Dersom en Mand uden for Bondestanden, som ikke er enroleret, og hvis Børn ikke hidindtil have været anførte i de militaire Reserva-Roller, nogentid skulle blive Eyer af denne Gaard, da ville vi allernaadigst tillade, at hans og hans Børns Tilstand i Hensigt til det militaire bliver uforandret, som den var, førend han blev Eyer af Gaarden, hvorimod han og hans

[1] Minerva Juli—Septbr. 1788 S. 404 ff.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Afkom, saa lenge de eye Gaarden, skal til Landsoldaters Erholdelse og Udredning bidrage alt, hvad der af denne Gaard efter dens Hartkorn i Følge de om Landmilicen ergangne eller herefter udgaaende Forordninger bør udredes og kan fordres, og til den Ende skal han være pligtig inden et Aars Forløb, efterat han har faaet Gaarden, paa sammes Grund at boesette en Familie af Bondestanden, hvis Sønner lige med de øvrige Karle paa Amtet bleve pligtige til kongelige militaire Tieneste.

I øvrigt ville vi allernaadigst tillade, at Friderichsborg og Kronborg Amter, ethvert for sig, ved Karlenes Udtagelse til vores Krigstieneste stedse maa ansees som et samlet Gods.

* Anmærkning: Forsikring om disse Friheders Bestandighed, ved hvis Forundelse Commissionen troer der intet voves (helst da de allerede ere vante til den Frihed at tiene paa Amtet, hvor de vil) ville dog uden Tvivl være til megen Opmuntring og have gode Følger.

Videre troe vi ikke, behøver at indføres i Skiøderne denne Sag vedkommende. Men det kunde i øvrigt fortiene den nøieste Overveielse, hvorledes al muelig arbitraire Behandling fra Regimentsskrivernes Side i Hensigt til Valget af Karlene til Soldater bedst for Fremtiden kunde forebygges.

Maaskee det vilde være bedst at lade alle tienstpligtige og tienstdygtige Huusmænd og unge Karle fra 18 til 40 Aar lodde om, hvo der skulde gaae Soldat. Naar Lodden traf paa en Gaardmands Søn, som ei havde Lyst at tiene, og han inden en bestemt Tid kunde skaffe en anden tienstdygtig Karl i sit Sted, maatte vel saadant tillades, hvilket alt nærmere kunde bestemmes, naar det allernaadigst maatte behage Deres kongelige Majestæt at befale Rentekammeret til derom at træde i Correspondence med Generalitets og Admiralitets Collegierne og derefter at giøre allerunderdanigst Forestilling, ligesom ogsaa Indretningen i Hertugdømmene i Hensigt til Land-Milicen herved kunde tages i Betragtning.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

110. Rentekammerets Bemærkninger til den ovfr. anførte Forestilling, af 25. April 1786.

18. Udi Udkastets 14. Artikel, som paalegger Gaard-Eieren at holde sig Forordningerne om Land-Milicen efterrettelig, finde vi iblant andet anført: at det staaer det unge Mandskab frit for at opholde sig og søge Tieneste, hvor de selv ville paa Landet udi Friderichsborg og Kronborg Amter, naar de alene forsyne sig med Følgeseddel fra Amtmanden, saa ofte de ville begive sig fra eet Amt til et andet.

Herefter kunde altsaa Amtmanden ikke tillade Karlene at tiene uden for Amterne, og i saa Fald vilde disse derved bindes mere end hidtil. Amtmanden maatte derfor efter vores Formening vel kunne tillade Karlene ligesom hidtil at tiene, men ikke at boesette sig uden for Amterne.

19. Fremdeles er i berørte 14de Artikel bestemt, at naar Karlene som Soldater have udtient og ere over 40 Aar, skal dem aldrig blive nægtet Pas og Tilladelse til at opholde og nedsette sig paa hvad Sted de ville i Deres Majestæts Riger og Lande.

Kammeret formoder ikke, at der kan være Betænkelighed ved at tilstaae denne Frihed for Friderichsborg og Kronborg Amter in specie, saa meget mere som det er en juridisk Qvæstion, om Jordegods-Eiernes Ret til det unge Mandskab ophører med det 40de Aar eller ikke. Men just af denne Aarsag formene vi tillige, at Tilladelsen maatte gives saaledes, at den ei skulde kunne drages til Følge for andre Jordegodser og sammes Beboere. Og for altsaa at undgaae paa nogen Maade at decidere forommeldte juridiske Qvæstion ved denne Leilighed, hvor den ikkuns incidenter synes at forekomme, og hvor den ikke i sit rette Sammenhæng kunde bedømmes uden foregaaende udførlig Correspondence med det danske Cancelie, troe vi, at i forommeldte 14de Artikel alene simpliciter maatte meldes, at naar Bønderkarlene som Soldater have udtient eller ere over 40 Aar, skulle de have Tilladelse til at opholde og nedsette sig paa hvad Sted de ville i Deres Majestæts Riger og Lande, uden at tillige maatte nævnes, at dertil for dem behøves noget Pas, saasom saadant paa den anden Side vilde

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

synes at forudsette, at Bønderkarlene stedse skulde være forbundne til at pleie Fødestavn.

§ 70. Efter en Samtale mellem Gehejmeraad Chr. Ditl. Fred. Reventlov og Kronprins Frederik angaaende Bondestandens Frigjørelse[1] indgik Rentekammeret 11. Juli 1786 med en Forestilling til Kongen angaaende Forholdet mellem Proprietærer og Bønder; det tilraadede heri, at alt det, som var ubestemt mellem disse, burde saa vidt muligt nøjere bestemmes; det fremhævede bl. a., at det var uvist, om Proprietærerne havde Ret til at tvinge nogen Karl til at modtage Gaard, og hvis han havde Ret dertil, „hvilket vi dog ikke tro af Lovene at kunne godtgjøres", paa hvad Vilkaar han maatte gjøre det; lige saa uvist var det, om Fødestavnsrettigheden strakte sig videre end til dem, som enten vare Soldater eller kunde blive det, eller ogsaa strakte sig til dem, som havde udtjent, fyldt deres 40de Aar eller vare utjenstdygtige. I den Anledning foreslog det Nedsættelsen af en Kommission, bestaaende af Medlemmer af Danske Kancelli, af de tre første Deputerede i Rentekammeret, af nogle bekjendte Proprietærer og Landmænd og af nogle Jurister; som Sekretær foresloges Justitsraad Chr. Colbiørnsen. Det indstillede, at det maatte paalægges Kommissionen „at gaa tilbage til de Rettigheder og Pligter, som i Kraft af Vorned-Rettighedens Ophævelse maatte forblive for Husbonde og Fæstebønder, at anmærke, hvorledes disse ved de udgangne Anordninger ere forandrede eller nøjere bestemte, og foreslaa, hvorvidt disse Bestemmelser eller Forandringer bør beholde deres Kraft eller ikke[2]. Efter forskjellige Overvejelser[3] undertegnede

[1] Eggers, Denkwürdigkeiten a. d. Leben des A. P. Grafen v. Bernstorf I, 167 f. Historisk Månedsskrift II, 1884, S. 77 f. Holm, Kampen om Landboreformerne S. 108.

[2] Orig. i Rentekammerets Relations- og Resolutions Protokol 1786 B Nr. 152. Trykt i den for Landboevæsenet nedsatte Commissions Forhandlinger I, 7—13.

[3] Holm S. 112 ff.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Kongen 26. Juli i Gehejmestatsraadet paa Frederiksberg en Resolution i Henhold til Rentekammerets Indstilling. Han befalede Nedsættelsen af en Kommission for nøje at gjennemgaa og overveje samt bringe i Forslag alle de Poster, som enten aldeles ikke vare bestemte i Loven og Anordningerne eller ikke vare nøje nok oplyste og satte ud fra hinanden, angaaende det Forhold, som var imellem Proprietærer og Selvejere paa den ene Side og Fæstebønder, Husmænd samt andre af Bondestanden, der vare bundne ved Fødestavnen, paa den anden Side. „Vi ville, at alle disse Posters Bestemmelse skal grundes paa de Rettigheder og Pligter, som efter at Vornedrettigheden er ophævet, bør have Sted imellem Jorddrotten og Bondestanden, og skal det derfor paaligge Kommissionen, hvor den maatte finde, at disse ved senere Anordninger eller indførte Skikke ere forandrede eller tilsidesatte, at gjøre allerunderdanigst Forestilling om, hvorledes de igjen kunde sættes i Kraft". Kommissionen skulde bestaa af 3 Medlemmer af Danske Kancelli og 4 bekjendte gode Jurister, som Kancelliet skulde foreslaa, af de 3 første Deputerede i Rentekammeret, nemlig Gehejmeraad Grev Christian Ditlev Frederik Reventlov, Konferensraad John Erichsen og Etatsraad Vilhelm August Hansen, af 4 Landmænd, nemlig Gehejmeraad Amtmand Christian Ludvig Scheel Plessen, Kammerherre Baron Poul Abraham Lehn, Justitsraad Morten Qvistgaard og Justitsraad Peder Wormskiold, endvidere af Justitsraad Christian Colbiørnsen[1], som Medlem og Sekretær. Denne Resolution skulde Rentekammeret kommunicere Danske Kancelli, der derefter skulde forelægge Kongen en Befaling til Kommissionens Medlemmer[2]. Det kgl. Kommissorium udstedtes derefter 25. Aug. 1786. Medlemmer af Kommissionen blev foruden de ovfr. nævnte: som Medlemmer af Danske

[1] Jvfr. om Colbiørnsens Holdning Holm S. 118.

[2] Orig., paraferet af C. Reventlov, J. Erichsen og J. Høe, i Rentekammerets Relations- og Resolutions Protokol 1786 B Nr. 152.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Kancelli Gehejmeraad Bolle Villum Luxdorph og Konferensraaderne Peter Aagaard og Oluf Lundt Bang, som Jurister Konferensraad Stephan Hofgaard Cordsen, Etatsraad Bartholin Eichel, Justitsraad Mads Fridsch og Hof- og Stadsretsassessor Andreas Bang. Desuden skulde, da Spørgsmaalet om Fødestavnsrettigheden kunde have Indflydelse paa Landmilitsen, Generalauditøren ved Landetaten Konferensraad Vilhelm Bornemann i den Henseende tiltræde Kommissionen [1].

§ 71. Kommissionen holdt sit første Møde 18. Septbr. 1786 [2]. I Mødet 30. Okt. indførtes i Protokollen en af de tilstedeværende Medlemmer billiget Præliminærbeslutning angaaende Stavnsbaandet, der gik ud paa, at intet Stavnsbaand skulde finde Sted, undtagen for saa vidt samme var begrundet i Landmilits-Indretningen, saa at naar en Person af Bondestanden enten havde faaet sin Afsked fra Krigstjenesten eller opnaaet den Alder, at han ikke kunde antages til Soldat, eller af Sessionen var erklæret utjenstdygtig, burde han være løst fra alt Stavnsbaand og være berettiget til at nedsætte sig og opholde sig, hvor han fandt for godt i Landet; Kommissionen forbeholdt sig dog nærmere at bestemme det Tidspunkt,

---

[1] Landbokommiss. Forhandl. I, 3—6.

[2] Da Kommissionens Forhandlinger findes samlet trykt i Udgaveo af 1788—89, gjengives her kun Hovedpunkterne. Det kan bemærkes, at til Chr. Reventlovs Indlæg af 24 Okt. 1786 (trykt I, 189—207) findes en egh. Koncept i Pakken Stavnsbaandets Løsning 1786—88. Qvistgaards originale Betænkning af 18. Novbr. 1786 (trykt I, 271—94) findes iblandt de til Geh. Ark. fra Sorø Akademis Bibl. aflevererede Sager (i Sorø Bibl. Fasc. 70 A. 21) i et Omslag, paa hvilket Joh. Bülow har skrevet: Givet mig af Kronprinsen 2. Febr. 1787. I Dokk. vedr. Landboreformerne 1768—87 findes et Skrift af Oeder, dat. Oldenburg 14. April 1787, med Titel: Eigene Gedanken zu weiterer Erläuterung meiner im Drucke vorgelegten Vorschläge; dette Skrift var øjensynligt beregnet paa Kommissionens Medlemmer. Jvfr. Bergsøe I, 275.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

paa hvilket den troede, at det almindelige Vel kunde taale, at Stavnsbaandets Løsning efter foranførte Grundregel kunde sættes i Exekution[1].

Skjønt Medlemmerne i Løbet af 1786 indleverede forskjellige Afhandlinger og Betænkninger om Stavnsbaandet, begyndte den egentlige Drøftelse af Spørgsmaalet om dets endelige Løsning først i Mødet 15. Januar 1787. Grundlaget for Forhandlingen blev Colbiørnsens Indlæg af 6. Jan. 1787[2], hvis enkelte Paragrafer drøftedes i Møder indtil d. 24. Juni. Jævnsides hermed forhandledes om en Betænkning af 10. Marts fra Generalitets- og Kommissariats-Kollegiet imod Stavnsbaandets Ophævelse[3]. I den følgende Tid forelagdes nye Betænkninger fra dette Kollegium af 26. Decbr. 1787 og 12. Jan. 1788[4] samt lignende Indlæg fra Admiralitets- og Kommissariats-Kollegiet af 30. Juni 1787 og 14de Febr. 1788[5], hvori det hævdedes, at ogsaa Mandskabet paa Sølimiterne var stavnsbundent. 10. Marts 1788 forelagde Colbiørnsen Indledningen til en Forestilling til Kongen om Stavnsbaandets Løsning samt 31. Marts og 7. April Slutningen af denne Forestilling, der endelig vedtoges 28. April og underskreves af 13 af Kommissionens Medlemmer, nemlig Luxdorph, Scheel Plessen, Reventlov, Cordsen, Bornemann, Bang, Colbiørnsen, Bartholin Eichel, Hansen, Wormskiold, Fridsch, Colbiørnsen, Bang. Efter en Indledning, der paaviste Stavnsbaandets Skadelighed, begrundedes nærmere en Række Forslag til Bestemmelser angaaende dets Ophævelse og en ny Maade at udskrive Landsoldater paa; med Hensyn til den ved Frdg. af 13. Maj 1785 paabudne Udskrivning af Landrekruter stilledes intet bestemt For-

---

[1] Landbokomm. Forhandl. I, VI—VII. Jvfr. Holm S. 124 ff.
[2] Smstds. I, 340—61.
[3] Smstds. II, 434—57.
[4] Smstds. II, 633—44. 663—68.
[5] Smstds. II, 583—85. 702—3.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

slag[1]. Til Forestillingen knyttedes en Udskrift af Kommissionsforhandlingen med Bilag, desuden en Betænkning af Chr. Reventlov af 17. Decbr. 1787 om Landrekruternes Afskaffelse[2], Betænkninger fra Lehn af 25. Novbr., 5. og 9. Decbr. 1786[3] og fra Qvistgaard af 6. Febr. 1787[4] mod Kommissionens Planer samt et Promemoria af Wormskiold af 26. April 1788 om Indretningen af Regimentsdistrikter[5].

Forestillingen blev 28. April oversendt fra Kommissionen til Kancelliet. 3. Maj afgav Kancellipræsidenten Joakim Otto Schack-Rathlou den Erklæring, at Kancelliet vel ved denne Lejlighed intet andet havde at gjøre, end hvad det havde gjort det forrige Aar, da Landbokommissionen havde tilsendt det den Forestilling, som førte til Frdg. af 8. Juni 1787 (angaaende Fæstebøndernes Rettigheder); hvad ham selv angik, da agtede han som Medlem af Gehejmestatsraadet dér at indgive sin skriftlige allerunderdanigste Betænkning over denne vigtige Sag; længere end til næste Fredag (9. Maj) kunde man vel ikke vente, inden man forelagde Sagen for Kongen[6]. 9. Maj indstillede derpaa Kancelliet Kommissionens Forestilling til Kongens Resolution og Forgodtbefindende[7].

30. Maj kom Sagen for i Gehejmestatsraadet paa Christiansborg. Schack-Rathlou forelagde en den 9. Maj dateret Betænkning imod Kommissionens Forestilling; han fremhævede de skadelige Følger af Stavnsbaandets Løsning i politisk, økonomisk og militær Henseende og endte

---

[1] Smstds. II, 748—86. Orig. i Indl. t. Sjæll. aabne Breve 1788 Nr. 497.
[2] Aktstykk. til Landbokommissionens Forhandl. Nr. 116 (ikke trykt).
[3] Den trykte Udgave af Forhandl. I, 258—67. 296. 323—27.
[4] Smstds. II, 429—34.
[5] Smstds. II, 745—47.
[6] Indlæg t. Sjæll. aabne Breve 1788 Nr. 497.
[7] Smstds.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

med at foreslaa, at det skulde paalægges Generalitetet at opgive de Poster med Hensyn til Stavnsbaandet, som kunde forandres uden Skade for Forsvarsvæsenet; desuden kunde Kongen forunde Bønderne de Lettelser i Stavnsbaandet, som ikke stod direkte i Forbindelse med Krigstjenesten *(n. 111)*[1]. Tillige overleverede Schack-Rathlou til Kronprins Frederik nogle Anmærkninger, som han i alt Fald havde tænkt sig at fremføre mundtlig som et Tillæg til sin Betænkning; han gjorde heri nærmere Forslag om de Lettelser i Stavnsbaandet, som han tænkte sig mulige, og som ikke stod i direkte Forbindelse med Krigstjenesten *(n. 112)*[2]. Gehejmeraad Frederik Christian Rosenkrantz havde ogsaa forfattet en udat. Betænkning mod Stavnsbaandets Ophævelse, der navnlig dvælede ved Følgerne deraf i økonomisk Henseende og for Flaadens Bemanding *(n. 113)*[3]; det er dog tvivlsomt, om han kom til at oplæse den[4]. Resultatet blev, at Kongen aproberede Kommissionens Forestilling, dog skulde Landrekruterne vedblive *(n. 114)*[5].

Det overdroges derefter Generalprokurøren O. L. Bang at forfatte et Udkast til Forordningen. Dette Udkast af 5. Juni (Indledningen *n. 115)* sendtes derefter 6. Juni af Kancelliet til Landbokommissionens Betænkning[6]; Kommissionens Protokol og Akter give dog ingen Oplys-

---

[1] Afskr. i Sorø Akademis Bibl., Fasc. 70 A 19 B. Jvfr. Holm S. 149 ff.

[2] Afskr. smstds.

[3] Orig. i de fra Sorø Akademis Bibl. (Fasc. 82 G 7) til Gehejmearkivet afleverede Saml. En udat. Betænkning af Rosenkrantz, rettet mod hele den paatænkte Omordning af Landboforholdene, og bl. a. ogsaa mod Stavnsbaandets Ophævelse, findes i de Bülowske Papirer i Geh. Ark., VI (Memorialer).

[4] Jvfr. Hist. Tidsskr. 5. R. II, 363.

[5] Resolutionen, skreven med Schack-Rathlous Haand og med Kongens egh. Paategning: aproberet, og Underskrift, i Indl. t. Sjæll. aabne Breve 1788 Nr. 497.

[6] Smstds.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

ning om, hvad der er foretaget derved. 20. Juni udstedtes Forordningen om „Stavnsbaandets Løsning fra Godserne for Bondestandens Mandkjøn i Danmark“ (*n. 116*). Dens væsentligste Indhold var, bortset fra de særlige Udskrivningsbestemmelser, følgende: Stavnsbaandet til Godserne skal ophøre fra 1. Jan. 1800; fra det Tidspunkt maa alle af Bondestanden opholde sig i de af Hensyn til Landmilitsen foreskrevne Distrikter, indtil de have faaet Afskeds- eller Frihedspasser af Sessionen, og efter at have faaet et saadant maa de have Lov til at nedsætte sig overalt i Riget (§ 1). Alle, der ere over Udskrivningsalderen eller have udtjent, maa strax nedsætte sig, hvor i Landet de ville (§ 2). Alle, der ere yngre end 14 Aar, maa fra 3 Maaneder efter denne Frdgs Bekjendtgjørelse opholde sig, hvor de ville i Distriktet (§ 3). I visse Tilfælde maa ogsaa før Aar 1800 de, der ere ældre end 14 Aar, forlade Godserne og søge andensteds hen i Distriktet (§ 4). Sessionen bør give Krøblinge Udygtighedspasser (§ 5). Det Mandskab, som ikke er heftet til Godset indtil Aar 1800, bør, saalænge det staar i Reserverullerne eller i virkeligt Nummer, forblive i Amtet; dog maa Amtmændene tillade visse Undtagelser (§ 6). Den, som med Frihedspas vil forlade Distriktet, bør, naar han vil tage Ophold et andet Sted paa Landet, tage med sig de Sønner, der ere under 14 Aar, og naar han flytter til en Kjøbstad, dem, der ere under 10 Aar (§ 7). Sessionerne skulle beskikke Lægdsmænd for en enkelt eller flere Byer, der skulle give Oplysninger om Mandskabet (§ 8). Naaar nogen af det i Rullen staaende Mandskab, som ikke er bunden til Godset, vil flytte til et andet Sted i Distriktet, skal han have Bevis fra Lægdsmanden og Følgeseddel fra Proprietæren, hvilken ikke maa nægtes ham (§ 9). Mandskabet skal indføres i Reserverullerne fra Fødslen (§ 10). Der skal strax efter denne Forordnings Udstedelse afholdes Extrasessioner. Godsejerne skulle herefter hverken være pligtige at forskaffe Mand-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

skab til Krigstjeneste eller berettigede til at give Frihedspasser (§ 12). Mandskabet skal udtages til Krigstjeneste efter Distrikternes Folkemængde (§ 13). Landsoldaternes Tjenestetid fastsættes til 8 Aar; dog maa der gives en Soldat Afskedspas efter 2 Aars Tjeneste, naar han overtager sin afdøde Faders Selvejer- eller Fæstegaard; ingen maa tjene længere end, indtil han har fyldt sit 36te Aar (§ 15—17). De af Lægdernes Mandskab, som ere undvegne af Riget før denne Forordning, maa uden Tiltale af Godsejerne komme tilbage og nedsætte sig, hvor de ville (§ 20). Unge Mennesker af Bondestanden, der bevise Fremgang i Studeringer eller ere indskrevne som akademiske Borgere, bør være fri for Udskrivning (§ 24). De, som ikke ere blevne udskrevne til Soldater, naar de have fyldt 28 Aar, maa, naar de have faaet en Bondegaard i Fæste eller til Ejendom, faa Frihedspas af Sessionen (§ 27). Folk udenfor Bondestanden, som bruge Gaarde paa Landet, bør i visse Tilfælde have deres Børn fri for Udskrivning (§ 28—29; jvfr. § 31). Adeliges, Embedsmænds, Degnes, Skoleholderes og Substituters Børn bør være fri for Udskrivning (§ 30). Ved den første Session maa Sessionen, i Tilfælde af at der er tilstrækkeligt Mandskab, give Frihedspasser til dem, som paa den Tid ere i Proprietærens Tjeneste, naar denne forlanger det; ligeledes maa Præstens Avlskarl være fri for Udskrivning (§ 33). Naar en Jorddrot indretter et Hus med Jord til Beboelse for en Landsoldat, skulle de begge nyde visse Fordele; naar nogen af de Soldater, som ere bundne til Godserne indtil Aar 1800, ikke paa Godset kan faa et saadant Hus, maa han fæste et andet saadant Hus i Distriktet (§ 39). Landrekruterne skulle ligesom Landsoldaterne udskrives efter Distriktets Folkemængde og udtages ved Lodkastning (§ 41). Sølægdernes Mandskab skal ikke være bundet til Godserne (§ 43).

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

111. Schack-Rathlous Betænkning af 9. Maj 1788.

Underdanigst Betænkning.

Det er een saa almindelig bekiendt Sandhed, at Jorde-Gods-Eyerne i Danmark ikke for deres Personer have den allermindste Ret til det paa deres Godser værende Mandskab af Bondestanden, og at følgelig om Regieringen ikke til Landets Forsvar havde funden nødvendigt fra en viss Alder af at hefte Bønderkarle til visse Lægd, være sig paa samlede Godser eller seperate saa kaldede Strøe-Lægd (hvilken Hefftelse er bekiendt under det almindelige Navn af Stavns-Baand), saa var bemeldte Mandskab i sig selv lige saa frie, som Personerne af det andet Kiøn ere det, ligesom ogsaa denne Oprindelse til Stavnsbaandet er bleven saa tydelig fremsatt af Landboe-Commissionen selv i dens Forestilling af 28. April h. a. angaaende dette Baands Løsning, og det ville være aldeles overflødigt derom at anføre mange Beviser. Og det er saaledes klart, at Hans Majestæt uden at fornærme nogen i sine lovlige Rettigheder kan forandre, løsne, ja aldeles ophæve det paa de danske Bønderkarle liggende Baand, naar og paa hvad Maade Allerhøjstsamme finde det for godt, og at altsaa en saadan Forandring juridice meget vel lade sig tænke.

Tvivlsomt er det mig derimod, politice og oeconomice betragtet, Stavnsbaandets Løsning paa den af Commissionen foreslagne Maade kand have for Statens almindelige Huusholdning og i sær for nogle af dens enkelde Deele, saavelsom 1. i Henseende til Landets Population i Allmindelighed formeddelst den ulige større Læthed end hidintil, som Folk af Almuen derved kan faae til at snige sig ud af Riget for at fare til Søes paa fremmede Nationers Coffardie-Skibe, hvortil om ikke alle, saa dog de fleeste Danske og især de jydske Bønderkarle fra Alder Tied af og endnu til denne Dag have een næsten uimodstaaelig Drift; dernæst 2. i Henseende til nogle Landstrækningers forholdsmæssige Beboelse i Særdeleshed, da det er meget at befrygte, at mangfoldige Karle ville forlade de skarpe og slette Egne i Aalborg, Wiborg og Riber Stiffter, og hvoraf vel og nogle findes i andre Provinzer, for

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

at søge hen til de frugtbarere og især til Skov-Egnene, hvorved paa hiine Steder Bønderne lettelig kan komme i den Forlegenhed at savne de fornødne Tienestefolk, og de der ledig blivende Bøndergaarde løbe Fare for ikke at blive besatte med duelige Beboere, og 3. i Henseende til at det er meget mueligt, at endog i de beste og frugtbareste Egne selv Agerdyrkningen ikke til fulde vill kunde bestrides af Mangel paa Folk, naar Bøndernes Sønner indtil deres 10de Aar kand begive sig med deres Forældre til Kiøbstæderne, i det Tilfælde at Faderen har faaet sin Afskeeds eller Frieheds Pass, og naar alle de Mænd, som have fyldt deres 36 Aar, faae uindskrænket Frihed at forlade Jordbrugen, denne deres første Bestemmelse, for efter Behag at nedsette sig i Kiøbstæderne, for at søge deres Brød paa Søen eller for at vælge sig andre Nærings Veye, effterdi paa den Maade en stor Deel Arbeyder vil blive tabte, ikke for eet eller anden enkelt Stæd, Gods eller Egn allene, men for Agerdyrkningen i Almindelighed, ey at tale om, at Extra-Skattens Indtægter formodentlig ville lide et betydelig Tab ved mange Karles og heele Familiers idelige Omflyttninger og Boepæls Forandringer og ved den deraf flydende Vanskelighed for vedkommende at holde de befalede Af- og Tilgangs Lister i deres behørige Orden.

Men overalt, hvem er i Stand til at forudsee og beregne alle muelige Følger af den uendelig store Indflydelse, een saadan total Forandring i mangfoldige Henseende kan have, allerhelst paa de faste Eyendomme paa Landet i det heele Rige, som dog alle tilsammen tagne (thi i dette Tilfælde ere i visse Maader alle Jordbrugerne uden Undtagelse at betragte under eet og deres Interesse den samme) i det mindste beløbe sig til 40 Millioners Værdie, indbringe Staten langt over een Million Rdl. om Aaret i ordinaire og extraordinaire Skatter, levere omtrent 17 á 18000 Soldater og 5 á 6000 enroullerede Matroser til Landets Forsvar og udgiør saaledes een overmaade betydelig Deel af det heele Monarchies Styrke, som følgelig ikke varsomt, ikke ømmelig nok kan behandles.

Dertil kommer, at denne saa vigtige Forandring skulde tage sin Begyndelse i een Tiid, hvor Landmanden er bebyrdet med mangfoldige Skatter og Paalæg (som efter Forslaget endnu

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

vil blive forøgede med henimod 100000 Rdr. aarlig for det heele Hartkorn), hvor Landet er aldeles blottet for klingende Mynt, hvor Myntens Representanter og følgelig alle Eyendomme ere i den allerustadigste og uvisseste Priis, hvor adskillige først for eet Aar siden i Henseende til Jordegodset giordte betydelige Forandringer endnu ikke have kunnet viise deres Virkning, hvor mangfoldige Folk ere raadvilde og frygtsomme for den Uvisshed, de er udi, og ingen med Tilforladelighed og med fuld Overbeviisning om at ramme det rette tøer vove at giøre nye oconomiske Indretninger (i hvilken Henseende ieg maae beraabe mig paa min underdanigste Betænkning af 1ste Juni 1787), med eet Ord een Tiid, som i Betragtning af alle de her anførte Omstændigheder er i mine Tanker den allermindst beleylige til at giøre Hoved-Forandringer i Landvæsenet.

Men om ogsaa alle disse Considerationer ikke vare, og om alle min ovenmeldte Tvivl fuldkommen blev opløste, for saa vidt de angaae Sagen politice og oeconomice betragtet, saa staaer dog endnu tilbage at betragte den i Henseende til Landets Forsvar, og naar ieg tager den fra denne, som er den 4de Syns-Punkt, af, saa maae ieg tilstaae, at Uvissheden af den Skiæbne, som kan forestaae Krigs-Tienesten saavel til Lands som til Vands, i Fald bemelte Forandring gaaer for sig paa den af Landboe Commissionen foreslagne Maade, og opvækker en Frygt hos mig, som ieg ey er i Stand til at overvinde, efterdi ieg selv naturligviis ey kan bedømme een saa vigtig og for mig heel fremmed Sag i sin heele Omfang, og efterdi begge de militaire Collegiers Medlemmer, der foreene den fornødne Erfaring med den til deres Embeder hørende Theorie, samtlige have aldeles erklæret sig imod den og frabedet sig Ansvaret for samme i alle deres Betænkninger, udi hvilket Generalitetet baade har beraabt sig paa de under dette Collegium staaende Krigs og Land-Commissariers Indberetninger og givne Oplysninger, der saa nøye kiende de locale Omstændigheder i alle Land-Milice Districter i Riget og desuden har bestyrket sin Meening med saadanne Grunde og med saadanne Beregninger, som efter ovenmelte mine i

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

denne Materie meget indskrænkede Indsigter forekomme mig at være overmaade stærke og vigtige.

I Følge heraf og da det er en Embedsmands Pligt ikke med sine Raad at fremme noget og allermindst nogen Hoved-Forandring i Statens væsentlige Indretninger uden at være selv fuldkommen overbeviist om dends overveyende og i Tidens Længde varige Godhed og Nytte, hvilket ieg i dette Tilfælde af de ovenanførte Aarsager, men i sær i Henseende til det militaire, aldeles ikke er, saa understaaer ieg mig for min Deel ikke tvertimod Generalitætets Betænkninger at tilraade Hs. Majestæt at give Land-Milicen en nye Constitution, som er gandske afvigende fra alle de forrige og følgelig ogsaa fra de saa vel overlagte og først for 3 Aar siden, nemlig d. 13. Maij 1785, for den danske Land-Milice fastsadte Plan, thi skulde uheldigviis de af Commissionen, skiøndt i den allerbeste Hensigt, giorde Forslag til bemeldte Land-Milices forandrede Indretning ikke lykkes, saa kunde det drage for den kongl. Krigs-Tieneste og altsaa for den heele Staat saadanne Følger efter sig, der maaskee i meer en een Mands Alder ikke vare at redressere. Man erfarer jevnlig, at de og for sig selv rigtigste theoretiske Principia imod all Formodning slaar feyl i deres Anvendelse, og at mangfoldige med megen Møye og megen Bekostning foretagne Forbedringer ikke have svaret til det Haab, man havde giordt sig.

Jeg vill imidlertid med disse sidste Ord langt fra ikke have sagt og forstaaet, at aldrig noget gammelt, om det end og var ufuldstændigt, skulde forbedres. Tvertimod ieg ønsker ligesaa meget nyttige Forbedringer, som ieg frygter for Hoved-Forandringer, og ieg troer selv, at Stavnsbaandet, saaledes som det nu er gieldende, deels i Følge Anordningerne og deels efter en indført Praxis kand behøve Rettelser, at een og anden indsnegen Misbrug bør raades Bod paa, og at det virkelig er muelig, at Bondestanden i den Deel kan lettes i sine Vilkaar, men ieg ønsker tillige, at man i Hoved-Grundsetningerne ikke viger fra det, som allerede i henimod 90 Aar, nemlig fra den første staaende Land-Milice Forordning af, som udkom d. 22de Febr. 1701, har været fastsatt, hvorpaa Land-Milice-Systemet, i hvor ofte det end ellers i eet og andet

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

er bleven forandret, siden den Tiid stedse har været grundet, og hvorefter heele Landhuusholdningen i Riget, som for en stor Deel beroer paa eet tilstrækkeligt og overalt i Landet forholdsmæssig vel fordeelt Antal af Arbejder er indrettet.

Og da disse tvende Objecta, nemlig Land-Milicen og Agerdyrkningen, ere saa nøye forbundne med hinanden, at den eene rekker ligesom den anden Haanden, saa er det i mine Tanker høistnødvendig, at intet bliver endelig afgiort, Stavnsbaandets Løsning angaaende, førend man derom er aldeles eenig med de tvende Collegier, som forstaaer Forsvars Væsenet, for hvis Skyld Stavnsbaandet er indført, og til den Ende kunde disse Collegier, men i sær Generalitetet, da Armeens Interesse i visse Maader snart meere verserer herunder end Flodens formeddels Landfolkenes aarlige Samlinger og Øvelser, tillegges Hs. Majestæts Befaling „nøiagtig at opgive alle de Poster Stavnsbaandet angaaende, som uden den allervæsentligste og allervisseste Skade for Landets Forsvar Væsen og i Særdeleshed for Land-Milicen kunde enten aldeles eftergives Mandfolket af Bondestanden eller i det mindste gjøres den lettere", hvilke Poster da uden nogen Betænkelighed kunde tilstaaes dem. Og naar saa Hs. Majst. tillige forunder Bondestanden de Lettelser og Fordeele i Henseende til Stavnsbaandet, som uden at staae directe i Forbindelse med Krigs-Tienesten af Landboe-Commissionen kunde foreslaaes denne Stand til Beste, saa blev i mine Tanker alle Hensigter opnaaede, Bondestandens Mandfolk fik meere Friehed, Land-Milicen beholdt en paalidelig Constitution svarende til den heele danske Armees nuværende Plan og Indretning, alt Hart-Kornet i Landet (nemlig ikke allene det, som ligger under de samlede Jordegodser, men og alt det øvrige, som deelt endnu er Hs. Majest. forbeholden, deels bruges af Selveyerne eller tilhører de pia corpora i Riget, og som ieg regner tilsammen omtrent at udgiøre $^1/_3$ Deel af det heele danske contribuerende Hartkorn) blev ingensteds blottet for de fornødne Arbeider, og med eet Ord, Riget fik i Henseende til det saakaldede Stavnsbaand den i alle Betragtninger mest passende og følgelig den lykkeligste Løsgivning.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Andet at tilraade i denne høystvigtige Sag understaaer ieg mig ikke, og ieg maae altsaa, i Fald Stavnsbaandet[s] Løsning paa anden Maade foretages, underdanigst udbede mig den samme Naade, som de tvende Militair Collegier have forbeholdt sig, nemlig, for saa vidt de mig allernaadigst anbetroede Embeder angaaer, at maae være fritagen for al Ansvar i denne Henseende, da ieg i øvrigt ligefuldt af inderste Hierte skal ønske Sagens lykkelige Fremgang.

Kjøbenhavn d. 9d. Maj 1788.

Underdanigst
Schack Rathlow.

112. Schack Rathlous Anmærkninger af 30. Maj 1787.

Nogle Anmærkninger
mundtlig at anføre i det Geheime Stats-Raad som et Tillæg til min Betænkning af 9de Maj 1788.

I Forordningen af 22. Febr. 1701 om Land-Milicen er befalet, at Land Soldaterne skulde udskrives efter Hartkorn, hvilket allerede saaledes var accorderet i Kong Fred. 3. og Chr. 5 Forordninger af 4. Julij 1664 og 9de Apr. 1670 og siden bestandig er bleven fulgt. Nu foreslaaes derimod, at de skal udtages i Forhold af Districternes Folkemængde uden Hensigt til Hartkornet.

I høystbemelte Forord. af 1701 § 2 var anordnet, at Proprietairerne paa deres Godser selv skulde lade indrette Lægderne, det samme blev igientaget i Fr. 4de Forordn. af 8de Febr. 1724 § 1, samt at de selv maatte angive og udsøge Mandskabet, §§ 2 et 5, og Aarsagen til denne Rettighed, som blev Proprietairerne forundt, sees tydelig af samme Forordn. ovenmeldte 1ste Art., hvor det heder, at enhver Proprietair for et samlet Gods, den som svarer sit Godses Skatter i Amtstuen, maae have bemelte Tilladelse, formodentlig fordi høysal. K. Fr. 4. har troet, at det var billigt, at den, der indestaaer for et heelt Godses Skatter, ogsaa burde have Lov at giøre Indretningerne paa samme i Følge Anordningerne, saaledes som han meente, det kunde være best passende for Godset. Ogsaa denne Post er stedse bleven uforandret, men

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

efter den nye foreslagne Plan faaer Jordegods-Eyerne aldeles ikke noget med Karlenes Præsentation at giøre.

I begge Forordningerne af 1701 og 1724 var det tilladt at udskrive en Land Soldat af Rullen, naar han kunde faae en Gaard i Fæste, eller hans Husbond behøvede ham til en Gaards Besættelse, hvilket ligeledes i alle paafølgende Land Milice Forordninger har været tilladt. Herefter maae derimod ingen Land Soldat efter Commissionens Forslag udgaae af Rullen for at fæste een Gaard, førend han har udtient sin Tid (8 Aar), uden i det enkelte Tilfælde at han tiltræder en Gaard, som ved hans Forældres Dødsfald er bleven ledig, og endda maae han først have tient i 2 Aar, om han skal være frie for at stille nogen anden Karl i sit Stæd.

Disse ere nogle af de gamle Hoved Grundsætninger, som jeg har omtalt i min underd. Betænkning, og som jeg har ønsket, at man ikke maatte vige fra.

Jeg har videre sagt i bemeldte min Betænkning, at mueligt Landboe-Commissionen, foruden hvad de militaire Collegier kunde foreslaae til Stavnsbaandets Løsning og Lettelse uden den væsentligste og visseste Skade for Armeen og Flaaden, ogsaa til den Ende kunde proponere adskilligt, som ikke stoed directe i Forbindelse med Krigs Tienesten, og ieg troer virkelig, at der er en Deel Poster af det Slags, saasom 1. en expresse og udtrykkelig Befaling, at alle de, der have udtient eller er over de til Krigstienesten fastsatte Alder Aar, kunde søge deres Næring, hvor de lystede, hvilket og Commissionen allerede har anført i sin Forestilling, ligesaavel som alle vanføre, gebreklige og alt for liden Vext, og hvorimod Generalitetet aldeles intet kan have at erindre og Admiralitetet allene noget i Henseende til liden Vext, som i Marinen gierne kan bruges.

2. At alle Karle maatte fæste Gaard paa hvad Gods de vilde og kunde, naar den Jordrott eller det Strøelægd, hvor en Karl fæstede, leverede i hans Stæd en anden tienstdygtig Karl til det Gods eller Strøelægd, som han gik ud fra, hvilket i den 4de Art. af Forord. af 27. Decbr. 1701 har været tilladt. 3. At det ikke skulde dependere meer af en Proprietair at udstede frie Passer, men at en Karl, naar han

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

af en eller anden Aarsag troede at kunde have Føye til at begiære sin Pass for at gaae ud af Reserve Rullen, saa skulde han melde sig ved Sessionen, som efter at have indhented Jordrottens Erklæring efter Omstændighederne kunde bevilge eller afslaae hans Ansøgning og i første Fald bestemme Betalingen for Passet og imodtage Pengene for at beregne dem Regiments Cassen til Indtægt eller og paalegge ham i sit Sted at skaffe en anden tienstdygtig Karl til det Gods eller Lægd, han forloed. 4. At en Proprietair, som blev overbeviist at have tvunget en Karl til at fæste en Gaard, lige meget under hvilken Pretext, derfor med en anseelig Mulkt skulde ansees, og at, deels for at forekomme, deels for at kunne beviise en saadan ulovlig Omgang, alle Fæstebreve af tvende Dannemænd til Vitterlighed skulde underskrive[s], saaledes som det er brugeligt ved andre vigtige Contracter og Documenters Udstædelse, saa og at en Karl, der foregiver at være tvungen til et Fæste, strax og i det seneste inden en 3 à 4 Dage efter at være kommen i sin Frelse skal anbringe sin Klage for Amtmanden, paa det Sagen uden Ophold kan undersøges.

Naar disse Poster tillige med nogle fleere, som deels kan være mig ubekiendt, og ieg deels nu ikke erindrer, blev befalede, saa blev Karlenes Friehed langt større og meere forsikkret end hidindtil, og Hoved Grundsetningerne i Land-Milicens Indretning blev derved uforandret, ligesom og, saavidt ieg indseer, Agerdyrkningen ikke tabte noget derved i væsentlige. Det er imidlertiid ikke for at giøre noget virkelig Forslag, at ieg her anfører dette, saasom ieg meget vel føler, at det ikke er mit Kald, men allene for ved nogle Exemple at bestyrke, hvad ieg har sagt i min Betænkning, at nemlig, foruden hvad de militaire Collegier kan foreslaae Hs. Majst. at eftergive Bondestanden i Henseende til Stavnsbaandet uden Skade for Krigstienesten, vare der maaskee og andre Lettelse og Fordeele, som kunde tilstaaes denne Stand for at lette samme Stavnsbaandets Byrde.

113. F. C. Rosenkrantz' Indlæg (30. Maj 1788).

Mandtals Rullerne, som have fulgt de kongl. saavelsom

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

andre Skiøder ved samlede Godsers Afhændelse, anseer jeg som blotte Fortegnelser paa det Antal Bønder Karle og Drenge, hvilke vare bestemte til at tiene udi det Godses District, som blev bortskiødet, og mig vitterligt har ingen Proprietaire anseet sig som Eyere af Personerne. Retteligst kand Fødestauns Baandet betragtes som en Stats Sag, og efter mit Skiønnende har Regiæringens Øyemeed været ved den paalagde Forbintlighed at pleye Fødestaun at forvisse sig om de vigtige Fordeele, som tilflyde Staten af denne Indrettning. De øyensynligste ere disse:

1. At alle Egne i Landet, de skarpe ligesaavel som frugtbare, blive derved jevnt beboede.

2. At alle muelige Pletter Jord blive dyrkede, naar det kand skee med Fordeel.

3. At Folkemængden vedligeholdes overalt.

4. At overalt i Landet opklækkes Børn, som kunde blive duelige til Statens Tieniste, enten ved Agerbrug eller ved Haandværker eller ved Krigsmagten til Søes eller Lands.

5. At Jordegods Eyerne finde derved den fornødne Opmuntring til at understøtte trængende Bonde Familier paa deres Godser og at have Omsorg for faderløse Børn, deels ved at give Enker og deres Børn Underholdning, deels ved at sætte disse i Kost og Lære, som ellers vilde saune det nødtørftige, deels ved at have Omsorg for deres Skolegang.

6. Da Statens Vel saameget beroer paa Gaardfæsteres Duelighed, er det meget vigtigt, at Jorde Gods Eyerne ved Fødestauns Baandet er forundt Valg imellem bekiændte Karle og sættes istand til at udsøge dem deriblandt, hvilke deres Opførsel i Bondens Tieniste giver beste Formodning om, at en Fæste Gaard kand betroes.

7. Det er alleene Forpligtelsen at pleye Fødestaun, som giør det til Fordeel at have Omsorg, at Karlene erhverve det i deres Tienister, som de nyttigen kunde anvende som Gaardmænd, og at afværge Liderlighed og Ødselhed.

Derimod er det høyligen at befrygte, at naar Fødestauns Baandet ophæves, deraf vil flyde det modsatte, og Følgerne blive overmaade skadelige for Staten.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

a. Visselig med ingen Sandsynlighed kand det formodes, at de skarpe Egne, hvor meget Arbeyde bringer liden Fordeel i Ligning med bedre, hvor den Hielp, som haves af Skovene til et Godses Understøttelse mangler og saunes, skulle blive valgte af Egnens fremmede til Boepæl. Og ligesom overalt vil det før der viise sig, at det bliver efter Fødestauns Baandets Ophævelse umueligt at opfylde den Pligt, som nu er paalagt Jordegods Eyerne at holde deres Fæste Gaarde besatte. Fødestauns Baandet, hvilket Regiæringen har anseet som en Grund for denne Befalings Udstædelse, var Middelet til dens Opfyldelse.

b. Omvandring vil svække Folkemængden. De omvandrende kunne ikke indlade sig i Ægteskaber, førend de bekomme Opholds Stæd, og dette bliver vanskeligt at bekomme. Thi naar saadan en Karl melder sig paa et Gods, da foruden at enhver nødigen vil antage en ubekiændt Karl til Gaardmand og betroe ham sin Eyendom, Besættning og Auling, befindes der virkelig intet ledigt, uden hændelseviis ere alle Stæder besatte, Jordegods Eyeren har altsaa intet Stæd at give ham, han motte joe først ved Lov og Dom bortdrive en anden Beboere.

c. Denne Vanskelighed vil møde overalt, og uden Tvivl vil da Staten tabe mange Karle. Thi naar en Karl ingen Leylighed til Opholdstæd finder paa Landet, nødes hand til at søge Kiøbstæderne. Mens disse mangle Nærings Veye til deres egne Beboere, og alt for ofte vil det lykkes en saadan Karl at bortsnige sig med Skippere, som villigen føre dem ud af Landet.

d. En Bonde vil ved Fæste Baandets Løsning blive udsat for ikke at kunde holde en Karl. Thi en Karl, frie for Fødestaun, vil kræve større Løn, end Gaardmanden kand taale at give.

e. Generalitetet anseer disse Forslage som høytskadelige for Land Magten. Land Milicen blev af høisalig Kong Friderich den 4. indretted 1701, altsaa førend Vorned Retten blev ophævet 1702, upaatvivlelig for at forhindre, at Vorned Rettens Ophævelse ikke skulde have en skadelig Indflydelse paa Armeen.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

f. Maaskee Umuelighed, mens visselig Usikkerhed, større end nu, at bemande den kongl. Floede vil følge deraf.

Dette har Søe Etatens Collegium med mig anseet som høyst vigtigt og høyligen at befrygte. Vi har tilkiænde givet Landboe Commissionen det i tvende Besvaringer, vi har fraraadet al Forandring som farlig for Søe Magten. Vi har tilbuden at overdrage Omsorgen for den kongl. Floedes Bemandings Udtagelse og Samling og det heele Enrollerings Væsen, hvor udi Amtmanden ved Udskrivningen præsiderer og er saa meget en civil Sag. Vi have begiært at være uden Ansvar, naar Følgerne ikke svarede til Formodningen, hvilket jeg her underdanigst igientager og udbeder.

Erfarenhed viiser, at saasnart Matroser udskrives til den kongl. Floede, de enrollerede da strax søge at undvige. Faae, om nogen tage villigen Tieniste paa Orlog Skibene. Deres Modtvillighed reyser sig deraf, at den kongl. Floede ikkons faae Maaneder er i Søen, de tabe Leylighed at forhyre sig paa Confardie Skibe, som gaae paa lange Reyser, og de finde alle Handels Skibe ved deres Hiemkomst forsynede med Mandskab.

Vel har Hr. Justice Raad Colbiørnsen udi en Betænkning, som Landboe Commissionen har tilsendt S. E. Collegium paastaaed, at de Søe Enrollerede ikke er staunsbundne. Det er i sig Søe Etaten en uvedkommende Sag, hvad enten Matroserne ere fødestauns bundne eller ikke, naar ikkons Bemandingen, som udkræves til de befalede Skibe, sikkert kand erholdes. Admiralitets og Commissariats Collegium har derfor ikke villet indlade sig udi den Question; mens der findes i Forordningerne adskillige Beviis imod Jraadens Formeening.

g. Gamle og svagelige Forældre ville ved Fødestauns Baandets Løsning tabe Understøttelse, naar det bliver deres Børn tilladt at forlade dem.

h. Den Underholdning, som fattige Bonde Familier nød af Jordegods Eyernes Gaumildhed eller ved Udsættelse og Eftergivelse af lovlige Fordringer vil, saavidt havde til Aarsag at erholde Fordeelene, som et folkerigt Gods medfører, i Almindelighed bortfalde. Thi naar Jordegods Eyeren ikke længer derved kand vente at bekomme Folkemængde paa sit

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Gods til Agerbrug, Soldat og Matros, mens maae frygte, at de, hand nu forskaffer Underholdning, forlade Godset, naar de have opnaaet den Alder, udi huilken de kunde være Godset til forskrevne Nytte, da har hand ingen Opmuntring til at sørge for Børnenes Opdragelse.

Upaatvivlelig have disse underdanigst anførte Grunde og Betænkninger været Aarsag til at Fødestauns Baandet af Regiæringen er paalagd.

Erfarenheden af Vorned Rettighedens Følger ved Ophævelsen har giort det nødvendigt og vigtigt at paalægge Fødestauns Baandet for Statens Vel.

Jeg finder ingen Vished i Landboe Commissionens Formodninger, intet, hvorpaa jeg kunde grunde det Haab, at Frihed for Fødestaun vil giøre Staten mægtigere eller Undersaaterne, end ikke Bondestanden lykkeligere.

Naar jeg henvender mine Tanker til Engelland, hvor Undersaatterne have aftvungen Regiæringen en saadan Friehed, da finder jeg ikke ved dets Betragtning, at mand kand opmuntres til saadant Haab.

Dette Land tilbyder Almuen alle optænkelige Næringsveye, og deriblant Agerbrug, Fabriquer, Søefart, Kull, Kobber, Tin, Blye og andre Miner; der mangler altsaa ikke Belønning for Arbeydsomhed eller overflødig Leylighed derved at erhverve sig Velstand. Mens dog er der saa stor Fattigdom iblant Almuen, at 1777 blev forelagt Parlementet en Rapport, hvoraf jeg eyer et Exemplar; deraf sees, at 1776 var hævet i Grevskaberne i Engelland og Wallis og anvendt til de fattige, som underholdes af Sognene, den Summa af 1556804 Pund Sterling, hvilken udgjør henimod 9 Millioner Rdr. Almuen holder jeg derefter for er fattigere i Engelland end Dannemarch. Misbrug af Friehed er visselig Aarsag til den stoere Mængde Røvere, Mordere, som giøre Huuse, Gader, Veye og Floeder usikkre.

Umueligen kand da Engellands, den eniste monarchiske Stats, hvor saadan Friehed har Stæd, Exempell og dens Følger give mig Haab eller Formodning, at i Dannemarck meere end i Engelland Frihedens Forøgelse vil have til Følge Arbeydsomhed og Vinskibelighed, jeg forudseer snarere Lediggang

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

og den deraf flydende Armod og Byrde for Staten, ligesom det befindes i Engelland.

Det, jeg saaledes veed om Engellands sande Forfatning, min Kundskab om Dannemarck efter at have havt i langtiid betydelige Eyendomme i forskiællige Provincer, gior det for mig umueligt med en frelst Samvittighed at istemme Landboe Commissionens Sætning, at Fødestauns Baandet er skadeligt for Staten, eller udi de sig derpaa grundende Forslage til Forandring udi Statens væsentlige Bestand Deele, Agerbrug, Søe og Landmagt, ey heller paa nogen Maade derudi, at Hands Maytt. ville fraskrive sig Rettighed til at forandre, hvad Landboe Commissionen attraaer bestemt ved disse u-prøvede Forslag, hvorom ingen foregaaende Exempel i Europa findes. Jeg frygter, at Folket deraf kunde antage den Tanke, at uagtet mødende Vanskeligheder intet derudi kunde eller motte forandres.

Hands Maytt. kand befale, hvad jeg som Undersaat imod min Overbeviisning ikke bør og altsaa ikke kunde undskyldes for at tilraade.

Underdanigst indleveret
af
F. C. Rosenkrantz.

114. Christian VII's Resolution af 30. Maj 1788.

Commissionens heele Forestilling med alle sine Indstillinger bifaldes, dog skal Land-Recruterne vedblive og med samme forholdes effter det herhos føyede Bilage. Christiansborg i det Geheime Stats-Raad d. 30te May 1788.

aproberet
Christian R.

115. O. L. Bangs Udkast af 5. Juni 1788 til en Indledning til en Forordning om Stavnsbaandets Ophævelse.

Chr. VII g. v., at Vi ansee Bondestanden i Danmark, dens borgerlige Frihed som Kilden til dens Lyksalighed. Denne Frihed kan ikke bestaae der, hvor Bonden skal være Husbondens vilkaarlige Befaling og Herredom underlagt, da enhver Undersaat bør aleene være Lovene undergiven. Halv

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Frihed er halv Trældom, denne qvæler al Lyst, Fliid og Vindskibelighed, da derimod Kjærlighed til Fædrenelandet, Arbejdsomhed og Duelighed opelskes og udbreder sig ved Frihed og Lovens Handthævelse.

Og da Bondestanden i Danmark har tildeels igjennem de ældste fremfarne Tider været aleene Landets Love undergiven og kundet søgt sin Næring og Levebrød overalt i Landet, tildeels Jordegods-Eyernes vilkaarlige Befaling og bunden til disses Godser, indtil de under vores Herr Farfaders Fader, høilovlig Ihukommelse, alle vare blevne deelagtige i Landets Gode, ligemed andre Landets Beboere; siden den Tid er denne Bondens tildeels fra u-mindelig Tid havde, tildels seenere forundte Frihedstand indskrænket til Krænkelse for Bondestanden og Skade for Landet. Saa da Vi fra vores Regjerings Tiltrædelse allernaadigst haver været betænkt paa at sætte Bonden ind igjen i sin tabte Frihedsstand og derved tilbagekaldet hos ham den Lyst, Fliid, Vindskibelighed og Kjærlighed til Fædrenelandet, som til alle Tider maae være saavel denne Stands egen som Landets Grundstøtte, saa have Vi allernaadigst funden for godt at byde og befale — — —.

116. Frdg. af 20. Juni 1788.

Chr. VII g. a. v., at da Bondestanden indbefatter den talrigste Deel af Landets Indbyggere, og Statens Styrke saavel i Hensigt til Forsvars-Væsenet som den almindelige Velstand fornemmeligen beroer paa denne betydelige Nærings-Stands Vindskibelighed, Mod og Fædrenelands-Kjerlighed, saa kunne Vi ikke gjøre et for os selv kjerere og for det almindelige gavnligere Brug af vor kongelige Myndighed end at anvende samme til at opmuntre disse borgerlige Dyder ved omhyggeligen at beskierme og med Kraft haandthæve vore kjere og troe Undersaatter af Bondestanden i deres Rettigheder, især den personlige Frihed, som af vor Herr Oldefader, høylovlig Ihukommelse, Kong Friderich den Fierde i Forordningen af 21de Februarii 1702 ved den i nogle Provinser da brugelige Vorned-Rets Ophævelse er bleven dem skienket, og som ikke mindre tilkommer denne end de øvrige Stænder.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Og da Vi have befundet, at det Stavnsbaand, som for nærværende Tiid hefter Bønderne i vort Rige Danmark til det Gods, paa hvilket de have fyldt det 4de Aar, har sin Grund i den Indretning ved Land-Milicen, at Jorddrotterne have været pligtige til at fremstille det til Krigshærens Vedligeholdelse fornødne Mandskab i Forhold af deres Eyendommes matrikulerte Hartkorn, saa ville Vi allernaadigst fritage Jordegods Eyerne fra at levere Folk til Krigs-Tienesten, hvilken herefter skal fordres umiddelbar som en almindelig og personlig Pligt imod os og Fædrenelandet; og paa det, at denne maa kunne opfyldes med desto større Lyst, have Vi forundt de af Land-Almuen udskrevne Soldater saadanne Fordeele, som ey alleene kan holde dem skadesløse for de med Krigsstanden forbundne Byrder, men endog være en passende Belønning for deres Tieneste.

I øvrigt erklære Vi paa det høytideligste og ved vort kongelige Ord, at den Frihed, som herved tilsiges Bondestanden i vort Rige Danmark, ikke alleene skal have sin Virkning til de i denne Lovgivning fastsatte Tidspunkter, men endog stedse være uigienkaldelig og paa ingen Maade kunne svækkes eller indskrænkes.

Thi byde Vi herved og allernaadigst befale:

§ 1. Stavnsbaandet til Godserne skal aldeles ophøre fra den 1ste Januarii Aar 1800, saaat alle af Bondestanden i Danmark, som da i Følge de herefter anførte Bestemmelser ere heftede til noget Gods, fra bemeldte Tidspunkt skulle have Frihed til at opholde dem i de til Land-Milice-Indretningens Vedligeholdelse foreskrevne Distrikter, indtil de af Sessionen have faaet Afskeeds eller Friheds Passer, da det derefter maa være dem tilladt at nedsætte dem og søge Næring overalt i Riget.

§ 2. Fra denne vores Anordnings Bekiendtgiørelse skulle alle de, som have opnaaet en saadan Alder, at de ikke kunne antages til Krigstienesten, strax gives Friheds Passer og være berettigede til at opholde dem paa hvad Sted i Landet de lyste.

Denne Ret skal ligeledes herefter tilkomme alle dem, der have udtient og faaet Afskeed fra Krigstienesten.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

§ 3. Alt Mandkiøn af Bondestanden, som ved denne Forordnings Udstedelse ey haver fyldt det 14de Aar, skal ikke være bundet til Godserne længere end til 3 Maaneder fra sammes Bekiendtgiørelse at regne, efter hvilken Tid de maa opholde dem i de herefter for det unge Mandskab og Landsoldaterne bestemte Districter, indtil de af Sessionerne have faaet Afskeeds eller Friheds Passer.

§ 4. De, som ved denne Anordnings Bekiendtgiørelse have fyldt deres 14de Aar, skulle forblive paa de Godser, til hvilke de henhøre, indtil de have faaet Afskeed fra Krigstienesten eller have opnaaet den Alder, at de ey dertil kunne antages. Dog skal dette Baand aldeles ophøre i Aaret 1800, saaledes som tilforn er bestemt.

a. Men dersom Proprietairen ikke kan skaffe en saadan Bondekarl Tieneste paa Godset imod billig Løn, bør det være ham tilladt efter lovlig Opsigelse at søge Næring paa et andet Sted i Districtet.

b. Denne Ret bør ligeledes tilkomme de Huusmænd, som ikke for billig Betaling kunne faae Græsning til en Koe, dog at de først lovligen rette for sig.

Og naar der i denne Henseende maatte opstaae Tvistigheder imellem Jorddrotterne og Mandskabet, bør samme ufortøvet paakiendes af Amtmanden.

§ 5. Sessionen bør give dem, der virkeligen befindes at være Krøblinger, Udygtigheds Passer i deres unge Aar, naar det af deres Forældre eller Værger begieres. Dog bør samme ikke meddeeles nogen paa den Grund, at han ey holder det bestemte Maal til at være Soldat, eller fordi han maatte have en ringe Legems-Feyl, som dog ey giør ham aldeles vanfør. Men saadanne Karle skulle blive staaende i Reserve Rullerne, indtil de have opnaaet den Alder, at de desformedelst ikke udskrives.

§ 6. Alt Mandskab, som ikke er heftet til Godserne indtil Aaret 1800, bør, saalænge det staaer enten i Reserve-Rullen eller i virkeligt Nummer, forblive i det Amt, hvorunder det hører, og de, som uden Tilladelse begive dem derfra, førend de af Sessionen have faaet Afskeeds eller Friheds Passer, skulle ansees og straffes som Rømningsmænd. Naar

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

fleere Amter forestaaes af een Amtmand, da skal Districtet for Mandskabets Opholdssteder strække sig til saa mange af bemeldte Amter, som grændse tilsammen. Iøvrigt maa Amtmændene, naar der ikke er Mangel paa Tienestefolk i Amtet, give de indrullerede, fornemmelig dem, som ere Huusmænd, Pass til at begive dem til et andet District for at søge Næring, imod at de stille en boesiddende Mands Borgen for at komme tilstede, enten til en vis bestemt Tid, eller naar det fordres, og Cautionisten derom advares. Undviger den indrullerede, da skaffe Forloveren paa sin Bekostning en ligesaa dygtig Person i hans Sted.

§ 7. Naar nogen, som har erholdet Afskeeds eller Friheds-Pass, vil forlade Districtet og begive sig til et andet Sted paa Landet, bør han være berettiget til at tage de Sønner, der ere under 14ten Aar, med sig; dog skal han først tilkiendegive sit tilkommende Opholdssted for Amtmanden, som igien melder det til Øvrigheden i det District, hvor han vil boe, paa det at Børnene der kunne indskrives i Reserve-Rullen. Dersom han flytter til nogen Kjøbsted, da maa han tage de Sønner med, som ikke have fyldt det 10de Aar, men naar nogen af disse igien skulde komme paa Landet og drive Bonde-Haandtering, skal han indføres i Rullen paa det Sted, hvor han da først søger sit Ophold.

§ 9. — — Naar nogen af det i Rullen staaende Mandskab, som ey er bundet til Godset, vil forandre sit Opholdssted i Districtet, da skal han forsyne sig med Beviis fra Lægdsmanden paa det Sted i Amtet, til hvilket han agter at begive sig, som bevidner, at han der enten har betinget sig i fast Tieneste eller og fæstet eller kiøbt Gaard og Huus for at boesætte sig, hvilket Beviis han skal overlevere Lægdsmanden for den Bye, han vil fraflytte, da denne igien paa de samlede Godser skal anvise det for Proprietairen, der uvægerligen skal meddeele ham Følgeseddel til sit nye Opholdssted, hvor den flyttende strax ved sin Ankomst skal melde sig hos Lægdsmanden og foreviise ham Følgesedlen, paa det at denne kan antegne ham i sin Rulle, ligesom han til Afgang skal anføres i Rullen paa det Sted, som han har forladt. — — — Skulde en Proprietair uden lovlig Aarsag nægte nogen af

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Mandskabet, som ikke er bundet til Godset, Følgeseddel eller hindre ham fra at begive sig til et andet Sted i Districtet, da skal han straffes med 100 Rdlrs Bøder til Sognets fattige, og Amtmanden, naar derover klages, strax meddeele Karlen Følgeseddel samt andrage Sagen for vores danske Cancellie, som da foranstalter den skyldige tiltalt. — —

§ 10. Mandskabet skal indføres i Reserve-Rullerne fra Fødselen.

§ 12. — — Strax efter denne Anordnings Udstedelse skal der holdes Extra Sessioner overalt, til hvilke Proprietairerne skulle indgive fuldstændige Ruller, ikke alleene over det gandske Mandskab, som opholder sig paa ethvert Gods og er under 36 Aar, men endog over dem af bemeldte Alder, som med Husbondens Tilladelse befinde sig udenfor Godset, tilligemed nøyagtig Optegnelse over det unge Mandkiøn, som fra sidstafvigte Aars Begyndelse haver faaet Friheds-Passer af Godsets Eyer og ey haver udtient, hvilke Ruller af Sognepræsterne skulle attesteres, paa det at man derved kan komme i Erfaring, om nogen Proprietair skulde ved Misbrug af saadanne Friheds Passer have blottet sit Gods for Mandskab til vores Tieneste og Landets Forsvar, da han i saa Fald skal være pligtig til paa sin egen Bekostning igien at hverve saa mange frie Folk til Landsoldater Tienesten, som formedelst de af ham udgivne Friheds Passer maatte mangle til Recruteringen.

I øvrigt skulle Godseyerne herefter hverken være pligtige til at forskaffe Mandskab til Krigstjenesten eller have Magt til at give nogen Friheds Pass, men Sessionen skal eene være bemyndiget til paa den herefter foreskrevne Maade at udtage de fornødne Folk til Land-Milicen og at meddeele Afskeeds og Friheds Passer, hvilke skulle gives vedkommende uden Betaling paa slet Papiir.

§ 13. Mandskabet skal udtages til Krigstienesten i Forhold af Districternes Folkemængde uden Hensigt til Hartkornet.

§ 39. Naar en Jorddrot indretter et Huus med 3 à 4 Tønder Land af Middel Jord til Beboelse for en Landsoldat, og han ved Sessionen foreviiser dennes med ham derom indgaaede

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

frivillige og lovlige Foreening, skulle de begge paa efterskrevne Vilkaar nyde de Fordeele, som herefter bestemmes. — — 3. Naar nogen af de Soldater, som ere bundne til Godserne indtil Aaret 1800, ikke kan faae et saadant Huus med Jord til, som ovenanført, paa det Gods, hvor han opholder sig, maa det være ham tilladt at flytte hen til et andet Sted i Districtet, hvor han beviisligen har faaet et saadant Huus i Fæste, og at forblive der, saalænge han beboer og bruger samme. — — —

§ 43. I øvrigt er det vor alvorlige Villie, at Søelægdernes Mandskab skal forsvares i de det ved Forordningen af 1ste Februarii 1770´ allernaadigst skienkede Privilegier. Og da det ved bemeldte Anordnings 27 og 45 §pher er de Søe-Indrullerte tilladt at seyle med vore Undersaatters Skibe paa hvad Steder dem lyster, i fredelige Tider, samt at opholde dem i Enrollerings Districtet, naar de ikke ere i Skibsfarten, saa skulle de ikke være bundne til Godserne, men paa det kraftigste haandthæves i ovenbenævnte Friheder og Rettigheder, uden at Jordegods-Eyerne deri maa være dem hinderlige under Straf af at ansees som vore Mandaters modtvillige Overtrædere. — — —

Tillæg.

§ 72. I Frygt for, at Extrasessionernes Afholdelse skulde blive udsat og Afskaffelsen af Proprietærernes Udskrivningsret derved ikke træde i Kraft, anmodede Chr. Reventlov i Septbr. 1788 i et Brev indtrængende Kronprinsen, der dengang opholdt sig i Norge, om at fremskynde Sessionernes Afholdelse (*n. 117*). I et andet Brev af 16. Septbr. s. a. foreslog han Generalkrigskommissar Wildenradt og Chr. Colbiørnsen til at lede dem[1]. 20. Juni 1789 udgik der Brev fra Kancelliet til Landmilitssessionerne, om at Kongen havde befalet, at Extrasessionerne skulde holdes i Løbet af Sommeren og de ovfr. nævnte to Embedsmænd tage Sæde i dem[2].

[1] Afskr. af de to Breve i Kong. Ark. Jvfr. Holm S. 199 f.

[2] Fogtman VI, 5, 148 f., jvfr. 170. Om Extrasessionerne se Minerva Decbr. 1791 S. 333 ff. Colbiørnsen, Betragtninger i An-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Under 19. Decbr. 1792 indgav Konferensraad W. A. Hansen et Forslag til Landbokommissionen om Forkortelse af det for Stavnsbaandets fuldkomne „Opløsning“ fastsatte Tidspunkt. Sekretæren, Assessor P. C. Zeuthen[1] sendte Afskrifter af Forslaget til de fraværende Medlemmer og Originalen til Cirkulation mellem de i Kjøbenhavn værende Medlemmer; men Originalen kom ikke tilbage, og Hansen indgav derfor et nyt Forslag af 14. Decbr. 1793, i hvilket han gjentog sit tidligere og foreslog, at Kommissionen skulde indgaa med en Forestilling om, at Stavnsbaandet skulde endelig hæves 1. Januar 1795, og at de endnu stavnsbundne, som vare over 28 Aar, maatte fæste Gaard eller Hus, hvor de vilde (*n. 118*). Dette Forslag oplæstes i Kommissionens Møde 20. Marts 1794 tilligemed Betænkninger af Bartholin Eichel af 9. Febr. 1793, hvori han anbefalede 1. Jan. 1794 som Tiden til Stavnsbaandets Løsning (*n. 119*), af Qvistgaard af 13. Febr. 1793, hvori han anbefalede 1. Jan. 1795 (*n. 120*), af Lehn af 19. Febr. 1793, hvori ogsaa han tiltraadte Hansens Forslag, men for øvrigt udtalte sig for Nedlæggelsen af Bøndergaarde, hvor det var nødvendigt, og imod Opbyggelse af Huse, før der var Folk til dem, og tilraadede, at Bønder, der fæstede Gaarde, maatte udløses som Soldater, samt af Zeuthen af 20. Marts 1794, hvori han sluttede sig til Hansens Forslag, men fraraadede Lehns sidste Punkt[2].

Kommissionen besluttede derefter at indgaa med en allerunderdanigst Forestilling om Stavnsbaandets fuldkomne Ophævelse til 1. Januar 1795[3]. I et Møde 27. Marts

---

ledn. af endeel jydske Jorddrotters Klage, 1790, S. 13. 21. 43 ff. Saml. t. jydsk Hist. V, 145. Holm S. 200. 204.

[1] Han var bleven udnævnt til Kommissionens Sekretær i Colbiørnsens Sted ved kgl. Skrivelse af 7. Maj 1790.

[2] Akter til Landbokommissionens Forhandl. Nr. 207—211. Jvfr. Bergsøe I, 158 f.

[3] Landbokommissionens Protok. Protokollen for 20. Marts er underskreven af Scheel Plessen, C. Reventlov, Cordsen, Borne-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

blev den af Sekretæren forfattede Forestilling vedtaget og dernæst i et Møde 3. April 1794 underskrevet og afsendt til Danske Kancelli[1]; den gik ud paa, at de Aarsager, som havde bevæget Kongen til at udsætte Stavnsbaandets fuldkomne Opløsning til Aar 1800, nu vare ophørte, idet Erfaringen havde vist, at de, som allerede havde faaet Frihed, ikke havde misbrugt den; man burde derfor ikke længere forholde de endnu stavnsbundne Frihed; den almindelige Frihed vilde formentlig forjage den Dorskhed og Trevenhed, som endnu maatte findes, den vilde snarere være til Fordel end til Skade for Godsejerne, og Kongen havde ikke givet Godsejerne noget Løfte om Stavnsbaandets Vedbliven til Aar 1800. Kancelliet tiltraadte denne Forestilling og indstillede til Kongen, at det endnu bestaaende Stavnsbaand skulde ophæves fra 1. Jan. 1795 i Steden for fra 1800, og at dette, hvis det aproberedes af Kongen, skulde bekjendtgjøres ved en Forordning eller Plakat. Men i Statsraadet 13. Juni 1794 faldt følgende Resolution: „Resolutionen i denne Sag udsættes for Haanden og indtil videre“[2].

117. Chr. Reventlovs Brev til Kronprins Frederik af Septbr. 1788.

Da Deres kongl. Høihed ved Deres Reise giennem Jylland efter en Samtale med Generalmajor Moltke, som har formeent, at det nu skal være umuligt at holde Extra-Sessionerne, har tilladt ham at reise tilbage til Jylland, saa anseer ieg det for at være min underdanigste Skyldighed at forestille D. kgl. Høihed, at det er giørligt og aldeles nødvendigt, at Extra-Sessionen strax holdes, om ellers Uordener skal forekommes og den Bondestanden tildeelte Frihed ikke paa ny skal liede

---

mann, J. E. Colbiørnsen, Hansen, Wormskiold, M. Fridsch, Colbiørnsen, Bang, C. Fabricius, Zeuthen.

[1] Protokollen.

[2] Rotuli over Danske Kancellies Forestillinger til Kongen 1794 S. 465 n. I Resolutionen stod først: udsættes indtil næste Referat, men de 3 sidste Ord ere overstregede.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

et Skaar. Dette er ikke min Meening aleene, men alle de Mænds, som have udarbeidet Forordningen, og Generalkrigscommissair Wildenraths, som har saa megen Kundskab om Landmilice-Væsenet; thi saa længe de nye Lægder ikke ere indrettede og Lægdsmændene ansatte, kan med Reserva-Mandskabet intet Tilsyn haves og den fornødne Orden ikke holdes, og i Tilfælde at Armeen tiere behøver at recruteres, Recruteringen ikke skee forordningsmæssig. Jeg maa derfor underdanigst bede Deres kongl. Høihed om at vilde have den Naade ved at udnævne enten Generalmajor Moltke eller en anden duelig Generalsperson eller Oberst, paa hvis Indsigter, Conduite og Redelighed i denne for hele Landet vigtige Sag De sikkerst kan fæste Liid, at beskierme Deres priseligste Værk, Bondestandens Frigivelse, imod de Hindringer, som saa mange ellers vil viide at legge den i Veien, helst til en Tid, i hvilken Deres kgl. Høihed er fraværende. Haabet at tilintetgiøre Bondestandens Frihed ved for det første at faae Forordningens Bydende sat ud af Kraft er ikke opgivet, det tør ieg forsikre Deres kongl. Høihed med den fuldkomneste Vished, og Forordningen maa nødvendigen tilsidesettes, og Proprietairerne vedblive i deres gamle Herredømme over Bøndernes Personer, om ikke Extra-Sessionerne strax holdes; og indsettes i disse Sessioner fra den militaire Side en Mand, som mere elsker Proprietairernes end Mandskabets og Kongens Rettigheder, eller en Mand, som blot militair vil i Sielland og Lolland paastaae ligesaa smukke og høie Folk, som paa disse Steder findes i Hertugdømmene eller i Norge, og derfor cassere de fleeste, saa tilintetgiøres Forordningens Hensigt ved Executionen. Den er Deres Værk, min naadigste Kronprinds! Uden Deres Opfordring og Befaling havde ieg aldrig vovet at giøre det første Forslag til Bondestandens Kaars Forbedring, ikke vovet at begynde et Værk, som saa tit ved Egennytte er tilintetgiort. Deres faste Villie at giøre Ende paa al Undertrykkelse i Landet have vi aleene at takke de Rettigheder, som Bondestanden nu virkelig har erholdet, og hele Landet velsigner Dem derfor. Men saa meget mere er det min Pligt, da andre vigtige og paatrængende Forretninger i dette Øieblik knnde fravende Deres kongl. Høiheds Op-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

mærksomhed fra denne vigtige Sag, at kalde den frem i Deres naadigste Erindring. De Deputerede i Collegierne vil imidlertid, indtil Deres kgl. Høiheds Befaling til Generalitets Collegium indløber, med Generalkrigscommissair Wildenrath, som nu er ankommen, udarbeide Bestemmelserne, som endnu behøves til Efterretning for Extra-Sessionerne og for at sette Forordningen fuldkommen i Kraft.

Extra-Sessionernes Forretninger vil især bestaae i at a. conferere Reserva-Mandskabs Rullerne med Mandtallerne, som af Rentekammeret i Fior ere foranstaltede optagne; b. paasee, at intet af Mandskabet skiules, og om Fripasser af Jorddrotten ere uddeelte, at bestemme, om han har udgivet flere, end der til den kgl. Tieneste kunde undværes, og derfor bør trækkes til Ansvar og hverve Karle i de frigivnes Sted; c. efter det locale at bestemme de nye Lægders Størrelse; d. at udtage de dueligste Mænd til Lægdsmænd og at underrette dem om deres Pligter til Ordens Vedligeholdelse; e. ohngefæhrligen at bestemme, hvormange tienstdygtige Karle der findes i hvert Lægd, til videre Undersøgelse ved den virkelige Session, men til nødvendig forløbig Efterretning. Alt dette kan Extra-Sessionen ligesaa vel nu bestemme som til en anden Tid, aleene at man om Vinteren vil have nogen Uleilighed af at samle mange Mennisker i smaae Stuer. Men denne Uleilighed maa bæres hellere, end den heele ny Indretning skulde udsettes den Fare at kuldkastes. Men skulde efter Generalmajor Moltkes Plan alle Amter først omdeelis og eet Amt alletider udgiøre et Regiments District, da kunde vel mange Aar forløbe under Forberedelser til Extra-Sessionerne og imidlertid det heele geraade i den største Uorden. Det mindre fuldkomne, som man i dette Øieblik kan opnaae, er unægteligen nu det bedste. — — — At ellers de nu fornødne Recruter udtages paa den af Generalmajor Moltke foreslagne Maade, forinden Extra-Sessionerne holdes, er en Nødvendighed, aleene at Amtmanden med Krigs og Landcommissairen maa være nærværende ved Folkenes Udtagelse, og samme saa meget som muligt ske efter Folkemængden. — — —

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

118. W. A. Hansens Forslag af 19. Decbr. 1792 og 14. Decbr. 1793.

Pro Memoria.

Saavist som det var klog Forsigtighed, der tilraadede, at de det gode danske Bondefolk paalagde Baand bleve ved Forordningen af 20de Junii 1788 ikke med eet, men gradeviis løsnede, da vi derved undgik de ublide, ja ulykkelige Følger, som pleje at være uadskillelige fra alle pludselige, endog de ellers gode Stats-Omveltninger, saa vist troer jeg, at denne Forsigtighed nu er overflødig. Men saasnart den er unødvendig, bør den som skadelig for endeel af vore Bønders Vel ikke meere finde Sted. Thi Stavnsbaandet lignede en saare giftig Plante, der voxte frodigen i Danmarks feede Jordbund, og som med alle sine Rødder bør oprykkes, at ingen af disse nogensinde skulde igien kunne fremspire, ja den bør opbrændes og Asken adspredes, at dens Sted aldrig mere skal findes i det lykkelige Danmark, og jo før dette nu uden at vove noget kan skee, jo bedre er det; dette er og visseligen vor gode Konges Ønske, thi hans Fader-Hierte vil alle sine Undersaatters mueligste Lyksalighed.

Men den, som endnu er stavnbunden, er vist ikke saa lykkelig, som han kunde og altsaa om mueligt burde være, allerhelst da han nu blandt Mængden, som er fri, maa dobbelt føle det ubehagelige i sin Forfatning.

Man tænke sig 3 Brødre, af hvilke den ældste og den yngste ere frie, den mellemste endnu stavnbunden, betragtende Friheds-Mindet, naar dette engang bliver færdigt, hvad ville de føle herved?

Græde vilde de maaske alle tre, men det blev Glædes-Taarer, de 2 Frihedens Sønner vilde fælde, medens den tredie græd Veemods bittre Taarer, og disse o! hvor nødigen vilde vi see dem fremtindre i nogen dansk Mands Øie ved Savnet af den sande Frihed, som ikkun ved vise Love er begrændset, og som ikke ved Forbrydelser af ham er tabt. Sandt nok, at Haabet viser disse stavnbundne Friheden langt borte, i det seeneste efter 7 Aars Forløb, men 7 Aar ere vel at ansee

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

kuns som et Øieblik af Danmarks Tilværelse, derimod ere de en meget betydelig Deel af ethvert Menneskes virksomme Alder.

Jeg foreslaaer derfor:

„at den for de sidste stavnbundnes Frigivelse fastsatte Tidspunct, nemlig 1ste Januar 1800, maatte forkortes,"

og da denne Sag angaaer intet mindre end mange tusinde af mine Brødres Vel, saa være det mig tilgivet, at jeg vover herom nærmere at udvikle mine Tanker.

Spørgsmaalet i denne Sag er vel dette:

Er det gavnligt eller skadeligt for alle vedkommende, nemlig:

a. for de stavnbundne,
b. for Staten,
c. for Jorddrotterne,

at det ommeldte Tidsrum forkortes?

A. At dette var gavnligt for alle de stavnbundne, er en indlysende Sandhed, som vel ingenlunde behøver at bevises; thi er den ved vise Love vel ordnede personlige Frihed en sand Velgierning for alle de øvrige af Bondestanden, som den vist er, saa maa den jo ogsaa være det for disse mange tusinde unge danske Mænd og Karle, blandt hvilke de yngste nu ere over 18 og de ældste i det høieste 36 Aar gamle, ja end mere; disse endnu stavnbundne have jo de selv samme Rettigheder som deres ældre og yngre friegivne Brødre, thi vi have vor Konges velsignede Ord: „at han vil omhyggeligen beskiærme og med Kraft haandhæve sine kiære og troe Undersaatter af Bondestanden i deres Rettigheder, især den personlige Frihed, som ikke mindre tilkommer denne end de øvrige Stænder". Altsaa have disse endnu stavnbundne en erkiendt Rettighed til personlig Frihed, som de ikke bør savne længere, end Statens eller det Heeles Vel med uimodsigelig Nødvendighed udfordrer det.

B. For Staten kunde det vel ikke andet end være gavnligt, at disse Levninger af det stygge Stavnsbaand jo før jo

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

bedre bleve aldeles sønderrevne, da saa mange tusinde mismodige stavnbundne derved uden Tvivl vilde forvandles til glade, frie Mennesker, og hvormegen munter virksom Kraft maatte ikke dette deres glade Sind udbreede over alle deres landlige Sysler? I Sandhed vi ile fremad med herlige Skridt til Landvæsenets sande Forbedring og derved til Velstand og Hæder, og det meeste, som en Deel af Bondestanden endnu kan næst mere Oplysning trænge til, er en større Grad af munter Driftighed til Arbeide.

Men hvad skulde meere kunne fremavle denne end almindelig lov-ordnet Frihed? Thi jeg troer, at den Dorskhed og Trævenhed, som jeg ønsker forviist i evig Landflygtighed fra Danmarks Grændser, var en naturlig Følge af Stavnsbaandet.

C. Jorddrotterne kunne henregnes til forskiællige Classer. Hvad dem angaaer, som meest stræbe at opfylde Regieringens velgiørende Hensigter ved at forbedre Bøndernes Tilstand og ved at bygge nye med Jord forsynede Huse og deri boesætte nye Huusmænds Familier, tildeels for ved deres Hielp at kunne efterhaanden undvære Bondens Hoverie, da er det saa langt fra, at de endnu stavnbundnes Frigivelse kunde skade dem, at samme tvertimod heller maatte blive dem gavnlig, thi derved blev der desto fleere frie Mænd, der kunde melde sig som Liebhabere til deres fæsteledige Gaarde og nye Huse.

Hvad de øvrige Jorddrotter angaaer, da kan jeg ikke indsee, at nogen kunde tabe herved undtagen maaskee de, som have meget slette Godser og derfor befrygte Mangel paa Folk. Men Grunden til disse Godsers slette Tilstand maa enten ligge i Behandlingsmaaden eller i Jordbundens Beskaffenhed.

I første Fald synes den Jorddrot, som ved slet Behandling selv var Skyld i sit Godses slette Tilstand og Folkemangel, i Fald der gives saadanne Jorddrotter i Danmark, ingenlunde at fortiene, at hans Medborgere skulde ved en partial Forlængelse af Stavnsbaandet for hans Skyld holdes i en mindre lykkelig Tilstand end den, der som en Rettighed allerede er forundt deres Brødre. I sidste Fald var han vel

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

at beklage, imidlertid er det dog rimeligt, at et Gods, som har idel slette Jorder, ogsaa er indkiøbt til langt ringere Priis end et lige stort, hvor Jorderne ere gode; desuden har gierne enhver Egn sine Fordeele, for Exempel: slette Jorder stort Tillæg, gode Jorder lidet Tillæg, og naar de Folk, som ere fødte og opdragne i enhver, endog skarp Egn, behandles vel, pleie de sielden i Mængde at forlade den.

Mig er det ikke bekiendt, at Danmarks skarpe Egne vare øde i gamle Dage der, hvor Folket dog var frit for Hæftelse til Godserne. Heller ikke veed jeg, at nogen skarpe Egn i disse Aar er bleven øde for Folk, uagtet de fleeste forhen stavnbundne allerede ved Forordningen af 20de Junii 1788 ere frie.

Det forekommer mig altsaa meget sandsynligt, at dette heller ikke nu vilde finde Sted, i Fald den mindre Mængde af stavnbundne ogsaa snart bleve fri, og om 7 Aar ere jo dog alle frie, men kan de skarpe Egne da bestaae uden Folketvang, mon de da ikke ogsaa nu skulde kunne det?

Endeligen indstilles, om disse skarpe Egne, i Fald det endog kunde bevises, at de tabte ved de øvrige stavnbundnes hastigere Frigivelse, ere vigtige nok dertil, at mange tusinde Medborgere aleene for deres Skyld skulde endnu i saa lang Tid være udelukte fra Friheden og den dermed forbundne Folke-Lyksalighed, dette troer jeg aldeeles ikke; men maaskee vil man giøre følgende Indvending imod mit Forslag: at en saadan Jorddrot i Anledning af Forordningens 4de § har giort Regning paa at beholde nogle stavnbundne indtil 1800, og det er just denne Indvendings Grund eller Ugrund, som jeg især udbeder mig, at mine Herrer Med-Commissarier vilde behage paa det nøieste at undersøge.

Min Mening herom, hvilken jeg ganske underkaster Deres Dom, er denne: Allerede i Aaret 1702 er Vorned-Retten ophævet, og ved Forordningen af 20de Junii 1788 havde Kongen strax kunnet indsette alle stavnbundne i deres Rettigheder ved at skiænke dem alle personlig Frihed, men da vare der viise og tilstrækkelige Aarsager, som bevægede ham til at befale, at det skulde skee gradviis i visse foreskrevne Terminer.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Disse Aarsager, troer jeg, finde nu ikke mere Sted, men naar Aarsagen bortfalder, kan vel ogsaa Virkningen bortfalde.

Da Commissionen i 1788 foreslog en successive Frigivelse, var Hoved-Aarsagen, som meldt, at forebygge det muelige ubehagelige Stød af en pludselig almindelig Forandring, derfor blev Baandet kuns løsnet for begge Ender, paa den eene Side bleve alle Børn og de unge Drenge, paa den anden Side de ældre Mænd og Karle, som alle vare komne til Skiels Aar og Alder, strax frie, men det øvrige unge Mandskab i den fyrigste Middel-Alder blev for en føie Tid endnu hæftede til Godserne for at hindre en uvant Friheds muelige Misbrug.

En Bi-Aarsag var det Ønske og Haab, at de Jorddrotter, som havde slette Godser, vilde nytte denne Mellemtid til at sette samme i den Stand, at frie Mennesker kunde faae Lyst til der at leve og døe.

Men nu er jo ogsaa et Mellemrum næsten af 5 Aar forløbet, og i 5 Aar kan meget arbeides paa et Godses Forbedring, og paa mange Steder er der i dette Tidsrum virkeligen udrettet meget til Forbedring.

Paa disse Grunde foreslaar jeg, at Commissionen, saafremt den efter nøieste Overlæg bifalder mit Forslag, vilde behage at indgaa med allerunderdanigst Forestilling:

„at det Stavnsbaand, der i Følge af den 4de § i Forordningen af 20de Junii 1788 endnu hefter dem, som ved bemeldte Anordnings Bekiendtgiørelse havde fyldt deres 14de Aar, til at forblive paa de Godser, til hvilke de henhøre, indtil de have faaet Afskeed fra Krigs-Tienesten eller have opnaaet den Alder, at de ei dertil kunne antages, maa aldeles ophøre fra den 31te Julii 1793, saaledes som det i bemeldte Forordnings 1ste § er bestemt".

Men dersom Commissionen herved finder mindste Betænkelighed, da maa jeg, siden det i denne Sag altid er bedre at bruge lidt for megen Forsigtighed end at vove det allermindste, give mig den Frihed at foreslaae, om Indstillingen maatte forandres derhen:

„at det ommeldte Stavnsbaand maa aldeles ophøre fra

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

den 1ste Januar i Aaret 1795 paa den Maade, som i den 1ste § af Forordningen af 20de Junii 1788 er bestemt".

Saaledes havde alle vedkommende endnu 2 Forberedelses Aar, som jeg ikke kan andet end troe maatte, vel brugte, være fuldkommen tilstrækkelige, og de endnu stavnbundne øinede da Friheden i en langt kortere Frastand, end naar de skulde bie til 1800, hvilken lange Udsettelse i mine Tanker nu er aldeles unødvendig og i de adskillige ommeldte Henseender ikke gavnlig, men skadelig.

Ligeledes giver jeg mig den Ære herved at bringe en Tanke i Erindring, som tilforn er yttret i Commissionen, nemlig:

„at de af det endnu til noget Gods heftede Mandskab, som have fyldt 28 Aar, maa have Frihed til herefter at kiøbe eller fæste en Gaard eller et med Jord forsynet Huus overalt og altsaa paa hvilket Gods de samme maatte kunne erholde".

I mine Tanker kan der aldeles intet voves ved strax at tilstaae dem, som have opnaaet en saa moden Alder, denne Frihed og da det dog er meget mueligt, at een og anden blandt dem kunde i denne Mellemtid fra nu af og indtil 1ste Januar 1795 erholde en god Gaard eller Huus, som han siden forgiæves ønskede sig, saa kan jeg ikke andet end raade hertil og maa altsaa indstille, om det maatte behage Commissionen om denne Sag tillige at giøre Hans Majestæt Kongen allerunderdanigst Forestilling.

Kiøbenhavn den 19de Decembr. 1792.

Hansen.

Efterskrivt. Da mit ovenstaaende Forslag hidindtil ikke i Commissionen har været foretaget, saa følger det af sig selv, at den 1ste Januar 1795 bliver den tidligste Tidspunct, fra hvilken jeg nu troer at sammes Iværksettelse kunde begynde.

Kiøbenhavn den 14de Decembr. 1793.

Hansen.

119. Bartholin Eichels Betænkning af 9. Febr. 1793.

I hvor meget Forordningen af 20de Junii 1788 har sørget for at taalelig giøre de til Aaret 1800 stavnsbundne Bønder-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Karles Tvang, saa er dog dette Baand endnu tilovers, at Jordrotten kand hindre dem fra at tage Tieneste, fæste Gaard eller Huus uden for Godset. Dette bør løses, og Frieheden, saaledes som den ved Forordningen er bestemt, til Fremme for Statens med dens Borgeres saa nøie forbundne Lyksalighed gives strax og det af denne Hoved-Grund:

At ald Tvivl om det kongelige Løftes Opfyldelse kand udrøddes af deres Sind, eller paa det ingen skal kunde falde paa at troe, at naar Aaret 1800 kom og medførte forandrede Tider, skulde deres Tilstand blive den samme, som den var før 1788.

Dersom Bondestanden ved Opdragelse og Omgang havde faat den til et Menneskes Lyksalighed saa fornødne Oplysning eller vidste og kunde indsee noget meere, end hvad der hører til dens egentlige Handteering, saa vilde den let kunde indsee:

1. At det vilde være uretfærdigt handlet, om Kongen eller hans Effterkommer i Aaret 1800 tilbagekaldte eet een saa vigtig Deel af Statens Borgere given Løfte i saadanne forbindende Udtryk, at „Kongen paa det høitideligste og ved sit kongelige Ord erklærer, at den tilsagte Friehed stedse skal være uigienkaldelig og paa ingen Maade svækkes eller indskrænkes".

2. At det er klogere jo før jo heller at ophæve denne imellem liige Borgere hidtil gieldende urimelige Forskiæl ved Love end at udsætte sig for Mueligheden af en selvtagen Uafhængighed, denne gyselige Tanke, som endnu aldrig er opkommen i nogen dansk Bondes eller anden dansk Undersaats Hierte, fordi Regieringen ved viise Love, Mildhed og nyttige Indretninger har forekommet deres Ønsker.

Saaledes vilde jeg tænke og fleere, hvis fortrinlige Lykke bestaar i at have faat den fornødne Oplysning, men saadanne som Bondefolk maa undskyldes, naar de mistror Løftets Opfyldelse til bestemte Tiid. Den daglige Erfaring har lært mig at kiende disses Begreeber, forsømte i Skolegang, Opdragelse og Omgang, uskikket til af Tingenes Sammenhæng at drage rigtige Slutninger; de give rigtig nok efter et Øyeblik for andres Overbeviisninger, men i Hiertet tænke maaskee

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

nogle: naar andre Tider komme, komme og andre Skikke, Udsettelse kand ikke være giort uden Aarsag, og den rette Aarsag falde de sieldent paa. Herudover blive de mistroiske og mismodige, men ved Forkortelse af Staunsbaandets fuldkomne Løsning vil de faae nyt Liv, nye Munterhed og Staten nye Sikkerhed og Rett til deres Troskab og Hengivenhed. — — —

Da jeg nu saaledes er eenig med Forslaget, at det er unødvendigt at udsætte den fuldkomne Friegivelse indtil Aaret 1800, og tilliige meener, at een god Indrettning til Sikkerhed og Glæde for Staten og dens Borgere aldrig kand giøres for tiilig, saa vilde jeg tillegge, at terminus a qvo kunde være den 1ste Janv. 1794, som formodentlig blev strax efter denne Forordnings Publication. At bestemme Terminen til 1ste Maji eller 1ste Novembr. vilde foraarsage, at denne Forkortelse af Tienestefolk vrangeligen blev hentydet til almindelig Opsigelse, som kunde forvolde Hosbonderne i Bondestanden megen Uleilighed.

I Sammenhæng med denne min Betænkning, og da Tiden den 1ste Janv. 1794 er saa nær forhaanden, holder jeg det overflødigt at give een 28 Aar gammel stavnbunden Karl Tilladelse at fæste Gaard eller Huus overalt, endskiøndt hand var fæstet til et Gods; men i Anledning deraf og for saavidt Karlene stedse vedblive at være hæfftede for Land-Milicens Skyld til et vist District, skulde jeg forestille, om det ikke var tienligt at ligesom Forordningen af 20de Junii 1788 dens 27. Art. har tilladt dem af Mandskabet, som ikke ere blevne udskrevne til Soldater, naar de have fyldt 28 Aar, at meddeeles Frieheds Pas, i Tilfælde at de havde faaet een Bondegaard i Fæste eller til Eiendom, de allereede ind-rollerede Soldater da ligeledes paa same Vilkaar maatte gives Afskeeds Pas, thi

1. er det tungt for en ind-rolleret Soldat frem for hans Medborgere at føle dobbelt den Byrde, som een Hændelse af Lodtrækning har paalagt ham.

2. har den gode Erfaring tilfulde igiendrevet det, som vigtige Mænd for nogle Aar siden indvendede imod Udskrivning efter Folke-Mængden, saaat der næsten overalt er til-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

strækkelig Antal Karle af 20 Aars Alder til at ind-rullere uden at have nødig at vælge et stort Antal iblandt de ældre; dette veileder mig til at troe, at de fleeste Karle vil have udtient, naar de have fyldt det 28de Aar. De fleeste Bønder-Karle vil altsaa have faat den fornødne Underviisning i Krigs-Tienesten, og Friegivelsen af de faae paa 28 Aar, som endnu ikke havde udtient, vil ikke blive til merklig Skade for Krigs-Tienesten eller Byrde for de øvrige Bønder-Karle.

Aastrup d. 9 Febr. 1793.

Bartholin Eichel.

120. Qvistgaards Betænkning af 13. Febr. 1793.

Mine Betenkninger over Hr. Conference Raad Hansens Forslag, at den for de sidste stavnbundnes Frigivelse fastsatte Tidspunkt, nemlig 1. Januarii 1800, maatte forkortes.

Jo før jo heller at ophæve det Baand, som paaligger de stavnbundne, bør være enhver rettenkende dansk Mands Ønske, som vist med Taknemmelighed vil erkiende det af Hr. Conference Raad Hansen i den Anledning giorde Forslag. Jeg for min Deel har ey noget derimod, at Stavnsbaandet ganske ophørte fra den 31. Jul. 1793, men dog tillades det mig i en saa vigtig Sag at anmerke de ubehagelige Følger, som en ligesaa pludselig som uventet Frihed kunde føde af sig. Jeg frygter med Grund, at de tilforn stavnsbundne ville misbruge deres Frihed, forlade Godserne og søge til Kiøbstederne, som elskes desverre alt for høyt af denne Klasse. Følgerne heraf kunde blive, at Folke-Lønnene hos Bønderne ville blive meget forhøyet, ey at tale om, at de kunde blive forlegne for Tieneste-Folk paa en Tiid, da de meest behøvede disses arbeidsomme Haand. Ganske vist troer ieg og, at de Gods-Eyere, som have vigtige Embeder i Kongens Tieneste og altsaa ey kan nærværende sørge for deres Gaards og Godses Beste, eller og de, som nyelig har kiøbt Godser og uagtet den beste Villie dog endnu ikke kan have giort de Forbedringer paa Gaard og Gods, som de havde foresadt sig, ville efter min Meening ved Stavnsbaandets hastige Løsning i Landbruget liide et Tab, som sildig kunde erstattes dem.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Jeg foreslaaer des Aarsag, at Stavnsbaandets Løsning maae opsettes til den 1. Januarii 1795.

Jeg billiger ganske det andet af Hr. Conference Raad Hansen giorde Forslag, nemlig at de til noget Gods heftede Mandskab, som have fyldt 28 Aar, maae have Frihed til at kiøbe eller feste Gaard eller et med Jord forsynet Huus paa hvilket Gods de samme kan bekomme. Denne Frihed har ieg alt i nogle Aar indvilliget Mandskabet af ovenbenevnte Alder paa mit Gods.

Gierdrup den 13de Febr. 1793.

Qvistgaard.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Suplement.

Efter Trykningen af det S. 45—48 gjengivne Brev fra Stiftamtmand Kalnein til Generalprokurør Caspar Bartholin blev jeg gjort opmærksom paa, at den i Kongerigets Arkiv hidtil savnede Protokol over Koncepterne til Generalprokurørens Erklæringer fra 1721—1733 (se Meddelelser fra d. kgl. Gehejmearkiv og det dermed forenede Kongerigets Arkiv for 1883—85 S. 214 f.) dengang endnu fandtes i det store kgl. Bibl. (Ny kgl. Saml., Fol., 871 e), fra hvilket den i den allersidste Tid er afgivet til Arkivet. I denne Protokol findes en Koncept til en Svarskrivelse af 15. Aug. 1722 fra Bartholin til Kalnein, hvori han henviser til Rettergang som det eneste Middel til at forhindre mulig Uret fra Proprietærers Side imod Karle *(n. 121)*.

121. Caspar Bartholins Skrivelse til Kalnein af 15. Aug. 1722.

Høyædle og velbaarne Her Stiftsbefalingsmand og Estats Raad.

— — Til allertienstligste Giensvar skulle min ringe Meening herom være. 1. Hvad saadane Seddeler angaar, som udgifves paa slet Papir, da kand de iche mod den kongl. Forordning tolereris; men naar de kom udi nogen Rett, og nogen sig deraf ville betiene, da kand de icke undgaa efter Forord-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

ningen at lide den Straf, som ved det stemplet Papirs Misbrug udi den anden Classe der dicteres.

Mens ofver alt, da om nogen er saa daarlig at tage mod saadan en løs Seddel, faar hand tage Skade for Hiemgield, at den kand icke være hannem til nogen Nytte, som den icke heller kand, saalænge Præstens Skudsmaal icke derhos følger, paaskrefven efter Forordningen.

2. Hvad det angaar, at de Proprietarier, som udgifver saadane Seddeler, skulle siunis derved at ville tilvende sig Vornede Rettighed ofver dennem, som ere fødde paa deris Staun, imod Hans May^sts^ Forordning, da kand jeg icke see, at derved noged kand være at giøre, uden saa er, at en Karl, som louligen hafver begiert sin Afskeed, blifver veigred Pass paa behørig stemplet Papir efter Forordningen, og hand derpaa klager for Øfrigheden, thi om hand vil nøyes med saadan en Seddel, hvorved hand forbindes inden en vis Tid at komme ind paa Godset igien, og hand sig derefter vil rette og godvilligen derimod tager, saa kand hand iche derfore klage paa nogen uden sig self, og naar det er hans egen gode Villie stedse at forblifve ved det Gods, hand er fød paa, saa kand det hannem icke formeenis, saalenge hand iche dertil blifver tvungen, og omendsaa skeede, da kand hannem icke vederfaris Rett, uden hand derofver klager, og da kand saadant icke afgiøris uden Process, thi de allernaad. kgl. Forordninger ere klare nock udi slige Sager, men naar Und[er]satterne icke vil, som de bør, sig derefter allerund. rette, saa er der ingen anden Raad til, end ved Retten dennem dertil at tvinge.

3. Hvad ellers anbelanger, at de, som ere komne fra deris Fødestaun, mens de vare saa unge, at de efter Forordningen ingen Pass og Skudsmaal behøfvede, da er det ustridigt, at saadanne i ingen Maade ere pligtige til at indkomme til det Gods, de ere fødde paa, og skulle de derom af nogen Proprietarius blifve søgt, da blifver visselig Retten paa deris Side, hvorpaa tilforn hafves Exempler ved Høyeste Rætt.

Dette er, saa vit jeg herom kand schiønne, og er det

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

meget berømmeligt, at Her Stiftamptmanden hafver den Nidkierhed til at holde ofver Hans Maj^{ts} Forordninger, men naar de iche efterlefvis, saa kand der icke andet Raad være end ved Loven at lade straffe de schyldige, naar Klager ofver dennem indkommer.

I det øfvrige nest min ydmygeste Recommendation forblifver jeg stedse med største Estime

Høyædle og velb. Hr.
Stiftsamptm.
ydmygste Tiener C. B.

Kiøb. d. 15. Aug. 1722.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Register*.

Aabjerg 114.
Aagaard, Peter, Konferensr., 278.
Aakjær Amt 114.
Aal Sogn 114.
Aalborg 27, 32, 109, 120 f., 155. — Amt 109. — Stift 26, 30, 117, 151, 157, 284.
Aalholm 31.
Aalstrup 106.
Aarhus 26, 112. — Hospital 259. — Stift 91, 94.
Aastrup 150. — Amt 32. — Sogn 106.
Aasum Herredsting 64.
Adel, den gamle, 32. — dens økonomiske Tilbagegang 185.
Adeler, Chr. Holger, Kammerherre, 266. — Fr., Amtm., 103, 150. — Theodor, Amtm., 107, 142, 148.
Admiralitetet 137, 212, 274, 286—91, 294.
Agerdyrkning 206, 215, 226, 240.
Ahlefeldt, Eilert Christoph., Amtm., 235. — Hans Adolph, Generallieutn., 270.
Albertin, Peter, Amtm., 241.
Als 107.
Altergang 141, 143 f.
Amager 104.
Ancher, Peder Kofod, Professor, 171, 177.
Anchersen, Hans Peter, Professor, 171.
Andersen, Jens, 110. — Søren, 52.
Antvorskov Amt 102. — Birketing 53 — Rytterdistrikt 245, 250.
Arenfeldt, Birgitte Marie, 116.
Arenstorff, FrandsLudvig,Oberst, 197. — Henning, Ritmester, 113.
Arvefæste 192, 197 f., 206, 250, 272.
Arvesiddere 192.
Askø 107.
Asmildkloster 112.
Assens Amt 107, 266.
Astrup 116.
Ausumgaard 114.

Baadesgaard 106.
Ballum Birk 90.
Bang, Andreas, Assessor, 278 f. — Oluf Lundt, Konferensr., 278 f., 281, 304.

* Registret er ikke medtaget Navne paa Bønder og paa de Landsbyer, hvor disse have hjemme.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Barritskov 112.
Bartholin, Caspar, Generalprokurør, 33, 45, 317. — Caspar Christoffer, Justitsr., 115. — Christoffer, Justitsr., 26. — Thomas, Højesteretsass., 54 f.
Behr, Andreas, 49.
Bek, Kirstine, 27.
Beneficeret Gods 75.
Benzon, F. B., Oberstlieutn., 117. — Jakob, Amtm., 142. — Johan Severin, Sekretær, 117. — Johannes, Konferensr., 181. — Niels, Generalprokurør, 6. — Højesteretsass., 55.
Berckentin, Chr. Aug., Gehejmer., 146.
Bernstorff, Joh. Hartv. Ernst, Gehejmer., 182.
Berregaard, Chr., Højesteretsass., 54 f. — Chr., Amtm., 102.
Bjelke, Chr. Fr. Chr., Oberst, 9.
Bjerre 109, 112.
Bjerre Herredsting 64.
Bille, Henrik, Stiftamtm., 224, 236. — Jørgen, Stiftamtm., 116.
Billesbølle 107, 156.
Billeshave 107, 266.
Billeskov 107.
Bircherod. Chr. Carl, Justitsr., 108. — Jakob, Landsdommer, 64.
Bisgaard 112.
Blome, Otto, Gehejmer., 81.
Boller 190.
Borgerliges Erhvervelse af Jordegods 185 f.
Bornemann, Wilh., Konferensr., 278 f., 303.
Borreby 102.
Brackel, Joh. Andr, Oberst, 241.
Braem, Goth., Overkrigskommissar, 6, 21.
Braes, Margrethe Dorothea, 111.
Brahe, Margrethe Dorothea, 117.
Brahesborg 107.
Brahesholm 107.
Bramminge 114.
Bramstrup 107.
Brandt, Peter, Overrentemester, 19.
Breininggaard 114.
Bremerholm 88.
Brockdorff, Henrik, Ritmester, 113. — Schack, Baron, 163 f.
Brockenhuus, Henrik, Amtm., 235. — Johan Frederik, Gehejmer., 107.
Brodersen, Broder, Biskop, 158.
Broxø 33.
Bruun, Oluf, Justitsr., 158, 183, 196—8. — Peder, Præst, 51. — Urban, Krigskommissar, 13, 15, 17, 69, 86, 91 f.
Brüggeman, Hans Godske, Ritmester, 107.
Buchwald, Balthasar, Professor, 171. — Fr., Amtm., 268—70.
Bustrup 115, 117.
Bygholm 112.
Bülow, Engelke, Amtm., 105. — Johan, Gehejmer., 278. — Ludvig Wilh., Amtm., 241.
Bækkeskov 131.
Bækmark 114.
Bønders Drikfældighed 241. — Had til Proprietærer 257. — Nød 112, 192, 241. — Opsætsighed 218. — Overdaadighed 201. — Se Fæstebønder, Ophidselse, Proprietærer, Selvejere, Tvang.
Bønderdrenges Indsættelse i Latinskoler 16, 31, 103, 105, 227.
Bøndergaardes Nedlæggelse 270, 303.
Bønderkarles Flytning til Kjøbstæder 16, 26, 28—30, 41, 70, 88, 103—6, 108, 110, 112, 115 f., 119, 198, 205, 207, 215, 226 f., 282, 293, 315. — midlertidig Forladen af Godset 46, 92, 96 f.,

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

115. — Frygt for Indrullering 156, 217, 227. — Giftermaal 124, 147, 165, 177, 180 f. — Lemlæstelser for at undgaa Udskrivning 71. — Lyst til at lade sig hverve 57, 66, 113. — Løfte om at blive paa Godset 33. — Rømninger fra Godset, 5, 7 f., 13, 22, 26—31, 34 f., 49—55, 57, 59, 61—4, 70—2, 74, 79, 84 f., 88, 92, 97 f., 101—17, 120, 129, 142, 144, 148, 150—4, 156, 162, 169, 178 f., 213, 225, 268. — Udvandringer 18 f., 22, 30, 34 f., 45, 47, 60, 62, 71—4, 79, 85—7, 102—17, 129, 132, 151 f., 186, 214, 224 f., 227, 229 f., 238. — Ulyst til at overtage Gaarde 113, 119, 124, 131, 156. — Se Flytninger, Forbehold, Forbud, Fødestavnsrettighed, Kjøb, Laan, Landsoldater, Mageskifter, Overdragelse, Proprietærer, Reservemandskab, Salg, Stridigheder, Tvang.

Bønderpigers tvungne Forbliven paa Stavnen 35 f., 141, 143, 145, 151, 155, 158, 181. — Pas og Skudsmaal 23, 25, 33, 41, 141—3. — Udvandring 111, 225.

Børglum Amt 32.

Børnehuset paa Christianshavn 88.

Børsmose 114.

Bøvling Amt 113.

Carl, Prins af Hessen, 270.

Carstens, Adolf Gothard, Overprokurør, 261, 264, 270. — Frederik, Konferensr., 261. — Gerhard Fr., Kancellir., 245, 256.

Christensen, Anders, Præst, 52.

Christian II 185.

Christian IV 185.

Christian V 5, 22.

Christian VI 56 f., 59, 67—9, 81, 85 f, 92, 99, 120 f., 124, 130 f., 139, 146.

Christian VII 182, 197, 210—2, 244—6, 251, 261, 264 f., 273, 281.

Colbiørnsen, Chr., Justitsr., 276 f., 279, 294, 302—4. — Jakob Edv., Højesteretsass., 279, 304.

Cordsen, Stephan Hofgaard, Konferensr., 278 f., 303.

Cosel, Paridon Nicolaus, Justitsr., 210.

Cramer, Johan Andr., Professor, 173, 176.

Cruusberg, Foged, 174 f., 179.

Dallund 108.

Danneskjold-Laurvig, Chr. Conr., Admiral, 223. — -Samsø, Fr., Oversekretær, 137.

Dauw, Conr. Chr., Amtm., 235.

Deden, E. C., 241.

Degnesønner 40, 69, 92, 100, 265, 267 f., 271, 283.

Deiberglund 114.

Desmercières, Joh. H., Gehejmer., 146.

Detharding, Georg, Professor, 171.

Dewitz, J. B., Lieutn., 32.

Didrichsen, Jochum Fr., Forvalter, 97.

Dietrich, Elias, Krigskommissar, 238.

Dietrichson, Gabriel, Oberstlieutn., 164, 224, 236.

Ditmarsken 259.

Dragoner 6, 9, 15, 27.

Dragsholm Amt 103.

Dronningborg Amt 109, 143.

Dyssel, Arnold, Amtm., 31 f.

Eichel, Bartholin, Etatsr., 278 f., 303. — J. V., Landsdommer, 64.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Einsidelsborg 108.
Elisabeth af England 191.
Elvedgaard 108.
Enevælden 195 f. — Indførelse 185.
Engestofte 106.
England 114, 187, 295 f.
Erichsen, John, Konferensr., 277.
Eskjær 116.
Espe, Jens, Prokurator, 52.
Estrupgaard 114.
Estruplund 129.
Estvadgaard 117.

Fabricius, Chr. Albr., Kancellir., 304.
Fallenkamp, Hans, Herredsfoged, 52.
Falsen, Joh. Eskild, Krigskommissar, 244.
Feddersen, Vagtmester, 179 f.
Ferdinand Vilhelm, Hertug af Würtemberg, 5 f.
Flaaden 87, 117, 281, 290, 294. — Se Søindrullering.
Flensborg 106 f.
Flytninger af Bønderkarle 168.
Fogedernes Stilling 173, 177.
Folketælling 212, 219 f., 246.
Folsack, Hans, Krigskommissar, 13, 90—2, 122, 128 f., 131, 142, 150.
Forbehold af Reservemandskab ved Godssalg 156 f.
Forbrydere 231.
Forbud mod Bønderkarles Giftermaal og Gaardfæste, før de have været Soldater, 136 f., 156, 159, 242 f., 264, 271.
Forordningers Bekjendtgjørelse 45, 153, 206.
Forpagtere 31.
Forpagtninger, frie, 256.
Foss, Johan, Forpagter, 64.
Frands I af Frankrig 191.
Frankrig 191.
Fraudegaard 108.
Fredericia 114, 180.
Frederik III 3, 186.
Frederik IV 7, 21, 24, 26, 186, 249.
Frederik V 160.
Frederik VI 276, 278, 281, 302, 304—6.
Frederik Ernst, Markgreve af Brandenburg-Culmbach, Stath. i Hertugd., 156.
Frederiksberg 192, 197.
Frederiksborg 103, 139. — Amt 103, 156, 272—5.
Frederiksgave 97, 107.
Frederiksholm 106.
Fridsch, Mads, Justitsr., 278 f., 304.
Friedenreich, Janus, 109.
Frifolk 234.
Frihedsstøtten 307.
Friis, Chr., Assessor, 111. — Chr., 120. — Chr. Lodberg, Professor, 177. — Elisabeth, Baronesse Holk, 111.
Fripas 157, 162, 170—2, 174, 266, 283, 290, 298 f., 301, 314. — Se Selvejere.
Frisenborg 120.
Frisenvold 32.
From, M., Foged, 166, 172—5, 177.
Furland 117.
Fyn 2 f., 9 f., 15, 29, 73, 107, 112 f., 137, 212 f., 228. — Landsting 49, 57. — Stift 148.
Fællesskabets Ophævelse 198, 206, 245, 256—8, 268.
Fæstebreve 26, 28 f., 36, 291.
Fæstebønders Retsstilling 276, 280. — Forsiddelse af Gaarde 111, 121, 124 f., 130 f., 135, 141, 143, 209, 261, 263. — Restancer 111 f., 116. — Ret til at op-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

sige Gaarden 18 f., 21, 147 f., 192 f., 205. — Se Arvefæste, Bønder, Forbud, Kontraktsfrihed, Tvang.
Fæsteforholdets Afskaffelse 256—8.
Fæstningsarbejde 84, 88, 111, 114, 124, 150, 153.
Fødestavnsrettighed (Delen til Stavn) 28, 32, 35, 46, 56, 157, 193, 224, 276, 292.
Følgeseddel 21, 23, 25, 46, 61, 63, 103, 141—4, 154 f., 158, 162, 273, 275, 300, 317 f.

Gabel, Chr., Overkrigssekretær, 14. — Chr. Carl, Stiftamtm., 90 f., 114, 142.
Galkowsky, Christoph Sigismund, Amtm., 104.
Gammelgaard 106.
Gandorf, Mathias, 111.
Garden 121 f., 134 f.
Gehejmestatsraadet 261, 265, 271, 277, 280 f., 289, 304.
Generalitets- og Kommissariatskollegiet 161, 199, 211—3, 259—61, 267, 270 f., 274, 281, 286—91, 293.
General-Krigs-Direktoriet 159—64, 197, 199.
General-Landvæsens-Kollegiet 210—3, 244.
General-Landvæsens-Kommissionen 1770 244 ff., 251 f.
General-Land-Økonomi- og Kommerce-Kollegiet 146, 150.
Generalprokurørembedet 45, 251.
General-Told-Kammer- og Kommerce-Kollegiet 246.
Gersdorff, Chr. Rudolf Philip, Amtm., 241. — Joakim, Amtm., 142. — Nicolaus, Stiftamtm., 104, 119, 141. — Rudolf, Amtm., 30, 55.
Gjedde, Dorothea, 117.
Gjerdrup 53.
Giese, C., Overkrigskommissar, 6.
Giftermaal se Bønderkarle, Forbud.
Goiske, Peder Rosenstand, Professor, 176, 178.
Gottesgabe 106.
Gram, Fr. Carl, Amtm., 103, 156, 235. — Hans, Professor, 171.
Grimstedgaard 106.
Grinderslev Kloster 116.
Grubbe, Didrik, 53.
Grubbesholm 114.
Grundet 113.
Grüner, Gustav, Oberst, 108.
Gudum Kloster 114.
Gudum Sogn 269.
Gudumlund 268—70.
Guldberg, Ove, Gehejmer., 265.
Gundetved 103.
Gyldenkrone, Chr., Stiftamtm., 91, 109, 142. — Jens, Schoutbynacht, 223.
Gyldensten 108.
Gähler, Caspar Fr., Oberstlieutn., 180. — Peter Elias, Generallieutn., 197.
Görtz, Carl Fr., Oberst, 197.

Haandværk 232.
Haastrup 117.
Haderslev Amt, 109, 151.
Hagedorn, Philip Joh., Oberstlieutn., 108.
Hald 112. — Amt 109.
Hanberg Hovgaard 114.
Handel 232.
Hansen, Chr. Fr., Justitsr., 210, 220. — Thomas, Regimentsskriver, 69, 86. — Wilh. Aug., Etatsr., 272, 277 f., 303 f.
Harregaard 117.
Harridslevgaard 108.
Hartman, C., Krigskommissar, 12.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Hastrup 109.
Hastrup, Søren, 52.
Hauch, Andreas General, 199, 264. — Bertel, Krigskommissar, 13, 51, 65, 95, 99, 119. — Frederik, Amtm., 238.
Havreballegaard Amt 112.
Haxthausen, Chr., Kammerherre, 65, 95, 99. — Maximilian, Generalmajor, 241.
Hegnet 117.
Heinen, Ulrik Fr., Major, 107.
Hemmestrup 109.
Henrik VII af England 191.
Herningsholm 114.
Hersomgaard 110.
Hessel 110.
Hestekjøbere 109 f.
Himmelstrup, Niels Bang, Krigskommissar, 92, 97, 130, 142. — P., Krigskommissar, 13. — Kaptajn, 53.
Hindsgavl 266. — Amt 107, 266.
Hindsholm 163.
Hofmann, Hans, Kancellir., 172. — Niels, Etatsr., 261.
Hojer, Andreas, Professor, 118.
Holberg, Ludvig, 170 f.
Holbæk Amt 103.
Holbækgaard 109.
Holk, Ejler, Stiftamtm., 91, 112. — Gustav, Gehejmer., 197 f., 220. — Iver, Stiftamtm., 109, 120, 142, 151, 157 f., 238.
Holland 30, 37, 106, 111, 113 f., 116, 187, 225.
Hollufgaard 108.
Hollænderbyen 104.
Holm, Peder, Professor, 170, 175, 177 f.
Holmegaard 33, 179.
Holmgaard 110.
Holmmark 110.
Holstein, Joh. Ludv., Gehejmer., 69, 86, 91, 121, 131, 136, 138, 150 f., 156, 167.
Holsten 22, 30, 37, 72, 97, 99, 109, 111—6, 148, 156, 179, 227, 246, 274, 305.
Holsten, Adam Christoffer, Amtm., 164, 212 f., 224, 256—8. — Friedr., Marschalk, 108. — Godske Ditlev, Oberst, 108.
Holstenhus 256.
Hop, Jens Jørgen, Assessor, 93.
Horrebow, Chr., Professor, 171, 177.
Hospitalsgods 75.
Hovedgaardenes Betydning 200. — Opløsning 248, 250.
Hovedkrigsjordebog 8.
Hoveri 74 f., 79, 104, 113, 146, 184, 190—2, 197—200, 206, 223, 245, 249—51, 268 f., 309. — hoverifri Godser 75, 104.
Hundsbæk 114.
Husarer 179 f.
Husbondhold 48.
Husbondrettighed 155.
Husmænd 7, 9, 13, 69, 177 f., 201, 204, 257, 266 f., 299, 303, 309.
Hvervede Regimenter 159—63, 179 f., 197 f., 230, 259.
Hvervninger 57 f., 61, 63, 65—8, 71, 74, 76, 80, 85, 113, 116 f., 132, 136, 188 f., 205, 209, 216, 259.
Hvidding Herred 90.
Hvidkilde 257.
Hvitfeldt, Matthias Vilh., Stiftamtm., 238, 260.
Hübner, Martin, Professor, 173.
Hyrdedrenge 35.
Høe, Josias, Etatsr., 277.
Højbygaard 106.
Højer Birk 90.
Højesteret 49, 53—5, 155.
Højstrup 57.
Hønborggaard 244.
Hørsholm 130 f., 146, 181, 190.
Høyer, Markus Haggæus, Justitsr., 196 f., 210, 212, 220, 256.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Inderster 7, 9, 13, 27 f., 69.
Irup 93.
Iver, Amtm., 13, 108.

Jessen, T. B., Oversekretær, 6.
Juel, C. F., Kammerherre, 179 f., — Jens, Gehejmer., 19. — Niels Krabbe, Kammerherre, 266. — Ove, Kammerherre, 111.
Juel Wind, Jens, Amtm., 235.
Juellinge 107.
Junge, Severin, Konferensr, 65, 95, 99, 119, 138.
Jungetgaard 116.
Jylland 10, 16 f., 27, 29 f., 61, 73, 79, 96, 113, 119, 137, 142, 151, 213, 225, 227, 231, 238, 268, 304. — Jyske Adel 4.

Kaalund, Jakob, Krigskommissar, 91 f., 120, 122 f., 125, 129—31, 138, 140, 142.
Kaas 115 f.
Kabinetsordrer 210, 244 f., 264.
Kall, Joh. Chr., Professor, 171 f., 177.
Kalnein, H. A., Stiftamtmand, 33, 317.
Kalundborg Amt 103, 150.
Kammer, Danske, se Rentekammer.
Kancelli, Danske, 24, 86, 92, 95, 129, 131, 137, 139, 155—7, 159 f., 162—4, 210 f., 246, 259, 270 f., 275, 277, 280, 304. — Tyske, 156, 162, 270.
Kane, Peder, Birkedommer, 53.
Karmark 109.
Kieldgaard 117.
Kiellerup 109.
Kierulf, Anders, 111.
Kjærgaardsholm 116.
Kjøb af Karle 110, 266.
Kjøbenhavn 104 f., 109, 112, 175. — Magistrat 179. Gods 175, 177. — Amt 104.
Kjørup 108.
Klaumand, Hans, Ridefoged, 33.
Knuth, Eggert Christopher, Stiftamtm., 235.
Knuthenlund 107.
Kolding 180. — Amt 113. — Slot 113, 244.
Kommercekollegiet 19.
Kommunitetets Gods 75, 176.
Konseilet 12, 30, 33, 56—62, 66, 68, 70—86, 92, 99, 130 f., 139, 157, 162.
Konsistorium 167 f., 170—8.
Kontraktsfrihed mellem Proprietær og Fæster 192, 248 f., 251.
Korsør Amt 102.
Krabbe, Margrete, 26 f. — Otto Gehejmer., 6, 21, 26, 33.
Krabbesholm 116.
Krag, Frederik, Stiftamtm., 30. — Frederikke Louise, 107. — Assessor, 54.
Krarup 115 f.
Kratzenstein, Chr. Gottlieb, Professor, 177.
Krejer, Lorens, Højesteretsass., 54.
Krigskancelliet 129, 155 f.
Krigskollegiet 4.
Krogh, Godske Hans, Stiftamtm., 235.
Kronborg Amt 103, 156, 272—5.
Krongods 11, 69, 172 f., 245, 248, 250.
Kruse, F., Foged, 168, 179.
Kvægpest 146.

Laaland og Falster 148, 267.
Laan af Tjenestekarle 55, 115 f.
La Milliére, A. de, 236.
Lamy du Pont, Major, 236.
Landbokommissionen 1767 196—9, 210.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Landbokommissionen 1786 276—81, 284, 290, 296, 303.
Land-Etat-General-Kommissariatet 43, 45, 57 f., 64—7, 69, 86, 91 f., 94 f., 98 f., 119—22, 138, 145.
Landkommissarier 3.
Landmilits 4—9, 12, 15 f., 22, 24, 26, 30, 32, 56 f., 59 f., 62, 64, 67—93, 95, 100, 109 f., 119—23, 128 f., 132, 135, 145, 158—60, 163, 187 f., 191 f., 197—9, 208 f., 213—6, 230, 234, 245, 249, 261, 264 f., 271, 273—8, 282—4, 286—9, 291, 293, 298, 305.
Landorph, Hans, Amtm., 106.
Landsbyers Størrelse 243.
Landsoldaters Tjenestetid 5, 7, 12, 70, 84, 86, 120—4, 129—34, 145, 148, 159. — Tilladelse til Trolovelse og Giftermaal 91 f., 95, 124, 147, 159 f. 163—5, 180 f., 264. — Udløsning af Tjenesten ved Gaardfæste 6 f., 9 f., 15, 17, 70, 78, 84, 87, 91 f., 99, 102, 146, 148 f., 160, 260 f., 290, 303. — Se Udskrivning.
Lange, Jens, Justitsr., 258. — Frue, 112.
Langeland 9, 29, 236.
Langesø 108.
Lassen, Jens, Landsdommer, 110. — Ole, 115, 117.
Lasson, Marie, 111.
Laurvig se Danneskjold.
Ledreborg 179.
Lehn, Poul, Abraham, Kammerherre, 257 f., 277, 280, 303.
Lerche, Chr., Generalmajor, 95, 110, 138.
Lergrav 114.
Lerkenfeld 110.
Leth, Chr., Lieutn., 93.
Levetzov, Clara, 108. — Henrik, Amtm., 272. — Margrethe, 107. — Theodosius, Stiftamtm., 241.
Lillelund, Thomas, Præst, 181.
Lillevorde Sogn 269.
Lillienskiold, Thomas, Amtm., 104
Lindbjerggaard 114.
Linde, Niels, 116.
Linstow, Eggert Chr. Amtm., 113.
Livegenskab 66 f., 202.
Lorentzen, N., 172, 174.
Lottrup, Hans, 51.
Lov, Danske, 19 f., 118, 122 f., 128 f., 184, 186. — Norske, 118.
Lowson, Jakob, Etatsr., 210, 220.
Lund, Markus, 50.
Lundegaard (Nyborg Amt) 52.
Lundegaard (Laaland) 107.
Lundenæs 114, 155. — Amt 113.
Lundgaard (Viborg Amt) 111.
Lundsgaard (Odense Amt) 107.
Luxdorph, Bolle Villum, Generalprokurør, 150 f., 260, 264, 270, 278 f.
Lykkesholm 107.
Lynderupgaard 110.
Lysning efter undvegne 29, 50 f., 101, 169 f.
Løgumkloster Amt 151.
Løjstrup 32.
Lønborggaard 114.
Løsgængere 22 f., 25, 152 f., 194, 204.
Løve Herred 90.
Løvenhjelm, Erik, Oberst, 64.
Løvenørn, Fred., Amtm., 235. — Poul, Overkrigssekretær, 65, 69, 95, 99, 119 f., 122 f.

Mageskifter af Bønderkarle 172—8, 266.
Markussen, Hans, 51.
Margaard 108.
Mariager Amt 109. — Kloster 109, 143.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Marsvin 67, 79.
Mathisen, Hans, 110.
Moltke, Adam Gottlob, Greve, 147, 210, 220. — Adam Ludvig, Generalmajor, 304—6.
Morgenstjerne, Otto Christopher Munthe af, Etatsr., 235, 264.
Müller, Selius, Amtm., 115, 117.
Møens Amt 104.
Møgeltønder Birk 90.
Møllmann, Bernhard, Professor, 177.
Mørk, Madame, 169, 179 f.
Møsting, Frederik, Amtm., 235.

Nakskov 31.
Nansen, Hans, Amtm., 32.
Neibjerggaard 114.
Neve, Peter, Amtm., 106.
Nielsbygaard 114.
Nielsen, Poul, Justitsr., 19.
Nielstrup 107.
Nissen, Hans Nikolai, Justitsr., 210, 220. — Nikolai, Krigskommissar, 32.
Norge 16, 56, 80, 88, 109, 227, 302, 305. — Norske Hær 80.
Numsen, Chr. Vilh., Oberst, 129, 142. — Michael, Generallieutn., 122, 128—31, 136, 138, 149.
Nyborg Amt 107, 142, 164, 256.
Nykjøbing p. F. 106. — Amt 106.
Næraa Mølle 64.
Nørgaard (Viborg Amt) 111.
Nørgaard (Salling) 116.
Nørholm 114.
Nørlund 169, 179 f.
Nørvang Herredsting 49.

Obelitz, Balthasar Gebhard, Professor, 178.
Odense 156. — Amt 107.
Oeder, Georg Chr., Professor, 244—6, 252, 278.
Oertz, Friedr., Greve af, Amtm., 104, 142, 150. — Ludv. Chr., Amtm., 235.
Ophidselse af Bønderne 116.
Osten, Wilh. Aug., Amtm., 105.
Ostindien 227.
Overdragelse af Bønderkarle til en anden Proprietær 167, 173 f., 178. — til Tjeneste ved hvervede Regimenter 63, 92, 97 f., 102, 114, 121 f., 124—7, 131—5, 145, 178—80, 194, 242.
Overgaard 109.
Ovesen, Søren, Herredsfoged, 51.

Pallesbjerg 114.
Pardon for undvegne 56.
Pas 3, 13 f., 18—32, 34, 38, 48, 53—5, 57, 61—4, 68—70, 76, 84 f., 88, 93 f., 97, 101, 114, 118, 123, 129, 141—4, 150—2, 156, 158 f., 192, 194 f., 204, 273, 275. — Kjøb af Pas 36 f., 46. — Nægtelse af Pas 21, 33 f., 46, 49, 52 f., 73, 75, 318. — for udtjente Soldater 121.
Paulli, Daniel, Præst, 53.
Pederstrup 107.
Petersen, Anne, Kommerceraadinde 52.
Pflug, Andreas Fred., Major, 244, 256.
Plessen, Carl Adolf, Gehejmer., 68, 81. — Chr. Ludvig, Gehejmer., 81. — Se Scheel Plessen.
Polen 257.
Poulsen, Aug. Chr., 51. — Niels, 110.
Proprietærers Haardhed mod Bønder 35—9, 47, 74 f., 79, 105, 150, 154, 187. — Hjælp til Bønder 74. — Mildhed mod Bønder 189. — Salg af Godser 241. — Udskrivningsret 5, 36 f., 48, 68, 73, 77, 83, 87, 252, 263, 283, 289.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Præsentation af Karle til Indrullering 9, 11, 26 f., 32, 93, 160 f. — Interimspræsentation 11, 49, 52 f., 106.
Præsternes Avlskarle 69, 92, 100 f., 136.
Putbus, Malte, Greve af, 108.

Qvistgaard, Morten, Justitsr., 277 f., 280, 303.

Ramus, Joakim Fred., Professor, 171.
Randrup 109.
Rantzau, Chr, Stiftamtm., 142. — Johan, Generalmajor, 26.
Rasch, Johan Casper, Justitsr., 107. — Forvalter, 155.
Raskgaard 112.
Rasmussen, Mathias, Renteskriver, 9. — Rasmus, Højesteretsasses., 54.
Rathlou, C. L, 120.
Ravn, Ritmester, 117.
Rechergaard 114.
Refstrup 49, 51.
Reichov, I. E., Etatsr., 31.
Reitzenstein, Wolf Christoph, Amtm., 235.
Rekruters Levering af Lægderne 163, 179, 215, 239 f., 271, 280 f., 283, 296.
Rensborg 97.
Rentekammeret 45, 150, 156, 251, 260 f., 268—70, 276 f. — Danske Kammer 256.
Reservemandskabets Ret til at flytte fra Godset 13—8, 60, 68, 72 f., 75.
Reservemilits 136, 139 f., 159.
Reserveruller 8, 11, 13, 17 f., 70, 75, 83, 87, 95—7, 100, 119, 124, 135, 139 f., 155, 158 f., 166—8, 216, 233, 262 f., 273, 291, 299—301, 306.
Restrup 110.
Reuss, Jeremias Frederik, Professor, 171.
Reventlov, Chr. Ditlev, Greve, 32 f. — Chr. Ditlev Frederik, Gehejmer., 270, 272, 276—80, 302 f. — Claus, Stiftamtm., 91, 115—7, 151. — Conrad, Storkansler, 5 f. — Conrad Ditlev, Stiftamtm., 151. — Ditlev, Gehejmer., 163. — Johan Ludvig, Kammerherre, 272.
Reverdil, Kabinetssekretær, 182, 196 f.
Rhode Familie, 110.
Ribe Amt 90, 114. — Stift 45, 87, 91, 94, 117, 148, 151, 284.
Ringsted Amt 104.
Rodsted, Forvalter, 175.
Rose, Gustav, 51.
Rosenkrantz, Erik, 26. — Frederik Chr., Gehejmer., 281. — Holger, 196—8, 212. — Iver, Gehejmeraad, 67 f., 81. — Mogens, 115. — Werner, Amtm., 238.
Rosenørn, Christopher, 110. — Peter, Stiftamtm., 241.
Roskilde Amt 104.
Rostgaard, Frederik, Oversekretær, 14.
Rostjeneste 5.
Rudbjerggaard 106.
Rugaard Amt 107.
Rugballegaard 32.
Rugsø Herredsting 49.
Rumohr, Ditlev Chr., Kommandør, 223.
Rydhave 114.
Rysensten 113.
Ryttergods 6 f., 9, 11, 15, 26—9, 32 f., 96—8, 101, 105, 156, 245.
Rødkilde 258.
Rømeling, Hans Henrik, Admiral, 223.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Rømninger se Bønderkarle.
Rønninge-Søgaard 107.
Rørby, J., Kapellan, 181.

Saabye, Forvalter, 172.
Saint-Germain, Feltmarschal, 159, 197, 199.
Salg af Bønderkarle 37, 178, 266.
Salling 30.
Salling Herredsting 49.
Sandagergaard 108.
Sanderumgaard 64.
Savstrup 117.
Scavenius, Peter, Generalprokurør, 19.
Schack, Joakim Otto, Gehejmer., 210, 220.
Schack-Rathlou, Joakim Otto, Gehejmer., 280 f.
Schackenborg 117, 190.
Scheel Plessen, Chr. Ludvig, Kammerherre 244, 277, 279, 303.
Scheidt, Chr. Ludvig, Professor, 171.
Schepelern, Joh. Georg, Oberst, 142.
Schimmelmann, Heinrich Carl, Gehejmer., 210, 220.
Schinkel, Claus Chr., Amtm., 117.
Schmidt, Johan, Generalauditør, 256.
Schouboe, Chr., Landsdommer, 64. — Oluf Borch, Konferensr., 151.
Schulin, Johan Sigismund, Gehejmeraad, 146.
Schult, Didrich, Stiftamtm., 9.
Schultze, Hieronimus Johan, Generalkrigskommissar, 197, 261, 254.
Schumacher, Andreas, Kabinetssekretær, 196, 199, 211, 220, 247, 256.
Schweiz 187.
Schütz, Chr. Ludv., Konferens., 270.
Schøller, Caspar Martin, Amtm., 105, 147.
Seckman, Dietrich, Justitiarius, 118.
Seerup, Jens, Etatsr., 112.
Sehested, Birgitte Sophie, 116. — Chr., Amtm., 107. — Holger, Hofjunker, 156 f.
Seidelin, Hans, Højesteretsass., 55.
Sejlstrup Amt 32.
Selvejere 31, 162 f., 243 f., 277.
Sessionerne 27—9, 31 f., 34, 45, 50, 55, 70, 83, 85, 91 f., 94—8, 100, 102, 119—22, 135, 139, 141—3, 145, 149, 155—8, 161, 164, 168, 212 f., 266, 282, 291, 299, 301 f., 306. — Extrasessioner 282, 301 f., 304 f.
Silkeborg Amt 109, 143.
Simonsen, Hans, Amtm., 97, 107, 142, 157.
Sindinggaard 114.
Sjælland 15, 66, 109, 111, 113 142, 147, 151, 213, 231, 267.
Skaane 22. — Skaanske Ridderskab 3 f.
Skanderborg Amt 109, 114. — Slot 114.
Skavngaard 109.
Skeel, Andreas, Amtm., 241. — — Birgitte, 33, 110. — Christen Jørgensen, 33. — Holger, Stiftamtm., 151.
Skjelstofte 107.
Skjern 109.
Skjerrildgaard 172.
Skivehus 115 f. — Amt 115.
Skovsbo 107.
Skriftseddel 21.
Skrumsager 113 f.
Skudsmaal 13 f., 19—28, 48, 93, 123, 150, 152, 158, 318.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Slange, Niels, Højesteretsassess., 55.
Slesvig 30, 99, 109, 148, 156, 197, 246, 259, 268, 274, 305.
Slumstrup 114.
Sogneryttere 4.
Soldater, aftakkede, 23, 25. — Desertion 22, 71 f. — udførte af Landet i Krigstjeneste, 35.
Sophie Magdalene, Dronning, 181.
Sorø 104. — Amt 105. — Kloster 105, 130.
Spøttrup 115.
Staarupgaard 111.
Stampe, Henrik, Generalprokurør, 155—8, 162 f., 171, 177, 182, 196—9, 220, 259 f., 264, 267.
Stege 104.
Stemann, Chr. Ludvig, Justitsr., 210, 220, 260, 264.
Stempelpapir 25, 46, 96.
Stiernholm, Herluf, 117.
Stiernholm Amt 112.
Stolberg, Chr., Overhofmester, 190.
Storm, Ulr. Fred., Oberst, 91, 120, 142.
Stougaard 113.
Strandetgaard 111.
Stridigheder om Retten til Bønderkarle 11, 14, 34, 70, 93—6, 100, 105, 119, 138 f., 224, 237, 266 f. — mellem Proprietærer og Officerer 57, 65, 70.
Struensee, Johan Friedr., 252.
Strøgods og Strølægder 28, 34, 70, 83, 92, 101, 163, 228, 239.
Styrup, Georg Christoph, Oberst, 91, 97.
Støcken, Chr., Højesteretsass., 54.
Sæbygaard Amt 103.
Sæbyholm 107.
Søbygaard 109.
Søby-Søgaard 108.
Sødal 111.
Søfart 63, 72, 118, 137 f., 227, 259, 284, 294.
Søgaard 114.
Søholt 106.
Søindrullering og Sølimiter 87, 90, 117 f., 137—9, 148, 215, 221 f., 259, 283, 294, 302.
Søllestedgaard 106.
Sønder Herred 90.
Sønderhald Herredsting 49.
Sønderskov 114.
Søndervang 114.
Sørensen, Foged, 170.

Tandrup 93, 114.
Teilmann, Chr., Amtm., 113, 142.
Testrupgaard 110.
Thestrup, Chr., Professor, 171.
Thisted 117. — Amt 117.
Thorning, Thøger, Foged, 170.
Thott, Otto, Gehejmer., 146, 159, 162—4, 182, 211, 261.
Tiendefrihed 269.
Tjeners Ret, at pleje, 54.
Tjenestefolks Løn og Stilling 148, 201, 207, 218, 227, 237 f., 242, 293, 314. — Opsigelse 11—4, 18—26, 38, 49, 51, 53—5, 57 f. 64—7, 84, 87 f., 194.
Tiggeri 147, 231 f.
Timgaard 114.
Tirsbæk 112.
Torupgaard 111.
Tranekjær Amt 164.
Trappaud, Ditlev, Amtm., 109, 142 f.
Tryggevælde Amt 105, 150, 166.
Trøjborg 117.
Tvang med Hensyn til Overtagelse af Gaarde 126 f., 131 f., 134 f., 146—9, 188 ff., 195, 251 291.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Tvis Kloster 114.
Tyskland 227.
Tønder Amt 151.
Tørrild Herredsting 49.

Udløsning se Landsoldater.
Udskrivning 2—7, 20, 48, 138—41, 255 f., 258, 261, 273. Se Proprietærer.
Udvandringer se Bønderkarle, Bønderpiger.
Ulriksholm 107.
Ulstrup 109.
Universitetets Gods 75, 164—78.
Urup 112.

Wadskiær, Chr. F., Professor, 177.
Vadskjærgaard 114.
Wartberg, Jens Severin, Generalprokurør, 122 f.
Wedelfeldt 241.
Vedø 49.
Vejlegaard 52.
Vejrup 64.
Vemmetofte 57.
Wibe, Ditlev, Gehejmer., 6. — Michael, Gehejmer., 19.
Viborg 109. — Landsting 49, 91. — Stift 26, 141, 284.
Wildenradt, Chr. Henr., Generalkrigskommissar, 302, 305 f.
Willumsen, Jørgen, Krigskommissar, 130 f., 136, 142.
Vimb, Proprietær, 181.
Vind, Anna Elisabeth, 53.
Vinding Herredsting 64.
Vindum Overgaard 109.
Vinterfeldt, Augusta, 109.
Vintersborg 107.
Visselbjerg 114.
Viumgaard 114.
Wodroff, Georg Albrecht, Justitsraad, 138.
Voldbjerg 114.
Volstrup 114.
Vordingborg 105. — Amt 105. — Rytterdistrikt 245, 250.
Wormskiold, Peder, Justitsr., 277, 279 f., 304.
Vornedskab 10, 14—6, 26, 31, 33—5, 40, 45 f., 48, 56 f., 59, 61, 66, 88, 93, 96, 104, 122 f., 125—8, 195, 155, 171, 179, 184 ff., 192 f., 202, 276 f., 293, 295, 297, 310, 318.
Vosnæs 26.
Woyda, Fr. Ludv., Amtm., 241.
— Hans Ludv., Amtm., 114, 142.
Vraa 27.
Værneting 153 f.
Wøldike, Andreas, Biskop, 141. — Markus, Professor, 171.

Zeuthen, Peter Chr., Assess., 303 f.

Øde Gaarde 60, 62, 73—5, 111.
Øllingsøgaard 106.
Ørslevkloster 111.
Østergaard (Odense Amt) 107.
Østergaard (Ringkjøbing Amt) 114.
Østergaard (Skivehus Amt) 117.
Østerlisbjerg Herredsting 49.
Østrupgaard 108.
Øxenkjøbmænd 109, 115.

Rettelser.

S. 65 L. 3 f. n. } P. v. Løwenørn læs P. de Løwenørn.
- 67 - 11 - - }
-182 - 4 - - Tilføj: Nyerup, Hist.-stat. Skildr. af Tilstanden i Danmark og Norge I, 498 f.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK